

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FERİDUN M. EMECEN

OSMANLI
KLASİK ÇAĞINDA
SAVAŞ

GÖZDEN
GEÇİRİLMİŞ
YENİ
BASKI

FERİDUN M. EMECEN

Prof. Dr. Feridun M. Emecen 1979 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1985'te doktorasını tamamladı. 1981-2012 yılları arasında Yeniçağ Tarihi Anabilimdalı'nda öğretim üyesi olarak görev yaptı. Halen akademik çalışmalarını İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'nde sürdürmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi Aslı Üyesi ve Türk Tarih Kurumu şeref üyesidir. 2014 yılında Elginkan Vakfı tarafından Türk Kültürü Araştırma Ödülü'ne layık görülmüştür.

Klasik dönem Osmanlı tarihinin çeşitli konuları üzerinde pek çok makalesi ve kitabı bulunmaktadır. Yayımlanmış eserlerinden bazıları: *XVI. Asırda Manisa Kazası* (1989) *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri* (1997); *Bulancağ-Piraziz. Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi* (2005); *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* (2010); *Yavuz Sultan Selim* (2010); *Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü. Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi* (2011); *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları: Bayezid II-Yavuz-Kanuni* (2011); *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum* (2011); *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* (2012); *Fetih ve Kıyamet 1453* (2012); *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)* (2015); *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II: II. Selim'den Sultan İbrahim'e* (2016); *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleleri* (2018).

Kapı Yayınları 609
Tarih 4

OSMANLI KLASİK ÇAĞINDA SAVAŞ
Feridun M. Emecen

1. Basım: Ekim 2018

ISBN: 978-975-2448-60-5
Sertifika No: 10905

Editör: Süleyman Sertkaya
Kapak Tasarımı: Füsün Turcan Elmasoğlu

© 2016, Feridun M. Emecen
© 2018, bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları

Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım

Alfa Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

FERİDUN M. EMECEN

OSMANLI
KLASİK ÇAĞINDA
SAVAŞ

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ	7
İLK SÖZ: GİRİŞ YERİNE	11
KLASİK DÖNEM OSMANLI ASKERİ TARİHİ ÜZERİNE	
YENİ BAKIŞLAR	17

TAKTİKLER

OSMANLILARDA İLK SİLAHLAR ÜZERİNE MUASIR BİLGİLER	29
İLK OSMANLI SAVAŞLARI VE TAKTİKLERİ	35
ATEŞLİ SİLAHLAR ÇAĞI: ASKERİ DÖNÜŞÜM VE OSMANLI ORDUSU	47
ORTADOĞUDA ASKERİ GELİŞME: OSMANLI-MEMLÜK	
REKABETİNDE ATEŞLİ SİLAHLAR	89
ASKERİ DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA EVLİYA ÇELEBİ VE ATEŞLİ SİLAHLAR	105

SAVAŞLAR

OSMANLI TARİHİNİN İLK BÜYÜK SAVAŞ ANLATIMI:	
OSMANLILARLA KARAMANLILAR ARASINDAKİ	
FRENKYAZISI MUHAREBESİ (1386-1387)	123
KOSOVA 1389: KİMİN ZAFERİ?	161
I. KOSOVA SAVAŞI 1389	173
NİĞBOLU SAVAŞI 1396	179
II. KOSOVA SAVAŞI 1448	187
MERCİDABIK SAVAŞI 1516	191
RİDANİYE SAVAŞI 1517	199
MOHAÇ 1526	205
İRAKEYN SEFERİ 1533-1535	257
HAÇOVASI SAVAŞI 1596	263

ONBEŞ YIL SAVAŞLARI TARİHİNDEN BİR SAFHA OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE 1598 VARAD SEFERİ	271
UZUN SAVAŞLAR'IN BAŞLAMASI (1592-1606) VE ZİTVATOROK ANTLAŞMASI	315
BİBLİYOGRAFYA	333
DİZİN	353

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

“Askerler mâsumdur, zâlim olan savaştır.”

LUO GUANZHONG TARAFINDAN (1330-1400 ?) KALEME ALINAN *ÜÇ KRALLIĞIN Hikâyesi*’nde (Çin) rastlanan bu söz, bir insanlık dramının veciz ifadesinden başka bir şey değildir. Ne var ki savaş olgusu insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasını oluşturdu. Bununla birlikte savaş, tarih denen geçmişle ilgili sosyal olaylar zincirini de belirledi, üstelik siyasi teşekküllerin oluşumu, büyümesi, yeni teknik imkânların ve ileride insanlığın gelişimine katkıda bulunacak keşiflerin yapılmasına vesile oldu. Bu durum savaşın baskın kötü izlerini nispeten perdeleyecek farklı bir başka yüzü olduğunu da gösterdi. 2010 yılında basılan *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* kitabında yer alan konular da bir ölçüde bu sonuncu yaklaşımın bir neticesidir; sosyal dramdan ziyade savaşın ve sistematığının, onun etrafında oluşan olaylar zincirinin belirli mevzular bağlamında doğrudan kendisine odaklanan bir anlayışla kaleme alınmıştır.

Osmanlı askeri tarihi çalışmalarında bizatihi “savaşın” kendisi üzerinde yapılan düzgün ve akademik anlamda kavrayıcı ve zamanımızda özellikle Batı tarihçiliğinde bu anlamdaki hayli bol ve ciddi bir zenginlik kesbeden neşriyatın yaklaşım tarzlarını da nazarı itibara alan türden incelemelerin zayıf kaldığı umumi bir kanaat hâlinindedir. Bununla beraber son dönemlerde Osmanlı askeri tarihiyle alakalı akademik anlamda ciddi neşriyatın yapıldığı, çalışma gruplarının oluşturulduğu ve bu sahada çalışan Türk akademisyenlerin buluşturulduğu “seminerler” dü-

zenlendiği de dikkati çekmektedir. Buradaki temel mesele Osmanlı askeri sistem ve savaş tarzının, taktik düzeydeki anlayışlarının, teknik kapasite ve silah kullanımındaki usüllerinin, yeni teknolojik katkılarının tespiti yanında genel olarak Batı'da yükseldiğine temas edilen savaş sistemleri içindeki yerinin belirlenmesi noktasında toplanmış görülmektedir. Özellikle ilki Mart 2008'de gerçekleştirilen ve Türkiye'de söz konusu sahada çalışan çoğu genç nesil tarihçileri bir arada toplayan askeri tarih seminerlerinin oluşturduğu yeni atmosfer, giderek ilgi çekici ve eski bakışları değiştirmeye aday bir temel oluşturmakta gecikmemiştir (bk. K. Şakul, "Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi", *Savaş Teknoloji ve Deneyisel Çalışmalar*, ed. K. Şakul, İstanbul 2013, giriş kısmı; "Batı'da ve Türkiye'de Yeni Askeri Tarihçilik", *Toplumsal Tarih*, s. 198). Bu çalışmaların bariz sonuçlarının dünya tarihçiliğine eklenmesi yolunda 2015 yılı Temmuz'unda Şehir Üniversitesi'nde değerli meslektaşım K. Şakul'un gayretleriyle tertiplenen ve Batı'da askeri tarih alanının önde gelen temsilcileriyle Türk tarihçilerinin buluştuğu seminer önemli bir adım olmuştur. Bu tür çalışmaların sonuçlarını, seminerlere sunulan tebliğlerin makale hâline getirilip ortak bir kitaba dönüşmüş hâlleri açık şekilde ortaya koyar.

Yeni baskısının gerçekleştirildiği *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* adlı bu kitap ise, aslında öteden beri var olan ancak belirli bir teorik zeminden yoksun bulunan askeri tarih alanındaki akademik çalışmalara bir yol açmak amacıyla hazırlanan makalelerden oluşmaktadır. Muhtelif dönemlerde yayımladığım bu yazıların ana temellendirmesi, uzun bir mesai sonucu 2006 yılında yazımını tamamladığım ancak bu satırları kaleme alırken matbaaya intikal edip formaları basılma hâline nihayet gelen, değerli meslektaşım E. Afyoncu'nun da katkıda bulunduğu "Savaşın Sultanları" adlı kitap çalışmasına dayanmaktadır. Osmanlı Sultanlarının katıldığı büyük meydan savaşlarının ayrıntılı incelemesine dayanan ve kıymetli editörümüz C. Yılmaz'ın gayretleriyle, zengin minyatür, resim ve haritalarla süslenen, ancak Eylül 2018'de iki cilt halinde piyasaya sürülebilen bu kitabın baskısının gecikmesi, orada giriş kısmında tarafımdan ortaya konulan ve özellikle Osman-

lı askeri sisteminin dünya tarihindeki yerini vurgulamayı amaçlayan tezlerin bir an önce için akademik camiaya duyurulmasını gerektirmiş; sonunda da elinizdeki kitabın ilk baskısındaki ana makale “Askeri Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu” başlığı altında yayımlanmıştı. Kitap 2010 yılında basıldığında olumlu yönde geniş bir ilgiye mazhar oldu, dört baskı yaptı. Genel çerçevede buradaki yazıların ne anlam ifade ettiği konusunda şu ifadelerle yapılan değerlendirmelerle karşılandı: “... çeşitli Osmanlı muharebelerini konu alan araştırmaları bir numune teşkil etmektedir. Bu çalışmalar konu itibarıyla eski ekolü (muharebe odaklı), tarz itibarıyla ise yeni ekolü takip ederler: ele alınan muharebeyi genel tarih anlatısı içine yerleştirme, karşılaştırmalı bakışı açısı, askeri tarihçilerin oluşturduğu ortak araştırma gündemini izlemek...” (K. Şakul, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi*, s. 12). Bunun yanında bu kitaptan mülhem olarak ileri sürdüğüm yeni yaklaşım tarzıyla ilgili görüşlerimi, işin teorik yanını öne çıkaran ve Türkiye’de Osmanlı askeri tarihiyle ilgili bakışları tanıtmayı hedefleyen bir başka derleme kitap çalışmasına da makale hâlinde sundum. Batı dünyasını hedefleyen bu derleme Gabor Agoston’un yönlendirmesiyle K. Şakul ve E. S. Gürkan’ın gayretleriyle yakın zamanda basılacaktır (Cambridge UP).

Osmanlı Klasik Çağında Savaş kitabının bu yeni baskısına üç yeni makale daha ekledim. Eski yazılara ise herhangi bir müdahalede bulunmadım. Bu defaki makaleler biri Osmanlı tarihlerinde anlatılan ilk meydan savaşıyla ilgili bir monografidir. Diğeri ilk silahlarla ilgili erken tarihli muasır kaynaklarda ne gibi bilgilere erişileceğini gösteren yazıdır. Sonuncusu ise Sakarya’da düzenlenen Osmanlı Araştırmaları Kongresi’nde (2015) takdim edilen Osmanlı askeri tarihine genel bir bakışı ihtiva eden görüşlerime dair metindir. Nihayet bu kitabın yeniden basılmasındaki destekleri dolayısıyla Ömer Erdem’e ve yayının yeni bir şekil verilerek yayımlanmasını sağlayan Kapı Yayınları editörü Süleyman Sertkaya’ya teşekkürlerimi sunarım.

Feridun Mustafa Emecen

Bakırköy/Eylül 2018

İLK SÖZ: GİRİŞ YERİNE

OSMANLI ASKERİ TARİHİ, SANILANIN AKSİNE ÜZERİNDE ÇOK DURULMAYAN ve az araştırma yapılmış konuların başında gelir. Garip bir şekilde akademik tarihçiliğin ilgisi dışında kalan askeri tarih çalışmalarıyla ilgi mevcut literatür ise daha çok orijinal Osmanlı belge ve kaynaklarını kullanamayan kesimlerin, iç mevzuat ve eğitimi amaçlı olarak kaleme aldıkları, çoğu da pek güvenilir olmayan bilgilerle dolu kitaplardan oluşur. Bununla beraber Batı dünyasında askeri tarih çalışmalarının muazzam bir yekûna ulaştığı, yaygın bir popüler ilgiye mazhar olduğu, akademik çevrelerde ise türlü incelemelerle yeni yeni tezlerin oluşturulduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin savaşçı/fütuhatçı özelliğine sürekli olarak vurgu yapılırken savaşların doğrudan kendisinin, savaş organizasyonunun, taktiklerinin, askeri birliklerin terkiibinin, silah teknolojisinin vb. konuların ihmal edilmiş olması, bu anlamda önemli bir nakısa olarak karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce savaş sadece insani değerler çerçevesinde görerek kötülüğünden bahisle göz ardı etmek, sosyal ve siyasi olguları layıkıyla anlamayı zorlaştırdığı gibi aslında tarihi vâkıayı da değiştirmez. Aksine dünya tarihindeki teknolojik gelişmeler dikkatle takip edilirse, savaşların söz konusu yeniliklerin ortaya çıkışında önemli bir görev icra ettiği anlaşılır.

Tabii ki savaş bir insanlık dramıdır, ama aynı zamanda tarih boyunca insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu durum onu ihmal etmek yerine sebep ve sonuçlarıyla, teknolojik alt yapılarıyla, organizasyonu, yol açtığı toplumsal tepkiler veya değişimlerle, askerlik sistemleriy-

le ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak önemle üzerinde durmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Burada esas olan söz konusu mevzuların nasıl ve hangi bakış açılarıyla inceleneceği, ne gibi teorik bir temele oturtulabileceği, dünyadaki gelişmelerle ne şekilde eklemlenebileceği meselesidir. Osmanlı tarihinin bu yönüyle ele alınması sadece kendi içyapısı bakımından değil, Batı ve Doğu tarihindeki yerini belirleyebilmek açısından da ilginç olabilir. Üstelik Klasik Çağ dediğimiz Osmanlı "imparatorluk" gücünün zirvede olduğu dönemler nazarı dikkate alınacak olursa, Batı ve Doğu dünyasındaki teknik gelişmelerin Osmanlı askeri tarihinin tam olarak bilinmemesi hâlinde çok eksik kalacağı aşîkârdır. Hele Avrupa tarihi için bunun önemini vurgulamaya sanırım gerek yoktur. Nitekim, Batı tarihçiliğinde Avrupa'nın yükselişini askeri yeniliklere bağlayan tezler esaslı şekilde taraftar bulur ve tartışılırken, Osmanlı boyutunun ihmal edilen eksikliği her zaman hissedilmiştir. "Askeri devrim" olarak nitelendirilen bu gelişmelerle alakalı olarak kaleme aldığı kitabının Türkçe çevirisine yeni bir önsöz yazan Geoffrey Parker, Batı'da Osmanlı askeri tarihi hakkında az şey bilindiğini, mevcut bazı çalışmalara rağmen hâlâ önemli ölçüde eksikliklerin bulunduğunu, Osmanlı askeri tarih çalışmalarının henüz yolun başında olduğunu, Osmanlıların askeri devrimin neresinde yer aldığının ancak bundan sonraki çalışmalarla netleşeceğini vurgulamaktan kendini alamamaktadır. Hiç şüphesiz burada asıl soru, Osmanlı askeri yapısının, teşkilatının, silah teknolojisinin ve savaş organizasyonunun imparatorluğun yükselişi ve dönüşümündeki yeri yanında, Batı'daki gelişmelere ne ölçüde tesir ettiği yahut ondan etkilendiği konularında düğüm- lenmektedir. Batı'yı müspet mânâda teknolojik olarak da değiştiren ve bir dizi sosyal, ekonomik inkişafa yol açan söz konusu "askeri devrim" kavramı içinde Osmanlıların yerini tayin etme yolunda vücuda getirilecek olan çalışmaların boş bir çaba olmayacağı açıktır. Zengin arşiv malzemeleri ve kitabî kaynakların mevcudiyeti yanında, Batılı gözlemcilerin oluşturduğu literatür bu yolda ciddi bir birikim sağlayabilecek niteliktedir. Geriye kalan ise bunlara dayalı, teorik alt yapısı sağlam, savaş sanatı konusunda çağdaş birikimi analiz edilecek ve yeni görüşler ileri sü-

recek incelemelerin artmasına bağlıdır. Şurası muhakkaktır ki Osmanlı tarihi her cephesiyle bilinmeden Batı'daki, sadece siyasi değil, ticari, sosyal ve askeri gelişmelerin de layıkıyla anlaşılması mümkün olmayacaktır.

Elinizdeki bu kitap, Osmanlı askeri tarihini ilgilendiren konulara dair çeşitli zamanlarda yapmış olduğum çalışmalarını bir araya getirmektedir. Aslında daha önce yayımlanan *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset* adlı kitabımın tamamlayıcısı olan bu makaleler, ateşli silahların kullanımıyla başlayan yeni savaş taktikleri ve buna dayalı gelişmelerle, örnek olarak gösterilebilecek bazı önemli savaşları içine almaktadır. Bilindiği gibi savaş, siyasetin çıkmaza girdiği andan itibaren baş gösteren ve çözümü zor kullanarak temin eden bir olgudur. Böyle bakılınca bir ölçüde "siyaset" de diplomatik bir mücadele olmak bakımından aslında "kansız bir savaş" özelliği taşır. Daha önce neşrettiğim ilk ciltteki yazılar ise aslında, buradaki fiili "*sıcak savaş*"ın birer girizgâhı gibidir. Dolayısıyla bu kitap söz konusu özelliklerinden ötürü *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset* kitabının bir devamıdır ve tamamlayıcısıdır.

Kitapta yer alan ve muhtelif zamanlarda kaleme alınan makaleleri başlıca iki başlık altında topladım. İlk olarak kuruluştan itibaren ateşli silahların devreye girdiği ve askeri dönüşümün yaşandığı döneme kadar gelen zaman diliminde Osmanlı askeri taktikleri ve düzeni ile ateşli silahlara geçiş süreci, bunlara müstenit yeni askeri uygulamaların ne zaman ve nasıl başladığı, hangi çerçevede geliştiği, ne gibi katkılar sağladığı tarzında sorulara ışık tutacak konuları içine alan dört makaleye yer verdim. Burada özellikle Osmanlı askeri sistemindeki ilk önemli değişimin geç 16. yüzyıl veya 17. yüzyıldaki askeri başarısızlıklar dolayısıyla zaman içerisinde Batı'dan teknoloji alımıyla başladığı tezini bir tarafa bırakarak, daha öncesinde 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı sisteminde, top ve tüfek kullanımıyla kendini gösteren üstünlüğün mahiyetini vurgulamayı hedefledim. Zira gerçek anlamda Osmanlı askeri gücünün dönüşümünde ateşli silahların fonksiyonu, Batı'daki örneklerinden biraz daha erken dönemde iyice belirmişti, buna dayalı yeni taktikler devreye sokulmuştu. Bu durum son derece disiplinli askeri teşkilatı kolayca

cepheye asker sevk edebilme becerisi ve hayranlık uyandıran lojistik destek birimleriyle öne çıkan ayrıcalıklara eklenebilecek farklı bir yönü ortaya koymaktadır. Batı ordularında Osmanlı benzeri organizasyon ve askeri teşkilatın gerçek anlamda ortaya çıkması için 17. yüzyılı beklemek gerekecektir. Osmanlıların asıl ayak uyduramadıkları cihet, bilhassa 18. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli ticari ve ekonomik etkenler sebebiyle Batı'da ivme kazanan yeni teknolojik gelişmeler olacaktır. Bununla beraber bu geriye düşüş ve takip ediş hâlini bütün bir Osmanlı tarihine mal etmenin ve genellemenin de "anakronik" bir yaklaşım olacağını düşünmekteyim.

Bunun aksine incelediğimiz dönemlerde Osmanlı askeri organizasyonunun Batı ve Doğu'yu etkilediği bariz olarak tespit edilebilmektedir. Kitapta yer alan ikinci makalede bu konu etraflı şekilde ele alınarak tartışılmıştır. Ayrıca 17. yüzyılın ikinci yarısında Evliya Çelebi'nin bizzat şahidi olduğu savaşlarla ilgili anlatımları, Osmanlıların askeri teknik bilgisinin mahiyeti hakkında dikkat çekici ipuçları vermektedir. Onun ateşli silahlarla ilgili kullandığı terminoloji son derece önemlidir. Bunun dışında sadece Batı'yla değil Osmanlı askeri sistemini doğudaki komşularıyla da mukayese etmek, farklı bir çizgiyi yakalamak ve meseleyi daha iyi anlamak açısından faydalı olabilir. Bununla alakalı olmak üzere Osmanlı-Memlûk karşılaştırmasını yapan ve ilk defa burada yayımlanan makale, bu ilk bölüme eklenmiştir. Burada özellikle Osmanlıların ateşli silahlara karşı olan ilgililerinin diğer Müslüman devletlere nazaran hiçbir dinî endişe taşımaksızın nasıl kabul edilmiş olduğuna vurgu yapıldığı gibi, aslında doğudaki komşularının da bu tip silahları dinî kaygılardan öte daha çok savaş sistemlerinin mantığında ve savaşkanlık adabında yer almadığı için kullanmadıkları tezi desteklenmiştir.

İkinci bölümdeki on makalenin yedisi doğrudan 16. yüzyılın sonuna kadar geçen tarihi süreçteki bazı önemli meydan savaşlarına dairdir. Burada ilk Osmanlı savaş taktiğinin açık olarak şekillendiği I. Kosova ve Niğbolu Savaşı'ndan başlayarak, yine ilk ateşli silahların devreye sokulduğu (Wagenburg/Araba-kale sistemi) II. Kosova Savaşı, 16. yüzyıl başlarında hafif ateşli silahların, yani tüfekli piyade-

nin etkisini gösterdiği Mercidabık ve Ridaniye savaşlarıyla tüfekli askerlerin savaşın kaderini bir ölçüde tayin ettiği Mohaç ve en son Haçovası meydan muharebeleri ele alınmıştır. Bunlar içinde Mohaç Savaşı hariç diğerleri Diyanet İslâm Ansiklopedisi için hazırlanan, ancak bazı eklemelerle bu kitap için genişletilen maddelere dayanmaktadır. Ayrıca yine bir ansiklopedi maddesi olarak hazırlanmış, 16. yüzyılın en uzun süreli askeri harekâtlarından biri olan Irakeyn Seferi konulu yazı da, bu dönemde sıklıkla görülen diğer “savaşız” seferlerin bir örneği olarak bu bölüme ilave edilmiştir. Varad Seferi’ni ele alan çalışmamla, Osmanlı Habsburg mücadelesini uzun bir aradan sonra tekrar başlatan “Uzun Savaşlar”ın (1592-1606) sebepleri ve Osmanlı kaynaklarının olayları ele alış biçimlerinin incelendiği bir başka makaleye daha burada yer verilmiştir.

Elinizdeki bu kitapta yer alan makalelerimin büyük kısmı değişik dergi ve ansiklopedilerde yayımlanmıştır. Ancak bunlarda birtakım küçük eklemeler, zaruri bazı çıkarmalar yapıldığı gibi içlerinden bazıları yeniden düzenlenmiştir. “Ateşli Silahlar Çağı” başlıklı uzun yazı ise bu konuda sürdürdüğüm çalışmaların ilk sonuçlarını içine almaktadır ve daha önce yayımlanmamıştır. Bu kısım daha genişletilmiş hâlde, bizzat padişahların iştirak ettikleri büyük savaşların anlatımını içine almak suretiyle ve geniş bir görsel malzeme ile desteklenmiş olarak “Savaşın Sultanları: Büyük Osmanlı Meydan Muharebeleri” başlığı altında neşredilmek üzere dir.

Son olarak farklı tarihlerde kaleme alınan bu makalelerimin hazırlanışı sırasında bana çeşitli yönlerden yardımcı olan meslektaşlarımı burada özellikle zikretmek isterim. Öncelikle Batı’da yazılmış tarihi metinlere ulaşmamı sağlayan ve çözümünde yardımcı olan aziz meslektaşlarım Pál Fodor, Sándor Papp, Géza Dávid, Gábor Ágoston’a ayrıca genç doktora öğrencisi Szabacz Hadnagy’e şükran borçluyum. Burada ele aldığım konularda zaman zaman kendisine danıştığım Kemal Beydilli’nin katkılarını özellikle anmak isterim. Çeşitli teknik konuların hallindeki yardımlarından dolayı askeri tarih alanında çalışan doktora öğrencim Özgür Kolçak ve Miraç Tosun’a, ayrıca yine literatür desteğinde bulunan genç meslektaşım Gürhan Börekçi’ye

teşekkür ederim. Son olarak kitabın en iyi şekilde basılmasını temin eden yayınevi yetkililerine de müteşekkirim. En büyük temennim burada işlenen konuların ve ortaya çıkan meselelerin daha geniş çevrelerin ilgisini çekebilmesi, kapsamlı, iyi tasarlanmış, teorik temelleri sağlam yeni çalışmalara vesile olmasıdır.

Feridun Mustafa Emecen

Bakırköy, Şubat 2010

KLASİK DÖNEM OSMANLI ASKERİ TARİHİ ÜZERİNE YENİ BAKIŞLAR*

OSMANLI TARİHÇİLİĞİNDE PEK ÇOK ALAN GİBİ ASKERİ TARİH SAHASINDA da mühim boşluklar ve ilmî araştırma eksikliği mevcuttur. Son zamanlarda bu sahada yapılan çalışmalar giderek artış göstermektedir. Özellikle askeri tarihin lojistik ve teşkilatla ilgili olarak sayısı giderek artan akademik incelemelerin bu noktada belirli bir temel sağladığını biliyoruz. Çoğu doktora tezi olarak hazırlanan bu tür incelemeler seferlerin organizasyon, iâşesi, asker tertibi, düzeni, lojistiği gibi konulara eğilmiş durumdadır. Bu anlamda hatırıma gelen isimler olarak Ömer İşbilir, Mehmet İnbaşı, Yaşar Ertaş, Hakan Yıldız, Meryem Kaçan, Özgür Kolçak ve burada hemen adlarını sayamayacağım diğer meslektaşlarım, önemli bir boşluğu bu anlamda doldurmuş gözükmektedirler. C. Finkel, R. Murphy ve G. Ağoston'un kitapları da öncü olmak bakımından evvelen zikredilmelidir. Bununla beraber askeri tarih alanının savaş boyutu, askeri harekât şekli, planlar ve taktikler gibi konularda ciddi bir eksikliğimiz var gözükmektedir. Yani bir savaş nasıl yapılıyor, asker kimdir, hangi psikoloji ile savaşa gidiyor, bu emir komuta zincirleri arasındaki münasebetler nedir, harekâtın tabiatı nasıl oluyor, savaştaki anlık değişmelerin, fonksiyonların rolleri nelerdir gibi pek çok sorunun en temel cevapları bile henüz tam olarak verilmiş değildir. Bu yüzden

* “Sakarya Osmanlı Araştırmaları Kongresi: Açılış Tebliği”, 2015. “Klasik Dönem Osmanlı Askerî Tarihi Üzerine Yeni Bakışlar”, *Osmanlı Üzerine Konuşmalar*, ed. F. Aydın, OSAMER (Mahya Yayıncılık: İstanbul 2016), s. 53-62.

savaşın bizatihi kendisine odaklanan çalışmalar itibarıyla bizim bu noktada eksikliğimiz olduğunu düşünüyorum. Ama bunda çok müşteki olmuyorum, onu da söylemek isterim. Batı tarihçiliğinde bu alanın özel bir çalışma bölümü hâline geldiğini ve bu konuda sayısız ve son derece verimli bir literatür oluşturulduğunu görüyoruz. Bunlar popüler çalışmalara da yol açtı ve askeri pek çok tarih dergisi bu konuları popüler hâle getirecek raddelerde yaygın bir okuyucu kitlesi buldu. Tabii onlardaki kaynak ve maddi malzemenin bizdeki kadar ketum olmayışının da bu tip yayınlarda önemli rolü olabilir.

Şimdi bu tablo karşısında akademik çerçevede Batı'da yapılan askeri tarih çalışmalarında genellikle vurgulanan en önemli nokta Avrupa'daki teknolojik ve siyasi gelişmelerin üstünlüğü ve civarındaki toplumları bu açılardan etkilediğidir. Yani hem askeri sistem hem de silah teknolojisindeki gelişme, orduların düzeni, savaşma şekilleri, yeni savaş düzeni gibi unsurlara dair yaklaşımlar, izahlar, kavramlaştırmalar genellikle Avrupa merkezlidir ve Avrupa merkezli bakış açıları ve yansımaları bizim tarihçiliğimizi de derinden etkilemiş ve kucaklamış vaziyettedir. Bunun sebebi bir ölçüde sözlerimin başında bahsettiğim çalışma alanı eksikliğidir. Savaşın bizatihi kendisi hakkında oluşan büyük boşluk, ister istemez Avrupa menşeli bakış açılarının hâkim unsur olarak benimsenmesini öngörmüş gibidir. Bu anlamda çok önemli ve popüler bir konu çoğunuzun bildiği "askeri devrim" kavramıdır. Askeri teknolojinin savaşma taktiklerinin bir parçası hâline getirilmesi noktasında bu kavram Batı zekâsının açık üstünlüğü olarak yorumlanmış, 1950'lerden itibaren Avrupa tarihçiliğinde eski geleceğin daha felsefi ve kavramlaştırılmış kisvesiyle ön plana alınmış durumdadır. Daha önce de XIX. asırdan bu yana belirli bir birikim söz konusuydu ama şimdi bunu yeniden realize etmeye çalıştılar, bugün de devam edecek heyecanlı yeni bir tartışma zemininin temellerini attılar. İşte bu tartışmaların çerçevesi içerisinde bakıldığında, Osmanlıların hemen hemen hiç nazar-ı itibara alınmadığı görülür.

Bu durum bir ölçüde Jack Goody'nin de yakın zamanlarda kaleme alınan eserinde ifade edilen Batı'nın ilerlemeci anlayışının Avrupa'da bugünü geçmişe yansıtmak

ve tarihi sondan başa doğru okumak alışkanlığının sonucu-
cuydu. Asya tipi despotik bir idarenin organizasyon muha-
fazakârlığı söylemlerinin de bir yansımasıydı. Osmanlı ta-
rafını tamamen ötekileştiren bu bakış açıları, mesela yakın
zamanlarda bir bölümü Türkçeye de tercüme edilen genel
dünya askeri tarihi ve savaşları nitelikli çoğu editoryal ki-
taplarda açık şekilde müşahade edilir. Tercüme edilen bu
genel dünya tarihi ve savaş tarihi ile ilgili genel eserlere
hızlıca bakıldığında Osmanlı tarihine çok az yer verildiği
görülür. Bunun için *Dünya Savaş Tarihi* adlı kitaba göz at-
mak yeterlidir. Osmanlıları içine alanlar savaş tarihi kitap-
larında da yalnızca iki savaşın öne çıkarıldığı tespit edilir.
Bunlardan biri ve belki de en vazgeçilmezi Osmanlıların
feci mağlubiyetiyle sonuçlanan İnebahtı Savaşı'dır. Avru-
pa'nın bütün savaş tarihlerinde daima bu savaşı görürsü-
nüz. Bir de İstanbul'un fethi genellikle anlatılır ama onun
dışında diğer Osmanlı savaşları genellikle hiç zikredilmez.

Bununla beraber hadiselerle tarihçi gözüyle bakmasını
bilen ciddi meslektaşlar Osmanlıların savaş gücü ile ala-
kalı zengin malzemeyi keşfetmekte gecikmediler. Bu nok-
tada galiba yine öncülüğü Batılı meslektaşlarımız almış
gibi görünüyor. Şimdi Türkiye'de de son beş-on yıldır aske-
ri tarihin bu farklı yönü ile alakalı yeni çalışmalar yapıl-
maktadır. Burada benim de konuşmamın ana mevzuu olan
Osmanlı askeriyesinin savaşa odaklanan yönü, üzerinde
durulması gereken mühim noktalardan biridir. Bunun için
"Osmanlı askeriyesi erken modern dönemde Batı için zik-
redilen askeri gelişmeler tahtında nasıl bir yere sahiptir?"
suali ana hareket noktası olarak belirlenebilir. Klasik kesi-
ci ve delici savaş silahlarının hâkim olduğu devirde tabii
olarak Osmanlı atlı gücünün üstün konumunun belirle-
yiciliği sağladığı kalabalık ordular hayli başarılı oldular.
Fakat bu konu nedense geri plana atılarak tartışmalar söz
konusu devir için daha çok teknolojik gelişmelerin ortaya
çıktığı dönemle ilgili olarak Avrupa'nın üstünlüğü telak-
kisi temelinde yapılmaya başlanmıştır. Yani kullanışlı ve
pratik, aynı zamanda birliklere seri hareket imkânı ve yeni
taktikler sağlayan modern silah teknolojisinin mübeşşiri
sayılan ateşli hafif silahlar üstünlük ile ilgili kavramlaş-
tırmada hemen ön plana alınmıştır. Bu çerçevede geliştiri-

len tezler, ileri sürülen iddialar ve yaklaşımlarda Osmanlı tarafı, Batılı meslektaşların pek çoğunca ya önemsemezler veyahut bu gelişme çizgisini değerlendirirken ortaya atılan ve üç ana unsur hâlinde formüle edilen sistemdeki yeri alt seviyelere itilir. Bu üç ana formülün çoğumuzun da bildiği gibi keşfedici, geliştirici, taklit edici, ithal edici ve kullanıcı gibi kademeleri vardır. Bu kademeler içerisinde Osmanlı savaş mekanizmasının yeri en sondadır; o da iyimser bir şekilde varılan bir kanaate dayanır. Yani Osmanlılara üçüncü safhada teknoloji birikimini kullanan ama kullandıkları teknolojiye ve bunun altında yatan sistem ve dinamiklere hâkim olmayan siyasi güçler arasında yer verilir. XX. yüzyıl sonlarında çok moda olan bu tür açıklamaların, birkaç meslektaşımızın çalışmalarıyla giderek zayıflamaya başladığını, hatta farklı bakışlarla derecesinin yükseltildiğini söyleyebiliriz, ama hala genel yaklaşımlı kitaplar da söz konusu kanaat yer bulmayı sürdürmektedir.

Öte yandan Osmanlılar için bu yapılan değerlendirilmelerde bir başka unsur da teknolojinin dinin esareti altında kalması keyfiyetiydi. Yani dinî düşüncenin bu teknolojik gelişmeyi dışlayarak savaş taktiklerine uygulanışı yönünde büyük engel olduğu fikri esaslı bir taraftar bulmuştu. Bu fikrin de ne kadar uygunsuz olduğunu açık bir şekilde Osmanlı tarihi ile uğraşanlar bilmektedir. Mesela aynı şey, Memlûkler için de söylenir. Memlûkler ile ilgili yaptığım bir çalışmada onlar için dahi durumun hiç de böyle olmadığını sağlam kaynaklara dayalı olarak göstermiştim. Kısaca bütün bu indi değerlendirmelerin tarihe “büyük bakışları” yanlış yönlendirdiği ve bunun yaygın hâle gelerek neredeyse sarsılmaz bir paradigmaya dönüştüğü söylenebilir. Bu yerleşik düşünceleri doğru bir çerçeve oturtmanın, ancak sağlam ilmi çalışmalarla ve bunların bilgilerinin “popülerleştirilmesiyle” gerçekleşebileceğine inanıyorum.

İmdi bu ana meseleleri ortaya koyduktan sonra bu bölümde Osmanlıların dünya savaş tarihine katkısı konusuna geçmek isterim. Burada izahına çalışacağım iki ana konuyu olabildiğince özetleyerek ifade etmek isterim. Birinci bahsimizi şekillendiren ilk soru şudur: Acaba ilk olarak ateşli silahlar dönemi öncesinde Osmanlı askeri sistemi savaşın doğası ve doğrudan doğruya kendine has bir farklılığa

dönüştü mü? Şimdi öncelikle bu hususun üzerinde pek durulmadığını, çok ihmal edildiğini; genellikle tartışmaların bilahare üzerinde duracağım “askeri devrim” kavramı meselesinin gölgesinde kaldığını belirtmek isterim. Genellikle yakın zamanda özellikle genç nesil tarihçiler, Avrupa tarihinde geliştirilen kavramlar tahtında askeri alanda ateşli silahların devreye girişinden sonra Osmanlılarda nasıl bir gelişme yaşandı ve eğer varsa (ki askeri devrim hususunda çok ciddi tartışmalar yapılmaktadır) Osmanlıların sisteminin bu askeri devrim tartışmaları içerisinde nereye konabileceği gibi pek ilgi çekici güncel mevzuların peşinden koştular. Ben bu sonuncusu kadar ilk sorunun de peşinden gidilmesi taraftarıyım. Şimdi bu unutulmuş kadim döneme ait belirttiğim çerçeve dâhilinde birkaç noktayı dikkatlerinize sunmak istemekteyim. Az önce kaynak problemimize temas etmiştim. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile ilgili bu sempozyumda yapılan oturumdaki konuşmalar sırasında da belirtmiştim: Yeni bazı bilgi kırıntılarına rağmen hala “anlatım” itibarıyla ciddi bir kaynak meselemiz olduğuna şüphe yoktur. Osmanlı askeriyesi hakkında dönemine ait ilk bilgileri edinmek için Fetret dönemine gitmek gerekiyor. Fetret döneminde Abdülvasi Çelebi’nin kaleme aldığı manzum *Halilnâme* adlı eserde Çelebi Mehmed ile kardeşi Musa Çelebi arasındaki savaşın anlatıldığı bölümde, çok açık bir şekilde asker toplama ile ilgili gelenekler ve aynı zamanda silahlar ve türleriyle alakalı ilk çağdaş otantik bilgileri buluyoruz. Bu zamana kadar bu anlamda “döneminde yazılmış” ilk önemli bilgileri veren eser ile karşı karşıya olduğumuzun altını önemle tekrar çizmek istiyorum. Bundaki bilgileri bir çalışmamda etraflı şekilde ele almış bulunmaktayım.

Bunun dışında II. Murad dönemiyle başlayan süreçte Osmanlı geleneğinde nasıl savaşılır, nasıl taktikler var, bunların çizim, tarif ve şekillerine ait “Osmanlı orijinli” literatüre rastlanmaz. Daha ziyade Memlûk kaynaklarının süvari taktiklerine dayalı izahlarına ait eserlerin Osmanlı literatürüne tercümeler yoluyla sokulduğunu görüyoruz. Memlûklerin süvari taktiklerine dayalı el kitapları mahiyetindeki eserleri çok rağbet görmüş durumdadır. Bunlar da genellikle “Fürûsiye” adı altında toplanabilecek türlerdir.

Mesela *Munyetü'l-Guzat* adlı bir eser vardır, savaş şekillerini belirtir; ama bu Osmanlı menşeiili bir anlatışı ifade etmemektedir. Daha çok Memlûk tarzı süvari manevraları, silah kullanımı vs. hususları muhtevidir. Belki bunları Osmanlılar da bu şekilde uyguladılar ve belki aralarında bir fark da yoktur; ancak bizim için hâlâ orijinal olarak Osmanlı usûllerini anlamak bakımından bu tür kaynaklar hiç de açıklayıcı olmamaktadır. Matrakçı Nasuh'un kitabı¹ bile böyledir, daha ziyade Memlûk savaş usûllerini barındırır. Bunun bir istinası 1550'lere ait anonim bir eserdir. Burada ilk defa doğrudan doğruya Osmanlılarla ilgili bilgilere yer verilmiştir; mesela tüfeğin kullanımı, savaş sırasındaki atış biçimi ve o sıradaki hareket tarzı, silahlar ve bunların nasıl kullanılacağı hususları Osmanlı bakışıyla pratik uygulamalardan mülhem olarak yazılmış görünmektedir. Şüphesiz böyle bir durumda tarihçi için dönemin kroniklerindeki savaş anlatımlarından bilgi çıkarmaktan başka bir çare kalmıyor.

İlk dönem için ihmal edilmemesi gereken Bizans kaynakları erken Osmanlı savaş usûlleri hakkında bazı açıklayıcı bilgiler vermektedir. Bütün bu kaynak zafiyetine rağmen ilk dönemler için bazı sonuçlara ulaşmak mümkün gibi duruyor. Osmanlı ordu sistemi ve savaş usûlleri hakkında bir değişim ile ilgili tespit var mı diye sorulduğunda örnek savaşlarla bağlantılı söz konusu kaynaklardan elde edilen kırıntı bilgiler, bazı yeni bilgilere ulaşmaya yol açabiliyor. Mesela 1302'deki Bafeus Savaşı genel olarak incelendiğinde Bozkır süvari taktiklerine dayalı Türkmen savaşları tarzını fark etmek mümkün görünür. Fakat 1329'da Pelekanon'a geldiğimizde –dönemin görgü şahidi olan ve bu savaşta da hazır bulunan tarihçi İmparator Kantakuzenos'un anlatımı önemlidir– burada Orhan Bey'in nasıl bir savaş taktiği izlediğine dair ayrıntılar, dikkat çekici bir farklılığı gündeme getirir. Artık eski Türkmen geleneklerine dayalı olma hâli dışında yeni bir taktik savaşın gerçekleştiği hemen anlaşılmaktadır. Piyadenin ne kadar önemli hâle geldiğini birden bire bu savaşta görüyoruz. Yaya güçlerin ve atlı birliklerin nasıl bir senkronizasyon dâhilinde

¹ *Tuhfetü'l-Guzat* Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hareket ettiklerini tespit edebiliyoruz. Kantakuzenos'un anlatımı yayaların Osmanlı savaş taktiği içindeki yerini gösteren ilk çağdaş bilgileri bize ulaştırmaktadır. Burada demek ki önemli bir değişim olmuştur ve bunun gelişmesi zaman içerisinde giderek yaşanan tecrübelerle daha da kavi hâle gelmiştir. Nitekim Osmanlı kroniklerindeki ilk geniş meydan savaşı anlatımı olan ve üzerinde ayrıntılı bir araştırma hazırladığım 1386-87'deki Frenkyazısı Savaşı ile I. Kosova Savaşı bu anlamda değişimin yerleşmiş bir anlayışa dönüştüğü ve klasik sayılabilecek ordu yapısının ve savaş şeklinin taayyün ettiği örnekleri bize sunar. Yani açıklamak gerekirse: Ortada çok kuvvetli, piyadelerle ko-runan kale gibi seyyar bir ana merkez ve bunun etrafında hareketli atlılar, onların önlerinde yayalar. Çok güçlü olan bu ana gövdeye hareketli kanat birlikleri eşlik etmektedir ve bunların bütün amacı son derece kuvvetli hatta hareketli olduğunu düşündüğümüz ana gövdeye doğru hasım birlikleri çekmektir. Bu yapılırken hasım birliklerin bağlarını koparma, onların düzenlerini bozma ve bu hâldeyken saldırmalarının önünü açma düşünülmüş olmalıdır.

Kısaca Osmanlı savaş makinasının klasik anlamda en önemli yanı, karşı tarafın düzenini bozmaya yönelik olan taktiklere başvurmadır. Bu tarz özellikle Batılı hasımlara çok garip geliyor olmalıdır. Çünkü Batılı gözlemciler kanat birliklerini iki taraftan saldıran dağınık güçler olarak görme eğilimindedirler. Osmanlı savaşlarının cereyan tarzını okuyanlar bilirler: Genellikle ilk anda saldıranlar Anadolu eyaleti süvarileri olur. Ne hikmetse hep bunlar bozulup çekilirler. Bunu gören tarihçiler hemen Anadolu atlı birliklerinden oluşan kanadın yenildiğini zannederler ve bunun taktik bir uygulama olduğunun farkına varmazlar. Aslında Anadolu kanadının savaş taktikleri içindeki yeri zaten yenilmektir! Yani bozguna uğramış gibi gözüküp dağınık hâlde kaçmak ve hemen arkada ordunun ağırlık kısmında yeniden toparlanıp müteakip saldırı planına geçmektir. Bu planlarda ordunun malzemelerinin bulunduğu ağırlık kısmı iyi bir kamuflej sağlamaktadır. Bu çekilme anında bazen fazlaca zayıya uğrasalar ve birbirlerinden dağınık düşseler bile, yine dağ gibi korunan bu ağırlık kısmının arkası onlara güvenli bir barınak olur ve burada yeniden

birliklerini düzenleme fırsatı yakalarlar. Tabii ki onlara bu fırsatı tanıyacak olan mukavim güçler de hazır. Bunlar takibi sürdüren hasımları engelleyecek bir görev ifa ederler. İşte bunu bize anlatan açık bir taktik kitabı mevcut değildir. Bu uygulamalar savaş öncesi manevralarla tecrübe edilmiş ama yazıya dökülmemiş olabilir. Avrupa tarihinde olduğu gibi bunların taktik planları yazılı olsa idi sanırım açıklamalarımız daha doğru bir konsepte oturur hatta kavramsallaştırabilirdi. Ancak kronik türü kaynaklardan çıkarılan bilgilerle hareket etme durumumuz ne de olsa böyle bir kat'i izah yaklaşımının önünü tıkamaktadır.

Son olarak ikinci bir konuya geçip burada bazı hususları belirteceğim. Tabii bu konu güncel tartışmalar itibarıyla daha da önem arz ediyor. Bununla alakalı daha önce de yazdığım ve konuşmalar yaptığım için fazla detaya girmeyeceğim. Şimdi burada ateşli silahların Osmanlı askeriyesinin bir parçası olma keyfiyetiyle ilgili tespitlere geçiyorum. Bu zamana kadar Osmanlı sistemine elde taşınır hafif ateşli silahların entegre edilmesiyle ilgili sağlam, tevsik edilebilir bilgilerin 1451'e indiği biliniyordu. Yeni tahrir kayıtlarının tespitiyle ilk tüfekli birliklerinin oluşumunun 1445'e indiği çok açık bir şekilde ortaya çıktı; ilginçtir bu tarih tam da Varna Savaşı'na denk düşmektedir. Varna Savaşı'nı anlatan belki kendisi de bu mücadelede bulunan Zaifi adlı şair, manzum savaş destanında² Osmanlı tüfekçi birliklerinden söz ediyordu. Bu bilgi şimdi tarihi belgelerle de ispatlanmış oluyor. Zaifi'nin Varna Savaşı anlatımından ordu savaş taktik ve sistemi hakkında çok değerli bilgiler ediniyoruz. Bunlar ateşli silahlara dayalı bir anlayışı çağrıştırıyor ve bununla ilgili ilk örnekleri bize sunuyor. Orada bazı ilginç bilgiler de var. Mesela Osmanlı sisteminde olmadığı düşünülen büyük Roma kalkanlarıyla ilgili bir pasaja burada rastlanıyor. Bu çok önemli bir taktiği gösteriyor. Burada yere çakılan bu kalkanların seyyar ayakları olduğu ve onların birer siper gibi kullanıldığı, arkasında okçu ve tüfekçilerin gizlendiği ve bu kalkanları kendilerine siper yaptıkları çıkarılabiliyor. Piyade okçu ve tüfekçilerin bu seyyar siperlerle kendilerini koruyarak hücumla geçtik-

² *Gazavetü's-Selâk*, Murad Han, <https://rantey.org>

lerini bir düşünün. Bu çok önemli bir tasvirdir ve doğrudan çağdaş bir kaynağa dayalı olarak anlatılmıştır. İşte bu uygulama kavramsallaştırılabilecek bir yeniliği bize gösterir. “Devrimci” tabiriyle nitelendirilen bu tür ateşli silahlarla mücehhez birliklerin taktikleri, Batı tarihçiliğinde genellikle Avrupalıların keşiflerine dayandırılır. Ama sanırım bu yapılırken sözlerimin başında belirttiğim bugünden geriye doğru okunan tarih algısının yanıltıcılığının pençesine düşülmektedir.

Bunları bir tarafa bırakarak ateşli silahlar ve Osmanlılar konusunda şu tespitleri sıralamak isterim. Bunlar hamasi bir yaklaşımın ürünü değil, bizatihi Osmanlı kaynaklarının izin verdiği bir istihracın eseridir. Öncelikle Osmanlıların özellikle hafif ateşli silahları ordu sisteminin bir parçası hâline getirmiş olmaları erken dönemlerde ortaya çıktı. Varna (1444) ve II. Kosova (1448) savaşları sonrasında Otlukbeli Savaşı (1473) ve ama ondan da sonra özellikle Ridaniye Savaşı (1517) tüfekli piyadelere dayalı taktiklerin çok bariz şekilde uygulandığı muharebelerdir. II. Bayezid (1481-1512) döneminde tüfeklere çok özel önem verildi ve yeni tüfek parçaları basit ana mekanizmaya eklendi; yani tüfeğin daha hafif hale getirildiği, tetik sisteminin bu silahı daha kullanışlı kıldığı ve etkisini artırdığına dair ciddi karineler vardır. Tüfeklerin ordunun bir parçası hâline gelmiş olduğu bu dönemler, Avrupa’daki etkili kullanımın çok öncesine denk düşüyor. Üstelik Osmanlıların en seçkin birlikleri olan yeniçeriler tüfeklidirler. Batı ordularında ise tüfekçiler aşağı kesimden toplanan köylülerin eline veriliyordu. Peki Osmanlıların bu piyade tüfekli askerleri savaşta ne derece etkiliydiler? Bu soru üzerine makale yazan değerli meslektaşlarımız var ve onların kanaatleri aslında çok da etkili olmadığı, savaşın kaderini yine süvari birliklerinin belirlediği yolundadır. Ben buna küçük bir itiraz kaydı koyuyorum. Çünkü savaşların gidişi her zaman düzgün ve doğru bir şekilde ilerlemeyebilir. Savaşlar için anlık bozgunların çok önemli bir rolü vardır. Evet, süvariler ağırlıklı olarak ordunun bünyesi içerisinde savaşın sonunu belirleyebilirler, fakat anlık bir bozgunun onların işini kolaylaştırabildiğini unutmamak lazımdır. Bu anlık bozgunu temin eden uygulamaların da bilgileri mev-

cuttur. Bunlardan birisi meşhur Haçova Savaşı'dır (1596) ve ondan önce de Mohaç Savaşı'dır (1526). Her ikisinde de farklı olmakla birlikte tüfekli birliklerin karşı tarafın saldırılarını bozmasıyla devreye giren süvariler savaşın sonucunu tayin etmiş görünmektedirler. Üstelik ilginç olan nokta Osmanlı ordusunda bulunmadığı düşünülen mızraklı piyadelerin de savaşlarda yer almasıdır. 1530'lara ait minyatürlü bir *Selimnâme*'de³ savaş sahneleri resmedilirken kargılı/mızraklı yeniçeri safı da gösterilmiştir. Ayrıca Mohaç Savaşı anlatımında Celâlzâde Salih Çelebi yeniçerilerin omuzlarında tüfekleri ellerinde uzun harbeleri olduğunu da belirtir.

Kısaca sonuç itibarıyla, Osmanlı savaş sistemlerinin klasik çağ dediğimiz asırlardaki gelişim çizgisinin dönemine göre hayli üstün olduğunu vurgulamakta bir beis görünmez. Bunun hamasi bir bakışın ürünü olmakla bir alakası yoktur. Bizim peşinde koşmamamız gereken şey, Batı merkezli bir ilerleme çizgisi içinde Osmanlıların yerini aramaya çalışmaktır. Hâlbuki bunun tersini yapmak sanırım daha "eğlenceli" ve belki de daha doğru olacaktır. Böyle baktığımızda bu asırlar için Osmanlı ilerleme çizgisi içinde Batı'nın durumu, ona yetişmeye çalışan ve askeri yapısını ona göre düzenlemek isteyen bir görünüş gösteriyor olamaz mı? Bunun Osmanlı ve Avrupa dünyası dışındaki gelişmeleri ıskaladığının, Çin, Hind kıt'asındaki durumu hiç nazarı itibara almadığının farkındayım. Ama ilişki ağı açısından ve tarihi serüven itibarıyla Batı dünyasının komşusu olan bir Osmanlı tarafı olduğu düşünülürse, söz konusu "etkileşmeler" açısından birbiriyle daha yakın ve iç içe geçmiş unsurların ağır basacağı aşikâr hâle gelir. Osmanlı askeri tarihinin Batı dünyası için geliştirilen kavramlar bakımından belirleyici etkisinin unutulması, doğru ve makul bir izahın karşısındaki en büyük bariyerdir.

³ Şükriye Bilgin, *Selimnâme*, İstanbul: İktisadîyât-ı Emtiyâz, 1971, s. 100.

TAKTİKLER

ve ateşli silahlar

OSMANLILARDA İLK SİLAHLAR ÜZERİNE MUASIR BİLGİLER

İLK OSMANLI KAYNAKLARININ KURULUŞ DÖNEMİNDEN HAYLİ GEÇ TARİHTE kaleme alındığı ve bunlarda yer alan silahlar ile ilgili bilgilerin kendi zamanlarındaki durumu yansıtabileceği, bu bakımdan bu ilk ama geç tarihli Osmanlı kroniklerinde geçen silahlarla ilgili terminoloji konusunda ciddi şüphelerin bulunduğu bilinmektedir. Bununla beraber ilk Osmanlı tarihleri içinde özellikle şair ve tarihçi Ahmedî'nin (ö. h.815/m.1412-13) manzum Osmanlı tarihinin¹, XIV. yüzyıl son çeyreğiyle XV. yüzyılın başlarına ait nispeten kuruluş dönemine yakın bir terminolojiyi yansıttığı düşünülebilir. Fakat burada savaşların bizatihi kendisi ve silahlar konusunda bilgi bulmak boş bir çabadan ibaret görünür. XIV. yüzyıla ait Türkçeye tercüme edilmiş olan orijinali Mısır/Memlûk kaynaklı süvari taktikleri ve silahlarına dayalı savaş kitapları ise hiç şüphe yok ki Osmanlı dışı bir terminolojiyle yüklü bir özellik taşır.² Hatta "gazilik/Alplık" ile ilgili XIII-XIV. yüzyıla ait Türkçe kaleme alınmış bazı kitaplar da doğrudan, farklı bir özellik taşıdığı tezini ileri sürdüğümüz Osmanlı askeriyesinin mahiyetini yansıtmak-

¹ K. Sılay, "Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty", *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), pp.143-151.

² Fûrusiyye denilen süvari manevraları hayli zengin bir kaynak külliyyatı oluşturur: Türkçeye erken tarihlerde kazandırılmış nüshaları vardır: *Munyetü'l-guzât: XIV. Yüzyıla Ait Memlûk-Kıpçakçasıyla Yazılmış Askeri Bir Risale*, haz. K. Öztöpcü, Harvard 1989.

tan uzaktır.³ Yani bunlar bizatihi Osmanlılar merkeze alınarak yazılmış değildir. Bununla beraber Osmanlı merkezli olarak XV. yüzyılın ilk yarısına ait kaynaklar, kısıtlı da olsa silahlar konusunda tatminkâr sayılabilecek bir fikir vermektedir.

Âşıkpaşazâde'nin (ö. h.889/ m.1484 dolay) XV. yüzyılın son çeyreğine doğru kaleme aldığı ilk Türkçe geniş Osmanlı tarihi içinde yer alan ve ancak Âşıkpaşazâde'nin eseri metnine alırken ne ölçüde müdahale ettiği tam belli olmayan "Yahşı Fakih Menakıbnamesi"⁴ ile az önce temas ettiğim erken tarihli ilk Osmanlı tarihi vasfını taşıyan Ahmedî'nin manzum eserini bir tarafa bırakırsak, bu sonuncusuyla çağdaş başka bir şairin yazdığı diğer bir manzum eser, sürpriz şekilde silahlar ve ordu sisteminin mahiyeti hakkında ilginç ipuçları verir. Daha önce tarihi bir kaynak olarak çok az kullanılan, askeri tarih çalışmalarında ise tamamen göz ardı edilen bu eser, Kadıoğlu Abdülvasi Çelebi'nin h.817/m.1414'te telif ettiği belirlenen ve Çelebi Mehmed'in meşhur veziri Bayezid Paşa'ya ithaf edilen, bir bölümü Çelebi Mehmed ile Musa Çelebi'nin savaşlarına ayrılan "Halilnâme" adlı manzum mesnevidir.⁵ Olayın canlı şahidi olan Abdülvasi Çelebi (ö. h. 817/ m.1414-15), bu kardeşler arasındaki mücadeleye ayırdığı satırlarında, hayli karışık olan ve tarihi kronolojisinin tespiti bile güç olan bir dönemin kritik bir devresini aydınlatırken askeri sistem, silahlar, hatta Osmanlı bürokrasisi için kısıtlı kabildinden de olsa önemli sayılabilecek ipuçları da vermiştir. Bunlar içinde konumuz itibarıyla silahlar ve asker toplama ile ilgili bilgi sunduğu kısmı ele alırsak şu hususların mevcut olduğunu görürüz:

Abdülvasi Çelebi, Musa Çelebi'nin asker toplamasıyla ilgili emrini naklederken, Musa Çelebi'nin, her evden bir

³ Ş. Tekin, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası Gaziliğın Yolları Adlı Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihat Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII (1989), 139-204.

⁴ Bunun için bk.E. Zachariadou, "Histoires et légendes des premiers ottomans", *Turcica*, XXVII (1995), p.45-89.

⁵ Kadıoğlu Abdülvasi Çelebi, *Halilnâme*, nşr. A. Gültaş, Ankara 1996. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kişi talep ettiğini, bu kişilerin masraflarıyla teçhizatının ise çıktığı hanelerden karşılanmasını istediğini belirtir. Bu bilgi açıktır ki yaya-müsellem denilen atlı ve piyade askeri toplama ile ilgili geç Osmanlı kroniklerinin bilgilerini şüpheli olmaktan çıkarır. İkinci olarak toplanacak askerlerin “vuruşmaya yarar ademler” olması gerektiği ifade edilmiştir. Bunların silahları ve “çokal” denilen bir çeşit üst zırhları da bulunacaktır. Bu noktada taşıyacakları silahların sayımına girilir. Bunlar, ok, yay, kılıç, çomak (yanı kısa demir çubuk), sünü (süngü tipi kısa mızrak), harbe (uzun ince mızrak), hançer, nacak (bir nevi balta), bel (ucu çatalı silah), balta, girebi (küçük hafif balta) olarak sayılır. Bu zikredilenler açıktır ki askerin bildiği ve rahatlıkla kullanacağı çok fazla ustalık gerektirmeyen delici ve kesici el silahlarıdır. Ancak bunun ardından özel bir ustalık gerektiren silahlar bahsine geçilir. Burada daha özel silahları atabilen ve bu hususta ustalık geliştirmiş olan kimseler sayılır, bu da aynı zamanda kullandıkları silahlar hakkında fikir verir:

Bunlar içinde sapan taşı atmakta mahir olanlar, koğuş oku, çarh oku ve gez oku gibi özel oklar atabilen yayları kullanabilenler, “harata mancınık ile neft” atanlar, cıda/süngü oynatıcılar ile “topçulardır”. Bunun devamında metinde toplanan askerlerin hem atlı hem de yaya olacakları, içlerinde ne çok yaşlı ne de çok genç yaşta olanların bulunması gerektiği; yaya gelenlerin yanlarında herhangi bir dağarcık taşımamaları, atlıların da yanlarında heybeleri bulunmaması lazım geldiği belirtilir. Gelen atlıların atları, “toy” ya da “arak” olmayacaktır. Yaya askerlerin pabuçları ise yeni olmalıdır.

Orijinal Türkçe metin şöyledir:

“Evden eve bir kişi çıksın
İlin köyleri o kişiye baksın
Uruşmaya yarar ademler olsun
Silahı hem çokaları bile olsun
Ok yay u kılıç u hem çomakı
Sünüsü harbesi, hançer nacakı
Nacak bil balta kirebi götürsün
Sapan taşı atan hep götürsün

Koğuş oku ve çarh oku atanlar
 O gez oku için sıbıcın tutanlar
 Harata mancınık neft atıcılar
 Cıda oynadıcılar topçular
 Kamu cem olsun gelsin irişsin
 Yiğitler olsun atlı vü piyade
 Koca hem oğlan olmasın arada
 Tağarcık götürür yayakı sayman
 Dahi heybesi var atlıyı koyman
 Tay atlı arak atlı gelmesin hiç
 Babucu eski yayak olmasın hiç”⁶

Öncelikle söz konusu ifadelerin şimdilik Osmanlılar için asker toplama şekliyle silahlar ve teçhizat hakkında bugüne ulaşan en eski kayıt olduğunu tekrar vurgulamam gerekir. Bu metin her şeyden evvel özellikle ilk Osmanlı askeriyesini yansıtmaya açısından son derece mühimdir. Metinde adı geçen silahlar ve askerlerin durumu üzerinde geniş yorumlar yapılabilir. Ancak bunun detaylandırmasını başka bir çalışmaya bırakarak, konumuz itibarıyla burada bilhassa zikredilen ateşli silahları çağrıştıran savaş malzemelerine dikkat çekilecektir. Çünkü askeri devrim kavramının ve tezlerinin dayandığı temel argümanlar, bilindiği gibi daha çok ateşli silahların ortaya çıkışına, orduların önemli bir parçası hâline gelişine ve bunlara dayalı askeri taktiklerin geliştirilmesine bağlanmıştır. Bu konu XVI. yüzyıl ve özellikle XVII. yüzyıl Batılı orduları kapsamında yeni tartışma ve tezlerin de başlıca istinatgâhını teşkil etmiştir. İyi bilindiğini sandığım bu tartışmalara şimdilik girmeksizin öncelikle XIV. yüzyılın hemen ilk onlu yıllarında Osmanlı askeriyesinin ateşli silahları kendi ordu sistemine katmış olmasının hayli önemli olduğunu vurgulamak istemekteyim.

Şöyle ki, Abdülvasi Çelebi’nin özellikle neft atan çıkırlıklı bir mancınıktan söz etmesi ve bunun kale kuşatmasında değil de bir meydan savaşında kullanılmak üzere ordunun silah envanteri içinde yer bulması ilginçtir. Katrana bulanmış ateşli bir gülle fırlatan bu mancınıkların menşei itibarıyla ordularca kullanımının eskiye gittiğini biliyo-

⁶ *Halîlîname*, 8.DF4/265. Arşivi - <https://rantey.org>

ruz. Fakat bunun hemen altında mızrak oynatmakta mahir atlılar ile topçulardan bahsedilmesi, başka bir tartışmayı beraberinde getirir. Özellikle topun Osmanlı birliklerinde I. Kosova Savaşı'nda (1389) kullanıldığı belirtilirse de bunu zikreden kaynakların geç tarihli olması sebebiyle bu bilgi güvenilirmez bulunur. Yıldırım Bayezid'in İstanbul Kuşatmasında top benzeri duvar döven ateşli silahların kullanıldığı bilgisi daha çok kabul görmüştür. Şüphe götürmeyen bir diğer husus 1422 ve 1430 İstanbul ve Selanik Kuşatmalarında topun kullanılmış olduğu gerçeğidir.⁷ Bu durumda top hakkında güvenilir sayılabilecek Osmanlı sahasındaki ilk bilginin, Abdülvasi Çelebi'nin kaydıyla birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Müdellel ilk bilgi olarak *Halilname* bu konuda tartışmaları daha erken bir tarihe taşıyacak ilk ciddi veriyi askeri tarihçilerin dikkatine sunmuş bulunmaktadır. Yalnız burada küçük bir ihtiyat kaydını da hatırdan uzak tutmamak lazımdır. Zira ilk Osmanlı askeri sistemi içinde özel bir birlik olarak "tavıca-toyca" şeklinde yazılanların mevcut olduğu bilinmektedir.⁸ Bunların Osmanlı harfleriyle yazılışı topçu yazılışıyla büyük benzerlik gösterir. Ancak metnin söylemi "tavıca/toyca"ların zikredilmesini gerektirecek bir mahiyet verir gibi gözükmez. Üstelik bunların neft atıcılardan sonra zikredilmesi de bu kelimenin topçu olarak okunmasında bir beis bulunmadığını düşündürür.

Osmanlı dünyasında doğrudan dönemin metinlerinde geçen ilk silahlarla ilgili bilgiler aşağı yukarı bunlarla sınırlıdır. Buna rağmen söz konusu kaynaklar Osmanlı askeri sistemiyle bütünleştirilebilecek bir bilgi birikimini de temin eder. XV. yüzyılın ikinci yarısına girmeden hemen

⁷ Bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 30-33, G. Ágoston, "Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth to Seventeenth Centuries," *Acta Orientalia Scientiarum Hungaricae* vol. 47 (1994), pp. 15-48.

⁸ Tavıca/toycalar hakkında bk. N. Öztürk, "Osmanlı Akıncı Teşkilatında Toycalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 19 (2008), s. 77-87. Konuyla ilgili bir başka tartışma: V. Özgül, "Erken Dönem Osmanlı Tarihçiliğinde Bir Onomastik Problemin Çözümüne Dair: Deli-Tovu-Kara", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, sy. 42 (2010), s. 373-394.

önce Osmanlı ordularının söz konusu silah envanterine elde kullanılabilecek evsafıta yeni bir ateşli silah türünü daha eklenmiş gözükmeğtedir. Bu husus için bir sonraki makalede geniş bilgi verilmiştir.

İLK OSMANLI SAVAŞLARI VE TAKTİKLERİ*

1 3. YÜZYILDA MOĞOL BASKILARI SEBEBİYLE ANADOLU'YA GÖÇ EDEN TÜRK-
men grupları içinde yer aldıkları açık olan Osmanlı-
ların yerleştikleri Bizans sınır hattında önemli bir
siyasi ve askeri güç hâline gelmelerinin altında yatan en
dikkat çekici faktörlerden birini, onların “savaşçı bölükler”
tarzında teşkilatlanmış olmaları oluşturur.

Esasen tarihi seyre bakılırsa, Anadolu'ya hareket eden
konargöçer Türkmen boylarının merkezî Asya steplerinden
Azerbaycan ve Kuzey İran'a uzanan kesimdeki Selçuklu,
Harizmşah vb. gibi büyük devlet oluşumlarının bünyesi
içinde yer almaları, onların söz konusu siyasi teşekkülle-
rin sistemleri dâhilinde örgütlü bir savaşçı topluluğuna
dönüşebilme kabiliyetleri bakımından belirleyici olmuştur
denilebilir.¹ Yani bu topluluklar sadece koyun sürülerinin
peşinden koşan göçebe çobanlar olarak görülmemelidir.
Bundan fazla olarak savaşçı karakterlerini ön plana çı-
karan bir birikimlerinin bulunduğu açıktır ve bu da step
imparatorluklarının doğuşuna vücut veren benzerleri gibi,
son derece bariz bir özellikleri olarak belirlenebilir.

Aşiret yapılanması içinde savaşçı yönlerini temsil eden
“bölük” denilen birlikler, boy teşkilatlanmasının temel
unsurları durumundadır. Bilhassa “bölük” kavramı ve bu-

* “İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri Üzerine Bazı Tesbitler”,
Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular: Oluşum, Teşkilat ve İşlev
(ed. F. M. Emecen), İstanbul, 2008, s.267-275.

¹ Genel olarak bk. F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu*
Beylikler Dünyası, İstanbul 2003, s.1-35.
Özgenç, İsmail Akın, <https://www.researchgate.net/publication/351111111>

nunla ilgili teşkilatlanmanın izleri, Selçuklu döneminin kıt sayıdaki kitabı kaynaklarının yanı sıra, 15. yüzyıla ait Osmanlı tahrir kayıtlarında görülebilir. Kuzeydoğu Karadeniz, Osmanlıların çekirdek coğrafyasına yakın Bolu bölgesi, Orta Anadolu ve Menteşe kesiminde bölük denilen bu askeri yapının iyice farklılaşmış dahi olsa, maziye yönelik izlerini tespit etmek şaşırtıcı gelmemelidir.² Bu bakımdan Osmanlı Beyliği'ni kuruluş aşamasında basit bir konar göçer/göçebe topluluk olarak algılamak doğru bir yaklaşım olmaz. Ne Osman ne de Orhan Bey otlak bulmak için sürülerinin peşinden hareket eden ve bu vesileyle etrafı yağmalayan bir göçebe topluluğunun reisi idi. Gerek Selçuklu dönemine ait karineler, gerekse ilk Osmanlı kaynaklarından çıkarılabilecek sonuçlar, askeri karakterli "bölük" kavramından, siyasi yapıyı öngören "mülük" dönüşümü çok açık ifadelerle ortaya koymamıza imkân verir.³ Şu hâlde bu tezi, başka bir yönden açıklık kazandırabilecek bir mecra ya taşıyabilmek için ilk Osmanlı savaşlarını merccek altına almak acaba yeni bir yaklaşım sağlayabilir mi?

Bu sorunun cevabını ilk iki Osmanlı savaşını, yani Osman Bey'in Bafeus/Koyunhisar; Orhan Bey'in Pelekanon/Eskihisar Savaşı temelinde aramak, hem sistem ve taktik açısından yapılan uygulamaların hem de Osmanlı siyasi oluşumunun mahiyeti bakımından yol gösterici olabilir. Bununla beraber yeni yayımlanan bir yazıda, bu iki savaş çerçevesinde ilk Osmanlı birliklerinin göçebe taktiklerine ve askeri dönüşümün ne zaman başladığına dair cevaplar aranırken, "atlı göçebelerin savaş usülleri" genel kabulü içinde bir yaklaşım tarzı benimsenmiş olması, yukarıda sorulan sualleri daha da anlamlı kılmaktadır.

² Bölük örgütlenmesi ve bunun Osmanlı belgelerine yansıyan örnekleri için bk. F. M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005, s. 69-72, 122-123.

³ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*, (Osmanlı Tarihleri içinde, haz. N. Atsız), İstanbul 1949, s. 10; krş. K. Sılay neşri: "Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty", *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), s. 148. Buradaki bölük kelimesi anahtar bir önemi haizdir. Aksarayî ve İbn Bibi gibi Selçuklu kaynaklarında bölük (lafız) demek, taşıyıcı ve taşıyan anlamında kullanılmıştır.

Lindner tarafından kaleme alınan söz konusu makalede göçebe tanımı, sadece hayvan sürülerinin güdülmesi ve at yetiştiriciliği olarak değil, hepsine teşmil edilemese bile bazı grupların yağma ve zorla para toplama eylemlerini de kapsayacak bir telakki dâhilinde yapılmıştır.⁴ Hâlbuki bu iki temel özellikten askerilik fonksiyonu aralarında Osmanlıların da bulunduğu, bir nevi sınır gücü durumunda bulunan Türkmen beyliklerine vücut veren konargöçerler için daha kuvvetli vurgularla öne çıkar ve şaşılabilecek bir hususiyet, meçhul bir anlam da arz etmez. Şimdi bu iki savaşa Osmanlı askeri sistemindeki yerleri ve sağladıkları yeni dönüşüm açısından nasıl bakılması gerektiği hususunda –Lindner’den daha farklı bir bakış açısıyla– yeni bir zemin oluşturulup oluşturulamayacağını ele almaya çalışalım.

Bafeus Savaşı

Bilindiği üzere Osmanlı tarihinin ilk önemli olayı, Osman Bey’in bir siyasi ve askeri teşekkülün başı olarak zikredildiği çağdaşı Pachimeres’in eserinde yer alan 1302 tarihli Bafeus Savaşı’dır.⁵ Savaş hakkında ayrıntı veren yeğâne kaynaktan anlaşılan husus, klasik Türkmen savaş taktiklerini uygulayan ve neredeyse tamamen atlı savaşı birliklerden oluşan Osman Bey liderliğindeki kuvvetlerle,

⁴ R. Paul Lindner, “Bapheus and Pelekanon”, *International Journal of Turkish Studies*, XIII/ 1-2 (2007), s. 17-26.

⁵ Georges Pachymeres, *Relations Historiques*, (nşr. ve Fransızca’ya çev. A. Failler), c. IV, Les Belles Lettres, Paris 1999, s. 358-365 (Türklerle ilgili kısımları İ.B. Barlas tarafından Türkçeye aynen tercüme edilmiştir: *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul 2009, s. 72-76). H. İnalcık, bu savaşın 1301 yılında olduğu ısrarından daha sonraki bir yazısında vazgeçmiş ve 1302 tarihini benimsemişti (“Osman Gazi’nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, *Osmanlı Beyliği*, ed. E. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 78-100; krş. a.mlf, “İznik için Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi”, *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul 2004, s. 59-85). Buna rağmen Lindner adı geçen yazısında Bafeus Savaşı’nın tarihine uzun bir yer ayırarak, H. İnalcık’ın verdiği 1301 tarihini eleştirir, buna karşı 1302’yi ispata çalışma gibi nafle bir gayretkeşlik gösterir. *Sagun, Kith-Ar* - <https://rantey.org>

piyade ağırlıklı bir düzende hareket eden Leon Muzolon kumandasındaki 2000 kişilik Bizans birliğinin, birbirlerinden farklı savaş mantığı ve anlayışlarıyla karşı karşıya gelmiş olmalarıdır.⁶ Savaş öncesinde zikredilmesi gereken en önemli konu ise, Bizans birliklerinin hareketi hakkında Osman Bey tarafından alınan istihbarattır. Bizans birliğinin Yalova'ya çıkışı ve burada konuşlanması o sırada İznik'i muhasara eden Osman Bey'e derhâl ulaştırılmış olmalıdır. O da atlılarıyla süratli şekilde yürüyerek daha tam olarak yerleşmemiş olan Bizanslılara öncü birliği yollayarak bir gece baskını yaptırmıştır. Pachimeres bu baskın dolayısıyla şaşırان ve malzeme kaybına uğrayan Bizans birliklerinin dağınkılığını anlatırken, Osman Bey'in sayıları binleri bulan adamlarıyla ansızın görüldüğünü belirtir. Bu durum hiç şüphesiz kuvvetli istihbarat ağıının ilginç bir örneğini bize verir.

Bizans birliklerinde piyadeler çoğunluktadır, ayrıca savaşçı paralı askerler de vardır. Özellikle Alanlar ve Türkopoller zikredilebilir. Bunlar büyük Roma kalkanları ve uzun mızraklarıyla çok iyi müdafaa yapabilmektedirler. Bizans kumandası, atlı birliklerin saldırı ve taktiklerini bilmektedir. Fakat yine de Osman Bey'in hızla saldıran ve at üzerinde isabetli ok atabilen birlikleri karşısında düzenlerini tutturamamış olmalıdırlar. Bir başka ifadeyle bu atlı saldırıları Bizanslıların piyade saflarının dağılmasını sağlamıştır. Osman Bey'in bu mücadelede temel anlayışının karşı tarafın düzenini bozmaya yönelik taktiği devreye sokmak olduğu söylenebilir. Nitekim Pachimeres çabucak dağılan ve düzenleri tamamen sarsılan Bizans askerlerinin ancak kalkanlarıyla bir arada durup mızraklarını kullanarak, çapraz ok atışlarına tutarak atlıların saldırısını önlemeye çalışan Alanların fedakârlıkları sayesinde geri çekilebildiklerini anlatır. Burada Osmanlıların hafif ve süratli atlı birlikleriyle tam olmasa bile savaşın ilk baskını sırasında sahte ricat taktiğini uygulamış olmaları muhtemeldir. İlk saldırıyı yapanların geriye çekildikleri ve onları takip eden Bizans piyadelerinin ansızın atlı saldırı-

⁶ H. İnalçık, "İznik için Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", s. 59-85. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

sıyla karşı karşıya kaldıkları Pachimeres'in ifadelerinden çıkarılabilir. Burada tipik bir Türkmen savaş geleneğinin yansıması görülür. Ancak Pachimeres'in anlatım tarzında ciddi problemler olduğunu da ekleyelim. Zira metin dikkatle gözden geçirilirse, onun mücadeleyi üç safhada naklettiği anlaşılır. İlk safhada ani gece baskını yapan 100 atlı vurkaç taktiğiyle çekilirken Bizanslılar onları takip etmiş, fakat bu küçük birlik dağa, güvenli bir yere ulaştığı için takip edenler zor duruma düşmüşlerdir. İkinci safhada bu güvenli yere kadar gelen Bizanslılar ani bir şekilde kuşatılmışlar, ok atışlarıyla karşılanmışlar, hatta Muzolon'un atı da bu sırada isabet almıştır. Üçüncü safhada Osman Bey yanındaki kalabalık Türkmenlerle saldırıya geçerek Bizanslıları mağlubiyete uğratarak geri çekilmeye zorlamıştır.

Bafeus Savaşı'nın seyrini ele alan Lindner ise öncelikle lokalizasyon meselesini tartışmaya açar, Koyunhisarı tepesini masaya yatırır. İlk Osmanlı kaynaklarında geçen bu yerin Bafeus ile ilgisinin olamayacağını,⁷ buranın İzmit'e yakın bir bölge olduğunun anlaşıldığını, Halil İnalcık'ın Osmanlı kaynaklarına dayanarak ileri sürdüğü Yalako-va'da olma ihtimalinin zayıflığını belirterek konuya girer. Ona göre Muzolon birliklerine gece baskını düzenleyenler yaklaşık 200 kişilik göçebe atlılardır ve Osman Bey bu sırada tepelerden aşağı doğru inmektedir. Yanında da göçebe müttefikleri vardır. Bu durum ise bir önceki baharda düşükleri kötü durumu telafi etmek isteyen göçebelerin "geçici" olarak bir araya gelmesinden dolayıdır.⁸ Ancak burada

⁷ İlk Osmanlı kaynaklarında Bafeus ile Pelekanon savaşlarının birbirlerine karıştırılarak nakledilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Öte yandan Lindner'in Bafeus Savaşı'yla ilgili Osmanlı kaynaklarında hiç bilgi bulunmadığıyla ilgili iddiaları tam olarak doğru değildir. En azından karışık şekilde bu ilk savaş ile ilgili bazı karnelerin kaynaklarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Metin için bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. F. Giese, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 11-12; keza daha kısaltılmış bir metin: *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2000, s. 13. H. İnalcık bu metinlere bir başka anonim tarih daha ekleyerek aynen iktibasta bulunmuştur ("İznik", s. 63-64). Ayrıca Neşri, *Cihannüma*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2008, s. 50-51.

⁸ "Bapheus and Pelekanon", *DE K&A* Arşivi - <https://rantey.org>

Lindner, bir menfaat birliği oluşturduklarını söylediği bu göçebelerin neden Osman Bey'in bayrağı altında toplanmış olduğu gibi temel soruya bir açıklık getirmez. Ayrıca Bizans birliğinin hareketlerini nasıl olup da takip ettikleri gibi son derece önemli olan istihbarat meselesini de gündemine almaz. Üstelik savaş yerine uzakta olanlar Osman Bey'in birlikleridir. Bunlar her ne kadar göçebe hayat tarzının icabı bütün buralarda dolaşmış olabilirlerse de bu ihtimal konuyu izahtan varestedir. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi aslında Osmanlıların yağmacı göçebeler gibi dağınık, plansız faaliyetler peşinden koşan gruplardan oluşan bir yapıya değil, daha organize bir askeri niteliğe sahip bulunduğuna işaret eder. Üstelik Lindner, 2000 kişilik Bizans kuvvetinin karşısındaki atlı birliklerin sayı fazlalığının sonucu tayin ettiğini ve atlıların piyadeye karşı üstünlüğünün bir kere daha ortaya konduğunu söyler. Bu ifadeler dahi atlı askeri organizasyonun sistematikliğini göz önüne serer.

Pelekanon Savaşı

Pelekanon Savaşı, Bafeus Savaşı'ndan çok daha farklı bir özellik göstermektedir. Bu savaş ayrıca Osmanlı askeri sistemindeki çok önemli değişimin de habercisi durumundadır. Öncelikle bu savaşı ayrıntılı olarak anlatan iki çağdaş Bizans kaynağında yer alan bilgiler, doğrudan Osmanlı Beyliği'nin siyasi yapı ve teşekkülü hakkında da belirleyici olabilecek vasıftadır.⁹ Özellikle savaşta hazır bulunan ve daha sonra Bizans tahtına geçecek olan tarihçi Kantakuzenos, muhtemelen Osmanlı tarafından aldığı bilgileri de kullanarak (ki kaynakları arasında müttefiki ve damadı

⁹ Kantakuzenos, *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, (ed. L. Schopen), *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*(=CSHB), I (Bonn 1828), 341-361; Gregoras, *Romaiques Istorias*, (ed. Bekker), Bonn 1829, s.433-437; Diğer geç tarihli Bizans kaynaklarında da bu hadise hakkında kısa bilgiler bulunur. Arnakis'in Grekçe kaleme aldığı İlk Osmanlılar ile ilgili kitabında bu kaynaklar etrafı olarak zikredilir: *Oi Protoi Othomanoi* 1282-1637, *Amint* 1947, s.177-187.

olacak Orhan Bey'in bizzat kendisinin olduğunda şüphe yoktur), iki tarafın taktikleri ve savaş düzenleri hakkında ayrıntı verir. Buradan anlaşılan öncelikli husus, Orhan Bey'in dikkat çekici bir istihbarat ağına sahip olduğu, ayrıca arazinin durumuna bağlı olarak ilginç bir strateji izlediğidir. Genellikle savaş için hareket eden ordular en iyi mevkiyi alıp karşı tarafı bekleme eğilimine pek önem vermezler. Verseler bile mesela Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunda olduğu gibi, iyi bir strateji izlenmediği için avantajlarını kaybedebilirler.¹⁰ Fakat burada Orhan Bey'in coğrafyanın kendisine sağladığı imkânları, savaşın sonucunu kendi lehine çevirebilecek raddelerde kullanabildiği dikkati çeker. Kantakuzenos'un anlatımına göre Bizanslılar da Orhan Bey'e karşı sefer planlamasında onların durumunu göz önüne alan bir saldırı düzeni hazırlamış gözükmektedirler. Nitekim İzmit yöresi idarecisinin Bizans imparatoruna yaptığı tavsiye, Türklere karşı sefere çıkmanın en uygun mevsiminin, onların sürülerini yaylaya çıkarma zamanı olduğu yolundadır. Bu durum Orhan Bey'in savaşçı bölüklerden oluşan kuvvetleriyle sürülerini yaylaya çıkaran halkının birbirinden kolayca tefrik edilememiş olmasından kaynaklanan yanlış bir strateji takip edilmesine yol açmıştır.

Bütün bunlara pek dikkat etmeyen Lindner, sadece Bizans ordusunun ilerlediğini haber alan Orhan Bey'in çadırlarını toplayıp harekete geçtiğini belirtmekle yetinir. Bunu da göç gelenekleri ve buna bağlı süratli hareket etme kabiliyetine bağlamıştır.¹¹ Aslında Orhan Bey'in, Bizanslıların bütün hareketlerini, neredeyse İstanbul'da sefer kararı alınmasından itibaren dikkatle izlettirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunda hiç şüphe yok ki İstanbul'un Anadolu yakasına kadar sokulan keşif faaliyetlerinin önemli payı vardır. Bizans ordusu imparatorun nezaretinde İstanbul'dan ayrılıp Eskihisar'a varana kadar iki gün geçirmiştir. Piyadeler günde 25 km. yürüyerek iki günde 50 km. bir mesafe kat etmişlerdir. Hâlbuki Orhan Bey belki daha

¹⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umuri'l-Alâiyye (Selçuk Name)*, trc. M. Öztürk, Ankara 1996, II, 64-72.

¹¹ "Bapheus and Pelicanius", *BSF* 22, 23.

onlar İstanbul'dan çıkmadan süratle önemli bir geçit yeri durumundaki Eskihisar'a ve sahile doğru uzanan tepeliklere ve vadilere ordusunu yerleştirmişti.¹² Bunu nasıl gerçekleştirdiği Bursa veya İznik dolayından ne şekilde ve ne kadar zamanda buraya ulaştığı konusunda bir bilgi yoktur. Ancak bulunduğu mesafe hiç şüphesiz İstanbul'dan hareket eden Bizans ordusunun kat etmiş olduğundan çok daha fazladır.

Bizans piyadeleri daha çok saflar hâlinde birbirlerine yanaşık düzende tertibat almış durumdaydı. Orhan Bey onların düzen almalarını sadece izlemekle yetindi ve üzerine doğru yürümelerini bekledi. Arazinin kendisine sağladığı avantajı kullanmak istiyordu. Düzen alan Bizans birliklerinin durumunu sarsmak ve birlikler arasındaki bağ koparmak için 300 atlıdan oluşan okçu birliğini yolladı. Diğer kuvvetlerini ki içlerinde yayalar da vardı, 1000'er kişilik üç kısım hâlinde vadilere saklamıştı. Öncü birlik ok mesafesinde durup Bizans piyadelerini ok atışıyla sarmaya ve kendi üzerlerine doğru çekmeye çalıştı. Türkmenlerin savaş taktiğini iyi bilmelerine rağmen süreklilik gösteren bu taciz karşısında bir Bizans atlı birliği hücumla geçirildi. Tam bu sırada Orhan Bey kısım kısım birliklerini ileri yollamaya başlamıştı. Burada atlıların ardında sıkı bir şekilde mevzilenmiş olan ve yavaş yavaş topluca harekete geçmeye başlayan Bizans piyadelerinin düzenini sarsmak amaçlanmıştı. Bu süreklilik arz eden vurkaç taktiği bir arada iç içe geçmiş Bizans saflarının düzenini bozmakta gecikmedi. Safların arası açılmıştı ve yandan çevirmelerle Bizans kuvvetleri zor durumda bırakılmıştı. Bu arada Türk yayalarının da atlıların ardından devreye girdiği anlaşılmaktadır. Bunların süvarileri destekleyen ok atışıyla etkili oldukları düşünülebilir. Bu savaş tipik Bizans savaş düzeni karşısında Osmanlı atlılarının ve kısmen piyadelerinin üstünlüklerini bariz şekilde ortaya koyar. Tabii

¹² Pelekanon hakkında ayrıca bk. V. Mirmiroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *Belleten*, XIII/50, Ankara 1949, 318-321; savaşın yerinin lokalizasyonu: F. Dirimtekin, "Pelekanon, Philokrini, Nikitiaton, Ritzion, Dakibya" *Fatih ve İstanbul*, II/7-12 (Mayıs 1954), ss. 45-50. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

taktikler ancak askerin sebatı ve dayanıklılığı ölçüsünde başarılı olabilir. Bu bakımdan da Osmanlı tarafının avantajının olduğu açıktır. Nitekim imparatorun yaralanması, Bizans ordusunun dağılmasında ve tam bir bozguna uğramasında temel faktörlerden biri olacaktır.

Buradaki Osmanlı savaş düzeni, klasik Türkmen savaş geleneklerinden giderek yayanın da ağır basmaya başladığı bir sisteme dönüşümün ilk belirtilerini yansıtır. Yani dönüşümün ilk habercisi Lindner'in belirttiği gibi bu savaşın sonrası değil, bizatihi kendisi olmuştur. Lindner, ayrıca bu savaşın bir bakıma sonuçsuz tamamlandığını savunur. Ona göre Orhan Bey'in okçu atlıları sayı bakımından yetersizdir. Bundan dolayı Bizans saflarını dağıtacak bir vurucu güce ulaşamamıştır. Bizanslılar ilk saldıran okçu atlıları kovalamamışlar, bunun üzerine Orhan Bey 1000 kişilik kuvveti daha ileri sürmüştür. Hatta ardından kardeşi Pazarlı'nın birliklerini dahi yollamıştır. Sonra da hiçbir sonuç almaksızın dönerek geri çekilmişlerdir. Kendilerini muzaffer zanneden Bizanslılar kamp kurmak için çekilmeye başladıklarında bazı Türk birlikleri onların peşine düşmüş; bunlara haddini bildirmek isteyen bir kısım Bizanslılar da onlara karşı savaşa girmiş, bu kargaşalıkta imparatorun yaralanması durumu değiştirmiştir. Bu ihtiyatsızlık ve yaralanan imparatorun öldüğü şayiaları orduya yayılınca çözülme başlamış, askerlerin çoğu çevredeki istihkâmlara kapağı atmaya çalışmıştır.

Lindner olayı böyle özetledikten sonra, "eğer Bizans imparatoru yaralanmamış olsaydı, başarılı taktiği sayesinde mücadeleyi lehine bitirebilirdi" diyerek anakronik bir yaklaşım sunmaktan kendini alamamıştır. Hatta savaşta Bizanslıların savaş alanında tutunmayı başardıklarını da iddia etmiştir. Yine ona göre Orhan Bey'in geleneksel taktiği işe yaramamıştır, yolladığı 300 kişilik atlılar çok azdır ve bunların ok atışları da hiçbir zarar vermemiştir. Dalga hâlinde saldırılar gerçekleşmemiş, hücumlar aralıklı olmuş, Bizanslılar da bundan istifade ederek duruşlarını bozmamışlardır. Osmanlılar at sayısı bakımından da yetersizdir, yedek atlar yoktur, yiyecek sıkıntısı çekmektedirler. Lindner iddialarını temellendirmek için Moğollardan örnek verir. Bir Moğol saldırısının en fazla 45 dakika sava-

şabileceğini, bu sırada kendisine 4-5 at gerektiğini, savaşı ancak bu şekilde bir buçuk saat sürdürebildiğini belirtir. At bakımından yetersiz olan Orhan Bey, birliklerinin sürekli hücumunu sağlayamamıştır.¹³

Bu bilgiler yukarıdaki anlatımla karşılaştırıldığında bariz bir bakış farkı ortaya çıkmaktadır. Orhan Bey'in at sayısı yetersizliği hakkında kaynaklarda karine yoktur. Ayrıca onları Moğol askeriyle aynileştirmek de savaşın cereyan tarzına bakıldığında pek uygun düşmez. Osmanlıların bitevi hücumları sürdürecektir kabiliyeti olmadığı kaynaklarda yer bulmaz, aksine burada çarpıcı bir taktik izlendiği ve gelecekteki vuruşun farklı bir şekilde uygulandığı söylenebilir. Fakat Bizanslıların bu saldırılara başarıyla karşı koymuş oldukları da açıktır. Ancak sürekli hücumlar karşısında devamlı savunma pozisyonu, akşamleyin tamamen çökmüştür. Bunun ihtiyatsızlıkla değerlendirilmesi doğru olabilir. Ama zaten hatalar olmasaydı savaşlar nasıl kazanılabılırdı? Burada önemli olan nokta Orhan Bey'in bu savaşta Bafeus'a nispetle farklı bir taktik denemiş olması keyfiyetidir. Nitekim bundan 60 yıl kadar sonra I. Kosova Savaşı'nda Osmanlı savaş nizamı, doğrudan merkeze ağırlık veren ve hareketli kanat güçlerinden oluşan bir yeni uygulamayı karşımıza çıkaracaktır. Pelekanon'da bu tip savaş düzeninin tam olarak görülmediği açıktır. Burada arazinin avantajına dayalı bir strateji ve karşı tarafın birbirine yanaşık askeri düzenini bozmaya yönelik hücumlar esastır. Fakat Kosova ve daha sonraki büyük meydan savaşlarında olduğu gibi taciz edici hücumlarla karşı tarafı peyderpey ana merkez kuvvetlerin bulunduğu yere çekmeye dayalı çok iyi bir disiplin ve strateji gerektiren uygulamanın ilk belirtileri, belli belirsiz Bafeus ama ondan daha açık şekilde olmak üzere Pelekanon'da görülmüştür. Son derece kuvvetli adeta seyyar bir kale özelliği gösteren ana merkeze dayalı harp taktikleri, ateşli silahların da ortaya çıkışıyla daha da güçlü olarak 1596'daki Haçovası dâhil başarılı bir şekilde uygulanacaktır. Bu sistemin özellikleri ise başka bir yazının konusudur.¹⁴

¹³ "Bapheus and Pelekanon", s. 24-26.

¹⁴ Bu konularla ilgili geniş çaplı bir çalışma için bk. Feridun M. Emececi, *Orhan Bey'in Savaşı: Savaşın Sırları*, *Büyük Osmanlı*

Sonuç olarak 1301 Bafeus ve 1329 Pelekanon savaşları askeri taktik ve çarpışmalarda uygulanan sistemler, bölük denilen savaşçı grupların oluşturduğu organizasyon hakkında dikkat çekici bilgiler ortaya koyar. İlk Osmanlı muharebe stratejisinin temelini, piyade düzeniyle kademe-li saflar hâlinde rahatça birbiri içinden geçebilen Bizans savaş sistemini, taciz edici süvari saldırılarıyla dağıtma-ya, düzenlerini bozarak onları küçük parçalara ayırmaya dayandığı öne sürülebilir. Bunun da ötesinde dönemin Bizans kaynaklarının bu savaşlar dolayısıyla anlattıklarından çıkan geniş çaplı bir başka önemli sonuç ise, Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü ile ilgili muayyen faktörlerden biri olarak "bölük" denilen savaşçı birliklerin mevcudiyeti ve bunların ileride siyasi teşkilata geçişte sağladıkları belirleyici temeldir.

ATEŞLİ SİLAHLAR ÇAĞI: ASKERİ DÖNÜŞÜM VE OSMANLI ORDUSU*

1 7. YÜZYIL AVRUPA TARİHİNİN EN KAYDA DEĞER GELİŞMELERİNDEN BİRİNİ Batı ordu sistemi ve savaş usüllerinde, ateşli silahlara dayalı yeni bir değişimin görülmesi, buna bağlı farklı taktiklerin devreye sokulması oluşturur. Bunun ise Avrupa'nın sosyal ve ekonomik açıdan olduğu kadar teknolojik alanda da inkişafına yol açacak derecede önemi haiz bulunduğu üzerinde durulur. Avrupa tarihçiliğinde "askeri devrim" kavramı ile izah edilen bu durum, onların hasımları karşısında askeri üstünlüğünün de bir göstergesi şeklinde yorumlanır. Söz konusu yeni askeri dönüşümün 16. yüzyılda başlayıp 17. yüzyıl boyunca tam olarak uygulandığı, bu zaman diliminde bilhassa tüfekli piyade ve süvari birliklerinin ön plana çıktığı, özellikle de Batı'nın en büyük rakibi gözüyle bakılan Osmanlılar karşısında bu sayede belirli bir üstünlük kazanıldığı tezi önemli ölçüde taraftar bulur. Ancak daha çok Batılı tarihçilerce önemli ve verimli bir tartışmaya yol açan bu görüşler, Batılı modelleri temel almakta, Osmanlı askeri sistemine ise ya çok az değinilmekte ya da hiç önemslenmemekte, ciddi bir karşılaştırma yapılmaksızın onların hâlâ süvari ağırlıklı klasik bir taktiğin takipçileri olarak kendilerini geliştiremedikleri ifade edilmektedir.

Ateşli silahların bilhassa bireysel olarak elde kullanılan türlerinin yeni bir taktik gelişimi beraberinde getirdiği düşüncesi esas alınır, Osmanlılarda bu tip ateşli silahların mevcudiyeti ve bunların nasıl kullanıldığı önemli bir problem olarak ortaya çıkar. Yapılan tartışmaların gelip

dayandığı noktada göreceli olarak Osmanlıların ateşli silahlar karşısındaki tavırları ve bunlara dayalı taktikleri bakımından Batılı rakiblerinin gerisinde kalıp kalmadığı, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir meseledir.

Bu noktada şu suallerin cevapları önem kazanır: Lojistik destek dışında bu üstünlüğün 15. yüzyılda belirmesi ve 17. yüzyılda da birkaç istisna hariç sürdürülmesinde, silah teknolojisindeki dönüşümün ve taktik yeniliklerin payı var mıdır? Bunun cevabı Avrupa tarihçiliğince Osmanlı tarafının genellikle ihmal edildiği bir düzlemde ele alınan ve ateşli silahların kullanımının yaygınlaşmasıyla başladığı ileri sürülen askeri dönüşüm veya yerleşmiş tabiriyle “askeri devrim” kavramı¹ içinde aranabilir mi? Bu soruların daha iyi anlaşılması ve cevapları için hiç şüphesiz Osmanlılar tarafından ateşli silahların ne zaman, nasıl ve hangi ölçüde kullanıldığı konusu üzerinde durmak gerekmektedir.

Osmanlıların askeri gücü ve silah sanayini, özellikle ateşli silahlar çerçevesinde ele alan G. Ağoston, ateşli silahların Osmanlı askeri gücüyle bütünleşmesinin tarihini 15. yüzyıla indirerek bu konuda Avrupa merkezli ve ondan mülhem oryantalist görüşleri sorgulamış ve Osmanlıların bu hususta İslâmın aşırı muhafazakârlığının esiri olmaktan uzak olduğunu belirtmiştir. Osmanlılar Batı’nın askeri teknolojisini kabule hazır olup bunu daha da geliştirmişler ve seri üretimle, çok üstün lojistik teşkilatlarını bütünleştirerek 15. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupalı hasımlarına karşı açık bir ateş üstünlüğü kazanmışlardır. 18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa’da ateşli silah teknolojisinde devrimci bir yenilik olmadığı için Batı’nın teknolojisi ve metotlarının transferiyle ve bundan da önemlisi, lojistik gücüyle onlara 17. yüzyıl sonuna kadar ayak uydurabilmişlerdir.²

Bu ifadeler, lojistik gerekçeleri bir tarafa bırakırsak, ateşli silah kullanım ve teknoloji ithali konusunda belirli bir çerçeve çizer, genel anlamda tarihi belgelerle uyum

¹ G. Parker, *Askeri Devrim: Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler, 1500-1800*, trc. T. Zorlu, İstanbul 2006.

² Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi, Kırkpınar Akademik, İstanbul 2006, s. 27-28.

sağlar. Söz konusu tartışmalara katılan Grant'ın, K. Krause tarafından askeri teknolojinin yayılım seyrini formüle eden üç ana unsur üzerine kurduğu yaklaşımında Osmanlılar üçüncü safhada, yani var olan teknolojik birikimi kullanan, fakat bunların altında yatan sistem ve dinamiklere hâkim olmayan siyasi güçler kategorisinde değerlendirilir.³ Bu konuda öne sürülen argümanlar ise Osmanlı kaynaklarından habersiz olarak tamamen Batı kaynaklarına dayanır. Hâlbuki Osmanlılar “devrimci” nitelikli icatlar yapmaktan çok, askeri teknolojiyi ithal ederek kendi bünyesi için uygun hale getirdiği gibi geliştirme ve bunu başka ülkelere yayabilme başarısını da göstermiştir. Bu sonuncu keyfiyetin ise “devrimci” bir yenilik olup olmayacağı Osmanlı belgelerinin tanıklığına muhtaçtır. Burada askeri silahların kullanımı konusundaki Osmanlı yaklaşımının ortaya konması, gerek bu tartışmada, gerekse biraz ileride üzerinde durulacak olan “askeri devrim” meselesinde onların yerlerini belirleyecek bir önem arz eder.

Osmanlılarda İlk Ateşli Silahlar

Osmanlılarda ilk ateşli silahların ne zaman kullanıldığı konusu erken tarihlerden beri tartışma konusu olmuştur. Bazı Osmanlı kaynaklarında ilk top kullanımı ile ilgili bilgilere I. Kosova Savaşı (1389) sırasında rastgelinir. Fakat bunun doğru olma ihtimali zayıftır. Ancak bu durum Osmanlıların topu bilmedikleri, tanımadıkları anlamına gelmez. Zira bu silah daha çok kale kuşatmalarına ve kalın surların yıkılmasına dayalı bir gelişme seyri göstermiştir. Aslında barut ve ateşli silah bilgisi de Batı'nın –J. Grant'ın deyimi ile– “devrimci” bir keşfi değildi. Avrasya'da Çinliler ile olan temaslar sonucu ticaretin de rolüyle yayılmıştı. 1230'larda Moğol ordusu barut temelli silahları biliyordu; 13. yüzyıl ortalarında bunu İran, Irak, Suriye ve Anadolu'ya

³ J. Grant, “Rethinking the Ottoman Decline: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries”, *Journal of World History*, X/1 (1999), s. 183-184 (Türkçe trc. C. Demirhan, *Osmanlı Geriledi mi*, haz. M. Armağan, İstanbul 2005), s. 195-224. <https://rantey.org>

getirdiler. İslâm ülkelerinde ise bilhassa Endülüs-Grana-da'da 1320'li yıllarda, Memlûklerde 1360'lı yıllarda top ile ilgili kayıtlara rastlandığı üzerinde durulursa da bunların geç tarihli kaynaklara dayalı bilgiler olduğu ileri sürülmüştür.⁴ Avrupa'da ilk top kullanımı için verilen 1284 ve 1313 tarihleri de yine benzeri problemlerle karşı karşıyadır. Ancak 1320-1330 yıllarında kuşatmalarda top benzeri bir silahın kullanıldığına inanılır. 15. yüzyılın başında yine topla ilgili bazı kayıtlara rastlanır, fakat asıl dövme demir ve tunç dökümü topların kale kuşatmaları için hazır edilmeleri, yüzyılın ortalarına doğrudur. Cipolla, Floransa resmî belgelerinde 1326'da demir gülle atan pirinç toplara rastlandığını, 1327'de bunlarla ilgili bir minyatürün bulunduğunu belirtir. 1330'lu yıllardan itibaren de artık yayılmaya başladığını Petrark'a (1350'li yıllar) dayanarak ifade eder.⁵

Bazı yazarlar ateşli silahların Balkanlar kanalıyla Osmanlılara geldiği konusunda hem fikirdirler.⁶ 1351'de Venedikliler Macar saldırılarına karşı güçlerini artırmaları için Zara şehrine sekiz top yollamalarıyla Balkanlar'a giren topu Dubrovnikliler 1378'de imal etmeye başlamış ve hatta 1389'da Sırp Osmanlılara karşı I. Kosova Savaşı'nda top kullanmışlardır.⁷ Bunun benzeri şekilde Osmanlıların da topu bu tarihte tanıdıkları, hatta ilk topu yine

⁴ D. Ayalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom: A Challenge to a Mediaval Society*, London 1956, s. 1-44; Keza G. Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 36; ayrıca konuyla ilgili Doğu dünyasındaki gelişmeleri ele alan bir çalışma: Kenneth Chase, *1700'e Kadar Ateşli Silahlar Tarihi*, trç. Füsün-Tunç Ta-yanç, İstanbul 2008.

⁵ *Yelken ve Top*, trc. A. Kayabal, İstanbul 2003, s. 11 vd.

⁶ H. İnalçık, "Sırp'ların ateşli silahların Osmanlılara intikali konusunda mühim bir yer tuttıkları" kanaatinde. "Erken tarihlerden beri de Batı'dan silah satın almışlardır" demektedir ("Osmanlılar ve Ateşli Silahlar", *Belleten*, XXI/83, 1957, s. 508-509). Ayrıca bk. Dj. Petrovic, "Fire-arms in the Balkan on the Eve of and After the Ottoman Conquests of the Fourteenth and Fifteenth Centuries", *War, Technology and Society*, s. 164-194; G. Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 38-39; ayrıca Parry, "Barud", *EI 2* (İng), I (1960), s. 1061-1066.

⁷ K. Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi*, s. 107.

I. Kosova Savaşı'nda kullandıkları ileri sürülmüştür. Türlü iddialara rağmen Osmanlıların topu en erken Yıldırım Bayezid'in İstanbul Kuşatması'nda (1392-1402) kullanmış olduğu ağırlıklı şekilde benimsenmiştir. 1422 İstanbul ve 1430 Selanik Kuşatmalarında Osmanlı ordusunda topların bulunduğu artık şüphe yoktur. Hatta dönemin çağdaş Bizans tarihçisi L. Chalkokondyles (ö.1470 civarı) II. Murad'ın İstanbul Kuşatması sırasında top kullanması vesilesiyle bu ateşli silah hakkında bilgi verirken bunun nasıl bir alet olduğunu açıklama ihtiyacı hissetmiştir.⁸ Topun korkunç gürültüsünden savaşlarda çok yararlanıldığını bildiren tarihçi, Semendire Kuşatması'nda topun yıkıcı etkisinin olmadığını, Belgrad Kuşatması'nda ise top ateşine şehir halkının alışık bulunmasından dolayı bir problem yaşanmadığını yazmıştı. Topun sahrada kullanımı için ise 1440'lı yılları beklemek gerekecektir. Nitekim II. Murad Boğaz'dan karşıya geçerken kendisini engellemeye çalışan Burgundiya ve Bizans gemilerini top ateşine tutturmuştu.⁹ Denizde hareketli bir hedefe yapılan atışların özel bir beceri ve teknik bilgi gerektirmesi, Osmanlı topçuluğunun gelişiminin mahiyetini göstermesi bakımından manidardır. Burgundiya gemilerinin başında bulunan yeğeni Waleran'ın anılarını kaleme alan çağdaş yazar Jehan de Wavrin (ö.1474 sonrası), Osmanlıların topları hemen orada dökmüş bulunduklarını, batı yakasındaki bataryaları ise Cenovalılardan aldıklarını, yine Cenova'nın Osmanlılara top temin ettiğini ileri sürer. Ayrıca II. Murad'ın en az 43 inç çapında gülle atan büyük bir bombart ile de gemileri ateşe tuttuğunu belirtir.¹⁰

⁸ *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, haz. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. (basılmamış doktora tezi), Ankara 2005, metin s. 64.

⁹ Jehan de Wavrin, *La campagne des croisés sur le Danube (1445)*, Paris 1927, s. 35 (C. Imber, *Varna Savaşı*, trc. A.Arel, İstanbul 2007, s. 174-175: Burada metnin Türkçe tercümesi verilmiştir).

¹⁰ Bu büyük bombart üç defa gemilere ateşlenmiştir. Osmanlı topları gemilere büyük zarar da vermiştir (bk. *Varna Savaşı*, s. 174-175).

Varna Savaşı'nda Macarların "wagenburg" savunma sistemi (arabalarla oluşturulan savunma hattı), Osmanlılar için meydan muharebe usûlleri açısından belirleyici olmakta gecikmedi. Muhtemelen bu tarihten itibaren meydan savaşlarında sahra topları, hafif toplar ve tüfeğe benzer silahlar (arkebüz) kullanımı gündeme geldi. II. Kosa Savaşı sırasında Osmanlıların top ve tüfekle takviye edilmiş ana merkezi, savaşın kaderinde etkili oldu. Burada arabalarla takviye edilmiş savaş sistemi, sahra topçusu ve tüfekçilerle desteklenmekteydi. Sahra topçusu ve *wagenburg* savunma tertibatı, daha önce Bohemya'da Husçular (1419-1436) tarafından kullanılmıştı. Osmanlılar da bunu kendi ana sistemlerinin bir parçası hâline getirdi, yani top, tüfek ve arabalar ekleyerek mevcut ana "seyyar kalesi"ni daha da güçlendirdi. Böylece "tabur cengi" kavramı üretilmiş oldu.¹¹ Savaşlarda artık top ve tüfek ordunun vazgeçilmez silahları hâline gelmiş bulunuyordu. Fakat 16. yüzyılın yirmili yıllarında bile bazı çağdaş Batılı yazarların ateşli silahlarla ilgili savaş sistemini önemsemedikleri dikkati çeker. Nitekim N. Machiavelli topun meydan savaşlarında ki işlevine pek sıcak bakmaz, "mukhail" diye adlandırdığı tüfekçilere ise planlarında neredeyse hiç yer vermez.¹²

Meydan savaşlarında Osmanlılar daha çok yukarıda da belirtildiği gibi hafif türden sahra topları kullanmışlardır. Götürdükleri top sayısı 150-200 arasında değişmektedir. Genellikle top ateşiyle savaşları başlatmışlar ve bunu savunma hatlarının önüne yerleştirmişlerdir. Ancak başlangıçta meydan savaşında saldıran süvariye karşı toplar çok da etkili sonuç sağlamamaktaydı. Nitekim 16. yüzyılın ortalarında İspanyol gözlemci, topun fazla işe yaramadığını, verdiği zararın önemsiz olduğunu, esas işi bilek ve tüfeğin gördüğünü belirtir.¹³ Osmanlı sahra topları yaygın

¹¹ E. C. Antoché, "Du Tábor de Jan Žižka et de Jean Hunyadi au Tabor Çengi des armées ottomanes: L'art militaire hussite en Europe orientale, au Proche et au Moyen Orient (XVe-XVIIe siècles)", *Turcica*, XXXVI (2004), s. 91-124. (Bu çalışma Osmanlı tarafı için orijinal kaynaklara dayalı olmaksızın kaleme alınmış olup konuyu ortaya koymakta zayıf kalmaktadır).

¹² *Savaş Sanatı*, trc. B. Hasan, İstanbul 2007, s. 184-185.

¹³ *Türkiye'nin Dört Yılı, 1552-1556*, trc. A. Kurutluoğlu, İstanbul

olan inanışın aksine ağır değil, küçük ve orta çaptaydı. 16. yüzyılda 10-27 kg. ağırlığında gülle atan toplar daha çok tercih edilir olmuştur.

Kanon, havan, şayka, balyemez, bacaluşka gibi büyük kuşatma topları dışında, meydan savaşlarına sevk edilen sahra toplarının "kulverin" tipte olduğu bilinmektedir. Bunlar içinde kolunburna 2 ila 3 metre boyunda 2-9 kg ağırlığında gülle atan uzun menzilli toplardı. Sahrada çok yaygın olarak kullanılan ve büyük (şâhi), orta (miyâne) ve küçük olmak üzere üç tipe ayrılan "darbzen" nakliyesi kolay olduğundan çok rağbet görüyordu. 1522-25 yılları arasında dökülen çok sayıda darbzen Mohaç'a götürülmüştü. 1566 Zigetvar Seferi'ne 280 büyük darbzen taşınmış; Eğri Seferi için ise 300 büyük tipte darbzen dökülmüştü. Darbzen tipi topların uzunlukları 88 cm ile 100, 130, 150, 350 cm arasında değişebiliyordu. Gülle ağırlıkları 154-921 gr. dan 1, 2 ve 2,5 kg.'a kadar yükselebiliyordu. Bunlar kolayca nakledilebiliyor, bir deveye iki tane darbzen yüklenebiliyordu. Bunların haricinde şâhi denen toplar, uzun tipte sahra topu özelliği taşıyordu. Uzunlukları 2,5 ile 3,5 m.'yi bulabiliyor, attığı güller ise 150 gr.'dan 1,5 kg.'a erişebiliyordu. Bunlar uzun menzilli toplar olarak tesirli idi. Diğer küçük tipte top çeşitleri ise saçma, eynek, prangı, misket ve şakaloz idi. Bunların bazıları tüfekten biraz daha irice olup elde de kullanılabilecek evsaftaydı. Mesela prangılar 150 gr. ağırlığında dane atıyordu. Şakaloz adı ise Macarcadan gelme olup tam bir tüfek irisiydi. Kancalı tüfek de denen bu silahı Osmanlılar kundağa yerleştirmişlerdi. 12-37 gr. ağırlığında kurşun atıyorlardı ve yakın menzilde etkiliydiler.¹⁴

ts, s. 122. Özgün yazma 1557 tarihli olup (İspanyolca nşr. *Viaje de Turquía*, ed. Marie-Sol Ortola, Madrid 2000) diyalog şeklinde kaleme alınmıştır.

¹⁴ Genel olarak bu pasajdaki bilgiler G. Ágoston'dan özetlenmiştir: *Barut, Top ve Tüfek*, s. 107-125. Ayrıca Tophane ve top dökümü için bk. S. Aydın, *Tophane-i âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.

İlk Tüfekler ve Tüfekli Birlikler

Osmanlı kaynaklarında orijinal tabiriyle tüfek/tüfeng diye adlandırılan silah, elde tutulan boru şeklindeki içi boş demir parçasını işaret etmektedir. Kelime *Divânu Lügatü't-Türk*'de rastlanan "tüvek" tabirine dayanır. Elde tutulan bu ateşli silah için Osmanlıların çoğu defa yaptıkları gibi Macar veya Sırların verdiği adı değil de kendi dillerine has bir terminolojiyi bulmuş olmaları, bunun orijin itibarıyla Osmanlılara geçişine ilginç bir açıklık sağlayabilir. Bu tür silahların belki de ateşli olmayan bir tarzda üflenerek veya bir itme mekanizmasıyla içindeki küçük taş tanelerini fırlatma tekniğine dayalı şekilde biliniyor olması mümkündür. Daha sonra benzerleri gibi buna barut konularak geliştirilmiş şeklinin Balkanlarla temas sonucu görülerek benimsenmiş olması da muhtemeldir. Her ne olursa olsun ilk tüfek kullanımı ile ilgili veriler (1421, 1430, 1442-1444) zayıftır. Tüfeğin henüz tam olarak yaygın bulunmadığı bir çağda yaşayan Ebubekir Tihrani'nin (ö.1480 dolay) 1407'de Memlük-Akkoyunlu savaşında, Memlüklerin top ve tüfekleri olduğunu yazması ilginçtir.¹⁵ Bu bilgiyi tekrar eden 16. yüzyıl Safevi tarihçisi Hasan-ı Rumlu (ö.1577) o zamana kadar tüfeğin henüz icat edilmediğini belirterek, ortaya çıkışı hakkında bir söylentiye nakleder.¹⁶ Burada kastedilen tüfeğin küçük bir çeşit top olma ihtimali yüksektir, ancak önemli olan husus "tüfeng" kelimesinin orijinal metinde zikredilmesi ve bu terminolojinin bir ateşli silah türü için kullanılmış olmasıdır.

Osmanlıların Varna Savaşı'nda ve II. Kosova Savaşı'nda tüfek cinsi bir silahı kullandıkları kesindir. Varna Savaşı'na şahit olan Gelibolulu Zaifi, padişahın önündeki yeniçerilerin demirden ayaklı kalkan taşıdıklarını, bunları yere dikip arkasından tüfek attıklarını açık şekilde yazar.¹⁷ Bu silah arkebüz tarzında küçük bir top cinsi olmalıdır. Belki de şakaloz denilen daha kalın namlulu küçük top için bu ad kullanılmıştır. Buna bir kundak ilavesiyle elde ta-

¹⁵ *Kitab-ı Diyarbekriyye*, trc. M. Öztürk, Ankara 2001, s. 51.

¹⁶ *Ahsenü't-tevârih*, trc. M. Öztürk, Ankara 2006, s. 50.

¹⁷ Zaifi, *Gazavat-ı Sultan Murad Han*, haz. M. Sarı, doktora tezi, İstanbul 1994, metin kısmı, s. 334, 373.

şıma mümkün olabildiği, ancak desteksiz, omuza dayayarak yahut iki elle tutarak ateşlemenin geri tepme hızı yüzünden mümkün bulunamayacağı düşünüldüğünde, araba üzerinde destekli olarak veya kalelerde müdafaa amaçlı kullanıldığı söylenebilir. Bugünkü tüfeğe benzeyen ilk örneklerin 15. yüzyıl boyunca geliştirilmiş şekle dayandığı anlaşılmaktadır. Bu ilkel tüfeklerin fitilli ve tetiksiz ateşleme mekanizmasına sahip olduğu bilinmektedir. Müzelerde bu ilk tüfek tipi hakkında bir örnek mevcut değildir. Macaristan Askeri Tarih Müzesi'nde kundaksız olup 15. yüzyıldan kalma şakaloz namluları mevcuttur. Fakat bunların nasıl kullanıldıkları –yani kundaklarının olup olmadığı, bir dayanak üstüne nasıl yerleştirildikleri vb. gibi– konusu problemlidir. Bazı hayali çizimlerde bunlar bir çatal üzerine konmuş olarak resmedilmiştir. Bununla birlikte İbrahim Hakkı Konyalı, Askeri Müze vaktiyle Aya İrini Kilisesi'nde iken bir şakalozu tahta kundağıyla birlikte tespit ederek bunun fotoğrafını yayımlamıştır. Bunun ilkel tüfek tipinin ilk örneği olma ihtimali yüksektir. Bu tüfek bugün Harbiye'ye taşınmış bulunan Askeri Müze'de XVII. yüzyıl tüfeği olarak sergilenir.¹⁸ Söz konusu silah, Bizans tarihçisi Dukas'ın, II. Murad'ın Belgrad Kuşatması sırasında kale müdafilerinin kullandıkları bir silahı tarif ederken anlattığı ilkel tüfek tipiyle büyük ölçüde benzeşmektedir. Bu anlatım şakaloz denilen küçük topları da çağrıştırır:

Bu silah bakırdan yapılmıştı. Kamış şeklinde bir borunun içine, fındık büyüklüğünde sıra ile dizilmiş kurşundan mamul beş veya on adet mermi konulur, arkasına güherçile, kükürt ve söğüt ağacı kömürü tozundan mahlut bir terkip (yani barut) eklenir. Bir ateş kıvılcımı bu terkip ile temas edince, hemen ateş alır, havayı, hava da mermileri tazyik eder ve bu suretle hasıl olan kuvvet mermileri bir mil uzağa fırlatır. Bunlar değdikleri insanı,

¹⁸ İ. H. Konyalı, "Fatih'in Topları ve Askeri Müze", *Tarih Hazinesi*, sy. 13 (1951), s. 46; resim için bk. "Kanuni'nin Topları", *Tarih Hazinesi*, sy. 19 (1951), s. 438. Bu son derece önemli olan ve belki de dünyada ilk tüfek örneği olarak gösterilebilecek bu şakalozun müzenin envanter kayıtlarından yeniden tanımlanması gerekmektedir.

zırhı bile olsa deler geçer. Bu kuvvet o kadar büyüktür ki bir adamı deldikten sonra bir diğerini de delip geçebilir.¹⁹

Osmanlılarda tüfekle ilgili ilk resmî kayıtlar, konuyla ilgilenen diğer tarihçilerin de tespit ettikleri gibi İstanbul'un fethi sırasında ve sonrasında tutulan tahrir defterlerinde yer alır. Tüfekçilerle ilgili kayıtlar 1445'e kadar iner.²⁰ Ayrıca tüfekçilerin 1455 gibi erken bir tarihte özellikle sınır kaleleri ve önemli istihkâmlarda bulundukları da görülmür. Mesela söz konusu tarihte Üsküp kalesinde, Tetova'da Sobri Kalesi'nde ve Novaberda (Novobrd), Resava ve Güvercinlik (Golumbac) kalelerinde tüfek mevcuttu. Üsküp Kalesi'nde 41 yay, 15.000 ok, 4000 demren/mızrak ucu, 23 çeğre/çekre (kurmalı büyük yay), 4000 çeğre demreni, 70'i Türk, 200'ü Macar tipi kalkan, çeşitli zırh parçaları yanında, ateşli silah olarak 12 top ile bunun 125 kurşun güllesi ve 148 tüfek ile bunun 4000 fındığı/mermisi bulunuyordu. Ayrıca barut imali için 8 kantar iyi, 7 kantar da ham güherçile ile 3 kantar kükürt mevcuttu.²¹ Aynı tarihte Sobri'de 4 top 2 tüfek sayılmıştı.²² Haziran 1455 tarihli kayıtlara göre, Novaberda Kalesi'nde 3 büyük top, 5 prangı tipi küçük top, 55 tüfek vardı. Kalede zenberekçi (kurmalı yay kullananlar), topçu ve tüfekçi muhafızlar görev yapıyordu. Stefan adlı Sırp muhafızın başında bulunduğu 11 Hristiyan tüfekçi yanı sıra burada 10 yeniçeri tüfekçisi görevlendirilmişti.²³ Bu durum tüfekçilerin Balkanlardaki kalelerde sadece Sırp ve Osmanlıların Hristiyan vasallerinden oluştuğu yolundaki bilgileri tashih edecek önemi haizdir. Ayrıca bir bölüm yeniçerinin 1455 gibi erken bir devirde tüfekle donatılmış olma keyfiyetini de ortaya koyar. İsimleri tespit

¹⁹ *Bizans Tarihi*, trc. VI. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 128, krş. B. Umar tercümesi. (*Tarih, Anadolu ve Rumeli, 1326-1462*), İstanbul 2008, s. 188.

²⁰ BA, MAD, nr. 525, 32a.

²¹ BA, MAD, nr. 12, s. 197.

²² BA, MAD, nr. 12, s. 120.

²³ BA, TD, nr. 2m., s.284-285; kayıtlara ilk olarak H.İnalcık tarafından da temas edilmiştir (*Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 154, 155).

edilen bu ilk tüfekçi yeniçeri grubunun da köken itibarıyla neredeyse yarım asırdan fazla Osmanlı idaresi altında kalıp Türkleşmiş ve İslâmlaşmış Batı Trakya ve Makedonya kökenli oldukları dikkati çeker (Serezli Saruca, Arnavut Şahin, Ali Kethuda, Laz Yusuf, Holondili Süleyman, Üsküplü Mustafa, Tırnovili Hamza, Serezli Balaban, Dramalı Yusuf ve İsmail). Bunların haricinde Güğercinlik Kalesi'nde Bukraniç adlı birinin liderliğinde 10 kişilik tüfekçi bölüğünün görev yaptığı tespit edilmektedir.²⁴ 1451-1476 yılı kayıtlarını ihtiva eden bir defterde, İvranya Kalesi'nde 16 tüfek, 10 top;²⁵ 1467'de Resava'da ulufeli 10 Sırp tüfekçi,²⁶ 1488'de 50 topun bulunduğu stratejik önemi haiz Semendire Kalesi'nde tüfekçibaşı Marko idaresinde 40 Hristiyan tüfekçi görev yapıyordu. Bu sonuncular, Oliver, Radovan ve Yuvan adlı üç odabaşının emrinde 9 kişilik gruplar hâlindeydi.²⁷ Bu ise merkezdeki yeniçeri teşkilatının onlu tüfekçi gruplardan oluştuğu konusunda bir delil teşkil eder.

Söz konusu bilgiler öncelikle Osmanlı askeri teşkilatı bünyesinde tüfeklerle mücehhez daimi bir birliğin oluşmasının en geç 1455'e kadar indirilebilecek bir geçmişi olduğunu gösterir. Bununla birlikte tüfek ve top kalelerin asli silahı gibi görünmektedir. Bunların sahrada kullanımının ise özel bir talim gerektirdiği sarihtir. Burada mesele söz konusu yeniçerilerin tüfeklerini meydan savaşlarında kullanıp kullanmadıklarında düğümlenir. Ancak bir Venedik raporu bu duruma kısmen de olsa bir açıklık getirir. Papa V. Nicolo'nun adamı olup İstanbul'un düşüşünden sonra Türklere karşı ne gibi tedbir alınacağına dair bir rapor yazan Lampo Birago, muhtemelen 1453-1455 yılları arasında Kardinaller meclisinde görüşülen yazısında Osmanlı ordusu hakkında bilgi verirken 50 bin süvari, 10 bin yeniçeri yanında iyi teçhiz edilmiş 4000-5000 kapıkulu sipahisinden oluşan asker mevcudu içinde yeniçerilerin öne çıktıklarını, harp sırasında fevkalade savaşçı olduklarını, üst göğüs ile omuzlarında zırh parçaları dışında başka ağır

²⁴ BA, TD, nr. 16, s. 383.

²⁵ BA, MAD, nr. 7219, s. 29.

²⁶ BA, MAD, nr. 5, s. 269.

²⁷ BA, KK, nr. 4725, s. 45-47.

İ. H. Konyalı ve Askeri Müze'de tespit ettiği ilk tüfek tipi
(Tarih Hazinesi).

bir giysilerinin bulunmadığını; sol omuzlarına Eflâk tipi küçük kalkan koyduklarını, çok iyi ok atıcısı olup ayrıca küçük bir de kılıç taşıdıklarını belirtir ve bunların çoğunun İstanbul'un fethinden sonra tüfekle donatıldıklarını bildirir.²⁸ Tüfek Birago için de yeni bir silah türüdür. Nitekim çok gürültü çıkaran bir harp aleti şeklinde tanıttığı tüfeğin eskiden kimse tarafından bilinmediğini, kurşun tanesi atan bir silah olduğundan Rumların buna *molibdobo-*

²⁸ Rapor için bk. A. Pertusi, *İstanbul'un Fethi II: Dünyadaki Yankısı*, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2006, s. 58-62.

li dediklerini bildirmekten kendini alamaz. N. Machiavelli bile tüfeğin çıkardığı sesin buna alışık olmayanlar üzerinde moral bozucu etki yapması dışında herhangi bir sonucu tayin edici özelliğinden söz etmez. Onun bilgileri, Batı ordularının tüfeğe dayalı bir sistemi öne çıkardıklarını göstermez. Hatta kendi döneminde “Büyük Türk [Yavuz Sultan Selim] İran şahını ve Suriye sultanını mukahillerin gürültüsüyle şaşkına çevirmiş ve böylece düşman ordularını dağıtmıştır. Mukahillerin çıkardığı o alışılmadık sesler karşı tarafın atlarını ürkütmüş ve bu şekilde Büyük Türk kolay bir galibiyet elde etmiştir” diyerek²⁹ tüfeğin ateş gücü etkisini önemsizleştirirken, bir bakıma niyeti bu olmamasına rağmen, Osmanlı tüfek kullanımının batıdan daha üstün bir durumda olduğu konusunda ilginç bir ipucu sağlar.

Muhtemelen onarlı gruplar hâlinde teşkilatlanmış tüfekçi yeniçeri birliği, Uzun Hasan ile yapılan 1473 Otlukbeli Savaşı’nda mühim rol oynadılar. Bu dönemden itibaren artık giderek seçkinleşmiş bir birlik hâline geldiler. Batı’da daha çok soylu olmayan aşağı kesime mensup kişilerden tüfekçiler teşkil edilir, asilzâde ve şövalyeler bu silaha hiç itibar etmezlerken, Osmanlılarda padişahın en seçkin muvazzaf askerlerinin önemli bir bölümünün tüfekçilerden oluşması dikkat çekicidir. 1506 yılında eserini tamamlayıp II. Bayezid’e sunan Osmanlı tarihçisi İdris-i Bitlisî, II. Mehmed dönemi askeri teşkilatından söz ederken yeniçerilerin en seçkin askerler olarak tüfekle donatılmış olduğunu, böylece savaşlarda hasımlarına büyük bir korku saldıklarını belirtmektedir.³⁰ Tüfekçi birliklerinin II. Bayezid döneminde daha da geliştirildiklerini tahmin etmek zor değildir. Modon-Koron Kuşatmaları, Çukurova’da Memlüklerle yapılan savaşlarda küçük yeniçeri tüfekçi birliklerinin devreye sokulduğu bilinmektedir. 16. yüzyılda tüfekli yeniçeri sayısı sabit hâle gelmiş ve daha da çoğaltılmıştır. Harbe sevk edilen 7000 yeniçeri içinde en az 4 bini tüfeklilerden müteşekkil durumdadır. Bu tüfekçi yeniçeriler o kadar ihtisaslaşmışlardır ki bu silahı edinmek isteyen komşu ülkelerde de çeşitli yollarla hizmete alınmışlardı. Küçük

²⁹ *Savaş Sanatı*, s. 206.

³⁰ *Heşt-Bihişt*, Nuruosmaniye Ktb., nr. 3209, vr. 361.a-b.

bir örnek Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra Şah İsmail'in oluşturmaya çalıştığı tüfekçi birliği ile ilgilidir. Şah İsmail 1515'te Mirza Şah Hüseyin adlı tüfekçibaşısı emrinde 2000 tüfekli askeri birlik oluşturmuşsa da bu karma askerlerden meydana gelen tüfekçiler, tüfek atmakta büyük problem yaşamaktaydılar. Osmanlılarca yakalanan bir casusun sorgusu sırasında, bu şahıs söz konusu birliğin içinde Osmanlı ordusundan kaçıp gelmiş yirmi yeniçerinin dışında hiçbirinin tüfek atmak sanatıyla ilgisinin bulunmadığını söylemiş, hatta "kiminin gözünü, kiminin yüzünü" yaktığını belirtmiştir.³¹ Safeviler ancak Şah Abbas zamanında 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı benzeri "gulam" sınıfından daimi bir tüfekçi birliğini oluşturacaklardır. Kırım Hanı Sahib Giray da 1539-1540'da Ejderhan'a ve Nogaylara düzenlediği sefere 20 darben ve 1000 tüfekli yeniçeri ile çıkmıştı. Yeniçeriler atlı Nogayları yayılım ateşle bozguna uğratmıştı.³² Yine yeniçeri tüfekçilerinin Doğu'daki bazı Müslüman devletlerin ordularında görev yaptıkları da bilinmektedir. Öte yandan Batı'da ise bazı başarısız teşebbüsler hariç daimi-düzenli birliklerin oluşumu için Otuz Yıl Savaşları'nı (1618-1648) beklemek gerekecektir. Osmanlı kapıkulu süvarileri ise tüfekten çok kompozit yayları etkili şekilde kullanma geleneğini 17. yüzyıl ortalarına kadar sürdürmüşlerdir. Bunda, aşağıda temas edileceği gibi Osmanlı süvarilerinin tüfeğe karşı gösterdikleri isteksizliğin de rolü olabilir.

Osmanlılar tüfeği sadece ithal etmiyor, büyük oranda imalini de gerçekleştiriyordu. Muhtemelen Osmanlı tüfeği

³¹ TSMA, nr. E. 6320; Belgenin tıpkı basımı ve yeni harflere çevrimi: J.L. Bacque-Grammont, *Les ottomans les safevides et leurs voisins*, İstanbul 1987, s. 158-161. Bu belgede ayrıca Safevilerin Çaldıran Seferi sırasında batağa gömülen bir topu sonradan bularak bu modele uygun şekilde 50 top ve top arabası yaptıkları beyan edilmiştir. Bu bilginin bir casustan alınmış olması bazı yazarlarca şüpheyi karşılanmasına yol açmıştır. Fakat belgedeki ifadeler bunun Osmanlıların gözünü korkutup yeni bir sefere çıkmalarını önlemek amacının ötesinde, bunların bir işe yaramadığı konusunu gündeme taşır.

³² Remmâl Hoca, *Tarih-i Sâhib Giray*, nşr. Ö. Gökalt, Ankara 1973, s. 85, 103, 112.

kendisine has bir şekil kazanarak Batı tarzı daha büyük tip tüfekten ayırt edilir hâle gelmişti. 16. yüzyılın ilk yarısına ait bazı veriler bu hususu açıklığa kavuşturur. Tüfek imalinin İstanbul yanında imparatorluğun doğu topraklarında, mesela Şam'da, Kuzey Afrika'da Cezayir'de, Mısır'da yapıldığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz satın alımlar dışında savaşlar kanalıyla da top ve tüfek Osmanlı silah sistemine giriyordu. Bunlar genellikle silahhanede tamir edilerek yenilenirdi.

Eldeki en eski belgelere göre, Osmanlı saray teşkilatında ehl-i hiref grupları içerisinde "cemaat-i tüfengciyân" başlığı altında tüfek imal ve tamir eden ustaların bulunduğu dikkati çeker. 1526 tarihli bir listede on ustanın kaydedildiği görülmektedir.³³ Bunların içerisinde bazıları II. Bayezid döneminden beri tüfekçi olarak hizmet etmektedir. Bu on kişi arasında ilk sırada zikredilen şahıs Gorda adlı birisidir. Bunun adının yanına Rus ve "gebr" kaydının düşülmüş olması, Hristiyanlığını koruduğunu ve Rus asıllı olduğunu hatıra getirir. Bununla beraber buradaki Rus tabirinin ırki bir nisbet olmaktan çok kuzey ülkelerinden gelenler için kullanılmış olması muhtemeldir. Bu şahsın 9 Şevval 910/15 Mart 1505 tarihinde kapı ağası tarafından hizmete alındığına dair kayıtlar mevcuttur.³⁴ Bu durumda Gorda'nın yirmi yılı aşkın bir süre Osmanlı hizmetinde çalıştığı söylenebilir. Diğer tüfekçiler içerisinde kardeşi Gregor ile Hüdâdad ve Ferhad isimli müslüman olmuş iki yardımcısı daha bulunmaktadır. Bu adı geçenlerin Gorda'yla birlikte hizmete alındığı açıktır. Daha sonra bunlara Kanuni döneminde beş Yahudi (Musa, Simon v. İsak, İsak, David, Mordehay) ve bir Rus (İvan) tüfek ustası daha katılmıştır. Tüfegin Osmanlı askeri sistemine çok önceleri girdiği düşünülecek olursa, bu ustaların Osmanlı tipi tüfegin gelişiminde oynadıkları rol hakkında kat'i bir sonuca varmak zor görünmektedir. Nitekim 8 Zilkade 909/23 Nisan 1504 tarihli bir kayıta, Dergâh-ı Âli topçularından Firuz

³³ İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler*, XI/15 (Ankara 1986), s. 51.

³⁴ Bu kayıt II. Bayezid dönemine ait in'amât defterinde yer alır: Atatürk Ktp, MC, nr. O. 71, vr. 51a.

Bey'in tüfek getirdiğine dair bir kaydın mevcudiyeti ayrıca düşündürücüdür.³⁵ Ancak en azından bütün bunlar hafif tipteki Osmanlı tüfeğinin bu tarihlerde geliştirilmiş olduğu ihtimalini destekler.

Cebahaneden yeniçeri ve kapıkulu için götürülen silah çeşit ve miktarları ile ilgili bazı listeler de bugüne ulaşmıştır. Özellikle Rodos, Mohaç, İrakeyn seferlerine ait listeler dikkat çekicidir. Bunlar seçkin daimi birliklerin silah ve malzeme mevcudunu göstermeleri bakımından önemlidir. Listelerde zırhlar, tolga, diğer kesici ve delici silahlar ve bazı teknik malzeme teker teker tatad edilmiştir. Rodos Seferi ile alakalı listede 1.890 bin ok, 18 bin zemberek oku, muhtelif büyüklükte yay, zemberek, 1000'i uzun tipte meteris tüfeği ile bunun 1000 adet ayağı/desteği, elde tutulabilecek ve omuza dayalı olarak ateşlenebilecek 4005 tüfek, bunlara ait 4.800 bin adet kurşun, 150 bin uzun tüfek kurşunu, ayrıca tüfek aksamı olarak vezneler, kundaklı deve prangısı (küçük tipte top) kaydedilmişti.³⁶ Bu bir kuşatma seferi olduğundan yeniçeri ve kapıkulunun çok fazla malzeme almış olmaları tabiidir. Mohaç Savaşı'yla ilgili listede ise tüfek sayısı 4 bini normal, 60'ı uzun tipte 4060'tır. Buradaki uzun tip tüfek meteris tüfeği olmalıdır. Diğerleri tamamen hafif tipte rahatça taşınabilen ve omuza dayanarak ateşlenebilen fitilli tüfeklerdir. 4 bin tüfek veznesi 3 milyon tüfek fındığı da bunların aksamı olarak zikredilir.³⁷ İbrahim Paşa İrakeyn Seferi'ne çıkarken de yanındaki yeniçerilere ait 300'ü uzun, 420'si kısa 1020 tüfek götürmüştü.³⁸ Ancak burada uzun olarak tarif edilen tüfeklerin yukarıda bahsi geçen meteris tüfeği olmayıp, diğerlerinden farklılığı vurgulanmak üzere zikredilen daha uzun menzilli silahları gösteriyor olmaları mümkündür. Nitekim İbrahim Paşa'nın

³⁵ Ö. L. Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13 (Ankara 1979), s. 368.

³⁶ TSMA, nr. D. 5643. Bu liste N. Vatin tarafından yayımlanmıştır: *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, trc. T. Altınova, İstanbul 2004, s. 448-453.

³⁷ Bu liste için bk. ileride "Mohaç" makalesi.

³⁸ TSMA, nr. D. 10583. 1555 tarihinde ise cebahaneye giren yeni tüfek sayısının 9000'e yaklaştığı, bunların 875'inin ağır tüfek olduğu görülür (Ö. L. Barkan, *Belgeler*, IX/13, s. 85).

arkasından hareket eden Padişahın yanındaki yeniçeriler için götürülen 4 bin tüfekten 1000'i uzun tipte idi. Burada tüfeklerin ölçüsü de verildiği için bu silahların durumunu göz önüne getirmek mümkün olabilmektedir. Buna göre uzun tüfeğin namlu boyu 5 karış olup 5 dirhem ağırlığında fındık atabilirdi. Kısa tüfek ise 4 karış boyunda olup yine 5 dirhem ağırlığında fındık alıyordu.

1555 tarihli bir kayıтта ise, cephaneye giriş yapan 2498 adet yeni tüfeğin 4 karış boyunda 4 dirhemlik kurşun alır namlu çapında olduğu belirtilmişti.³⁹ Bunların tüfekhane-i hassadan geldiklerine de işaret edilmiştir.

Şu hâlde bu ölçüler daha 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tüfeklerinin son derece kullanışlı, küçük tipte, hafif silahlar olduğunu destekler. Zira bu rakamlara göre uzun tip tüfeğin namlu boyu 110-115 cm, kısa olanlar ise 88-92 cm idi.⁴⁰ Bu sonuncu tip yani kısa tüfek sayısı daha fazlaydı. Her iki cinsin attığı fındık/kurşun 16 gr. ağırlığında olduğuna göre namlu çaplarında (çapı 13-14 mm) standartlaşma sağlanmış olmalıdır. Aynı dönemlerde İspanyol tüfeklerinin namlu çapı 18-22 mm olup 56-57 gr. fındık atıyordu ve ağırlığı 8 kg. geliyordu. Diğer Avrupa tüfekleri 120-150 cm. boyunda, 2,5-4,5 kg. ağırlığında ve 14-18 mm çapındaydı.⁴¹ Bu durumda Osmanlı tüfeği her şeyden önce kendine has bir tip ortaya koymuş ve hafifliği ile pratik kullanımıyla öne çıkmış olmalıdır. Osmanlı meteris tüfeklerinin ise namlu boyu 130-160 cm dolayında değişiyordu, çapı 20-29 mm idi, ağırlığı 3-4,5 kg'dı. Marsigli, 17. yüzyılın son çeyreğinde Türklerin kendi imalatı olan tüfeklerin 6, 9, 12, 15, 25 dirhem ağırlığında kurşun attığını bildirir.⁴² Bütün bu bilgilerden hareketle muharebe hattında yeniçerilerin üç tip tüfekle mücehhez oldukları anlaşılır. Meteris tüfekleri daha uzun menzilleriyle ayrı bir görev icra ederken uzun ve kısa diye ikiye ayrılan normal el tüfekleri saf düzeni içindeki dizilişi de belirliyor olmalıdır.

³⁹ Ö. L. Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13 (Ankara 1979), s. 61.

⁴⁰ TSMA, nr. D. 10584.

⁴¹ G. Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 126-131.

⁴² *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 162-163.

Aynı ağırlıkta mermi atmalarına rağmen boyları değişen bu tüfeklerden uzun olanlarının daha uzak menzilli olması dolayısıyla ön safta ateşlendiği, menzilleri daha az olması gereken kısıların ise arka saflarca kullanıldığı söylenebilir. Bu hususa ileride tekrar temas edilecektir.

Tüfeklerin gelişim çizgisinde ateşlemeyi pratikleştiren tetik tertibatının Türk tüfekleriyle ortaya çıktığı üzerinde durulmaktadır. Yani yilankavi tetik mekanizmasının mükemmelleştirilmesi Osmanlı eseri ve teknolojik katkısı olarak sunulmaktadır.⁴³ Nitekim Venedik kaynaklarına göre Türk tüfekleri yilankavi bir mekanizmaya sahipti, bu ateşleme sistemine fitil yerleştirilerek barutun ateşlenmesi sağlanıyordu. Bu bakımdan müzelerde teşhirde bulunan süslü ve çoğu uzun meteris tipi geç tarihli Osmanlı tüfeklerine bakarak bunların tamamının ağır ve hantal olduğu genellemesinde bulunmak doğru değildir. Osmanlı tüfekleri hafiflikleri ve etkili kullanımıyla geniş bir yayılım sahası da bulmuştur. Özellikle 16. yüzyılın erken dönemlerinde Safevilere,⁴⁴ Hindistan'daki Müslüman devletlere,⁴⁵ hatta daha da ötede şöhreti Çin'e kadar uzanmıştır. Çin'de Osmanlı tüfeği ile Portekiz tüfeği rekabeti yaşandığına dair tevsik edilebilen bilgiler mevcuttur.⁴⁶ Yani kendine has bir tipolojiye sahip Osmanlı tüfeği rakipleriyle dış piyasada rekabet edebilecek düzeye erişmiş bulunuyordu. Bununla

⁴³ G. Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 126.

⁴⁴ K. Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi*, s. 147.

⁴⁵ S. Özbaran, "Asya'da ve Afrika'da Ateşli Silahların ve Askerî Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü", *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 262-264. Ocak 2008'de bir sempozyum dolayısıyla gittiğim Yemen, San'a'da, San'a Üniversitesi'nin müzesinde gördüğüm ve XVI-XVII. yüzyıla ait olması kuvvetle muhtemel olup üzerinde yilankavi tetik mekanizmasının bulunduğu bir Osmanlı tüfeğinin namul boyunu bizzat ölçtüğümde, tam beş karış olduğunu bizzat tespit ettim.

⁴⁶ K. Sawai, "Japon Teknolojisine Karşı: 16. yüzyılda Doğu Asya'da Osmanlı Tüfeğinin Yeri", *Eskiçağdan Modern çağa Ordu: Teşkilat, Oluşum ve İşlev, Sempozyum* (14-16 Mayıs 2007), İstanbul 2008, s.341-354. Yazarın verdiği bilgiye göre tüfeklerden bahseden bir Çin kitabı 1598 tarihli olup Shinki-fu adını taşır. Bu kitabın tercümesi burada verilmiştir.

birlikte acil ihtiyaçların dışarıdan ithal yoluyla da karşılandığı bilinmektedir. Şehzade Selim'in (II.) kardeşiyle olan mücadelesinde, muhtemelen daha ağır tipte olan 500 kadar Alman arkebüzü temin etmek üzere Venediklilere başvurduğu, fakat bu teklifin reddedildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷ Bu durum ağır tipte tüfek temininin önemine işaret eder. Bununla birlikte Osmanlı tüfek çeşitleri ve adlandırmasıyla ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bir vezirin cebhanesi içinde rastlanan tüfek çeşitleri, Cezayirî, Frengî (Batı imali), Rumî (Osmanlı imali), İstanbulî, Macarî, Alaman, Macarî zemberekli, Moton işi olarak belirtilmişti; içlerinde Cezayir tipi olan tüfekler ağır tipte 25 dirhemlik kurşun atıyordu.⁴⁸ IV. Murad'ın meşhur musahibi Silahdar Mustafa Paşa'nın hediye defterinde ise çok çeşitli silahlar arasında tüfek ve tabancalara da rastlanır. Mart 1636 /Şevval 1045 tarihli defterde görülen tüfek çeşitleri olarak şunlar belirtilir: 15 dirhem kurşun atan iyi tüfek, sarı kundaklı 10 dirhem atar tüfek, işlemeli süslü tüfekler (cevherdar tüfek), Cezayir tüfeği, Nalpâre yıldızlı büyük tüfek, Küçük çarklı tüfek (muhtemelen tabanca tipli), Ejder ağızlı sarı tüfek (19 dirhem atar), Şeşhaneli (küçük tipte, namlusu yivli) tüfek (9,5 dirhem atar), Kaval tüfek (20 dirhem atar), Armudi başlıklı Cezayir tüfeği, Nalpâre tokmak tüfek, Nalpâre Macar tüfeği, Arpacıklı Cezayir tüfeği, İkisi bir kundakta tüfek (muhtemelen çifti namlulu), Tabanca tüfek.⁴⁹

Tabanca kullanımı 17. yüzyılda giderek yaygınlaşmış olup Marsigli'ye göre yüzyılın son çeyreğinde yeniçeriler bellerinde birer tabanca da taşıyorlardı. Yine ona göre Osmanlı süvarilerinin çoğunda da tabanca bulunuyordu. Marsigli ayrıca orduda bulunan tüfekleri üç kategoride toplamıştır: Bunlar ağır fitilli tüfek, İspanyol tipine benzeyen Osmanlı tüfeği ve tabancaya benzeyen kısa tüfektir. Aralarında çakmaklı olanları da vardır.⁵⁰

⁴⁷ Mart 1559 tarihli talep için bk. Spagni, "Una Sultana Veneziana", *Nuovo Archivio Veneto*, XIX (1900), s. 254-259.

⁴⁸ H. İnalıcık, "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *War, Technology and Society*, s. 198.

⁴⁹ TSMA, nr. D. 3194, vr.1a, 3a-b, 6b, 8b, 9b, 10a, 113b.

⁵⁰ *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhuru ve Terakkisinden İnhi-tatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, trc. Kaymakam Nazmi,

Öte yandan Osmanlı tüfek imali ve yayılmasıyla ilgili kayıtlar 16. yüzyılda fazlalaşır. Bu yüzyılda tüfekler taşrada sivil halkın eline geçecek raddelerde çoğalmıştır. Tüfeğe talep gayri resmî yollardan devlete ait tüfekleri satma yahut gizlice imal etme yoluyla da karşılanmaktaydı.

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür, ama bütün bunlar Osmanlılarda tüfeğin gerek imali gerekse geniş ölçüde yayılması konusunda fikir sahibi olmaya kâfidir.⁵¹ Bu yayılmanın orduya tesiri konusu ise farklı bir izaha muhtaçtır. Nitekim 16. yüzyıla ait incelenen iki meydan savaşında da yeniçerilere dağıtılmak üzere götürülen tüfek sayısı 4000'i geçmemiştir. Üstelik başka bir tüfekli piyade grubunun istihdamına dair bilgi yoktur. Şu hâlde bu durum Osmanlı tüfeklilerinin sayılarının kifayetsizliği ya da kullanımındaki zaaflarından değil, savaşlardaki taktik anlayışın bir sonucu olmalıdır. Osmanlıların hareketli süvari taktiklerine dayalı savaş sisteminde, merkezde yer alan, önemli bir bölümü tüfekle donatılmış yeniçeri birlikleri yeterli görülmüş olmalıdır. Süvarilerden oluşturulan tüfekli birliklerin savaşlarda etkili olmaya başladığı çağda Osmanlılar da bu durumlarını yeniden gözden geçireceklerdir. Özellikle Uzun savaşlar yani 1593'ten itibaren hız kazanan Osmanlı-Habsburg mücadelesi, Osmanlı tarafı için klasik asker yapısını yeniden ele almayı gerektirecek bir dönüm noktası olmuş gözükmektedir. Aslında daha erken bir tarihte atlı tüfekli asker istihdamına yönelik birtakım çabılar da yok değildir. 1524'te Mısır ıslahı için Kahire'ye giden veziriazam İbrahim Paşa'nın, düzenlettiği yeni Mısır kanunnamesine göre, daha çok at üzerinde savaşma

Ankara 1934, s. 163. Orijinal metnin (İtalyanca ve Fransızca) yeni bir tıpkı basımı da yapılmıştır: *Stato Militare dell' imperio ottomanno/ L'etat militaire de l'empire Ottoman*, Graz 1972).

⁵¹ Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılda özellikle Celali İsyanları dolayısıyla yapılan tüfek teftişleri, halkın elinde bulunan tüfeklerin toplatılması ile ilgili bk. M. İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Der-gisi*, sy. 32 (İstanbul 1979), 301-318; H. İnalcık, "The Socia-political Effects of Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *War, Technology and Society*, s. 195-217.

tekniklerini iyi bilen eski Memlûk askerlerinin bir bölümünün tüfekle donatılması yolunda kararlar aldığı dikkati çeker.⁵²

Bu ilginç anekdot, tüfek kullanmaya karşı bir direnişin, tıpkı vaktiyle bir Memlûk emirinin Yavuz Sultan Selim'e söylediği sözlerde olduğu gibi, farklı bir cephesini gösterir. Memlûk emiri kendilerini Osmanlıların bahadırılığının değil, Frenklerden aldıkları ve Hz. Peygamberin sünnetine aykırı kullandıkları top ve tüfeğin yendiğini söyleyerek padişahı karşılıklı at üzerinde çarpışmaya davet ediyordu.⁵³ Şüphesiz Osmanlı kapıkulu süvarisinin direnişinin altında yatan sebepler, bu silahlara karşı genel bir antipatiyi ortaya koymaz. Nitekim yanlış olarak 17. yüzyıl ıslahat risalelerinden biri olarak tanımlanan, fakat gerçekte 16. yüzyıl ortalarına ait olup muhtemelen Rüstem Paşa'ya takdim edilen yazarı belirsiz *Kitâbu Mesâlih* adlı eserde, o sıralarda gündemde olan İran Seferi (muhtemelen Nahçıvan Seferi) dolayısıyla, "... kendi ihtiyarıyla kabul eden eli tüfekli yeniçerilerden 4000-5000 nefer atlı tüfekçi..." istihdam edilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunulmaktaydı.⁵⁴ Bu bilgi genel hatlarıyla Busbecq'in anlattığı atlı tüfekçiler oluşturulmasıyla ilgili olayla bağlantılı olmalıdır. Ancak bu tavsiyenin fiiliyata geçip geçmediği hakkında herhangi bir karine yoktur. Bununla birlikte merkezde olmasa bile tıpkı 1524'te Mısır'da olduğu gibi taşrada tüfekli atlı asker oluşturulmasına dair özellikle 1560'lı yıllara ait resmî belgelere rastlanır.

Buraya kadar anlatılanlar ve verilen örnekler, ateşli silahlarla donatılmış birliklerin teşkil edilmiş olduğunu ve belirli bir taktikle savaş meydanlarına sürüldüğünü, sürekli sayılabilecek bir tımarlı atlı gücünün ise her an savaş için hazır durumda beklediğini gösterir. Bütün bunlar en erken 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlıların modern ordu sisteminin ilk mübeşşiri olacak bir askeri

⁵² Busbecq, *Türk Mektupları*, trc. H.C. Yalçın, İstanbul 1939, s. 162-163.

⁵³ İbn Zümbül, *Vâkı'âtü's-Sultan el-Gavri ma'a Selim el-Osmanî*, nşr. A. Amir, Kahire 1962, s. 58.

⁵⁴ *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, haz. Y. Yücel, Ankara 1988 içinde, s. 123.

düzen ve teşkilatı çağına göre benzersiz şekilde oluşturduklarına işaret eder. Bu aslında Osmanlılar için bir askeri dönüşümdür ve Batı'daki gelişmeleri de tetikleyecek derecelerde önemi haiz olmuştur.

Askeri Devrim ve Osmanlılar

Bu noktada, Avrupa'ya yönelecek olursak, Batı'nın dönüşüm ve ilerlemesinde büyük katkısı olduğu öne sürülen ve kimilerinin 16. yüzyıl, kimilerinin 17. yüzyılda başlattığı "*Askeri Devrim*" tartışmaları devreye girer. Özellikle Batı'da gelişen teknolojik ilerleme, Nassaulu Maurice (Hollanda) ve Gustavus Adolphus (İsveç Kralı) gibi reformcuların geliştirdikleri taktikler üzerine uyarlanmıştır. M. Roberts'in önyayak olduğu bir grup araştırmacı, erken modern dönemde Avrupa'da askeri devrimi öne çıkararak modern Avrupa'yı oluşturan bütün gelişmeleri bu zaviyeden değerlendirmişlerdi. Bu değerlendirmelerde tüfekli birliklerin ortaya çıkışı ve yayılım ateşin etkisi önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁵ Avrupa'da ilkel tüfek tiplerinin 14. yüzyıl başlarında ortaya çıktığı genel olarak kabul edilmektedir. Bir elinde yanan bir fitil ve kızgın bir tel tutan tüfekçi, bu ilkel tüfeği nişan almaksızın ateşliyordu. Geri tepme hızı da çok sarsıcıydı. Yere saplanmış çatal ağızlı bir çubuğun üstüne konularak dengelenebilen bu silah iki kişi tarafından ancak kullanılabilirdi. Bu kullanım zorluğuna rağmen yay ve kurmalı yaya (zemberek) göre hem menzili daha uzun olabiliyordu, hem de etkisi çok daha fazlaydı. Karşı tarafta yıldırıcı bir tesir icra ediyordu. İlk tüfek tarifleri 1430'larda Floransa kaynaklarında görülür. Bunlar saldırı aracı değil savunma amaçlı olarak kullanılmaktaydı. 1430'lardan sonra saldırı amaçlı tüfekli birliklerin de ortaya çıktığı iddia edilmektedir. 1440'larda Milano'da, aynı yıllarda Hunyadi'nin Varna ve Kosova'da bu tip birlikler mevcuttu. Daha önce de zikredildiği gibi Osmanlılar da bu ilkel tüfeği biliyorlardı ve daha çok kale savunmalarında kullanıyorlardı. Yine II. Kosova Savaşı sırasında yeniçerilerce etkili şekilde kulla-

⁵⁵ G. Parker, *Askeri Devrim*, s. 26.

nıldığından yukarıda bahsedilmişti. Onları Batılı rakiplerinden ayırt eden en önemli husus, Osmanlıların düzenli profesyonel en seçkin birliğini bu silahla donatarak özel bir birim oluşturmaları keyfiyetidir. 15. yüzyıl ortalarında bir tahta kundak üzerine yerleştirilmiş falya delikli, uzunca bir demir borudan ibaret hantal tüfeklerin yerini giderek gelişmiş, daha süratle ateşlenebilen yenileri almaya başladı. Tüfek üzerine yılankevi tetik mekanizmanın konulmasıyla ateşleme kolaylaştı. Bu tetik alttan çekildiğinde üst uca sıkıştırılmış fitil aşağı iniyor, ateşleme barutunu tutuşturuyor, namlu içindeki baruta ulaşan ateş bunu alevlendirerek içerdeki madeni parçaları fırlatıyordu. Bu tip tüfekler bütün 16. yüzyıl boyunca hatta 17. yüzyılda bile çok fazla değişikliğe uğramaksızın kullanımda kaldı. Yay ve kurmalı yaya karşı olan ilgiyi pek de azaltmamakla beraber artık tüfeğin çağı başlamıştı.

Bununla beraber iyi bir okçu, tüfeğin doldurulup atılmasına kadar geçen sürede dört-beş kez daha hızlı ok atabilirdi. 200 m. mesafeye makul bir isabet yüzdesiyle, dakikada on ok yollanabilirdi. Hâlbuki arkebüzün doldurulması birkaç dakikayı alıyordu, ayrıca bunlar ancak 100 m. mesafeye kadar etkili olabiliyordu. Tüfeğin iyice yayıldığı ve vazgeçilmezliğinin artık benimsendiği dönemlerde bile ok ve yayın üstünlüğünü öne çıkaranlar mevcuttu. Mesela 1776'da Benjamin Franklin bağımsızlık taraftarlarının elindeki barutun az olmasından da hareketle ok ve yay kullanmanın faziletlerini sıralıyor, "tüfeğin yeni bir atış için doldurulmasına kadar okçunun dört ok atabileceğini" söylüyor ve barut dumanı yüzünden meydanın sisle kaplandığını, göz gözü göremez hâle geldiğini, tüfek kurşunu ile hafif yaralanan bir erin savaşı rahatça sürdürebildiğini, ancak ok yiyen bir adamın savaşamayacak duruma düşeceğini belirtiyordu.⁵⁶ Ancak geri dönüşün imkânsızlığının muhtemelen kendisi de farkındaydı. Üstelik iyi bir okçunun yetişmesi uzun bir talim ve ayrıca dayanıklılık gerektirmekteydi, hâlbuki tüfek kullanıcısı kısa bir alıştırma sonra çok da fazla nişan almasına gerek olmaksızın silahı-

⁵⁶ A. W. Crosby, *Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri*, trc. A. Görey, İstanbul 2003, s. 96.

nı yorulmadan defalarca ateşleyebilirdi, ek bir kas gücüne de ihtiyaç hissetmezdi. Tahta bir kundağa yerleştirilmiş, omuza yaslanarak veya elde tutularak ateşlenen tüfekler giderek daha hafif ve kullanışlı hâle gelmekte gecikmemişti. İspanya'da tüfekli birlikler yaygınlaşmıştı. Doğu'da Türkler benzeri bir yapılanma içinde idiler. Batı'da Cerignola (1503), Ravenna (1512), Beocca (1522) ve Pavia (1525) muharebelerinde fitilli tüfek/arkebüz kullanan birlikler etkili olmuştu. Kısa süre sonra yeni tüfek tipleri ile esnek ateş gücü en parlak noktasına ulaştı. İspanyollar 16. yüzyıl başlarındaki İtalya Savaşları sırasında 1000-2000 tüfekli piyadeden oluşan saldırı ve savunma birlikleri oluşturmuştu. Aynı dönemde yukarıda da açıklandığı gibi Osmanlılar düzenli piyade alay sistemi içinde 10'luk ve 100'lük gruplar hâlindeki tüfekçileri daha 15. yüzyılın ortalarından itibaren teşkil etmiş bulunuyorlardı. Avrupa ordularında mesela İspanya'da kargılı piyade oranı düşerken tüfekçi piyade sayısı tedricen artma eğilimi göstermekteydi. Fransız tarzı göğse dayayarak ateş etme, yerini İspanyol tarzı olduğu ileri sürülen omuza dayayarak ve namlusu çatal uçlu bir desteğe konularak kullanma şekline bıraktı, ancak henüz bir taktik gelişme ortada gözüküyordu. Dağınık saflar hâlinde saldırılar veya karışık düzende ateşlenen tüfekler, çoğu defa hızla hücum eden süvarileri engellemekte yetersiz kalabiliyordu. Bir süvari hücumunun yeteri kadar yaklaşmasını beklemek, uygun atış zamanını gözlemek ve hemen tüfeği ateşlemek pek mümkün olmuyor, hele bu durum tüfeğin ateş süratıyla birleşince hayal kırıcı bir sonuç kaçınılmaz hâle geliyordu. Bu bakımdan tüfekçi birliklerini koruma işi kargılı piyadelere düşüyordu. Tecrübeli bir atıcı iki dakikada bir tüfeğini ateşleyebilirdi. Bu da saldıran süvarilere karşı ancak tek bir atış yapabilmek demektir. Çoğu asker korku, yetersiz disiplin ve talimler dolayısıyla beklemeksizin hemen tüfeğini ateşlemeyi tercih ediyordu ki bu da ateş gücünü etkisizleştiriyordu. Üstelik fitilin yağmurlu havalarda kullanılma zorluğu ayrı bir problem oluşturuyordu. Düzenli topyekun ateş salvosu hemen hemen hiç yapılamıyor, saflar düzensiz şekilde birbirini takip ederek ateş etmeye çalışıyordu. Ayrıca namlunun 7-8 ateş sonrası ısınması bir başka önemli problem idi.

Çoğu defa barutun kalitesizliği de etkili ateşi önlüyordu, fitili yanık hâlde tutmak da ayrı bir sıkıntı yaratıyordu, biri sönerse diğerinin yanık kalması için iki ucun da yanar hâlde tutulması gerekiyordu, üstelik barutla temas etmemesine dikkat etmek lazımdı; tüfeği seri şekilde doldurup ateşe hazır hale getirmek epeyi bir marifet gerektiriyordu. Tüfekçi bir eliyle silahı ve iki ucu yanan fitili tutuyor, öteki eliyle namluya barut doldurmaya çalışıyordu. Bu sırada öteki elinde tuttuğu iki ucu yanan fitilin sönmemesi için bunu üföüyor, ayrıca kıvılcımların baruta temas etmemesi için azami dikkat gösteriyordu, bütün bu adımlar için her iki elini de ustalıklı kullanmak mecburiyetinde idi. Tüfeği bu şekilde doldurduktan sonra doğrultup isabetli atış yapmak ise ayrı bir maharet istiyordu. Bazen asker tüfeği tam doğrultmadığında, içindeki misketi yere dahi düşürebiliyordu. Geri tepme hızının şiddetiyle de çoğu asker kendisini sırtüstü yerde bulabiliyordu.⁵⁷

Avrupa’da tüfek kullanımının etkili hâle gelişi ve yayılmasıyla ilgili kaynaklarda artan bu kabil bilgiler, bazı tarihçiler tarafından askeri devrimin müjdecisi sayılırken, bazıları daha temkinli davranarak bunu askeri Rönesans şeklinde tanımlamaya mütemayildirler. Çoğu tarihçi barutun gücünü göz önüne alarak yeni bir medeniyetin ayak izlerini bunda bulurlar ve hatta bu durum “barut imparatorlukları” gibi bir mitin teşekkülüne dahi zemin hazırlamış görünmektedir. Bazı 18. yüzyıl düşünürleri, barutun Feodalizm’in sonunu hazırladığını beyan ederken bazıları, insanın özgürleşmesinin ve insan ruhunun yeniden doğmasının ateşli silahlar sayesinde mümkün olduğu kanaatini ileri sürmüşlerdir. 20. yüzyılda ise ateşli silahların devlet oluşumları ve milletler arasındaki güç dengeleri bakımından ciddi sonuçlar doğurduğu, adeta Batı’nın yükselişinin itici motoru olduğu tezi temellendirilmiştir.⁵⁸ Ateşli silahlar ve ateşli silah teknolojisinin 19. ve özellikle 20.

⁵⁷ Tüfeğin ateşlendikten sonra askerin tekrar doldurması için 29 ayrı hareketi peşpeşe yapması gerektiği tespit edilmiştir. Bunun için bk. K. Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi*, s. 31-32.

⁵⁸ Çeşitli görüşler ve askeri devrim yahut barut devrimi tartışmaları ve ilgili literatür için G. Ağoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 23-24.

yüzyıldaki feci, topyekun yıkıcı etkisi ise çoğu kez göz ardı edilmiş gözükmemektedir. Herhâlde her gelişmenin bir bedeli vardır mantığı bunda müessir olmuştur.

G. Parker geç 16. yüzyıl ve erken 17. yüzyılda Avrupa'da disiplinli piyadenin düzenli olarak bir meydan muharebesine hazırlanması ve tüfekleriyle üstünlük sağlaması, tüfekli ordu büyüklüğünde artış görülmesi, savaşlarda dramatik stratejilerin ortaya çıkması ve geniş çaplı ordu ikmalinin daha iyi bir bürokratik yapılanmayı gerektirdiği gibi görüşler çerçevesinde söz konusu askeri devrim tezini desteklerken bunun için İsveç Kralı Gustavus Adolphus'un ordularını ve savaşlarını (1630-1632) öne çıkaran ve özellikle askeri devrimin en önemli unsurunu toplu olarak tüfeklilerin ateş düzeni ve saf taktiklerine bağlayan M. Roberts'in öncü fikirleri⁵⁹ temelinde hareket etmiş gözükmemektedir.⁶⁰ Yukarıda değinildiği gibi bunun en bariz unsuru ise tüfekli piyadenin yayılım ateş gücüdür. Parker, 16. yüzyıl sonlarında Protestan Felemenk ordusunun reformcusu Nassaulu Maurice'in kâğıt üzerinde ortaya koyduğu bu taktiğin (1594), tam anlamıyla uygulanmasının 1660'larda olduğu görüşünü daha geriye çeker. Roberts askeri devrimin köklerini 16. yüzyıla uzanan bir 17. yüzyıl zaferi olarak takdim ederken, Parker, bunun 15. yüzyılda filizlenip 16. yüzyılda tam anlamıyla bir olgu hâline dönüştüğünü ileri sürer.

Şüphesiz bu tezler uzun zamandır bilinmekte olup çok tartışılmış, takviye yahut nakz edici hayli verimli bir literatür oluşmasına imkân vermiş gözükmemektedir. Bu ortaya konan tanımlamalar içinde Osmanlı ordularının düzeni ve ateş gücü, tam da 15. ve 16. yüzyıllarda görünüş itibarıyla rakiplerine göre çok etkili olmasına rağmen, göz ardı edilmiş bir yere sahip bulunmaktadır. Hatta bazı Osmanistler, aslında Osmanlı savaş usûllerinde ve istihkâm tarzlarında bu asırlar boyunca Batılılara nispetle bir farklılık görülmediğini, askeri yeniliklerinin ise Avrupa kökenli olduğunu ileri sürerler.⁶¹ Öte yandan daha 16. yüzyılda bir taraf-

⁵⁹ Roberts, *The Military Revolution, 1560-1660*, Belfast 1956.

⁶⁰ *Askeri Devrim*, s. 287-290.

⁶¹ C. Imber, "İbrahim Peçevi on War: a Note on the European Military Revolution", *Frontiers of Ottoman Studies: State*,

tan İspanya'da diğer taraftan ise Uzakdoğu'da Japonya'da etkili tüfek ateşi uygulamalarının varlığı ve yayılım ateş taktikleri, söz konusu tez için Batı merkezli açıklamaların söylemini çok fazla değiştirmemiştir. Bununla beraber Parker, Uzakdoğuya yeniden bir göz atma gereği duyarken kitabının Türkçe tercümesine yazdığı özel bir önsözde, Osmanlı tarafı hakkında çok az şey bilindiğini, ama bunun giderek yapılan çalışmalarla değişmeye başladığını, G. Börekçi'nin çalışmasından hareketle, 1605'te yeniçerilerin, Hollandalıların uyguladıklarından on yıl kadar önce yayılım ateş taktiğini bildiklerinin ortaya çıktığını, ama bunun değişik yollardan öğrenme ve yöntem ithali olduğu esasına dayanabileceğini ima eder.⁶² Sonradan kaleme aldığı makalesinde ise bütün yeni katkılara rağmen –yani Japonya'da Oda Nobunaga'nın yayılım ateş uygulaması, (1575 Nagaşino Savaşı: 3000 tüfekli birlik) 1600 tarihli Nieuwpoort Savaşı, Willem Lodewijk'in veya Qi Jiguang adlı Çinli'nin tüfekli muharebe tekniklerine dair kitabı ve tabii 1604'te ve 1605'te Topçular Kâtibinin zikrettiği yayılım ateş tarifine fikrini değiştirmemiştir. Ona göre Batı'daki uygulamalardan daha öncesine ait örnekler, tek kalmaya mahkûmdur, yani sürdürülebilir olmamıştır. Batı'nın ilerlemeci/birikimli anlayışı gelişimi sürekli kılmış, karşılıklı tesirler ise bunun önemini hiçbir vakit azaltmamıştır.⁶³ Parker'in çalışmalarından hareketle Osmanlılarda yayılım ateş tekniği konusu üzerinde müstakil bir makale yazan G. Börekçi, bunun için Avrupa'daki benzerlerinden daha erken tarihli örnekleri verir. Mesela *Nâdirî Divanı*'ndaki 16. yüzyıl sonlarına ait olduğu tahmin edilen iki minyatür ve tabii Topçular Kâtibinin 1604-1605 tarihli anlatımları. Mohaç Savaşı'nı tasvir eden 1540-50'lere ait bilinen minyatüre de kısaca değinilmiştir. Fakat burada da ortaya konulan temel argüman, Osmanlıların bu taktiği kendi öz buluşları değil de başkalarından öğrenmiş olabilecekleri görüşünü cerh

Province, and the West, CIEPO, XV, ed. C. Imber-K. Kiyotaki, I (London 2005), s. 7-22.

⁶² *Askeri Devrim*, Türkçe baskıya önsöz kısmı, s. VII-VIII.

⁶³ "The Limits to Revolutions in military Affairs: Maurice of Nassau, the Battle of Nieuwpoort (1600) and the Legacy", *The Journal of Military History*, s. 71 (2007), s. 331-372.

etmez, ancak yine de mesele hayli ihtiyatlı bir dille takdim edilir.⁶⁴ Bütün bunlara karşılık Osmanlı savaş usülleri ve ateşli silah kullanımı konusunda derin bir fikri olmadığı anlaşılan T. Arnold ise bütün bu bakış açısını tersine çevirip, "... bu devrim sayesinde yeni bir disiplin kazanan tüfek ve mızrakla silahlanan Avrupa piyadesinin Osmanlı yığınlarını tek başına durdurmayı öğrendiği..." görüşünü tekrarlar, askeri devrimin biraz da "bu yığınlar" (yani Osmanlılar) ile savaşmak üzere ortaya atıldığını ve savaş meydanlarında bu yığınların hakkından gelinebildiğinin kanıtlandığını yazarak Osmanlı ordu gücünün insan kalabalıklarına dayanan düzensiz kitlelerden oluştuğu, silahların teknik kullanımından değil bu kalabalıklara dayandığı tezini yeniden gündeme getirir.⁶⁵

Osmanlılar gerçekten bir "yığın" ve düzensiz karma-karışık savaş taktikleriyle mi hareket ettiler? Avrupa'nın askeri devrim yaşadığı belirtilen çağda nasıl bir taktik uygulandı ve hepsinden de önemlisi yukarıda da kaynaklara dayalı olarak ispat edildiği gibi çok erken bir zamanda ateşli ağır ve hafif silahları yaygın şekilde kullandıkları hâlde, yayılım ateş tekniği konusunda bir düzen ve sistem geliştirebildiler mi? Bu soruların cevapları hakkında daha önceki pasajlarda yeniçeri tüfekçi birliğinin durumu ile ilgili bilgiler hatırlandığında, belirli bir temel elde edilebilir. Burada özel olarak bu birliğin savaş taktiklerinin ve tüfek kullanım şeklinin "yayılım ateş" tekniğiyle bağlantılı olup olmadığı konusu öne çıkmakta ve izahı gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Osmanlı savaş sisteminde geliştirilerek uygulandığı anlaşılan "tabur cengi" usulünün ana noktasının, padişahın bulunduğu merkez üssün ateşli silahlar çağı öncesinde de hareketli birliklerle kanatlardan desteklenen adeta bir seyyar kale vasfı taşıdığı üzerinde durulmuştu. Top ve tüfek kullanımı aslında bu ana görünüşü destekledi; bu yeni ens-

⁶⁴ "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia*, 59 (2006), s.407-438.

⁶⁵ "16. Yüzyıl Avrupa'sında Savaş: Devrim ve Rönesans", *Top, Tüfek ve Süngü*, s. 42'de Ch. Oman'dan alıntılarla.

trümanların eklenmesiyle uygulanan taktiklerin mahiyetinde birtakım değişiklikler, asker terkinde de farklılıklar görüldü. Ordu hâlâ süvari ağırlıklıydı, Anadolu ve Rumeli tımarlı askerleri kanatlarda mevzilenmekte idi, ancak padişahın önünde sıralanan çekirdek gücün ateşli silahlarla takviyesi, daha etkili bir saldırı ve savunma düzenini sağlamakta gecikmedi. Osmanlılar tabur anlayışını merkez üsün ateşli silahlar, savaş arabaları ve toplanarak güçlendirilmesi üzerine kurdular ve kanatlardaki süvarileri bunların durumuna göre düzenlediler. Yani kanatlardaki süvarinin fonksiyonunda merkezdeki çekirdek birliklerin durumunun aksine çarpıcı bir değişme olmamış gözükmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi büyük bir meydan savaşında ateşli silahlarla takviye edilmiş yeni savaş taktiğinin uygulanışı önce Varna fakat asıl ilk kez II. Kosova Savaşı'nda kendisini göstermişti. 1473'teki Otlukbeli Savaşı'nda, klasik Türkmen savaş taktikleriyle çarpışan süvari ağırlıklı Akkoyunlu ordusu, top ve tüfek ateşi karşısında duramadı, çünkü böyle bir savaş usulüne ne askerleri ne de kulakları sağır eden top ve tüfek sesi karşısında ürken atları alışıktı.⁶⁶ Bir bakıma onların yaşadığı şaşkınlığı vaktiyle Varna Savaşı öncesi Hunyadi'nin İzladi geçidinde zorlukla durdurulabilen Uzun Seferi sırasında Osmanlı tarafı da yaşamıştı, ancak bu sisteme adapte olmakta gecikmemişlerdi.

Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren yeniçeri birlikleri adeta tüfekle bütünleşmiş durumdaydılar. Onlar artık daha önce okçu birlik olarak uyguladıkları atış usüllerini tüfeğe göre ayarlamayı öğrenmiş olmalıydılar. İlk önceleri muhtemelen birbirlerinin görüş mesafesini kapatmaksızın düzenli saflar halinde top atışlarını takiben ellerindeki tüfekleri bir anda ateşleyecek bir senkronu/uyumu tutturabilmişlerdir. Hasan-ı Rumlu'ya göre, Otlukbeli Savaşı'nda Mahmud Paşa'nın emrindeki birlikler saldırıya geçtikleri sırada "bir anda topu ve tüfeği onların üzerine" yağdırmışlar, tüfek kurşunları şimşek ve yıldırım gibi zırh gömleği delip geçmiş ve "top ve tüfek darbesiyle merkezi tersine" çevrilmişti.⁶⁷ Bunun gibi daha sonraki

⁶⁶ Ebubekir Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 350-351.

⁶⁷ Tihrani, *age.*, aynı yer.

Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarında etkili rol oynayan yeniçeri tüfekçilerinin ateş şekilleri kaynaklarda genellikle saf düzeni içinde intizamlı bir salvo atışı ortaya koyar. Özellikle yeniçerilerin 16. yüzyıl başlarındaki bu üç meydan savaşında çatala ihtiyaç hissettirmeyecek derecede hafif tüfekler kullandıkları söylenebilir. Tüfeği ayakta, bir dizini kırarak, hatta bağdaş kurarak ateşleyebildikleri düşünülebilir. Bu teknikler ok atış teknikleriyle de kabaca benzerlik gösterir. Bilhassa Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye’de yeniçeri tüfekçilerinin çok etkili oldukları, “yaylım ateşi” çağrıştıran seri bir ateş gücünü sağlayabildikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Bir anonim Osmanlı kaynağında, Çaldıran’da 10 bin tüfek, 600 topun bir anda ateşlendiğinden ve sesin dehşetinden söz edilmesi ilginçtir.⁶⁸ 18. yüzyıla ait olmakla birlikte eski döneme ait çağdaş kaynaklardan aktarımda bulunan bir başka kaynakta, bu savaş sırasında yeniçeri tüfekçilerinin “yedişer nevbet tüfek attıkları”, yani saflar halinde yedi kez tüfeklerini topluca ateşledikleri bilgisine yer verilir.⁶⁹ Dönemin çağdaşı bir *Selimnâme* yazarı ise, yeniçerilerin yerlerinden hareket ederek ayakta “tüfeklerini durup dinlenmeksizin ateşlediklerini” açık ifadelerle belirtir, ayrıca bu bilinçsizce hedef gözetmeksizin yapılan toplu bir atış da değildir. Yazar yeniçerilerin hedefi bulduklarını ve çok iyi keskin nişancılar olduklarını söyler.⁷⁰ Nitekim Kahire’de sokak çarpışmaları sırasında da yeniçeri tüfekçileri, keskin nişancılar olarak direnişçilerin siperlerden başını çıkaranlarını tüfekle vuracak kadar maharet sahibiydiler.

⁶⁸ *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, haz. M. Karazeybek, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 270 (XVI. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan ve 1549’a kadar gelen gelen orijinal nüsha, TSMK, Revan, nr. 1099’da bulunmaktadır).

⁶⁹ Abdulgaffar Kırımî, *Umdetü’l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktb., Esad Efendi, nr. 331, vr.222b (1744’te kaleme alınan bu eser basılmıştır: *Umdetü’t-Tevârih*, nşr. N.Asım, TOEM ilavesi, İstanbul 1343).

⁷⁰ Mercidabık’tan sonra Sinan Paşa’nın Gazze Savaşı’nın tasviri: Ada’î-yi Şirâzî ve *Selim-nâmesi*, haz. A. Bilgen, Ankara 2007, s. 168, 187, 195.

Şüphesiz böyle etkili bir atış yapabilmeleri için özel bir talim gördükleri ve ayrıca toplu ateş açabilme tekniğine de sahip bulundukları anlaşılır. Nitekim yeniçeri Ağası'na gönderilen 1552 tarihli bir emirden, yeniçerilerin düzenli idman/talim yapıp tüfek atış tekniklerini öğrendikleri sarîh olarak ortaya çıkmaktadır.⁷¹ 17. yüzyılın sonlarında Kont Marsigli bile Osmanlı tüfekçilerinin hedefe çok doğru bir şekilde nişan aldıklarını belirtmekten kendini alammıştır.⁷² Yani Batılı meslektaşlarının düzensiz, birbirinden kopuk atışlarına mukabil yeniçeri tüfekçi birliği toplu ateş gücünü sağlayabilecek bir tecrübe sahibidir.

Bu hususta asıl çarpıcı gelişme Mohaç Savaşı'nda kendisini gösterir. Burada Osmanlı ana merkezine saldıran Macar süvarileri, topların arkasına dizilmiş tüfekli yeniçerilerin ateşiyle karşı karşıya kalmıştı. Büyük ihtimalle savaşa şahit olan ancak eserini kısım kısım yazarak 16. yüzyılın ortalarına doğru tamamladığı anlaşılan Osmanlı bürokrati ve tarihçisi Celâlzâde Mustafa Çelebi, dokuz saf tertip olunan yeniçerilerin "saf saf tüfek attığını" beyan eder ki bu durum sıralı ve kademeli bir yayılım ateş tekniğini çağırıştırır.⁷³ Padişah seferde iken dokuz saf oluşturdıkları, sair zamanlarda ise üçer saf hâlinde sıralandıkları belirtilen tüfekli yeniçerilerin⁷⁴ ateş düzeni genellikle üçerli safa uygun bir tarzda olmalıdır. Onar kişilik gruplar halinde saf düzeni aldıkları anlaşılan bu tüfekçilerin, etkili bir ateş perdesi sağladıkları açıktır. Öndeki saf ateş ettikten sonra diz kırıp tüfeğini doldururken, arkadaki saf ayakta ateş etmekte, onun ardından da üçüncü safın ateşi başlamaktadır. Mohaç Savaşı *Fetihnâme*'sinde yeniçerilerin tüfekleriyle üç dört defa toplu ateş açtıkları belirtilir.⁷⁵ Üstelik bu saflar baklava dilimi şeklinde birbirinin görüş mesafesini engellemeyen bir düzende sıralanmış olmalıdır. Nitekim Ârifî'nin (ö.1558) *Süleymannâme* adlı eserinde Mohaç Savaşı'nı tas-

⁷¹ *Mühimme Defteri*, TSMK, Koğuşlar, nr. 888, vr. 8a.

⁷² *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 163.

⁷³ *Tabakatü'l-Memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, tıpkı basım, vr.146b-147a. Burada yeniçerilerin "ceng-i sultani" âdetince dokuz saf olduklarına temas edilmiştir.

⁷⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I (Ankara 1984), s. 375.

⁷⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, I (İstanbul 1274), s. 561-562.

vir eden bir minyatür, çok açık şekilde topların arkasına sıralanmış yeniçerilerin tüfekte ateş düzenini göze hitap edecek raddelerde ortaya koymaktadır. Burada öndeki sıra ateş edip diz çökerek tüfeklerini doldururken, arkadaki sıra ise ayakta tüfeği omzuna dayamak suretiyle nişan alırken resmedilmiştir. Üstelik tüfekleri elde taşınan hafif tipte olup herhangi bir desteğe ihtiyaç duyulmaksızın ateşlenebiliyordu. Yine Ârifî'nin eserinde Rodos ve diğer bazı kale kuşatmalarını tasvir eden minyatürlerde yeniçeri tüfekçilerinin yan yana dört kişi olarak ayakta, bazıları da dizlerini kırmış hâlde resmedilmiş bulunması da dikkat çekicidir. Bu durum 1550'lere doğru yeniçerilerin yaylım ateş tekniğini bildikleri ve uyguladıkları konusunda herhangi bir şüpheye mahal bırakmaz. Öte yandan Celâlzâde Salih Çelebi (ö.1565), Mo-haç Savaşı'nı anlatırken hem mızrak hem de tüfek taşıyan yeniçerilerden söz eder.⁷⁶ Bunlar ellerinde mızrakları omuzlarında ateşe hazır tüfekleriyle savaşa girmişlerdir. Ayrıca Şükri-i Bitlisi'nin minyatürlerle süslü *Selimnâme*'sinde yer alan bir minyatürde, yaya bir yeniçerinin elindeki kargıyla rakibini alt ettiği resmedilmiştir.⁷⁷ Bu durum Avrupa'daki benzerleri gibi Osmanlı piyadelerinin ellerinde kargıları bulunduğunu ve tüfeklerini ateşledikten sonra bunları kullandıklarını ortaya koyar.

Yaylım ateş konusu bir başka kaynakla daha teyit edilebilmektedir. 1550'li yıllarda Osmanlı-Safevi savaşları sırasında bir İspanyol gözlemci, Osmanlı birliklerinin ateş gücü hakkında bilgi verirken topun büyük tekerlekler üzerine konulup dingillenmesini ve hafif tarzda tüfek yapmayı İspanya'dan göçen Yahudilerin Türklere öğrettiğinden söz ederek Safevi ordusuyla Osmanlı ordusunu karşılaştırır. Bir meydan muharebesinde Osmanlıların taktiklerini ve savaş tarzlarını anlatırken böyle bir çarpışmada topun değil daha çok bilek ve tüfeğin iş göreceğinin altını çizer ve piyadelerin yaylım ateşi konusunda şu bilgileri verir:⁷⁸

⁷⁶ Celâlzâde Salih Çelebi'nin *Târih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri*, haz. A. Topal doktora tezi, İstanbul 2008, metin kısmı vr.145a.

⁷⁷ Bk. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, ekler kısmı, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Karahan ile Savaşı minyatürü.

⁷⁸ *Türkiye'nin Dört Yılı*, s. 122. Burada orijinal metinde tüfek kelimesi "*escopeta*" ve "*gentiles escopeta*" şeklindedir.

... Asıl tesirlisi piyadelerin yaylım ateşidir. Orduda her boydan er bulunduğu için bu ateşi sağlayacak etkili bir düzenleme kurmak mümkündür. Mesela bir sıra diz çöker, arkasına kısa boylular, daha arkaya uzun boylular geçer. Ateşe başladıkları zaman fındıklar en az yarı yarıya isabet eder, bundan kurtulabilen az olur...

Bu şüpheye yer bırakmayacak ölçüde açık ibarelerin yeniçerileri kastediyor olması kuvvetle muhtemeldir. Zira taraf tam da yukarıda bahsettiğimiz Mohaç minyatüründeki şekle uymaktadır. Yeniçeriler üçerli saflarla etkili bir ateş desteği sayesinde hem doğuda hem de batıdaki büyük meydan savaşlarında üstünlük sağlayabilmişlerdir. Üstelik yukarıda da temas edildiği gibi tüfekçiler bunun talimini düzenli şekilde yapıyorlardı. Bununla ilgili 22 Muharrem 959/ 19 Ocak 1552 tarihli kayıt aynen şöyledir:⁷⁹

Yeniçeri Ağasına bir hüküm yazıla ki,
Hâliyâ yeniçeri kullarım tüfek atmağa idman eylemelerin emr edip buyurdum ki, hük-m-i şerîfim varıcak, yeniçeri kullarıma tüfek atmağa idman ettirip bir vechile müfid olup ihtimâm eylesesin ki her biri tüfek atmakta mâhir olup kusûr ve noksanları olmaya, şöyle bilesin.

Konuyla ilgili bir başka örnek *Nâdirî Divanı*'ndaki Nakşî tarafından çizilen bir savaş sahnesidir ve Uzun Savaşlar dönemine aittir (1595'ten sonrası). Bu minyatürde tıpkı Ârifî'nin eserindeki tasvir gibi, yeniçeri ateş düzeni resmedilmektedir ve kabaca onunla büyük bir benzerlik göstermektedir.⁸⁰ Buradaki sahne, önde diz çökmüş ateş eden saf ve arkasında ayakta tüfek dolduran ikinci saf şeklindedir. Buna karşılık Batılı tüfekçiler tek bir safta ayakta ateş etmektedirler. Yine aynı dönemde bu defa bir başka çağdaş Osmanlı kaynağında yine sarîh şekilde yaylım ateş

⁷⁹ *Mühimme Defteri*, TSMK, Koğuşlar 888, vr. 8a. Kayıt Gy. Káldy-Nagy tarafından da kullanılmıştır: "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *Acta Orientalia*, XXXI/2 (1977), s. 167.

⁸⁰ *Divan*, TSMK, Hazine, nr. 889, vr. 26b'dedir ve G. Börekçi tarafından da incelenmiştir: "A Contribution to the Military Revolution Debate", s. 417-418.

tarifi bulunur. Kendisi de savaşlarda topçuluk hizmeti gören Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Estergon Kuşatması sırasında (1605), meydanda yeniçerilerin ateş tarzlarını anlatırken řu ifadeleri kullanır:⁸¹

... Yeniçeri alayları üç kat saf durdu. Her biri tüfekli olup fitilleri hazır. Şahi darbzenler yeniçeri önünde zincirlenip dizildi. Sonra yeniçerinin evvelki safı tüfeklerini attı. İkinci saf dahi attı. Sonra önce atan saf iki kat olup tüfeklerini doldurmaya başladı. Üçüncü saf attığında ilerideki ikinci saf eğildi tüfeklerini hazır etti. Sonra evvelki kat kalkıp tüfek attı. Kaideleri ceng sırasında vâkidir, her şahî başında üç nefer topçu vardı...

Bu uygulamalar açık şekilde Batılı reformist fikirlerden habersiz, kökü Mohaç'a, hatta Çaldıran'a kadar indirilebilecek olan bir gelişmeyi göz önüne serer. Yani yaylım ateş tekniğı ve taktiğı, yukarıda verilen örnekler çerçevesinde Batı'dan bağımsız bir uygulama olmalıdır. Nassaulu Maurice ve Kont William Louis'in tüfek atış süratini artırabilmek için saf düzeni tertibini ortaya koymaları ise 1590'lı yıllara rastlar. William Louis'in kuzeni Maurice'e yazdığı 8 Aralık 1594 tarihli mektupta yer alan şema bu tekniğın ilk habercisi olarak düşünülür. Buna göre sürekli ateş etmeyi sağlayabilmek için on safa ihtiyaç vardı. Daha sonra William'in kardeşi John tüfek ve arkebüzle alakalı talim kitabını 1607'de Jacob de Gheyn'in gravürleriyle birlikte yayımlandı. Bu kitap az zaman sonra diğeri Batılı dillere çevrildi. Fakat savaşlarda tatbiki ancak 1620'lerden sonra gerçekleşti ve İsveç Kralı tarafından etkili şekilde kullanıldı. Bu sistemin ortaya konmasında ise Roma ordusunun askeri düzeni ve taktiklerinden esinlenilmişti.⁸²

Burada bu bilgilerle yapılacak bir mukayese, Osmanlı uygulamasının önceliğini sarıh olarak gösterir. Japonya'da 1575'te Nagaşino Savaşı'nda tatbik edilen yaylım ateş taktiğı ile ilgili inkâr edilemez örnek, şüphesiz batıya tesir edemezdi. Ama sürekli Osmanlı ordusuyla karşı karşıya

⁸¹ *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Târîhi*, haz. Z. Yılmaz, I (Ankara 2003), s. 437.

⁸² Parker, *Askeri Devrim*, s. 26-32.

kalmış olma hâli ayrı bir şeydi. Burada Osmanlı uygulamasının İspanyol tecrübeleriyle birleştirilerek Hollandalı kuramcılara etkisi söz konusu olabilir miydi? Böyle bir sorunun cevabı açık uçlu kalmaya mahkûmdur. Ancak askeri devrim tartışmalarında Osmanlı tarafının bu uygulamasının yeni ve orijinal bir temel de sağladığı kesin gibidir. 1596'da Haçova'da topların ardında üç saf hâlinde sıralanmış yeniçeri tüfekçilerinin yan ateşle Alman piyadelerini nasıl püskürttükleri bilinmektedir. Burada dokuz kat üçer safly düzen, 10 birimli Batılı tasarıma çok benzemektedir. Öte yanda 1575'te Derebeyi Oda Nobunaga'nın yaylım ateşi açan birliklerini tasvir eden bir resimde, süvari saldırısına karşı merkezde koruyucu çit önüne çıkarılan yanlarda ise çiti siper alan, ama kaç saf oldukları kestirilemeyen tüfekçilerin düzeni, bunların arkasında uzun menzilli okçuların bulunması ve akabinde de atlı birliklerin mevzi lenmiş olmaları, Osmanlı düzeniyle karşılaştırıldığında daha düzensiz ve karışık bir taktiğe işaret eder.⁸³ En önde tüfekçiler birkaç atış yapıp çit arkasına çekilirken arkalarındaki okçular devreye girmiş olmalıdır. Buna göre Osmanlı ordugâhında yerleşme, hendek ve zincirle bağlanmış top arabaları ardında ve bazen arasında yerleşmiş düzenli tüfekçi safları şeklindedir, onları iki taraftan kargılı süvariler korumaktadır, yine okçular da tıpkı Nobunaga'nın askerleri gibi tüfekçilerin ardında bulunmaktadır. Üstelik yeniçeriler tüfek kullandıktan sonra yere inmiş olan süvarilerle savaşıacak el silahlarına da sahiptiler.

Aslında klasik Osmanlı muharebe düzeninin tabiatı, 1596 Haçovası Savaşı'yla ciddi bir sarsıntıya uğramış gözükmektedir. Ateşli silah teknolojisinin 17. yüzyılda Batı'da kaydettiği gelişme, Osmanlıların kendi güçlerini gözden geçirmelerine yol açmıştır. 17. yüzyılın çalkantılarına şahit olmuş Osmanlı tarihçileri, rakiplerinin yeni tip silah ve askeri kuvvetlerini, biraz da dönemin okuyucularına bir mesaj vermek için abartılı bir şekilde takdim etmeyi tercih etmişler-

⁸³ *Aichi-ken shi* [Açı Eyâleti Tarihi], haz. Aichi-ken shi henshen iinkai [Açı Eyalet Tarihi hazırlama komitesi], Belgeler kısmı, XI. Cilt, Nagoya 1999 (Bu bilgiyi veren Kazuaki Sawai'ye teşekkür ederim).

dir. Haçovası Savaşı'na katılan Hasan Kâfi, savaştan kaçanlarla ilgili meseleleri öne çıkarırken bunu Osmanlı tarafının ateşli silah kullanmadaki yetersizliğine bağlamakla eş tutar. Ona göre Hristiyanlar, "... yeniden türlü silah ihdâs edip kullanıyorlar, top ve tüfek gibi nice türlü silahlar icad edip ifrâd ile kullanmaktalar..." Osmanlı tarafı ise, "bu cins silahları kullanmada ihmal gösteriyor. Hatta eskiden olanlarını bile kullanmıyor, bu yüzden dayanamayıp firar ediyor..."⁸⁴ Açıktır ki Hasan Kâfi, ahlaki bir yaklaşım sergilemekte olup bu beyanındaki amacının yeni silahların ortaya çıkışından çok, Osmanlı askerinin savaşta her türlü sıkıntıya dayanma gücüne erişmesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yazar, çarpışırken "horozun bahadırılığı, aslanın yüreği, hıncırın hamlesi, tilkinin hilesi, köpeğin sabrı, turnanın gözcülüğü, karganın sakınması, kurdun yağması" gibi davranmak gerektiği benzetmesini yapar. Bunlara "Nemçe'nin nev-icad top ve tüfeğini" ise eklemeyiz. Bu bakımdan söz konusu metin pek çok araştırmacının yaptığı gibi, Osmanlıların ateşli silahlar açısından eksikliklerini tam olarak vurgulamaya müsait değildir. 16. yüzyıl sonundaki Uzun Savaşlar, Osmanlıların bu eksiklikleri sebebiyle büyük bir başarısızlıkla da nihayetlenmemiştir. Aksine Osmanlıların karşı tarafın askeri yapılanmasına göre, onlarla baş edebilmek için kendi sistemlerini geliştirebilmişlerdir. Zaten artık işlevini kaybetmiş tımarlı sipahi düzeni yerini uzun vâdede atlı ve piyade tüfekçi yerel güçlere bırakacaktır. Ayrıca şurası da muhakkaktır ki, Osmanlı klasik savaş düzeni ve ordu sisteminin ana görünüşünde 17. yüzyıl boyunca ateşli silahla mücehhez birliklerin artışı ve asker profilindeki değişim dışında önemli bir farklılaşma olmayacaktır.

Uzun Savaşlar sırasında, 1596 Haçova ve 1601 Kaniye Savaşı'na katılmış olan Monsenyör Marchesi (ö.1613), 1606 Zitvatorok Antlaşması dolayısıyla baş gösteren hoşnutsuzluk sebebiyle Türklere karşı harbin devamı için Papa'ya yolladığı mektupta şu tespitlerde bulunur ve Hasan Kâfi'nin yazdıklarının aksini bu defa Batılılar için söyler:⁸⁵

⁸⁴ "Usûlül-hikem fî-nizâmi'l-âlem", nşr. M. İpsirli, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI (1981), s. 267-69.

⁸⁵ M. Soykut, *Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti, 1453-1683*, İstanbul 2007, s. 133.

Bizim Türklere her zaman yenilmiş ve yeniliyor ol-
mamızın nedeni savunmayı onlar kadar iyi bilmeyişimiz
değildir. Çok sayıda süvariye özellikle hafif süvariye sa-
hip olan düşman genellikle uzak mesafeden çevremizi
sarıyor, kendisine saldırılmasına fırsat vermeden ansızın
arkadan saldırıyor. Bu Romalıların ve bizim kullandığımız
yollardan farklı bir yol ve bunun üstesinden nasıl gelece-
ğimizi bilmiyoruz. Böylece ya muharebeyi kaybediyoruz
ya da üstünlük ne olursa olsun hep onlarda kalıyor. Bazı
Romalı kumandanlar ve imparatorlar bu durumla başa
çıkmanın yolunu bulmuşlardı. Fakat Macaristan'da yapı-
lan son savaş dahil bizim imparatorlarımız ve krallarımız
onları örnek almadılar. Savaşın kazanılması ya da nihaye-
tinde düşmanın üstünlüğüne son verilmesi yolunda ne
daha önce kullanılmış yöntemlerle ne de yeni yöntem-
lerle bir ilerleme kaydedebilmişlerdir.

Marchesi'nin bu raporundan on yıl önce Lazzaro Soranzo
da Türklerle savaşan herkesin onların savaş alanına geniş-
lemesine nasıl yayılmakta olduklarını bildiğini, ilerlerken
düzensiz karmakarışık görünen bu orduya arka taraftan
zarar verdirilebileceğini bildirdikten sonra, Osmanlı ku-
manda heyetinin mutlak otoritesini, askerin itaatini öne
çıkırır, hazır kuvvetleri kullanma ve süratle sevk edebilme
becerilerine temas eder.⁸⁶

Bu iki tanıklık bir bakıma Osmanlı gücünün Uzun Sa-
vaşlar boyunca pek sarsılmadığının göstergesi olarak
mütalaa edilebilir. Üstelik yeni silah ve taktiklerinin ni-
hai zaferi sağlamada pek bir katkısı olmadığına da işaret
eder. Habsburg ordusu kumandanlarından General Basta,
yeniçerilerin değil, Osmanlı süvarisinin üstesinden gele-
bilme çareleri aramıştır. Bunun için uzun tüfek kullanan
piyadeleri, kargılı askerlerin himayesinde ileriye yollaya-
rak süvarilere salvo ateş açmalarını tavsiye etmiştir. Ona
göre Osmanlılar bu salvo ateşi uygulamıyorlar, yeniçeri-
lerin ancak ön safları tüfek kullanıyor, ateş isabetli olsa
da düzensiz şekilde açılıyordu.⁸⁷ Ancak bunun tam olarak

⁸⁶ M. Soykut, *age.*, s. 139-140.

⁸⁷ Zikreden C. Imber, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 369.

gerçeği yansıtmadığı yukarıda verilen örnekler muvacehesinde, söylenebilir. Yeniçeri birliklerinin düzenli saflar halinde ateş gücü etkisi konusunda, görgü şahitleri, bizzat savaşı anlatan iki tarafın gözlemcileri ve çağdaş kaynakların beyanları, Basta'nın ifadeleriyle çelişir.

Bu noktada bazı teknik ayrıntılara girmek konuyu bir açıdan daha da vuzuha kavuşturabilir. Burada Osmanlı tüfekli birliklerinin hızlı süvari saldırısına karşı mesela menzili nasıl ayarladıkları ve atış hızı kabiliyetinin ne olduğu sorusu hatıra gelebilir. Gelişmiş Osmanlı tüfeğinin etkili menzilinin 100-200 metre arası olduğu düşünülürse, atlının bu mesafeyi hızlı koşuyla çok çabuk alabileceği ve eğer önde bir engel, hendek yoksa onlara karşı saniyelerle ifade edilebilecek bir atış zamanı kaldığı anlaşılır. Bu vaziyet tüfekliler için büyük bir tecrübe ve sıkı bir disiplin gerektiriyordu. Her şeyden önce savaş alanında ön safta saldırıyı karşılayabilmek için belirli bir hazırlığa ihtiyaç vardı. Fakat savaşın ani gelişen doğası, böyle bir hazırlığa her zaman imkân vermiyordu. Bu bakımdan önceden savaş alanını belirlemek ve ana ordugâhı kurmak büyük önem taşıyordu. Şüphesiz iki taraf birbirine hazırlıksız yakalanmak istemiyordu ve karşı karşıya gelen ordular uygun mesafelerde taburlarını yerleştirmek ve kademe kademe yaklaşmak gibi bir anlayışı benimsiyordu. Osmanlı tarafı için tüfekli birliklerin çeşitli engellerin arkasında durması veya sipahilerin koruması altında bulunması önemliydi ve bu durum da onların büyük bir disiplin içinde bulunmalarını gerektiriyordu. Nitekim 16. yüzyıl boyunca merkezde konuşlanmış yaklaşık 4000 tüfekliden oluşan birlik, Moğaç ve Haçovası'nda olduğu gibi profesyonellikleri sayesinde etkili olabilmişlerdir. Buna karşılık Batılı orduların daha fazla olan ama iyi yönlendirilme güçlüğü yaşayan, disiplinsiz askeri birlik ve tüfeklilerinin sevk ve idaresinde hiç olmazsa 16. yüzyıl boyunca ciddi problemlerle karşı karşıya kaldıkları unutulmamalıdır. Bu durum ancak Otuz Yıl Savaşları döneminde yeni taktik ve askere alma yöntemlerinin devreye girişiyle değişecektir.

Osmanlı yeniçeri birlikleri önlerine konan manialar ve toplar yanında bunların ön tarafına geçmiş yaya azaplar sayesinde yıpratılan saldırıyı, etki menziline girene kadar

beklemekte idi. Tüfek atışı için uygun vakit ve menzil tayini muhtemelen top atışları yanında ok atışlarıyla da belirleniyordu. Savunma durumunda menzili belirleyecek bir işaretin önceden alana yerleştirilmiş olması mümkündür. Fakat meydan savaşının değişken tabiatı, menzil belirleme işinde farklı metotlara ihtiyaç hissettiriyordu. Burada muhtemelen okçular hayati bir önemi haizdi. Top atışlarında ise önceden bir-iki deneme atışıyla doğru menzilin hesaplandığını biliyoruz. Öte yandan siper savaşlarında da tüfekli birlikler sabit uzun tüfekleri (meteris tüfeği/arkebüz) ve hafif el tüfekleriyle etkili bir çarpışma sergileyebiliyorlardı. Mesela Kuyucu Murad Paşa, asi Canbulatoğlu ile yaptığı meydan savaşında üç derin saflı yeniçeri tüfekçilerin, 50 adet top arkasından açtığı yayılım ateşi sayesinde etkili olmuş, sonra iki taraf siperlere girerek birbirlerine tüfekle kurşun yağdırmaya başlamışlardı.⁸⁸ Bu modern savaşları andıran siper muharebelerini hatıra getirir.

Bu noktada 17. yüzyılın ikinci yarısında söz konusu tekniğin uygulamada farklılık arzettiği ve tüfekle savaş şeklinde belirli bir değişimin yaşandığı ifade edilebilir. O kadar ki 1718 dolayında III. Ahmed'e verildiği ileri sürülen bir takrirda Avusturyalıların savaş şekli üzerine yapılan bir gözlem, hayli şaşırtıcı bir durumu ortaya koymaktadır. Takrir sahibi Avusturya birliklerinin ateş gücünden söz ederken, onların tek maharetinin tüfek kullanmak olduğunu, kılıca karşı duramadıklarını belirterek, tüfeklerinin uzunluk ve kalibrede standart olması dolayısıyla kaldırma ve indirmede düzenin sağlandığını, "... kaç saf ise ale't-tertîb birinci saf fitilden ateş saçtığı gibi geriye çekilip, saff-ı sâni hâzır ve âmâde bulunmağla anların yerine gelip bunlar dahi..." silahlarını ateşlediklerinde üçüncü ve dördüncü safın devreye girip bu usûl üzere sürekli ateş desteği elde edilebildiğini ve bunun da onlara büyük bir üstünlük kazandırdığını yazar.⁸⁹ Anlaşılabacağı üzere burada vaktiyle

⁸⁸ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 501.

⁸⁹ Osmanlı askeri gerilemesinin örneği olarak sıklıkla atıf yapılan bu metin için bk. F. R. Unat, "Ahmed III Devrine Ait Bir Islahat Takriri: Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları", *Tarih Vesikaları*, I/1 (1941), s. 113.

yeniçeri tüfekçilerinin buna benzeyen ateş teknikleri değil, tüfekli birliklerinin saldırı yürüyüşü izah edilmektedir. Yaza şaşırtıcı gelen saf düzeni ateşinin kalabalık gruplar hâlinde belirli bir tarzda yürüyüş durumunda gerçekleştirilmekte olması keyfiyetidir. Aynı tarihlerde sayıları çok artan Osmanlı tüfekçilerinin bu sisteme göre tertip edilmiş olması, onların söz konusu ateş tekniğini bilmedikleri anlamına da gelmez.

Öte yandan 1688’de barış görüşmeleri için Viyana’ya giden Osmanlı elçisi Zülfikâr Ağa da Avusturya askerlerini hayranlıkla değil âşına olunan bir üslupla tanıtmış, bunların pis olduklarını ama silahlarını temiz tuttuklarını, atlısının ikişer çakmaklı tüfek ve bir karabina ile kılıç taşıdığını yazıp bölük tertibatı hakkında kuru bir ifadeyle bilgi vermiştir.⁹⁰ Burada hayranlık ifadesi veya mukayeseli bir anlatım tarzı benimsenmemiştir. Demek ki bu durum daha sonraki meslektaşlarının aksine henüz Osmanlı gözlemcileri için problem hâline gelecek ve zaaf doğuracak büyük bir değişimi işaret etmemektedir.

Kısaca bütün bu bahis göz önüne alınırsa, Osmanlı geleneksel düzen ve savaş taktiklerinin, bir bakıma kendi içinde zamanına göre modernleştirilerek gelişme gösterdiği sonucuna ulaşılabilir. Sistem 17. yüzyıl boyunca da etkili şekilde sürdürülmüştür. 1683’ten itibaren başlayan Kutsal İttifak Savaşları dönemindeki yenilgiler ise Avrupa’da Osmanlıların karşısına çıkan devasa ve çok cepheli saldıran koalisyon ordularının kalabalık ve düzenli hâle getirilmiş olmasıyla ilgili olabilir. Zira Avrupa askeri devrimiyle 17. yüzyıl sonunda Osmanlı gücüne yakın ordular kurulmuştu, iâşe sistemi iyi işliyordu, iyi bir komuta kademesi oluşturulmuştu, hepsinden önemlisi profesyonel askeri kurumlar ortaya çıkmıştı. R. Murphey’nin de belirttiği gibi Osmanlılar 1500’den 1700’e kadar olan dönemde askeri teknolojiye genelde ayak uydurabilmişler ve bazı alanlarda standartları kendi başlarına belirleyebilmişlerdir. Hem kullandıkları silahlar hem de savaş yöntemleri açısından gıpta edilen konumlarını da devam ettirmiş gö-

⁹⁰ *Viyana’da Osmanlı Diplomasisi: Zülfikâr Paşa’nın Mükaleme Takriri, 1688-1692*, haz. S. Çolak, İstanbul 2007, s. 63.

rünmektedirler.⁹¹ Zira bu devrin en kaliteli silahının bile güvenilirliği çok şüpheliydi ve sınırlıydı. Üstelik 17. yüzyıl sonlarında dahi askeri ekipmanların savaşın kaderinde henüz modern savaşlar devrinde olduğu gibi tayin edici bir rolü de yoktu.

⁹¹ R. Murphey, *Osmanlıda Ordu ve Savaş*, s. 32-33, 37-38. Osmanlılar 1684-1699 yılları arasında daha önce olmadığı ölçüde büyük dörtlü saldırıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu büyük güçler, Macar hâkimiyetini sürdürebilmek için savunma durumundaki Osmanlıları çok yıpratmıştır.

ORTADOĞUDA ASKERİ GELİŞME: OSMANLI-MEMLÜK REKABETİNDE ATEŞLİ SİLAHLAR*

MEMLÜK TARİHİNİN EN ÖNEMLİ PARADİGMALARINDAN BİRİNİ, ONLARIN ateşli silahlardan nefret ettikleri ve kullanmadıkları oluşturur. Ateşli silahların yayılması ve kullanılması askeri teknoloji açısından bir dönüm noktası sayılır ve bunun mevcudiyetinin devlet oluşumlarının gelişmesiyle paralellik arz ettiği genel bir kabul görür.¹ Bu hususta Osmanlıların ve Memlûklerin tavırları ve anlayışlarının mukayesesi, İslâm dünyasındaki teknolojik gelişmeye karşı istek veya isteksizliğin mahiyeti bakımından son derece önemli görünmektedir. Bu makalede özellikle Mercidabık ve Ridaniye savaşları çerçevesinde söz konusu problem üzerinde durularak gerçekte Memlûklerin tavırlarının nasıl anlaşılması gerektiğine açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

D. Ayalon'un artık klasikleşmiş sayılan eserinde, ateşli silahların Yakındoğu tarihinde bölgenin geleceğini tayin eden başlıca amil olduğu belirtilerek, Batı'da geliştirilen ateşli silahlar sayesinde Hristiyan milletlerin açık şekilde üstünlük kazandığı, Memlûklerin bunun sıkıntılarını Kı-

* Bu makalenin İngilizce versiyonu için bk. Egypt During the Ottoman Era (26-30 November 2007, Cairo), İstanbul 2010, s.7-15.

¹ Konunun önemi ve tartışmalar için bk. G. Parker, *Askerî Devrim: Batının Yükselişinde Askerî Yenilikler, 1500-1800*, trc. T. Zorlu, İstanbul 2006.

zildeniz'i tehdid eden Portekizliler karşısında yaşadıkları ifade edilir. Ona göre, ordu sistemleri süvariliğe dayanan Memlûkler, bu tür silahların kullanılmasını benimsemişler, bu husustaki çeşitli teşebbüslere karşı büyük mukavemet göstermişlerdir. Aslında Memlûkler daha 1365-1368 dolayında (Kalkaşendî'nin ifadesinden) topu biliyorlardı ve özellikle kale kuşatmalarında kullanıyorlardı. Tüfeği de 15. yüzyılda tanımışlardı. 1490'da Sultan Kayıtbay'ın Çukurova savaşları sırasında Osmanlıların üzerine gönderdiği birlikler içinde tüfekçiler de bulunuyordu. Bu asıl ordunun bir parçası olarak düzenlenmiş bulunan ilk tüfekçi birliği özelliği taşımaktaydı. Bunlar ileride özgür Memlûk atlısı haline gelecek olan Memlûklerin oğullarından müteşekkildi. Ardından Melikünnâsır Muhammed (1496-1498) bu defa tüfikle mücehhez bir zenci birlik teşkil etmiş ve bunlara huzurunda talim yaptırmıştı, fakat bu durum Memlûklerin tepkisine yol açmış, bunun sonucu bu birlik dağıtılmıştı. Fakat Portekizlilerle olan mücadelede, Memlûk-Gücerat donanmasının 1509'daki mağlubiyetinin ardından 1510'da, Memlûklerin üst tabakası değil yine yukarıda temas edildiği gibi evlâdü'n-nâstan (Memlûk oğullarından) bir birlik teşkiline çalışılmıştı (et-tabakatü'l-hâmise). Bunlar Memlûklerin oğulları yanında Türkmenler, Acemler, Mağribliler gibi yabancı kesime mensup olanlardan meydana geliyordu; asıl Memlûkler ise buna asla itibar etmemişlerdi. Memlûkler Osmanlı ve Portekiz tehdidiyle karşı karşıya kalmalarına rağmen eski süvarilik geleneklerinden vazgeçmeye niyetli olmamışlardı. Nitekim 1514'te tüfekçi birliği ilga olunmuştu. 1510 dolayında oluşturulan bu tüfekçi birliği, Portekizlilerle mücadelenin bir eseri idi ve Osmanlı yardımının da bir sonucuydu. II. Bayezid'in Memlûk sultanlığına top ve gemi malzemesi yolladığı bilinmektedir. 1511'de bazı Memlûk kaynaklarında Osmanlılardan 400 top, 40 kantar barut ve bir miktar bakır yardımı geldiğinden söz edilir. 1513'te Süveyş'te yapılmakta olan donanmanın muhafazası için Kahire'den oraya 300 tüfekçi (rumât bi'l-bunduki'r-resâs) yollanmıştı. 1515'te ise aynı tabakadan 600 er yine Portekizlilere karşı gönderilmişti.²

² D. Ayalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk King-*

Gerçekten Memlûkler ateşli silahları biliyorlar ve bunları zaman zaman da kullanıyorlardı. Savaşçı bir askeri kast oluşturmuş olan Memlûklerin tüfeği Kayıtbay'ın saltanatının son dönemlerine kadar kullanmadıkları belirtilirse de,³ tüfeğin henüz tam olarak yaygın bulunmadığı bir çağda yaşayan Ebubekir Tihrani'nin (ö.1480 dolay) 1407'de Memlûk-Akkoyunlu savaşında, Memlûklerin top ve tüfekleri olduğunu yazması ilginçtir.⁴ Bu bilgiyi tekrar eden 16. yüzyıl Safevi tarihçisi Hasan-ı Rumlu (ö.1577) o zamana kadar tüfeğin henüz icad edilmediğini belirterek, nasıl ortaya çıktığı hakkında bir söylentiye nakleder.⁵ Burada kastedilen tüfeğin küçük bir çeşit top olma ihtimali yüksektir, ancak önemli olan husus "tüfeng" kelimesinin orijinal metinde zikredilmesi ve bu terminolojinin bir ateşli silah türü için kullanılmış olmasıdır. Fakat Memlûkler karşılarındaki rakiplerinin durumları dolayısıyla bu tip silahları geliştirmeye teşebbüs etmediler. Ayrıca teknoloji ithali de yapmaksızın doğrudan satın alma yolunu tercih ettiler. Buna aslında ihtiyaçları da bulunmuyordu. Çünkü Portekizlilerin ortaya çıkışına kadar bu tip silahları kullanmak için önemli bir sebepleri yoktu. Üstelik Memlûklerin sona erişinin, ateşli silah çağının henüz etkisini yeni yeni göstermeye başladığı bir döneme rastladığı da unutulmamalıdır.

Osmanlılara gelince, onlar Memlûklerin aksine Hıristiyan dünyasıyla sürekli bir mücadele ortamı içinde olmanın getirdiği yeni savaş tekniklerini benimsemeye daha istekliydiler. Batı'da ortaya çıkan ateşli silahları yakından izlediler, hatta yine Memlûklerin aksine teknoloji transfer ederek bu tip silahları daha da geliştirme fırsatı buldular.

dom, a Challenge to a Medieval Society, London 1956, s.17-21, 63-83. Kayıtbay adına yapılan topların birkaçı İstanbul Askeri Müzesi'ndedir. Ancak en eski top teşhirde değildir. Bu top ve eski bir resmi için bk. Halil Edhem, "Sultan Kayıtbay Namına Bir top", *TOEM*, VIII/45 (1333), s. 129-139.

³ V. J. Parry, "İslâm'da Harp Sanatı", trc. E. Merçil-S. Özbaran, *Tarih Dergisi*, sy. 28-29 (İstanbul 1975), s. 203 (Bu makale *The Cambridge History of Islam*, London 1970, II, 824-850'de yer alan kısmın tercümesidir)

⁴ *Kitab-ı Diyarbekriyye*, trc. M.Öztürk, Ankara 2001, s. 51.

⁵ *Ahsenü't-tevârih*, trc. M. Öztürk, Ankara 2006, s. 50.

Öyle ki top kullanımında yeni teknoloji, daha 1453'te İstanbul gibi önemli, müstahkem bir şehrin kalın surlarının kolayca yıkılmasını temin etmişti. Bu durum Batı dünyasında bile şaşkınlıkla karşılanmıştı. Fakat bundan da önemli olarak 1450'li yıllardan itibaren profesyonel piyadelerini tüfeklerle donatıp, yeni tüfekçi birlik vücuda getirmişlerdi.⁶ Özellikle tüfek kullanımı ve bunun harp taktiklerini belirlemesi, o dönem için batıdaki ve doğudaki rakiplerine karşı üstünlük sağlayıcı bir faktör olmuştu. Osmanlıların tüfekli piyade birlikleri Memlûklerin aksine süreklilik kazandı ve önceleri kalelerde istihdam edilen birlikler, giderek meydan savaşlarında ve kale kuşatmalarında da kullanılmaya başlandı. Özellikle tüfekli askerin meydan savaşlarında istihdamı özel bir düzen ve taktiğe ihtiyaç hissettiriyordu. Nitekim Osmanlılar Macarlardan esinlendikleri tabur usulünü, yani top arabaları ile korunan hatlar meydana getirme ve bu hareketli hatların arkasına top ve onunda arkasına tüfekli ve okçu birlikler yerleştirme düzenini ilk defa II. Murad'ın 1448'deki II. Kosova Savaşı sırasında uygulamışlardı.⁷ Ancak hareketli tüfekçi birliklerin savaş alanına sürülmesi için Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı yapılan 1473'deki Otlukbeli Savaşı'nı beklemek gerekecekti. Tüfekli birliklerin eğitimi ve etkili ateş düzenini sağlayabilmeleri 16. yüzyılda oldu. Bunun ilk tipik örnekleri Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerinde görüldü. Çaldıran'da tüfekçi birlikleri elde taşınabilen hafif tüfeklere sahipti ve etkili yayılım ateşiyle süvarileri kendilerine yaklaştırmamışlardı. Kaynaklarda yer alan bilgiler bu sırada ateşli silah teknolojisinin Osmanlılarca pratik amaçlara hizmet edecek şekilde yeniden düzenlendiğine ve "Osmanlı tipi tüfek" imalinin yapıldığına işaret eder. Nitekim II. Bayezid döneminde Portekizlilere karşı Memlûklere yardım için gönderilen silahlar içinde toplar yanında

⁶ Bu konudaki arşiv belgeleri birkaç yazar tarafından değerlendirilmiştir. İlk örnekler için bk. H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 154-155.

⁷ Chalkokondylas, *Histoire de la decadance de l'empire Grec et établissement de celui des Turcs*, Rouen 1660, s. 142; Kâşîfî, *Gazânâme-i Rum*, haz. M. İbrahim M. Esmail, Y. Lisans tezi, aslı metin vrk. 28a-29b.

Osmanlı tipi tüfeklerin varlığı dikkat çekicidir. Yani daha bu yıllarda Osmanlıların “devrimci” bir yenilik olmamakla birlikte ateşli silah geliştirme safhasına ulaşarak ciddi bir teknolojik gelişim göstermiş olduğu söylenebilir.⁸ Nitekim fitilli tüfeğin tetik mekanizmasının, (yılankavi, fitilin yerleştirildiği, çekildiğinde ateşlemeyi sağlayan demir parça) Osmanlılarca geliştirildiğine dair bilgiler mevcuttur.⁹ İslâm dünyasında ise Osmanlıların ateşli silahlar açısından “devrimci” bir yeniliğe öncülük ettiği açıktır. Ortadoğuda tüfeğin yayılmasının Osmanlılarca başlatıldığı, hatta Hindistan ve Uzakdoğuya, Kuzey Afrika’ya kadar geniş bir alanı etkilediği de bilinmektedir¹⁰ (Şam bölgesinde ve daha sonra Mısır’da yeni tip tüfek imali, Cezayir’de keza uzun namlulu Cezayir tüfeği, Hindistan’da ve Güney Asya’da Rumi/Anadolulu tüfekçiler, Çin’de Osmanlı-Portekiz tüfekleri rekabeti vs.). Hatta daha 22 Aralık 1510’da Portekiz Valisi Albuquerque, Kral’a yazdığı mektupta Rumi’lerin/Osmanlıların tüfenklerinden ve yapmış oldukları dökümlerden örnekler sunduğunu bildirmektedir.¹¹

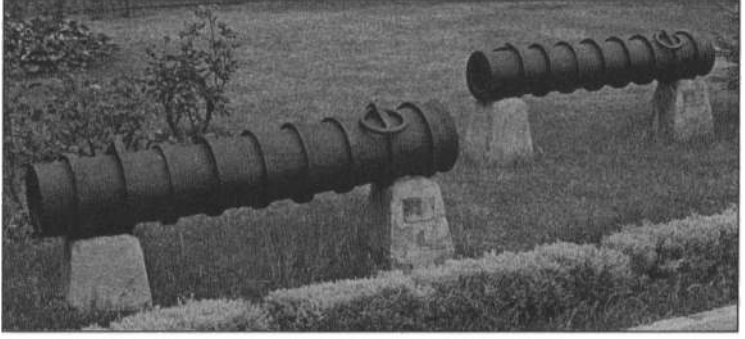
Osmanlıların tüfek imali ve bunu Ortadoğu dünyasında yaygınlaştırmadaki katkıları yanında kullanımında geliştirdikleri taktiklerin en bariz örnekleri ise Memlûklere karşı girişilen sefer sırasında ilkin Mercidabık, ardından Gazze ve sonra da Kahire önlerindeki Ridaniye savaşlarında kendisini gösterir. Bu savaşlar sırasında toplam sayıla-

⁸ J. Grant ise Osmanlıları, tarafından var olan teknolojik bilgiyi kullanan, fakat bunun altında yatan sistematik dinamiklere hâkim olmayan kategoride zikrederek pek çok Batılı görüşü paylaşır (“Rethinking the Ottoman Decline: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Century”, *Journal of World History*, X/1 (1999), s. 183-184.

⁹ G. Ağoston, *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*, trc. T. Akad, İstanbul 2006, s. 126.

¹⁰ H. İnalçık, “The Socio-political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East”, *War, Technology and Society in the Middle East*, ed. Parry-Yapp (London 1975), s. 197-217; S. Özbaran, “Asya’da ve Afrika’da Ateşli Silahların ve Askerî Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü”, *Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 262-266.

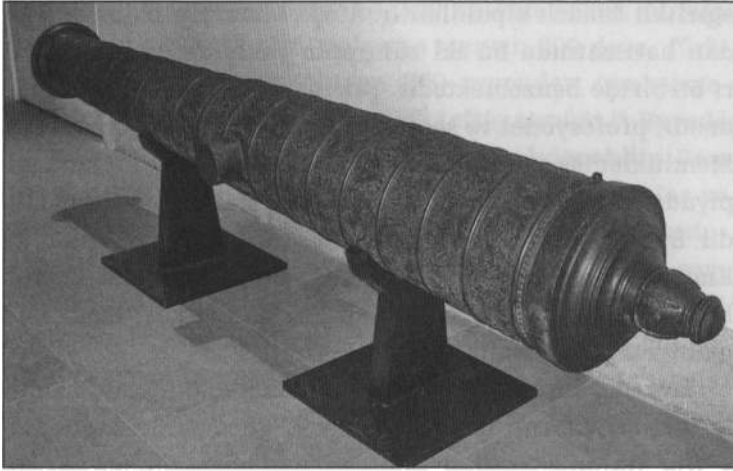
¹¹ Zikreden S. Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 263.

Memlûklerden ele geçirilen toplar.

rı 4000 dolayında olan piyade tüfekçi birlikleri çok etkili rol oynamışlardır. Dönemin Osmanlı kaynakları ve arşiv belgeleri, Osmanlı savaş düzeninin savunma amaçlı değil, saldırı amaçlı olarak şekillendiğini ve dolayısıyla böyle bir sistem içinde tüfekli piyadelerinin hücumu geçecek bir yeni harp anlayışı kazandıklarını işaret eder. Mercidabık'ta süvari hücumunu topların arkasına dizilip savunma düzeni içinde karşılayan tüfekçi birlikleri, veziriazam Sinan Paşa ile Canberdi Gazali arasında Gazze'de vuku bulan savaşta tüfekleriyle saldırıya geçerek yeni bir taktik denemişlerdi. Süvarilerin ok atışlarıyla koruma ateşi sağladıkları 1000 kadar tüfekçi birliği, yanlarında hafif toplarla tepeye çıkıp oradan tüfek ve top atışıyla saldırmışlardı.¹² Ridaniye'de ise çok iyi bilindiği üzere, Memlûklerin oluşturdukları ve toplarla takviye ettikleri müdafaa hattının yanından doluşarak hücumu giriştiklerinde, yeniçeri tüfekçileri dağın eteğinden tüfeklerine ateşleyerek yürüyüşe geçmişlerdi. Bir taraftan da yapılan Memlûk yığınağı, top ateşine tutulmuştu. Hazırladıkları toplarını birkaçı dışında kullanma fırsatı elde edemeyen Memlûkler Osmanlı saldırısı karşısında yeniden düzen alınca da yeniçeri tüfekçileri ve topçuları hep birden silahlarını ateşleyerek ilk andaki Memlûk saldırısını önlemişlerdi. Ancak Sinan Paşa koluna

¹² Sucudi, *Selimnâme*, haz. İ. H. Çuhadar, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Basılmamış Y.Lisans tezi, Kayseri 1988, s. 82-85; Ada'i-i Şirazi, *Selimnâme*, haz. A. Bilgen, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış doktora tezi, Ankara 1988, s. 156.

16. yüzyılda kullanılan Osmanlı topu.

yönelen ani süvari atağını, veziriazamın önünde bulunan ve 1000 kadar oldukları tahmin edilen tüfekçiler süvari korumasından yoksun kaldıklarından karşılayamamışlar, ilk ateşten sonra atların ayakları altında ezilerek dağılmışlardı. Az sonra da yandan takviye için gelen süvariler ve tüfekçi birliği yetişerek bu hücumu püskürtmüştü.¹³

Kaynaklar Ridaniye Savaşı'nda Memlüklerin Osmanlı saldırısını karşılamak üzere hazırladıkları müdafaa hattına ateşli silahlar yerleştirdikleri konusunda hemfikirler. Bu durum Memlüklerin geleneksel olarak ateşli silahlardan çeşitli gerekçelerle nefret ettikleri konusundaki düşüncelerle çelişir gibi gözükür. Aslında yüksek tabakadaki Memlük askeri kastının ateşli silahlarla kendilerini donatmak ve buna göre savaş düzenini belirlemek gibi bir anlayış içinde olmadıkları tartışma götürmez bir durumdur. Onların tavırlarının Osmanlı benzeri ise yine süvari

¹³ İdris-i Bitlisi, *Selîmşahnâme*, nşr. H. Kırlangıç, Ankara 2001, s. 339; Sa'd bin Abdülmuteal, *Selîmnâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1277, vr. 89b; Silahşör, "Fetihnâme-i Diyar-ı Arab", nşr. S. Tansel, *Tarih Vesikaları*, I/2 (1958), s. 434. İbn Zünbül'ün son safhadaki epik anlatımı, tamamen süvari hücumları temellidir, ateşli silahlara yer verilmez. (*Vâkıat-ü's-Sultan el-Gavri ma'a Selim el-Osmani*, nşr. Abdülmün'im Âmir, Kahire 1962, s. 51-53).

ağırlıklı tımarlı sipahilerdir. Ateşli silahlara bakış açısından hattızatında bu iki zümrenin yaklaşım ve anlayışları birbirine benzemektedir. Fakat Osmanlıları farklı kılan unsur, profesyonel ve seçkin piyadelerinin mevcudiyetidir. Memlûkler ise ateşli silahları oluşturacak daha alt sınıftan piyade birliklerini teşkil etmekte geç kalmış görünmektedir. Bunda aslında dönemin çağdaş tarihçisi İbn Zünbül'ün Emir Kurtbay/Kertbay'a söylettiği dinî gerekçeler değil,¹⁴ her iki devletin hiyerarşik yapıları ve merkezî kontrolün mahiyeti rol oynamıştır.

Memlûk sultanları üst tabakadaki güçlü Memlûk emirlerinin tepkilerini dengeleyebilecek güce sahip bulunmuyordu. Hâlbuki Osmanlı padişahı için böyle bir şey söz konusu değildi, o iktidarını kendi otoritesi altındaki gruplara kayıtsız şekilde benimsetmişti, üstelik Memlûk benzeri bir askeri kast sistemi yoktu. Bütün bunlara rağmen yine de Memlûklerin gerek Portekiz gerekse Osmanlı tehdidi karşısında ateşli silah edinme gayretlerinin varlığı inkâr edilemez. Nitekim Memlûklerin elinde Kayıtbay zamanından kalma topların mevcut olduğu bilinmektedir. Üstelik Rodos şövalyelerinden de top ve tüfek almış olduklarına dair bilgiler mevcuttur. Nitekim 1516 yazında Mısır ile Rodos arasında elçi trafiği artmıştı. Mercidabık Savaşı'ndan sonra 1516 Ekim ayında Tumanbay Rodos'tan 100 parça top gönderilmesini istemişti.¹⁵ Bunların gelip gelmediği hakkında bilgi yoksa da bundan önce şövalyeler tarafından yollanmış bazı ateşli silahların mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ridaniye'de Memlûk toplarının sayısı 100-200 arasında zikredilir. İbn İyas'a göre Tumanbay Ridaniye Savaşı öncesi, her birinin içinde gülle atan tunç topların

¹⁴ Ateşli silahların kullanımı için Kansu Gavri'nin emir verdiği, ancak gelen Mağribli birinin yaptığı atışların kötü olduğunu gören sultanın, ordunun ateşli silahlarla donatılmasını isteyen bu Mağribliye, "Biz peygamber efendimizin sünnetini terk edip Hristiyanların yolunu takip etmeyeceğiz" dediği belirtilir. İbn Zünbül'e göre Kurtbay, süvariliği överek Osmanlıların ateşli silahlarla saldırdıkları için peygamberin sünnetini terk ederek başarı kazandıklarını, aksi takdirde kendilerinin galip geleceğini söylemişti (*Vâkı'ât*, s. 58).

¹⁵ Marino Sanuto, *I Diarii*, Venezia 1887, XXIII, s. 595.

bulunduğu 100 araba (Osmanlı tipi), kalkan, barut, kurşun, demir, tahta mızrak gibi malzeme taşıyan 200 deve, Türkmen ve Mağribilerden oluşan 200 topçudan (muhtemelen tüfekçi olacak) ibaret bir gücü teftiş etmişti.¹⁶ Burada zikredilen topların hafif tipte oldukları söylenebilir. Bazı Osmanlı kaynaklarında “Frengistandan gelen topçular ve tüfekçiler, prangılar tedarik edilip her tarafa toplar kurdu-
rulduğu” yolunda ifadeler mevcuttur.¹⁷ İbn Zünlül ise, sayı vermeksizin toplardan söz eder ve Tumanbay’ın gizlediği büyük top hakkında bilgi verir. Ona göre savaştaki ani gelişme karşısında ancak birkaç küçük top ateşlenebilmiş, Mecnun adlı topçu tek bir atış yaptıktan sonra kaçmıştır.¹⁸

Memlüklerin top ve tüfek varlığı ile ilgili olarak bugüne ulaşan bir Osmanlı belgesi konuyu kesinleştirecek bilgi sağlar. Kahire’nin düşmesinden hemen sonra 7 Mart 1517/13 Safer 923 tarihli bir raporda, Reşid ve İskenderiye kalelerindeki silahların ve malzemelerin sayımı hakkında bilgi verilirken top ve tüfekler de kaydedilmiştir.¹⁹ Buna göre çoğu darbzen denilen tipte, kullanılır durumda top sayısı Reşid’de 100 kadardır. Ayrıca kırık, kullanılmaz durumda top ve tüfek sayısı 240 dolayındadır. Burada ayrıca iyi durumda 29 tüfek de vardır. İskenderiye’de ise 50’si büyük tipte 90’ı aşkın top tespit edilmiştir. Ancak bunların çoğu demirden imal edilmiş eski tipte toplar olmalıdır. Ayrıca kırık oldukları bildirilen topların ise kalenin boşaltılması sırasında tahrip edilebilenler olduğu düşünülebilir. Bu belge hiç şüphesiz Ridaniye’ye götürülen topların dışında kale müdafaası için bırakılan topların sayısını gösterir ve Memlüklerin ciddi sayıda bir top birikiminin mevcudiyetine delalet eder. Tüfek sayısının azlığı ise muhtemelen önemli bölümünün savaşa sevgiyle ilgilidir. Fakat Memlükler savaşta bu silahları etkili şekilde kullanamadılar. Aslında onlar bu silahları daha çok savunma amaçlı olarak düşünmekteydiler. Meydan savaşlarında nasıl

¹⁶ *Bedâ’i’ü’z-zuhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, V (Kahire 1984), s. 145.

¹⁷ “Haydar Çelebi Ruznâmesi”, (Feridun Bey, *Münşeatü’s-Selâtin*, I, İstanbul 1274, içinde), s. 484; Sucudi, *Selimnâme*, s. 89.

¹⁸ *Vâkı’ât*, s. 50.

¹⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. D. 5641, s. 1-4.

kullanılacağı konusunda muhtemelen bir fikirleri yoktu. Ateşli silahların önemini kavradıkları kesindir, fakat bunlarla sonuç alabilecek bir savaş pratiğine sahip değillerdi. Portekizlilerin gelişiyile başlayan süreçte Memlûk askeri kastının ateşli silahlardan nefret ettiği şeklindeki söylemi dinî gerekçelere dayandırmak yanlış bir yaklaşımdır.

Sonuç olarak D. Ayalon'un Memlûklerde ateşli silahlara karşı olan tepkilerle ilgili ileri sürdüğü ve daha çok askeri sınıfın süvariliği imtiyaz ve üstünlük nişanesi olarak görüp statülerini sürdürebilmek için ateşli silahların devreye girişiyile oluşacak yeni askeri grubun kendilerine rakip olma ihtimalini de göz önüne alarak buna şiddetle karşı çıkmış oldukları ve bunun bahanesini de dinî motiflerde aradıkları fikri genel hatlarıyla doğru görünmektedir. Ancak bu görüşlere, o dönemlerde bu silahlara olan güven ve işe yararlılık gibi mülâhazalarla, nasıl kullanılacağı meselesinin ciddi bir sıkıntı yaratmış olabileceği noktası da eklenmelidir. Memlûkler aslında bu silahları bilmedikleri için değil, söz konusu silahlarla ilgili ciddi bir tecrübe yaşamadıkları ve bunlarla sonuç alınabileceğinden emin olmadıkları için önem vermemiş olabilirler. Osmanlıların etkili şekilde yeni harp usûlleriyle ateşli silah kullanımları karşısında ise artık yeni bir çağın başladığını daha acı bir şekilde anlayacaklardır.

Osmanlıların, Mısır'a hakim olduktan sonra ise gereken askeri dönüşüm için derhâl harekete geçmiş olmaları ilginçtir. Nitekim yukarıda sözü edilen silah sayımın yapılmasından iki ay kadar sonra Mısır'da, 14 Haziran-13 Temmuz 1517/24 Cemaziyelevvel-23 Cemaziyelâhır 923 tarihlerini ihtiva eden bir yıllık Tophane masraf defterindeki²⁰ veriler, ihtiyaç maddeleri ve özellikle tamirat hizmet alımları ile ilgili olup bir bakıma daha Yavuz Sultan Selim Kahire'den ayrılmadan önce burada yeni bir tophane-nin oluşturulmasının ilk emarelerini verir. Bundan sadece yedi yıl sonra ise ateşli silahlara karşı antipati duydukları ileri sürülen zümrelerden atlı tüfekçi birlikleri oluşturulması ve bir de tüfek imalathanesinin varlığı dikkat çekicidir. Mısır'daki karışıklıkların ardından İbrahim Paşa'nın

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İbnülemin, Askeri, nr. 13-1/2.

çabalarıyla 1524'te tanzim edilen Mısır kanunnamesi, 900 kişilik bir atlı süvari birliği teşkilini öngörmekteydi.²¹ Bu yeni birliğin tıpkı daha önce Melikü'nnâsır Muhammed zamanında olduğu gibi Memlûk evladından/cündilerden ve gönüllülerden oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Bu durum artık Mısır'ın ateşli silahlar ve yeni askeri teşkilatın ortaya çıkışı bakımından Osmanlı idaresi altında yeni bir döneme adım attığının ilk ciddi işaretleridir ve sonuçları itibarıyla bu yaklaşım uzun vadede modern Mısır'ın mübeşşiri olmuştur.

²¹ Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 356; Ayrıca bk. Seyyid Muhammed, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 179-181.

*Reşid ve İskenderiye kalelerinde bulunan Memlûk
silahlarının ve malzemelerinin sayım defteri*

TSMA, nr. D. 5641.

I. Der-beyân-ı süyûf [kılıç] ve kısı [yay] ve sihâm [ok] ve cebe
ve hûd [baş zırhı] ve bergüstvân [at örtüsü] ve etrâs [kalkan]
ve nîze [mızrak] ve gayrihu der-mahzen-i burc-ı Reşid mev-
cûd-yâfte fî 13 şehr-i Saferi'l-muzaffer sene 923. [7 Mart 1517]

Kelâmullah vakf-ı Kayıtbay der-Cum'a-yı burc-ı Reşid: 1

Kalîhâ-yı Cum'a-yı burc-ı Reşid, aded: 21

Süyûf, aded:	70
Türki	31
Frengi	39
Kısı, aded:	128
Mamul	110
Köhne	18
Kepaze [basit yay], aded:	12
Evtâr-ı cedîd [yay kirişi], aded:	90
Zenberek, aded:	60
Çıkrığı zenberek, aded:	32
Hûd [baş zırhı], aded:	135
Türki	37
Frengi	98
Cebe-i merdüm, aded:	111
Türki	55
Frengi	52
Bergüstvân, aded:	12
Ve Cebe-i hayl, aded:	3
Etrâs [kalkan]	
Cedîd	13
Polad	2
Kutnu	4
Çûbîn [tahta kalkan]	33
Çetüyât	140
Eflâk	31
Nîze ma'a Sinân, aded:	458
Türki	75
Frengi	343

Sinân bî-nize, aded:	125
Harbe, aded:	4
Alem, aded:	11
Sihâm-ı kemân-ı harbe:	333
Sahan-ı nühâs, aded:	20
Tâs-ı nühâs, aded:	10
Topuz-ı âhen:	1
Keski-i âhen:	17
Gürz-i âhen:	1
Çapa:	6
Taş-ı nühâs berây-ı maslahat-ı kal'a:	19
Çatal-ı âhen:	3
Tarâk-ı huccâr:	17
Külünk-i huccâr:	36
Minşâr-ı büzûrg:	1
Burgu:	4
Kesi:	3
Kısac:	1
Pâre-i rasâs-ı büzûrg:	2
Makara-yı cedid:	1
Sütûl-i nühâs-ı diğêr berây-ı keşiden-i âb-ı çâh:	6
Darbzen:	10
Pırangı:	1
Tüfek:	29
Fitil-i tüfek, hazne:	2
İncik-i mütenevvia, aded:	94
Meymune:	72
Kumbara:	15
Fişek:	29
Barut-ı top:	
Sandık	10
Varil	2
Trablus'a beşarete giden kalyete için mahzenden alınmış barut, varil:	3
Top taşı:	
Âhen	2
Rasâs [kurşun]	3
Nühâs	11
Aded-i tophâ ve pırangihâ ve darbzenhâ ki bîrûn-ı mahzen der-havlu-i burc-ı Reşid mevcûd-yâfte	
Top: 2, incik,	2
Pırangı: 4, incik,	5
Darbzen: 12, incik,	12

Aded-i tophâ-ı darbzen ber-havâli-i bedenhâ-yı kal'a-i bîrûnest

Top: 2, incik 2

Darbzen: 29, incik 29.

Aded-i tophâ ve darbzenhâ-yı büzürg ki der-zîr-i havâli-i kal'a-yı bîrûnest

Şayka: 13, incik 15

Top: 24, incik, 31

Darbzen: 6, incik 7

İncikhâ-i müteferrika ki topeş nedâred: 34

Trablus'a beşârete giden kalyete içün kal'adan alındı: pı-rangi, 2 aded

Kal'a içinde burcun dairesinde yığılan çûb-ı vürdinâr ve gayrının adedi: 88

II. Suret-i defter-i [...İs]kenderiye'nin liman kenarlarında olan Büyük Kule ile Küçük Kulesinde bulunan silahları beyân eder ki tahrir olunur:

Tafsîl: Kelâm-ı kadîm, eczâ

İplik kadifesinden cebeler: yüz on dokuz

Poladdan büyük cebeler: elli üç

Poladdan tolgalar: yüz kırk sekiz

Frengi zenberekler: yüz altmış altı

Eski zırhlar: otuz üç

Envâ' yaylar: yüz on bir

Poladdan alem başları: on bir

Hezerân köhne kalkanlar: on sekiz

Köhne tahta kalkanlar: on beş

Tahire harbeler: otuz sekiz

Taftalı alem başları: dört

Enva' cebehane nacakları: on sekiz sandık

Zenberek: üç sandık

Bayraklı gönderler: yüz

Sade gönderler, bayraksız: seksen sekiz

Çubuk demür: tahminen kırk kantar

Demir meymûne: kırk kantar ve top enigi tahminen yirmi kantar

Pirinç teneke/tenge tahta: kırk dört aded

Poladdan köhne ve büyük amele gelmez cebeler: on sekiz

Büyük kazan: iki kıt'a

Bakır bâdiyeler: dört kıt'a

Bakır sahanlar: on dört aded

Sini: iki kıt'a

Kefgir sahan: bir kıt'a

Pirinç: iki buçuk zenbil

Bal: yirmi sekiz küçük küpçükler

Zeyt yağı: on altı küp

Pîh yağı: dört fıçu ve iki zenbil

Peynir: bir fıçu

Eski peksimet: bir mikdar

Bakla: beş kile

Mercimek: üç kile

Çam sakızı: iki küp

İp: iki kıt'a

Büyük ve küçük kıt'a demür: üç kantar

Zift: tahminen iki kantar, üç zenbil

Çam tahtası: iki yüz aded

Keten: üç çuval

Kurşun: on iki kıt'a

Kibrit: iki küp

Ham güherçile: tahminen üç kantardır

Baş toplar, bakırdan: Büyük burçta dört aded, Küçük burçta bir aded

Demürden baş toplar: Büyük burçta otuz dört, Küçük kulede beş aded

Darbzenler, demürden: on bir kıt'a, dördü Büyük burçta, yedisi Küçük burçta

Şayka toplar demürden: Büyük burçta beş kıt'a

Demürden eski darbzenler: Büyük burçta otuz bir aded, Küçük burçta yedi aded, amele kabil değildir

Tafsîl: Küçük burçta olan silahlar

Kılıç: yirmi bir kabza

Kadifeden ve gayriden cebeler: yirmi dört aded

Poladdan tolgalar: dahi yirmi dört aded

Yeni yaylar: yirmi kabza

Eski yaylar: dahi yirmi kabza

Yay kırışleri: kırk dört aded

Hezerân kalkanlar: otuz üç aded

Nacak: bir sanduk

Ham güherçile: bir varil

Top otu: bir sanduk

ASKERİ DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA EVLYA ÇELEBİ VE ATEŞLİ SİLAHLAR*

AVRUPA'NIN TEKNOLOJİK BAKIMDAN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE EN önemli kavramlarından biri, ordu sistemi ve savaş usûllerinde, ateşli silahlara dayalı yeni bir sistem olarak izah edilen “askeri devrim”dir ve bu kavram onların hasımları karşısında askeri üstünlüğünün de bir göstergesi şeklinde yorumlanır.¹ 16. yüzyılda başlayıp 17. yüzyıl boyunca tam olarak uygulandığı ifade edilen ve özellikle tüfekli piyade ve süvari birliklerinin ön plana çıktığı bu sistem, tamamıyla Avrupa tarihinin kendisine has gelişmeleri çerçevesinde izah edilip kavramlaştırılmış gözükmektedir. Ateşli silahlar teknolojisini sadece Batı'ya has bir gelişme çizgisinde takip etmek aslında pek de doğru bir yaklaşım sağlamaz. En azında her şeyin adeta başlangıcı olan barutu Çinliler bulmuştur. Bundan silah üretiminde istifade etmek de yine sadece Batı'ya has bir gelişme olmamıştır. Ancak Avrupa'da bu teknolojinin geliştirilmiş bulunduğu açıktır. Aslında buradaki başlıca mesele bunun

* “Askeri Dönüşüm Çağında Evliyâ Çelebi ve Ateşli Silahlar”, Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi, haz. Nuran Tezcan, İstanbul 2009, s. 137-146.

¹ Askeri devrim meselesi için genel olarak bk. M. Roberts, *The Military Revolution, 1560-1660*, Belfast 1956; G. Parker, *Askeri Devrim: Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler, 1500-1800*, trc. T. Zorlu, İstanbul 2006. Ayrıca bu teze karşı görüşler için bk. *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağ Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. J. Black, trc. Y. Alogan, İstanbul 2002, s. 30 vd.

hangi tarihi zaman dilimine yerleştirileceği keyfiyetinde düğümlemektedir. Bu bakımdan Avrupa dışındaki teknolojik gelişimin mahiyetini anlamak özel bir önem kazanmaktadır. Hiç şüphesiz böyle bir durumda karşımıza geniş bir doğu dünyası çıkmaktadır. 15. ve 16. yüzyılda ateşli silahların çağı başladığına göre bu asırlarda hükümler olan Osmanlı, Memlük, Safevi, Babürlü, Özbek gibi devletler yanında Uzakdoğu'da Çin, Kore ve Japonya, hatta Güneydoğu Asya'daki siyasi teşekküllerin durumu incelemeye değer bir alan olarak durmaktadır.² Özellikle küçük ateşli el silahlarının askeri devrimin önemli bir ana argümanı olduğu esasından hareket edilecek olursa, bunun barutun yayılımının tersine batıdan doğuya doğru uzandığı, bu durumda da Osmanlıların bir anahtar rol oynadığı düşünülebilir. İlginç şekilde birkaç istisna dışında Osmanlı askeri sisteminin bu gelişmelerdeki payına ise ya çok az değinilmekte ya da hiç önemsenmemekte, ciddi bir karşılaştırma yapılmaksızın onların hâlâ süvari ağırlıklı klasik bir taktiğin takipçileri olarak kendilerini geliştiremedikleri ifade edilmektedir.³ Bu da şüphesiz yeni bir tartışmayı gündeme getirecek bir açılım sağlar. Hâliyle de yapılan tartışmaların gelip dayandığı noktada göreceli olarak Osmanlıların ateşli silahlar karşısındaki tavırları ve bunlara dayalı taktikleri bakımından Batılı rakiblerinin gerisinde kalıp kalmadığı, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir mesele hâlinde karşımızda durmaktadır.⁴ Bu probleme ışık

² Böyle bir çalışma için bk. Kenneth Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi*, trc. Füsün-Tunç Tayanç, İstanbul 2008.

³ J. Grant, "Rethinking the Ottoman Decline: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, X/1 (1999), s. 183-184.

⁴ Bu konu hakkında Osmanlı yanlısı karşı görüşler, Osmanlı belgeleri ve kaynakları temelli olarak G. Ağoston (*Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, trc. T. Akad, İstanbul 2006) ve Rh. Murphy tarafından ileri sürülmüştür (*Osmanlı'da Ordu ve Savaş, 1500-1700*, trc. T. Akad, İstanbul 2007). Ayrıca Osmanlılarda yayılım ateş için bk. G. Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia*, 59 (2006), s. 407-438.

tutacak kaynak serilerini ise hiç şüphesiz başta Osmanlı vekayinameleri olmak üzere arşiv belgeleri ve Batılı gözlemcilerin raporları oluşturmaktadır. Bu kaynak serisi içine Avrupa'da ateşli silahlara dayalı yeni taktik gelişmenin artık iyice yerleştiği bir dönemde, yani 17. yüzyılın ortalarında son derece dikkat çekici bir çağdaş kaynak olarak *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* de katılabilir mi? Burada bu soru çerçevesinde Evliya Çelebi'nin bu yöndeki bilgilerinin tespitiyle bunların söz konusu kaynak serisi içerisinde nasıl bir yere sahip olduğu ve hangi tür bilgilerle mücehhez bulunduğu üzerinde durulmak istenmektedir.

Evliya Çelebi'nin bilgilerine geçmeden önce kısaca Osmanlılarda hafif ateşli silahların kullanımı hakkında bazı hatırlatmalarda bulunmak yararlı olacaktır. Osmanlılarda ağır ateşli silahlar dışında elde kullanılabilecek ölçüdeki hafif ateşli silahlar konusunda ilk derli toplu öncü bilgiler, H. İnalcık tarafından daha 1950'li yıllarda verilmişti. Memlûklerin ateşli silahlara karşı tepkilerinin de yer aldığı D. Ayalon'un görüşlerini bir kitap tanıtması sırasında ele alan H. İnalcık, erken tarihli Osmanlı tahrir kayıtlarından hareketle, daha 15. yüzyılın ortalarında Osmanlı kale muhafızlarının hafif ateşli el silahları kullandıklarını örnekleriyle açıklamıştı.⁵ Gerçekten Batı'da askeri devrim tartışmaları içerisinde yer tutan öncelikli konu, Hristiyan orduların tüfek genel adıyla anılan hafif el silahlarını kullanmaları ve topluca seri ateş açma kabiliyetini edinmiş piyade ve süvari gücüne sahip olmalarıdır. Bilhassa piyadelerin birkaç sıra hâlinde sürekli ateş edebilmelerine imkân veren sistem, yani "yaylım ateş" tekniği en temel faktör olarak öne çıkarılmıştır. Üstelik bütün bu uygulamalarla ilgili tezlerde ve yaklaşımlarda Osmanlı tarafı tamamen bir tarafa bırakılarak Batı tarihinin temel kalıplarında, biraz da *whiggist* bir değerlendirme tercih edilmiş durum-

⁵ "Osmanlılar ve Ateşli Silahlar", *Belleten*, XXI/83 (1957), s. 508-509. Daha sonra 17. yüzyılın başlarında Osmanlı askeri dönüşümünün sosyal etkilerini inceleyen dikkate değer bir makaleyle hadiseye yeni bir boyut kazandırmıştır: "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *War, Technology and Society in the Middle East*, ed. Parry-Yapp, London 1975, s. 195-217.

dadır.⁶ Hâlbuki daha İstanbul'un fethi akabinde 1450'li yıllarda Osmanlı tahrir kayıtları, düzenli tüfekli birliklerin sınır kalelerinde görev yaptıklarını doğrulamaktadır. Mesela Osmanlı hizmetindeki Sırp tüfekçileri dışında Nova-berda Kalesi'nde 10 kişilik bir yeniçeri tüfekçi birliğinin varlığı dikkat çekicidir.⁷ İlk düzenli yaya birlikler olarak yeniçerilerin bir bölümünün İstanbul'un fethinden sonra tüfeklerle donatılmış olduğu hususunda bazı yabancı gözlemcilerin raporları mevcuttur.⁸ 16. yüzyıla gelindiğinde 7 bin yeniçeri içinde en az 4 bini tüfekli birlikler halindedir. Buna karşılık Batı'da bunun gibi düzenli daimi askeri birliklerin oluşumu için Otuz Yıl Savaşları'nı (1618-1648) beklemek gerekecektir. Evliya Çelebi'nin çağında ise Osmanlı orduları hem süvari hem de piyade olarak ciddi sayılara ulaşan bir askeri güce sahip durumdaydı. Üstelik yaylım ateş tekniğini batıdan çok önce daha XVI. asrın başlarındaki büyük meydan savaşlarından itibaren biliyorlardı. Nitekim Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarında tüfekli birliklerin etkin ateş gücüyle hareketli manevralar yaptıklarına dair dönemin kaynaklarından bilgiler edinilebilmektedir.⁹ Özellikle Mohaç'ta, savaşın şahidi bir Osmanlı tarihçisi, dokuz saf tertip olan yeniçerilerin saf saf tüfek attığını beyan ederek kademeli yaylım ateş tekniğinin bu-

⁶ Modern kavramları, tarihi gelişme çizgisini izahta kullanma ve bunu yaygın bir söylem haline getirme anlayışı, Batı tarihinde çok sık görülen bir yaklaşımdır; bunlar çok kimse tarafından da sorgulanmaksızın benimsenmiştir. D. Parrot, Batılı savaşın üstün askeri sistemi mantığıyla ilgili görüşleri "Whiggci bir tuzağa düşmek" tehlikesiyle karşılamıştır (*Top, Tüfek ve Süngü*, s. 26). En sesli itiraz ise Osmanlı kaynaklarını inceleyen G. Ágoston'dan gelmiş, Osmanlı savaş tarihi bilinmeksizin Batı'da yaşanan gelişmeleri anlamlandırmada ciddi problemler olacağını yaptığı çalışmalarla göstermiştir (*Barut, Top ve Tüfek*, giriş kısmı).

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tahrir Defterleri*, nr. 2m. s. 284-285.

⁸ Birago'nun raporu: A. Pertusi, *İstanbul'un Fethi II: Dünyadaki Yankısı*, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2006, s. 58-62.

⁹ *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, haz. M. Karazeybek, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans tezi), İstanbul 1994, s. 270; Ada'i-i Şirazi, *Selîmnâme*, haz. A. Bilgen (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi) Ankara 1988, s. 156, 170, 180.

rada uygulandığını açık şekilde belirtir.¹⁰ Avrupa tarihinde ise yayılım ateş tekniğinin ilk düşünüldüğü 16. yüzyılın sonlarına (1594) denk düşer, tam anlamıyla uygulanması ise Otuz Yıl Savaşları sırasında İsveç Kralı tarafından gerçekleştirilmiştir (1620).¹¹

İşte bu noktada devrin diğer kaynakları yanında Evliya Çelebi'nin konuyla ilgili bilgileri önem kazanmaktadır. Nitekim onun çağdaşı sayılan tarihçi Peçuylu İbrahim Efendi, Uzun Savaşlar sırasında (1593-1606) Alman ve Macar birliklerinin üstün tüfeklerinden söz ederken, bunu kendi yaşadığı çağa bir mesaj vermek için vasıta olarak kullanıyordu.¹² Hâlbuki Evliya Çelebi bizzat içinde yaşadığı irili-ufaklı çarpışmalar ve savaşlar dolayısıyla askeri devrimi çağrıştıran ve destekleyen terminolojiye eserinde herhangi bir mesaj endişesi taşımaksızın sıklıkla yer vermiştir. Üstelik eserdeki terminoloji o çağın Osmanlı toplumunda yaygın bir şekilde biliniyor olmalıdır. Eserden ayrıca yine askeri devrimin temelini oluşturan ateşli el silahları yani tabanca ve tüfek ile birliklerin yayılım ateş uygulaması konusunda dikkat çekici bilgiler edinilebilmektedir. Bu noktada onun kayıtlarını iki ana başlık altında değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki ateşli silah çeşitleri, ikincisi ise savaş usûlleriyle tüfek kullanım şekilleridir.

Bilindiği gibi *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* sadece şehir, toplum, dil, kültür vb. bilgileri değil ayrıca dönemin siyasi olaylarını ve savaşlarını da konu edinen tarihi bir önemi haizdir. Bizzat Evliya Çelebi katıldığı gazaları/savaşları büyük bir iftihar vesilesi olacak raddelerde sıralamakta ve bunlar hakkında yer yer kroniklerde rastlanmayacak tafsillatla ayrıntılı bilgiler verebilmektedir. Dikkat çekici husus onun çağdaşı olan tarihçilerin tasvir ettikleri olaylara onlardan daha fazla temas etmiş olmasına rağmen *Seyahat-*

¹⁰ Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, faksimile baskı, vr. 146b-147a.

¹¹ Parker, *Askeri Devrim*, s. 26-32.

¹² Bu konuyu dikkate almaksızın Peçuylu'daki bilgilerin değerlendirilmesi için bk. C. Imber, "İbrahim Peçevi on War: A Note on European Military Revolution", *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, CIEPO, XV, ed. C. Imber-K. Kiyotaki, I (London 2005), s. 7-22.

nâme'sinin bir tarih kaynağı olarak hemen hemen hiç kullanılmamış bulunmasıdır. Nitekim mesela dönemin bazı kaynaklarını yayımlayan nâşirler, dipnotlar hâlinde diğer kaynaklarda konuyla ilgili bilgilerin nasıl geçtiğini sıralarken, Evliya Çelebi'yi ihmal ederler. Hâlbuki tartışmalı ve kaynakların birbiriyle tenakuza düştüğü bir ortamda, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi bazen son derece vâzih ve doğru olabilmektedir. Mesela 1663'te Uyvar kalesinin fethi sırasında hizmetinde bulunduğu Reisülküttap Şamizâde Mehmed Efendi ile damadı İbrahim Paşa'nın veziriazam Köprülü Ahmed Paşa tarafından katledilmesi meselesinde ve vuku bulan olaylarda bizzat kendi gözlemlerini aktarır ve dönemin kaynaklarından Silahdar, Abdi Paşa ve İsazâde'den daha ayrıntılı ve asker içinde yaşananları tafsil eden bilgi verir.¹³

Evliya Çelebi'nin katıldığı büyük çaplı savaşlar Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068/1658 Yanova Kuşatması, 1070/1660 Varat Kuşatması sırasında cereyan eden çarpışmalar, 1073/1663 Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile Uyvar ve Yenikale (Serinwar/Zrinwar) fethi, ardından da 1075/1664 St. Gotthard yenilgisi ve 1079-1080/1668-1669 Kandiya Kuşatması'dır. Ayrıca Kırım kuvvetleriyle Lehistan ve Kazaklara karşı yapılan küçük çaplı çarpışmalar, Özü Kuşatması'na karşı direniş vb. gibi olayların da içindedir. Yine Melek Ahmed Paşa ile Doğu Anadolu'da mahallî beylerle olan çarpışmalara katılmıştır. Bundan dolayı onun "canlı şahidi" olduğu askeri harekâtlarda, bekleneneği gibi konumuzu ilgilendiren silah türleri ve kullanımı konusunda ayrıntılı kayıtların varlığı şaşırtıcı değildir.¹⁴

Öncelikle Evliya Çelebi'nin zikrettiği ateşli silah çeşitleri içinde fitilli ve çakmaklı tüfekler, kısa tüfek yani tabancalar başta gelir. Özellikle tüfeğin kim tarafından icat edildiği meselesine dahi kafa yormuştur. Ona göre böylesine

¹³ Mesela *İsazâde Tarihi*'nin bu konuyla ilgili bilgisi tahkik edilirken dönemin birçok kaynağına atıf yapıp tartışılırken olayın şahidi Evliya Çelebi tamamen ihmal edilmiştir (nşr. Z. Yılmaz, İstanbul 1996, s. 79).

¹⁴ Burada *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nin S. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff-Z. Kurşun-İ. Sezgin neşirleri kullanılmıştır: I-IX, İstanbul 1999-2006.

önemli bir silahın keşfi şerefi Müslümanlara aittir: Tüfek Emeviler döneminde Kurtuba fethedilirken kullanılmış ve o asırda “kefereler tarafından telif” edilmiştir. Yani burada ilginç şekilde barut ve buna dayalı teknolojinin Avrupa’ya girişi yolu konusunda bir çerçeve verilmek istenmiştir. Evliya Çelebi bu arada tüfeğin ilk defa Hz. Davud zamanında ortaya çıktığını; iki tarafı delikli bir boru hâlinde olup ağızla üflenmek suretiyle içindeki toprak sert tane atıldığını; sonra barut telif yani icad olunca buna barut konulduğunu da eklemiştir.¹⁵ Bu bilgiler şüphesiz tamamıyla doğru olmayabilir, ama zaten tarihi gelişim konusunda pek az bilgi olan bu konuya farklı bir bakış getirmesi bakımından göz ardı da etmemek gerekir.

Evliya Çelebi tüfek ile ilgili bu bilgiyi verdikten sonra, İstanbul’daki tüfekçi esnafını anlatırken imalathanelerin yerleri konusunu açıklığa kavuşturur. Bunlar Unkapanı dışında, Odunkapısı’nın iç yanında ve Divanyolu’ndadır. En büyüğü ise Unkapanı’nda bulunur ve 400 dükkândan ibarettir. Burada tüfekçi ustalarının 40-50 dirhem (120-150 gr) kurşun atar büyük tipte tüfekler yaptıkları belirtilir. Bunlar cevherdar, nalpâre, sermâye olarak adlandırılır.¹⁶ Evliya Çelebi tüfeğin etkili olduğunu göstermek için bu 40-50 dirhem kurşun atar tüfeği eserinin bundan sonraki sayfalarında sıklıkla zikredecektir. Bunu standart bir ifade olarak yer yer abartılı bir şekilde kullandığı da anlaşılmaktadır. Çoğunlukla da 40-50 dirhem atar tüfekleri Dalyan/Dalyan boylu tüfekler olarak anmıştır.¹⁷ Büyük tipte tüfeklere Evliya Çelebi’nin özel bir ilgisi olduğu birçok ifadesinden anlaşılır. Hâlbuki bu sıralarda Avrupa’da daha kolay taşınabilir el silahlarında önemli gelişmeler olmuştu. Aslında Osmanlıların yeni silah teknolojisini takip edip kendilerine mal edebilme beceresini gösterebildikleri bilinmektedir. Evliya Çelebi’nin de hafif el silahlarından yer yer rutin ifadelerle söz etmiş olması, bunların asker içinde yaygınlaştığını düşündürür. Nitekim kullandığı kol tüfeği tabiri, daha hafif ve omuza dayalı olarak atılabilen tüfek cinsini

¹⁵ *Seyahatnâme*, I, 303.

¹⁶ *Seyahatnâme*, I, 303.

¹⁷ *Seyahatnâme*, III, 52, V, 105, VI, 273.

gösterir. Yine ilginç şekilde Almanların/Nemçelilerin daha çok ağır tipte ve çatal ağaç üzerine koymak suretiyle atılan tüfeği kullandıklarını, Osmanlı askeri gibi koldan (yani omuza dayalı veya koltuk altına sıkıştırılarak) atmadıklarını, hatta gözlerini yumarak hedefsiz atış yaptıklarını ifade eder. Macarlar yanında "Nemçeli'nin çufut gibi olup asla yüreklerinin bulunmadığını", ama yaya tüfeklisinin yoğun ateş açma becerisine sahip olduğunu belirtmekten de kendini alamaz. Evliya Çelebi buna karşılık Macarların Osmanlı serhat askerlerine benzediklerini beşer-onar tüfekleri bulunduğunu belirtir.

Bu karşılaştırma dönemin tüfek kullanım metotları açısından karakteristik olarak ilginçtir.¹⁸ Zira Macarların atlı süvariler olarak yanlarında taşıdıkları tüfekler, daha çok kısa tipte tabancaya benzer hafif silahlardır. Nitekim Evliya Çelebi bu tip silahları tabanca-tüfek veya kısa tüfek diye anar ve bunların Osmanlı atlıları tarafından da kullanılmakta olduğunu ve bele takıldığını zikreder.¹⁹ Nitekim Van Kalesi muhafızlarından söz ederken onların küheylan at üzerinde oturup ellerinde kargı, bellerinde çifte tabanca-tüfekli taşıdığını yazar.²⁰ Onun İstanbul'daki tabancacı esnafından da söz etmiş olması,²¹ bu tip silahların Osmanlı ustaları tarafından imal edildiğinin delilidir. Bunlar çakmaklı/çarklı mekanizmaya sahiptir. Evliya Çelebi tabanca tüfekler veya kısa tüfekleri çakmaklı ve çarklı şeklinde başka yerlerde de söz konusu etmiştir. Hırvat lisanından örnekler verirken pistol tabirini küçük tüfek şeklinde açıklamıştır.²² Hırvat sınırlarındaki gaziler ise yalnızca iki silah taşımaktadır: bir kılıç ve bir de çakmaklı tüfek. Buradaki çakmaklı tüfek yine küçük tipte tabanca-tüfek cinsi olmalıdır. Evliya Çelebi sınır gazilerinin asla fitilli tüfek taşımadıklarını ve bir defa yaylım ateş attıktan sonra dal-

¹⁸ *Seyahatnâme*, VIII, 87.

¹⁹ "Tabancalı, çarklı tüfekler bellerinde." (*Seyahatnâme*, I, 268); "belindeki tabancalı tüfek.." (III, 286).

²⁰ *Seyahatnâme*, IV, 105.

²¹ "Demir tüfek tabancalar yaparlar, bir kere çakınca baruta, çark çakmağı taşa isabet ve bir anda tüfek ateş alır" diyerek izahatta dahi bulunur: *Seyahatnâme*, I, 303.

²² *Seyahatnâme*, V, 258.

kılıç saldırıya geçtiklerini ifade eder.²³ Hatta kendisi de seyahatlerinde yanında iki tabanca tüfeği taşımaktadır.²⁴

Onun ayrıca Batılı terminolojiyi esas alarak büyük tipte tüfekler için muskat/muşkat tabirini kullandığı görülmektedir.²⁵ Bir başka yerde ise "badaluşka nâm muşkat ve tüfekler" atıldığından söz ederek, bunların büyük tipte meteris tüfeği olduğunu bildirir ve en küçük top cinslerinden olan badaluşka ile özdeşleştirir.²⁶ Kullandığı bir başka Batılı terim karabina'dır ve bunu karabina tüfekler şeklinde belirtir.²⁷ Onun söz ettiği diğer tüfek çeşitlerinin, çarklı veya çakmaklı kol tüfekleri, beş dirhem beş karış avcı boyu tüfek,²⁸ sedefkâr kundaklı dalyan tüfekler, dalyan Cezayir tüfeği, sedefkâri kundaklı tüfekler, musanna tüfekler, boy tüfekleri, dalyan boylu tüfekler, musaykal tüfekler, çarklı Macar tüfekleri, mücevher Mazenderan tüfeği gibi bazen kundağının süslü ve namlusunun işlemeli olmasına, bazen de büyüklüğüne ve mekanizmasına göre adlandırmış olduğu dikkati çeker.

Bunlar, döneminde çok iyi bilinen tüfek cinsleri olmalıdır. Nitekim Evliya Çelebi ile çağdaş IV. Murad'ın meşhur musahibi Silahdar Mustafa Paşa'nın cebehane defterinde yer alan tüfek çeşitleriyle yukarıda sıralananların benzerlik gösterdiği tespit edilebilmektedir. Mart 1636 tarihli listede, Cezayir, nalpâre, çarklı tüfeklerle, tabanca tüfeklere rastlanır.²⁹ Bu bahiste son olarak Evliya Çelebi'nin, Bitlis hâkimi Abdal Han'ın eşya listesini zikrederken tüfekçi ustaları ve bunların imalatı hakkında verdiği ilginç bilgiden söz etmek yerinde olur. Bunlar doğulu tüfek ustalarının kimliklerinin zikredilmesi bakımından başka hiçbir yerde rastlanmayacak son derece kıymetli bilgilerdir. Evliya Çelebi bu ustaları Sati-i Belhi ve Laçın, Muzaffer Horasanî, Sevindik Han Belhî, Usta Oruç Mısırî ve İstanbulî olarak

²³ *Seyahatnâme*, V, 274.

²⁴ *Seyahatnâme*, IX, 410.

²⁵ "Boru külüngüne benzer muskat tüfeği...", VI, 169.

²⁶ *Seyahatnâme*, VIII, 209.

²⁷ *Seyahatnâme*, VIII, 158. Karabina da bir tür kısa tüfek olup namlusu yivlidir.

²⁸ Bu tipik ve standart Osmanlı tüfeğidir; attığı kurşunun ağırlığı ile namlu boyuna göre adlandırılmıştır. Muhtemelen fitilli bir tüfek olmalıdır. Namlu boyu 110-115 cm.'dir, attığı fındığın ağırlığı ise 16 gr.'dır (namlu çapı 13-14 mm).

²⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. D. 3194.

da Uzun Ömer, Usta Memi, Küçük Ömer, Uzun Mehmed ve Kara Mehmed olarak bildirir. İstanbul ustalarının tüfeklerinin son derece süslü ve mücevher kaplı olduğunu, Niğbolu'da imalathanesi olan Hacı Şaşı Mustafa adlı ustanın ise içi ve dışı burmalı namlulu yeni bir tüfek tipi icat ettiğini, bunun örneğine Osmanlı tüfek imalat merkezleri olan Hersek, Taşlıca, Pazarcık ve İstanbul'da hiç rastlanmadığını, bu kıymetli tüfekten adı geçen ustanın ancak yılda iki tane yapabildiğini yazar.³⁰ Bu sonuncusu namlusu yivli bir tüfek çeşidini göstermektedir. Kurşunun daha isabetli ve uzağa gitmesini sağlayan yivli tüfeğin ortaya çıkış tarihi bakımından bu bilgilerin şüphesiz ayrı bir önemi vardır ve o çağda bu tip tüfeklerin Osmanlı dünyasında da bilindiğini ortaya koymak bakımından dikkat çekicidir.

Evliya Çelebi'nin bu bilgileri Osmanlı tipi tüfeklerin çağının Batılı tüfeklerinden farklı bulunmadığı, Osmanlı süvarilerinin hafif çakmaklı tabanca tüfeklerle donatılmış olduğu, piyadelerin genellikle daha ağır tipte tüfekleri kullandığı, ayrıca bunların koldan atıldığı konusunu açıklığa kavuşturarak yapılacak karşılaştırmada belirli bir temel sağlar. Bu husus tüfek atış şekilleri ve savaş tarzındaki değişim ile de kendisini gösterir. Evliya Çelebi'nin bu yöndeki bazı kayıtları, askeri devrim çağının en etkili taktik uygulaması olan yaylım ateş meselesine ciddi bir katkı sağlayacak önemdedir. Özellikle, "yaylım kurşum", "yaylım ateş", "kurşum cengi", "bir yaylım top ve tüfek atma", "dalyan tüfekler ile kurşum yağdırma" gibi ifadeleri, karşılıklı tüfek atışlarıyla yapılan savaş tasvirleri sırasında sıklıkla kullanmakta olması dikkat çekicidir. Atılan kurşunların cinsini bile bazen tavsif etmiştir. Mesela "yağlı çatal telli kurşumları 40-50 dirhemli tüfekler ile yağdırmak", "çatal kurşumlar,"³¹ gibi ifadeleri yanında Almanlar tarafından tüfekle atılan muhtemelen özellikle paslandırılmış olduğu için "zehirli" olarak andığı farklı bir kurşundan,³² ayrıca "avuç saçması" diye belirttiği saçma kurşun tanelerinden³³ dahi söz eder.

³⁰ *Seyahatnâme*, IV, 156-157.

³¹ *Seyahatnâme*, V, 100.

³² Evliya Çelebi bu kurşunların Almanlar tarafından hazırlandığını, "eşek sidiği ile zağlanmış, ağılanmış" olduklarını anlatır: *Seyahatnâme*, VI, 194.

³³ *Seyahatnâme*, VI, 184.

Bizzat kendisinin katıldığı küçük çarpışmalarda ve büyük savaşlarda tüfeğin fonksiyonunu belirten örnekleri bolca sıralayan Evliya Çelebi, değişen savaş usülleri hakkında bazı önemli karineler sağlamaktadır. Savaşlarda yayılım ateşin ve tüfekle yapılan muharebenin nasıl gerçekleştirildiğiyle ilgili örneklerle rastlamak mümkündür. Köprülü Mehmed Paşa'nın ellerinde hafif ateşli silahlar taşıyan süvari güçlerine benzer şekilde Celâliler üzerine hareket ederken 1000 kişilik "tırışlı, küheylan atlı ve eli tüfekli" serdengeçti askerinden bir birlik oluşturduğunu söylemesi, Osmanlı ordusunun önemli bir bölümünü oluşturan atlı askerlerin klasik silahlarında ciddi bir değişim olduğunun delilidir.

Savaş tarzıyla ilgili olarak ise ilk ele alacağımız örnek, Boğdan'da Yaş Kalesi altındaki cengtir (15 Aralık 1659/29 Rebiülevvel 1070): Burada tüfekli Osmanlı piyadeleri kat kat yani birbiri arkasına gelecek ve görüş mesafesini kapatmayacak derecede sıralanmış, onların arkasına atlı askerler dizilmiştir. Saldırıya uğrayınca bunlar hemen bir anda yayılım ateş açmışlar ve ardından da her iki tarafın askeri birbirine girmiştir.³⁴

İkinci örnek Ciğerdelen önlerinde yapılan tabya savaşlarıdır. Burada iyi teçhizatlanmış ve her birinin elinde, omzunda, belinde, yanında beşer-onar kısa çakmaklı tüfek bulunan Uyvar Kalesi müdafii Forgaç'ın birlikleri üzerine tüfekli Osmanlı piyadeleri yedi koldan saldırarak 40-50 dirhemlik uzun tüfekleriyle avuç saçması atıp birbirine yanaşık düzendeki bu atlıları dağıtmışlardır.³⁵

Üçüncü ve son olarak zikredeceğimiz örnek Evliya Çelebi'nin de içinde bulunduğu, hatta hayati tehlike atlattığı ve Osmanlı askerinin bozguna uğradığı St. Gotthard Savaşı'dır (1664). Bu savaştan biraz önce Raab/Raba Nehri civarında karşılaşan birlikler karşılıklı olarak birbirlerine yoğun bir tüfek ateşi açmışlardır. Atlı askerlerle tek sıra hâlinde hücumla geçen Alman birliğini Osmanlı tüfekli piyadeleri yayılım ateşiyle karşılamışlardır.³⁶ Müteakiben

³⁴ *Seyahatnâme*, V, 175.

³⁵ *Seyahatnâme*, VI, 184.

³⁶ *Seyahatnâme*, VII, 12-13.

yapılan büyük meydan savaşında ise meterisler kazılarak tedbir alınmış, tüfekli yeniçeriler meterislerden çıkartılarak hücumla kaldırılmış; fakat atılan top ve tüfeklere rağmen Almanlar yedi koldan yürüyüşe geçerek, top ve tüfek atışlarıyla Osmanlı hattını yarmayı başarmıştır.

Bunun dışında kara savaşları değil donanmada da yayılım top ve tüfek atışlarından söz eden Evliya Çelebi, özellikle Girit'te Kandiya Kuşatması sırasında donanma gemilerinden yedi kere birbiri ardınca "yayılım" top ve tüfek ateşi açıldığını ve bunun bir günde 40 defa tekrarlandığını da belirtmiştir.³⁷

Bu örnekler Evliya Çelebi'nin kaleminden çağının değişen savaş taktikleri konusunda açıklayıcı bilgiler sağlar. Üstelik iki ordunun karşı karşıya gelip birbirlerine saldırmalarına dayalı taktiklerin dışında yeni bir savaş şeklini daha gündeme getirir: Tabur Savaşı. Evliya Çelebi tabur savaşını, Osmanlıların ve Macarların daha 15. yüzyıldan beri uyguladıkları sistemden farklı bir şekilde açıklar. Silahlı arabaların çatılmasıyla oluşan taburlar ve bunlara dayalı savaş taktikleri artık yerini karşılıklı siper savaşlarına bırakmıştır ki bu modern savaşların habercisi olma vasfını taşır. Osmanlılar aslında daha 16. yüzyılın sonlarından itibaren hem doğuda hem de batıdaki bazı savaşlarda siper kazarak savaşma sistemini uygulamışlardır. Mesela II. Osman'ın Hotin Savaşı bunun tipik bir örneğidir.

Evliya Çelebi çok açık şekilde tabur cengini anlatırken bunun ne demek olduğunu da izah ederek savaş tarihi literatürü açısından önemli bir detayı ortaya koyar.³⁸ Ciğerdelen'deki savaşları tasvir ederken, burada 20 bin adımlık bir tabur kazıldığını, bunun iki kat hendek olup duvarı bulunmadığını, bu tip istihkâma "tabur" dendiğini, ele geçirilme-

³⁷ Kuşatma sırasında kadirga ve kalyonlardan atılan üç tip tüfekten bahsederek bunları 1. Çakmaklı kol tüfeği, 2. Dalyan tüfeği, 3. Muşkat tüfekler olarak tarif eder: *Seyahatnâme*, VIII, 209, 254.

³⁸ Bununla beraber eski tabur cengiyle yenisini birbirine karıştırdığı da dikkati çekmektedir. Ona göre "Âl-i Osman zuhur edeli", dört adet tabur cengi olmuştur: I. Kosova, Çaldıran, Mohaç ve Haçovası. (*Seyahatnâme*, VIII, 70). Fakat bu beyanında yanlışlığı açıktır.

sinin ve savaşının kale almaktan çok daha zor olduğunu, içine 70-80 bin kişinin girip cenk ederse bunun “tabur cengi” olarak anıldığını, yalnızca iki kapısının bulunup buraların yığma toprakla korunduğunu, yani tabyalar vücuda getirilip buralara büyük çaplı toplar konularak müdafaa sağlandığını, hücum anında açılan yoğun ateşle düşmanın buraya yaklaştırılmadığını belirtir. Bu gibi taburları ele geçirmenin zorluğundan söz eden Evliya Çelebi, bunun için toprak sürüp, lağım açmak ve sıçan yolları yaparak kol kol hücum etmek gerektiğini bildirir.³⁹ Bir başka yerde taburu şöyle tarif eder:

Lisân-ı serhadlide tabur ana derler ki ya bir sahrada yahut bir buheyre ve nehir kenarında bir iki kerre yüz bin küffar ol sahrada topraktan kal’a yapıp ve ka’r-ı azim hendekler kazup içinde mutahassın oldukları yere tabur derler.⁴⁰

Bu bilgiler artık kalelerin işlevsiz hale gelmekte olduğunun onun yerini müdafaa ve saldırı için Osmanlıların meteris veya tabur dedikleri siper ve tabya sisteminin almaya başladığının erken tarihli bir örneği olarak mütalaa edilebilir.

Son olarak Evliya Çelebi’nin şahidi olduğu Uyvar Kuşatması sırasında tabya sistemiyle ilgili verdiği bilgiye değinmek yukarıda belirtilen mevzuya daha da açıklık kazandırabilir. Burada müdafilerin kale önlerinde kurulan tabyalarda yerleşmiş bulundukları, Osmanlıların da bunlara mukabil olarak meteris kazdıkları belirtilir. Tabyalardan ve meterislerden karşılıklı yoğun bir tüfek ve top atışı vuku bulmuştur. Bu vesileyle Evliya Çelebi, kaleye karşı kurulan Osmanlı topları hakkında bazı bilgiler verir ve onları bilinen adların dışında farklı isimlerle anar ki bu durum askerin bugün de örneklerine rastlandığı gibi silahlarına özel adlar takmış oldukları keyfiyetini ortaya koyar. Nitekim 30 okka (36 kg) gülle atar topu Lankoz, 40 okka (48 kg) atanı Zâlim, 50 okkalığı (60 kg) Kıran ve 60 okkalığı (72 kg) ise Sedemât şeklinde anmıştır. Uyvar’ı döven topların adları ise Ali Bali, Karakatır, Çultutmaz, Balyemez, Ağzı-

³⁹ *Seyahatnâme*, VI, 174.

⁴⁰ *Seyahatnâme*, VI, 312.

kırık, Semiz top, Kundakkıran olarak açıklar. Hatta bazı topların atıla atıla ağızlarının genişlediği gibi ilginç bir ayrıntıya da yer verir. Mesela 20 okka (22 kg) gülle atar bir top ateşlene ateşlene ağız genişlemiş ve bir ay sonra 30 okkalık gülle atar hâle gelmiştir. Evliya Çelebi bunu barutun kalitesizliğine yorarak ince bir eleştiride bulunur. Durumu şu darbimeselle açıklar: “Âl-i Osman’ın barutu yaştır, barutçuları kallâştır.”⁴¹ Buna karşılık Mısır ve Bağdat’ta imal edilen barutların iyi kalitede olduğunu bildirdiği gibi dumansız baruttan dahi söz eder.⁴²

Evliya Çelebi’nin verdiği ilginç bir diğer ayrıntı ise kurşun ile yaralanma hâlinde bunun nasıl bir etkisi olduğu konusudur. Nitekim Melek Ahmed Paşa ile birlikte Van’da bulunduğu sırada vuku bulan mücadeleleri anlatırken birliklerin birbiriyle tüfek cengi yaptıklarını belirterek, savaş gidenlerin üzerlerindeki zırhları çıkardıklarına şahit olduğunu yazmıştır. Bunun sebebini sorduğunda, zırhlarını çıkaranların kendisine şunu anlattıklarını yazmıştır:

Kurşun cenginde zırh giymek fenadır, bir kurşun dokunduğunda zırhın halka parçaları kurşunla birlikte vücuda saplanır, böylece eğer kurşun yiyen hemen ölmezse, bu yara kangrene dönüşüp büyük ıstıraba yol açar. Hâlbuki zırh olmazsa kurşun vücuda saplanıp kalır veya girip çıkar, şayet öldürücü bir yere isabet etmezse alınacak yara ölümcül bir kangrene dönüşmez.⁴³

Bu dikkat çekici bilgi aslında kumaş parçaları için de doğrudur. Vücuda kurşun ile giren kumaş parçasının çıkarılmaması durumunda yaranın iltihaplanmasına yol açtığı bilinmektedir. Fakat Evliya Çelebi’nin burada zikrettiği husus bundan biraz daha farklı olarak, zırhın demir parçalarının ikinci bir kurşun haline gelmesi keyfiyetidir.

Evliya Çelebi’den ateşli silahların yaygınlaşması ve hayata tam anlamıyla girişi hakkında fark edilen bir önemli husus da artık mesafe bilgilerinde, “bir ok atımı uzaklıkta”

⁴¹ *Seyahatnâme*, VI, 192-194.

⁴² “kâfir kemiklerinin ateşte yakılmasıyla üretilen dumansız barut...”: *Seyahatnâme*, VIII, 158.

⁴³ *Seyahatnâme*, IV, 142.

şeklindeki tanımlamaların yerini "tüfek menzili veya bir kurşum menzili uzaklıkta" tabirlerinin almış olmasıdır.⁴⁴

Sonuç olarak *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Avrupa'nın askeri dönüşüm çağında Osmanlıların silah teknolojisi ve buna dayalı taktikler bakımından onlara rahatlıkla ayak uydurabildiğini göstermesi yanında, Osmanlı savaş tarihinin farkına varılmayan ince noktalarını, döneminin çağdaş kroniklerinde rastlanmayacak raddelerde ortaya koymak bakımından önemli bir kaynak vasfını taşımaktadır. Onun verdiği bilgilerin sistemin mantığı içerisinde sağlıklı şekilde tahkiki, Osmanlı savaş usülleri ve ateşli silahların kullanımı konusunda son derece ilginç ayrıntılar sağlayabilecek önemdedir. *Seyahatnâme* diğer pek çok ciheti yanında savaş tarihi bakımından da vazgeçilmeyecek bir başvuru kaynağıdır.

⁴⁴ *Seyahatnâme*, VIII, 277.

SAVAŞLAR

OSMANLI TARİHİNİN İLK BÜYÜK SAVAŞ ANLATIMI: OSMANLILARLA KARAMANLILAR ARASINDAKİ FRENKYAZISI MUHAREBESİ* (1386-1387)

ANADOLU'DA SELÇUKLU HÂKİMİYETİNİN İNKIRAZA UĞRAMASIYLA DOĞAN beylikler içinde en önemli yere sahip olanı hiç şüphesiz yok ki onun mirasını üstlenme iddiasıyla da hareket eden Karamanoğulları Beyliği'dir. Aslında basit bir "beylik"ten çok müesseseleriyle tekemmül etmiş bir "devlet" yapılanması içinde olduğu anlaşılan Karamanoğulları, Osmanlı Beyliği'nin de içinde bulunduğu Batı Anadolu beyliklerinden hayli farklı bir tarihi sürece sahip olarak gelişme göstermişe benzemektedir. Her şeyden evvel Karamanlılar merkezî bir siyasi teşekkül olarak Selçuklulardan sonra bütün Anadolu beylikleri üzerinde üstünlük iddiasını açık şekilde sürdüren ve hatta bunu başlangıçta kabul ettiren kudret sahibi bir beylik veya daha doğru tabirle bir "devlet" özelliğini haiz olmuştur. Onların güçlü bir beylik olarak sivrilmeleri sonucu, bölgedeki siyasi kararsızlıkların nispeten ortadan kalktığı daha dengeli bir ortam doğduğu da söylenebilir.

Karamanoğulları'nın merkezî konumda olmalarının ve bunun tabii bir sonucu olarak bu kesimde metbûiyet iddiasını sürdüren büyük devletlerin (mesela önce İlhanlılar

* "Osmanlı Tarihinin İlk Büyük Savaş Anlatımı: Osmanlılarla Karamanlılar Arasındaki Frenkyazısı Muharebesi (1386-1387)" *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, sy. 49, 2017.

sonra Memlûkler) baskılarını daima üzerlerinde hissetmelerinin, siyasi ve askeri bakımdan onları zamanla belirsizlikler ve zorluklar içinde bıraktığını düşünmemek için bir sebep yoktur. Bu durum bastırdıkları paralara kadar da yansımış gözükmektedir.¹ Osmanlılar ile olan rekabette bu belirsizliklerin –özellikle gelecekteki varlıklarını idame açısından– Karamanoğulları için sürekli hatırdâ tutulacak bir anlam kazanmaya başladığını iddia etmek ve ilişkileri bir de bu çerçeveden okumak bilinen yaklaşımlara, yorumlara muhtemelen farklı bir veçhe verecektir.

Bu yazıda Karamanoğulları üzerinde başlayan Osmanlı baskısının ilk görünür hadisesi olan ve önemli bir siyasi kırılmaya yol açan Frenkyazısı Savaşı üzerinde durulacaktır. Bu savaş sadece siyasi anlamda değil, aynı zamanda en erken Osmanlı kroniklerindeki ilk mufassal meydan savaşı anlatımı olmak itibarıyla da Osmanlı tarihçilik anlayışı içinde farklı bir yer edinmektedir. Bu savaşın orijinal anlatımını ihtiva eden metin, II. Bayezid dönemi başlarında ortaya çıkan ve derleme bir Osmanlı kroniği olduğu bilinen Neşri'nin *Cihannüma* adlı tarihi içinde yer almakta; ilk dönem Osmanlı savaş usûlleri hakkındaki bilgileri belirli bir yere oturtacak önemi haiz görünmektedir. İki Anadolu beyi arasındaki bu meydan muharebesi, Osmanlıların temsil ettiği ve piyadenin de ağırlıklı rol oynadığı yeni savaş sistemiyle Karamanlıların ananevi süvariye dayalı çarpışma usûllerinin şimdilik yazılı metinlere akseden ilk karşılaşması olarak burada takdim edilmek istenmektedir. Ayrıca olayın bizatihi bu özelliği yanında ilk Osmanlı tarihçilerinin hadiseye bakışları ve ele alış biçimleri, eldeki ilk orijinal metne aradan geçen zaman zarfında kendi dönemlerindeki anlayışlara uygun olarak nasıl müdahale etmiş bulundukları gibi hususlar üzerinde de yeni bazı argümanlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹ Karaman paralarında kendi beylerinin adları yanında mesela Memlûk sultanının adı da vardır. Tespit edilebilen ilk paranın 1315 yılına ait olduğu ve İbrahim Bey ile Memlûk sultanı el-Melikünnasır'ın adını taşıdığı bilinmektedir: Genel olarak bk. Cüneyt Ölçer, *Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları*, İstanbul 1982.

İlk Osmanlı-Karaman Siyasi İlişkilerine Giriş

Frenkyazısı Savaşı'na geçmeden önce ilk Osmanlı-Karaman münasebetlerinin tarihi seyrine kısaca göz atılacak olunursa, iki beyliğin XIV. yüzyılın ilk yarısındaki durumunu ve bu savaşın nasıl bir kırılmaya yol açtığını anlamak daha kolay olacaktır: Karamanlıların Konya'ya tam olarak hâkim olduktan sonra esas itibarıyla Selçuklu vârisi gibi hareket ederek Anadolu beylikleri üzerinde baskı oluşturdıkları ve onların kendilerine bağlı olması gerektiği yolunda meşruiyet arayışları içinde bulundukları bilinmektedir. Bu tür hak iddiaları, Selçukluların soyundan gelmekten çok (yani irsî değil) siyasi bir mirasın ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Bu bakımdan Karamanlıların diğer beylikler ve bu arada giderek bulunduğu bölgede büyüme eğilimi gösteren Osmanoğulları'na karşı olan tutumlarını Osmanlı tarih yazımının etkisinin dışında olarak daha "serinkanlı bir anlayışla" değerlendirmek elzem görünür.

1357'de veya 1361'de Alaeddin Ali Bey'in Karamanlı tahına geçişiyle Karamanoğulları tarihinde yeni bir devir başlamıştır.² Bu dönem aynı zamanda gücünü önemli ölçüde ikameyi başarmış olan Osmanoğulları için de farklı bir devreye işaret eder. Nitekim Osmanlılar ile Karamanoğulları arasındaki ilk ciddi siyasi münasebetlerin bu zamana denk düştüğüne dair bilgiler, artık literatürde yavaşça yerini alacaktır.³ Feridun Ahmet Bey'in *Münşeât*'ındaki 1

² Onun dönemi ve mücadeleleri için bk. Yahya Başkan, "Karamanoğulları Beyliği Alaeddin Ali Bey Dönemi, 1357-1398", *Karaman Tarihi ve Kültürü*, III, Karaman Valiliği, (baskı yeri ve tarihi yok), s. 381-462.

³ Orhan Bey döneminde de bazı mektuplaşmalara dair kayıtlar varsa da bunların mevsukiyeti hakkında kesin hüküm verilememektedir. Bunların çoğunun aradaki dostlukla ilgili olmaları ve hitaplardaki bazı karineler, tarihi çizgiye uyum gösterir (Mesela bk. Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, İstanbul 1274 I, 66, 80-85, 86-87; I. Beldiceanu-St inherr, *Recherches sur les actes règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Monachii/ Münih 1967, s. 149-151, 154-155, 157). Orhan Bey'e ait ilk mektupta oğlu Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya geçip Trakya fetihlerinden bahis vardır ve Karamanoğlu'nun bu gazaya katılma isteğine olumlu cevap verilmiştir. Bu mektuba karşılık

Rebiülahır 767 (16 Aralık 1365) tarihini taşıyan I. Murad'ın Alaeddin Ali Bey'e Rumeli yakasına gaza için geçtiğini bildiren Farsça mektubu "dostane" ilişkiler bakımından manidardır.⁴ Bu haberleşmelerle başladığı anlaşılan "resmî nitelikli" yakınlaşmalarda, Alaeddin Ali Bey'in genişleme siyaseti ve beylikler üzerinde otorite tanıtmaya arayışları belirleyici olmuşa benzemektedir. Anadolu'da diğer beylikler gibi "durağan" değil genişleyen iki beyliğin birbirine rakip olmaması bu şartlar altında şüphesiz beklenemezdi. Her iki beyliğin genişleme politikalarından rahatsız oldukları anlaşılan küçük beylikler bu iki güç arasındaki ilişkilerde ve çatışmalarda anahtar rol oynamışlardır.

Bulundukları bölgede hâkimiyetlerini kurup Rumeli yakasına gazaya giderek şöhrat kazanan Osmanlılara karşı Karamanlıların takındığı "düşmanca" tavır ile ilgili kaynaklara akseden ilk bilgilerin I. Murad devrine rastlaması dikkat çekicidir. Osmanlı Karamanlı münasebetlerinde daha 1361'de Osmanlı karşıtı bir ittifakın Karamanlılar tarafından oluşturulduğuna dair bazı rivayetler mevcuttur.⁵ Ancak o yıllardaki şartlara bakıldığında bunun sebebi

gelen cevapta Karamanoğlu kardeşlerinin kendine yönelik harekâtı sebebiyle asker yollama niyetini gerçekleştirememekten dolayı üzüntülerini beyan etmiştir.

- ⁴ Bu mektupta I. Murad Alaeddin Bey'e biraderim şeklinde hitap ederken onu "noyan-ı a'zam" şeklinde de anar ki bu unvan Moğol etkisinin "serpintileri" olarak çok önemlidir. Ayrıca bu ilk döneme ait mektupların mevsukiyeti bakımından da şüpheleri nishî de olsa giderici bir işarettir. Yani bu mektubun doğru olma ihtimali yüksektir, yalnız tarihinde bir hata olması muhtemeldir. Mektubun yazılışı itibarıyla I. Murad'ın tahata cülusu sırasına 1361 veya 62'ye denk düşmesi daha uygun olacaktır (*Münşeat*, I, 90-91). Zira mektupta Edirne'ye kadar olan Trakya arazisi üzerindeki kalelerin ele geçirilmesinden bahsedilir. Ayrıca bu mektubun analizi için bk. *I. Beldiceanu-Steinherr, Recherches sur les actes régnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, s. 169-170.

- ⁵ Mesela ilk devir belgeleri konusunda ciddi şüpheler uyandıran Feridun Bey'in münşeat mecmuasında I. Murad'ın tahata çıkmasından sonra Edirne'nin fethi münasebetiyle "Acem şahı Üveys'e" (Celayirli Şeyh Üveys: ö. 1374: bk. V. Minorsky, "Üveys", *İA*, XIII, 133-134) yolladığı mektuba karşı taraftan verilen Rebiülevvel 763/ Aralık-Ocak 1361-62 tarihli cevapta

müphemiyet içinde kalır. Bazı tarihçiler bunu I. Murad'ın Hamidoğulları'na ait Yalvaç, Karaağaç gibi yerleri satın almasına bağlar:⁶ Alaeddin Bey bunu hazmedememiş ve I. Murad Balkanlar'da iken Karaağaç, Eğridir ve Yalvaç'ı işgal etmiştir. Bu hadise kroniklerde nispeten "tarihsiz" bir devre olarak yani kronolojik çerçeveden bağımsız şekilde yerini aldığına göre ciddi bir karıştırmanın veya anakronik yaklaşımların yahut meşruiyet bahanelerinin dayanağı olacak şekilde muhayyel bir ifadeye istinat edebilir. Fakat aşağıda temas edileceği gibi üzerinde yeniden düşünmeyi hak edecek önemdedir. Bundan sonra kaynaklarda Eretna-oglu Mehmed ile Turgut, Varsak oymakları dâhil oluşan ittifakın hedefinin Bursa ve İznik olduğu nakledilir ki bunun da Osmanlı siyasetinin meşru zeminlerde önünü açmaya yönelik manevra olmak üzere özellikle zikredilmiş bulunma ihtimali yüksektir.

Aslında 1359'dan itibaren Karamanlılar Latinlerin elindeki Gorigos'a (Silifke-Kız Kalesi) yönelik sefer tasarlamakta ve bu yöredeki gelişmelere dikkatlerini yöneltmiş bulunmaktaydılar. Alaeddin Ali Bey'in bütün Türkmen beyliklerini topladığı bir gövde gösterisine dönüşen nihai sefer, yıldızı artık hayli yükselmiş bulunan Osmanlılar ile olan rekabet açısından da belirleyici bir özellik taşır. 1367'de bütün Türkmen beylerinin gözü önündeki bu seferde uğranılan başarısızlık, Osmanlıların söz konusu rekabette birden öne çıkmalarına vesile teşkil etmiş olmalıdır.⁷ Kanaatime göre bu ilk münasebetler ve rekabet ortamı ile münasebetlerdeki düşmanlık ve Osmanlı gücünün giderek

Murad'ın tahta çıktığında bazı zorluklarla karşılaştığından ve bu meyanda Karamanoğlu'nun fesadından söz edilmektedir (*Münşeat*, I, 91-92). I. Murad'ın tahta 1362 Mart'ında çıktığı genel olarak kabul edilmektedir. Böyle olunca burada yer alan tarih problemlili hâle gelir. Ancak bu tarihi hemen reddetmeden önce I. Murad'ın cülusu meselesini yeniden düşünmek gerekir kanaatindeyim.

⁶ Sait Kofoğlu, "Hamidoğulları", *DİA*, XV, 473-474. Konuyla ilgili ayrıca bk. F. M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2015, s. 73-74.

⁷ Şehabettin Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *Tarih Dergisi*, 6 (1954), s. 161-174.

daha fazla hissedilmeye başlanmasında bu olay adeta bir dönüm noktası olmuştur.⁸ Zira olayların seyri bu tarihten sonra Karamanlılara karşı onlara sözde inkıyat göstermiş görünen diğer komşu beyliklerin başkaldıracı hareketlere tevessül etmeleriyle daha da açık hale gelmiştir. Nitekim Eretnalılar ve Hamidoğulları ile Germiyanların faaliyetleri bu anlamda dikkat çeker.

Özellikle tarihi kayıtlara inanmak lazım gelirse Germiyan ve Hamidoğulları arazilerinin Osmanlılara intikali meselesi, bir ölçüde Karamanlıların tavrını test etmeye yönelik önemli bir gelişme olmuştur ve tarihen de yukarıda sözü edilen dönemden ziyade bu son devirle ilişkili bulunmalıdır. Nitekim *Münşeât*'taki mektuplarda bu hadiseye dair bilgiler olması, yaşanan rekabetteki temel sebepler bakımından söz konusu "satın alınan topraklar" meselesinin/çekişmesinin belirleyiciliğini nispeten ortaya koyar. Doğru olma ihtimali yüksek olan bu yazışmalarda Seydişehir hâkimi Mahmud Bey'in, I. Murad'a ait olan ve vaktiyle Hamid-ili beyi Hüseyin Bey'den satın alınmış bulunan Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç ve Karaağaç'ın Karamanlılar tarafından yağmalanması hadisesini Osmanlılara bildirdiği mektup bu açılardan manidardır. Alaeddin Ali Bey'in bu harekete girişme iddiasını "bu toprakları vaktiyle I. Murad'dan satın almış olmasına" bağlaması önemlidir.⁹

⁸ I. Murad'ın Germiyanlılarla başlayan akrabalık ve toprak kazanımı, düğün meselesi, kız vererek akrabalıklar tesis etme siyaseti dikkat çekicidir. Karamanoğlu ile de aynısını yapmış, kızını (Nefise/Melek Sultan) Alaeddin Bey'e vermişti (nikâh akdi ve hediyeleşme ve cehiz/kalın, başlık ile ilgili resmî yazışmalar *Münşeât*, I, 104-105'de yer alır. Fakat buradaki tarih yanlış olmalıdır. Zira Nefise Hatun'un Karaman/Larende'deki medresesi kitabesinde inşa tarihi 783(1381-82)'tür. Evliliğin 1370 dolayında olması daha makuldür: Faruk Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 321-322). Muhtemelen Murad güçlü beyliklerle akrabalık bağı tesis etme politikası izliyordu. Bunun altında yatan sebepler, birlikte hareket edebilme ve zamanla Osmanlı gücünü hâkim kılabilmek anlayışına dayanıyor olabilir.

⁹ Mahmud Bey'in Karamanoğlu Alaeddin Ali'den şikayet mektubunda tarih yoktur: (*Münşeât*, I, 109-110). Ancak bunun hemen sonrasında I. Murad'ın seferberlik emri evâhir-i Ramazan 788

Alaeddin Bey savaştan az önce, bu hareketinin sebebini açıklamak için “pederim” diye hitap ettiği I. Murad’a gönderdiği bir mektubunda, Hamid-ili hâkimi Hüseyin Bey’in Seydişehir ile Beyşehir’i I. Murad’a satarken Karaağaç, Yalvaç ve etrafındaki bazı yerleri de kendisine sattığı iddiasında bulunmuştu. Yani kendisine ait bu topraklarda Osmanlılara tabi Seydişehir hâkimi Mahmud Bey’in işgalci konumunda olduğunu ileri sürüyor, ona karşı hareketinin sebebini bu “şer’i/kanuni hakka” bağlıyordu.¹⁰ Böylece Osmanlı kroniklerinde Frenkyazısı Savaşı’nın gerçek sebebinin bu olayla doğrudan bağlantılı olarak anlatılması –kronik yazarlarının kendi argümanları açısından– makul bir meşru gerekçe sunar.

Osmanlı-Karaman ilk savaşı, muhtemelen bu gelişmelerin ardından Konya önlerinde vuku bulmuştur. Aşağıda değerlendirilecek olan bu ilk büyük meydan savaşındaki Osmanlı başarısı, 1367’de Karamanlıların Gorigos seferiyle başlayan sürecin son halkasını oluşturmuşa benzemektedir. Zira Karamanlılar ilk defa Osmanlı üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmışlardır. Böylece vasal bir statüyü de kabullenmişlerdir ki bu da onların imajını sarsacak ölçüde ağır sonuçlara yol açmış olmalıdır. Karamanlılar için Osmanlılar büyük ihtimalle bu tarihten sonra gerçek anlamda bir “tehlike ve tehdit” unsuru haline geldiler ve mücadeleyi ısrarla sürdürecekleri bir döneme girdiler. Bundan dolayı neticeleri itibarıyla bu ilk savaşın mahiyeti son derece önemlidir. Osmanlı Karamanlı mücadelesinin kaynaklara ayrıntılı olarak yansıyan ilk görünür olayı “Frenkyazısı” Savaşı, siyasi sonuçları itibarıyla Karamanlıları bir süre için de olsa Osmanlı vasalı yapmakla kalmamış, ayrıca askeri açıdan Osmanlı üstünlüğünün niteliğini –bilhassa I. Kosova öncesi taktik ve uygulama bakımından– açık hâlde göstermiştir.

(1386 Ekim ortası) tarihini taşır ki, Frenkyazısı Savaşı’nın hemen arifesini işaret eder (I, 110; krş. I. Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, s. 226).

¹⁰ Münşeat, I, 110.

Frenkyazısı Savaşı'nın Anlatımı

Savaş ve I. Murad'ın Karaman harekâtı ile ilgili en geniş bilgi Osmanlı tarihçisi Neşrî'nin, onunla çağdaş sayılabilecek İdris-i Bitlisi'nin, İbn Kemal'in (Kemalpaşazâde) ve alternatif bir anlatımla Şikârî'nin eserlerinde yer alır. Ayrıca onlarla çağdaş Behiştî Ahmed Çelebi de muhtemelen anonim Osmanlı tarihlerinden birini esas alıp yüksek bir edebî dille süslemiş gözükmektedir.¹¹ Bunların dışındada ayrıntılı tasvirlerle rastlanmaz.¹² Mesela ilk Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşazâde ve Oruç Bey bu seferden hiç söz etmezler. Âşıkpaşazâde'nin bu tavrı ilginçtir, bu olayı anlatmaması eğer teknik bir sebebe mebni değilse o vakit bunun altında başka ahlaki veya siyasi saik aramak gerekir.¹³ Bunu şimdilik bir tarafa bırakarak Âşıkpaşazâde'nin

¹¹ Behiştî Ahmed Sinan, *Târih-i Âl-i Osmân*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp., Şevket Rado Yazmaları, nr.293. Behiştî'nin bugüne kadar bilinen eseri Yıldırım Bayezid'den II. Bayezid dönemi ortalarına kadar gelen kısım olup yakın zamanda yayımlanmıştır: *Târih-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (791-907/1389-1502)*, II, haz. Fatma Kaytaç, Ankara 2016. Eserin Osman, Orhan ve I. Murad devrini ihtiva eden söz konusu yazma nüshası da yine F. Kaytaç tarafından yayıma hazırlanmıştır. Bu yazmadaki Frenkyazısı Savaşı'yla ilgili bilgiyi benimle paylaştığı için kendisine teşekkürü borç bilirim.

¹² Mesela geç dönem tarihçilerinden Hoca Sadeddin Efendi, İbn Kemal ve İdris-i Bitlisi'nin eserlerini görmüş olarak konuyu ele almasıyla birlikte daha muhtasar bir anlatımı tercih etmiştir: *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 103-108. İdris-i Bitlisi'nin Türkçe tercümesine bile bakıldığında *Tacü't-tevârih*'le hemen hemen aynı olduğu anlaşılabacaktır: *Heşt Bihişt* (Abdülbaki Sadi Efendi tercümesi), haz. M. Karataş-S. Kaya-Y. Baş, Ankara 2008, I, 364-371; ayrıca *Heşt Bihişt*'in orijinal kısmı için bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209, 150b-153a. Ayrıca eserlerini II. Bayezid döneminde veya hemen sonrasında kaleme almış olan diğer bazı tarihçilerin mensur ve manzum eserlerinde de bu savaştan kısaca bahsedildiği bilinmektedir (Mesela bk XV. yy. tarihçilerinden Kemal, *Selâtin-nâme*, haz. N. Öztürk, Ankara 2001, s. 65-66). Bunlar da daha çok Neşrî'yi ve İdris-i Bitlisi'yi esas almış görünmektedir.

¹³ Âşıkpaşazâde'nin bu savaş ile ilgili Ahmedî'nin yazdıklarını görmemiş olması beklenemez. Bu kaynağı kullandığı hâlde niçin bu savaşı sessizce geçiştirdiği konusu üzerinde tek-

de gördüğü ve kullandığını bildiğimiz ilk Osmanlı tarihçisi olan Ahmedî'den başlarsak, onun Karamanlılarla olan bu savaşı anlattığını, ancak şiir diliyle kaydettiği bu mücadele hakkında hayli yetersiz bilgi verdiğini görürüz. Mesela savaşın sebebi zikredilmemiştir ve "Karaman şahının Murad Bey ile ceng etmek istediği" ibaresiyle söze başlanır.¹⁴ Ahmedî'nin tezi, Karamanoğlu'nun yanına "Tatar/Moğol, Varsak, Turgut, Türk, Rum, Şam'ın" yer alması, onun Murad'a düşmanlık göstermesidir. Murad bunu işitince harekete geçmiş, kimseden yardım istemeksizin onlarla harp etmiş, hepsini bozguna uğratmış ve Karaman beyi kaçıp gitmiş, bunun üzerine Murad da kâfir memleketlerine yenden yönelmiştir. İlginç olan husus Ahmedî'nin Karamanlılar ile Memlükleri ilişkilendirecek ölçüde Osmanlı karşıtı müttefikler içinde "Şam"ı da zikretmekte olmasıdır. Bunun Yıldırım Bayezid döneminin, Memlük karşıtı havasından mülhem bulunma ihtimali yüksektir. Yıldırım Bayezid'in Memlüklerin idaresi altındaki Malatya'ya kadar uzandığı düşünülecek olursa, bu atmosferin Ahmedî'ye böyle bir eklentiye yapma fırsatı vermiş olması mümkün görünmektedir.¹⁵ Ahmedî ile çağdaş olan Osmanlı dışı bir kaynak olarak Bezm ü Rezm'de savaşın ayrıntısına girilmeksizin "Osmanoğlu'nun karınca sürüsü gibi kalabalık ordusunun Karaman'a yürüdüğü" haber alındığı, bunu duyan Kadı Burhaneddin'in Karamanoğlu ile savaşmak için Develi'ye

rar düşünmeyi hak ettirecek önemdedir. Bunda Fatih Sultan Mehmed dönemindeki kul asıllı idarecilerle Karaman menşeli grup arasındaki rekabetin etkisi olabilir. Âşıkpaşazâde'nin Zeyniyye tarikatı mensubu olarak başka hassasiyetlerin peşinde koşmuş olma ihtimali de yüksektir.

¹⁴ *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1939, s. 15-16.

¹⁵ Burada hemen Ahmedî'nin bu kısımları yazarken eserini Yıldırım Bayezid'e takdim etmiş olduğunu hatırlatmalıyız. Yani Ahmedî, Yıldırım Bayezid'e uğraşa girdiği Memlüklerin zaten Osmanlı karşıtı ittifaklarda bulunduğunu ima etmiş oluyordu. Ankara Savaşı'ndan sonra Ahmedî söylem değiştirmekle birlikte yazdığı kısımlarda herhangi bir tadilata girişmemiş, eserini Emir Süleyman'a takdimi sırasında onu övücü ve Yıldırım'ı suçlayıcı imalara yer vermiştir [Bunun için bk. F. M. Emecen, "İhtirasın Gölgesinde Bir Osmanlı Sultanı: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları*, 43 (2014), 74-75].

kadar gelmişken onurlu bir hareketle Osmanlılar tarafından ezilmiş olan bir ülkeye girmedığı, bu sırada Karaman elçisinin gelip özür dilediği, bir anlaşma yapıldığı ve Kadı Burhaneddin'in geri döndüğü anlatılır.¹⁶ Ayrıca Osmanoglu'nun bu harekattan sonra Eğridir'i alıp geri döndüğü ifade edilir. Bu kısa bilgiler Frenkyazısı Savaşı'nın çağdaş ve Osmanlı dışı bir kaynaktan teyidi anlamına gelir.

Geç tarihli "erken Osmanlı tarihlerine" dönersek: eserini Fatih Sultan Mehmed döneminde kaleme alan Şükrullah, I. Murad'ın Ankara'ya uzanıp orayı almasının ortaya çıkardığı tepkileri anlatır ve "Karaman-ili" beyinin düşmanlık gösterdiğini söylemekle yetinir. Karaman beyine yönelen Murad onunla ceng eder, kimseden yardım almaz, Karaman çerisinden Varsak, Tatar, Türkmen'den sayısız insan toprağa düşer, kılıçtan kurtulan Karamanlılar kaçır. Murad da çerisini alıp Bursa'ya döner.¹⁷ Dönemin bir başka devlet adamı ve tarihçisi Karamanî Mehmed Paşa ise kısaca onun Karamanlılarla savaştığını her nereye yönelse

¹⁶ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 292-293: Kadı Burhaneddin, bu sefer vesilesiyle Osmanlılarla bir anlaşması varmış gibi müttefikane hareket etmiş şekilde görünmekten kaçınmıştır. Gerçekte I. Murad ile pek iyi bir ilişki içinde olmadığı açıktır. Muhtemelen Osmanlılar daha önce hareket ederek Karaman ülkesine girmiştir. Kadı Burhaneddin belki de Osmanlılarla burada karşılaşmak istemediği için geri dönmüştür. *Bezm ü Rezm*'de ona söylenen şu sözler ilginçtir: "Osmanoglu Karaman ülkesine gelip oranın yakıp yıkımıyla meşgul, biz oraya hareket ederken kendi gücümüze güvendik, başkasından destek almadan onunla savaşalım dedik. Fakat onların karşısına güçlü bir düşman ve üstün bir hasım dikilmiştir. Bu durumda onlara saldırıp öç almak çirkin bir hareket olur, böyle bir hareket şerefimiz üzerinde kara leke gibi kalır". Yaşar Yücel ise Kadı Burhaneddin'in kendisi için kazançlı olabilecek seferden vazgeçmesini Karamanoğlu'nu daha fazla yıpratarak I. Murad'ın Karaman ülkesine tamamen hakim olmasını kolaylaştırmak istememesine bağlar. Kadı Burhaneddin'in Karamanoğlu ile anlaşmasını, Osmanlı Seferi sırasında olmuş gösterir ve Samagar, Caygazan gibi Moğol boylarının Karaman ordusunda yer almalarını buna delil olarak serd eder (*Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, 1344-1398*, Ankara 1970, s. 82-83).

¹⁷ "Behcetü't-tevârih", *Osmanlı Tarihleri*, s. 55.

galip geldiğini ifade ederek hiçbir ayrıntıya girmez.¹⁸ Hicri 824 (1421) tarihli olup Çelebi Sultan Mehmed'e sunulduğu ileri sürülen tarihi takvimlerden birinde, Murad'ın Kütahta, Germiyan ve Hamid'i alması hicri 780'e (1378-79); hemen ardından Karaman beyi Alaeddin'in onun tarafından bozguna uğratılması, barış yapılması ve Beyşehir'nin alınması 787 (1385) yılına tarihlenir.¹⁹ 835 (1431-32) tarihli takvimde ise Murad'ın Konya'yı kuşattığı haberi vardır, savaştan söz edilmemektedir, herhangi bir tarih de verilmemektedir.²⁰ 843 (1439-40) tarihli takvim, savaştan hiç bahsetmez. Bununla beraber Hicri 858 (1454) yılına ait takvimde biraz ayrıntı vardır. Burada I. Murad'ın Alaeddin üzerine yürüyerek Konya'yı kuşatıp Karaman beyiyle anlaştığı ve Beyşehir'i aldığı tarih, 778 (1376-77) olarak verilmiştir.²¹ Ruhî'ye atfedilen *Oxford Anonimi*'nde ise Neşri ve Aşıkpaşazâde hatta Oruç ekolünden ayrı bir çizgiyi izlemek mümkün görünür. Burada Neşri ve İbn Kemal kadar olmasa bile Murad'ın Karaman Seferi hakkında ayrıntılı sayılabilecek bilgiler mevcuttur. Niş hadisesi anlatıldıktan sonra Karaman Seferi'ne geçilir. Aslında Neşri'nin eserinde de Niş bahsi, sıra itibarıyla doğru yerde bulunur.

Şimdi bu kısa tahlillerden sonra, elimizde Frenkyazısı Savaşı'yla alakalı, olayı en ayrıntılı anlatan beş Osmanlı kaynağı ve ayrıca geç tarihli olmakla birlikte Karamanlılar zaviyesinden konuyu nakleden Şikârî'nin eseri kalmış görünmektedir. Bunlara bir ölçüde *Münşeât* içinde yer alan ve bu savaşın sebepleriyle kısaca oluşumunu bildiren I. Murad'ın beşaret-nâmesi de eklenebilir.²² Kaynaklar içinde Neşri ve İbn Kemal, diğer eserlerden ayrılarak muhteme-

¹⁸ *Osmanlı Tarihleri*, s. 347.

¹⁹ *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, Atsız neşri, İstanbul 1961, s. 26-27, 55; krş. Osman Turan, İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, Ankara 1984, s. 19, 55.

²⁰ *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, s. 69.

²¹ Atsız, "Hicri 858 Yılına Ait Takvim", *Selçuklu Araştırmaları*, 4 (1975), s. 261.

²² I. Murad'ın Ahmed Celayir'e yolladığı Farsça beşaret-nâme metni içinde savaş tarihi 25 Şevval 788/ 19 Kasım 1386 şeklinde verilir ve tarihi kaynaklara uygundur (I, 110-112; I. Beldiceanu-Steinherr, *age*, s. 237-240).

len bu olaylara şahit olmuş biri tarafından kaleme alınmış, ancak bugüne ulaşmamış bir başka metni aktarmaktadır. Aynı şekilde eseri geniş ölçüde Hoca Sadeddin tarafından esas alınan İdris-i Bitlisi de yine Neşrî'deki metinden ziyade İbn Kemal'in aktarımına daha yakın olarak bu ana metni kullanmıştır. Bu kaynağın Ahmedî'nin kayıp durumdaki *Gazanâme* adlı eseri olup olmadığı konusu henüz kesinlik kazanmış değildir.²³ Ekte aynen tercümesini verdiğimiz beşaret-nâme metni ise çağının dilini ve üslubunu aşan bir mahiyet arz etmekte ayrıca Yıldırım Bayezid'i ön plana çıkarıp I. Kosova Savaşı sonrası idam edilen kardeşi Yakup Çelebi'nin adını hiç zikretmeyerek şüpheleri üzerinde toplamaktadır. Her şeye rağmen buradaki metnin sonradan "ayıklanarak süslenmiş" olsa bile ana zeminde doğru sayılabilecek bir anlatım gösterdiği düşünülebilir. Üstelik bu beşaret-nâmeye muhatabından gelen cevapta da tarihi anlatım hatası yoktur.²⁴ Muhtasar olan bu beşaret-nâmeyi aşağıdaki değerlendirmede diğer bilgilerle yer yer karşılaştırarak kullanmayı tercih ettik.

Neşrî'nin Kaynağında Frenkyazısı Savaşı ve Diğer Anlatımlar

Öncelikle savaşı daha ayrıntılı nakleden beş Osmanlı kaynağından ilk olarak *Oxford Anonimi*'ni ele alırsak, buradaki ilgili metnin Neşrî'nin yer verdiği savaş ile ilgili kısmın kötü sayılabilecek bir özeti olduğunu görürüz. Fakat bazı yerlerde farklılıklar da yok değildir. Seferin sebebi, I. Murad Bursa'da iken Karamanoğlu'nun düşman olduğu-

²³ H. İncalcık, bu kısmın *Gazanâme*'den nakledildiğini yazar: *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul 2010, s. 99. Ona göre bu *gazanâme* 1386-1389 yılları arasında kapsamaktadır. Ahmedî ve bu *gazanâme* hakkındaki daha detaylı bilgi için bk. H. İncalcık, *Has-bağçede Aş u Tarab: Nedimler Şâirler Mutribler*, İstanbul 2011, s. 88-104).

²⁴ Ahmed Celayir'in cevabında, Murad'ın kendi ülkesindeki durumu sorması üzerine, iç olaylardan bahsetmesi mektuplaşmanın varit olma ihtimalini güçlendirmektedir: *Münşeat*, I, 112-113.

na ve bazı yerleri vurduğu haberinin gelmesine bağlanır. I. Murad hemen asker toplamaya girişir, yeni veziri Ali Paşa ile müşavere eder, askeriyle Kütahya'ya gelir. Orada iken Karaman'ın elçisi barış teklif eder, fakat padişah razı gelmez, çünkü elçi ona bazı yersiz, ileri geri sözler (mühmelat) söylemiş ve I. Murad'ı kızdırmıştır. Bunun ardından I. Murad askeriyle Karaman toprağına girer. Murad'ın barışmadığını elçisinden haber alan Karamanoğlu da derhâl asker toplar; iki taraf Frenkyazısı denilen yerde karşılaşır. Burada bir meydan savaşı yapılır. Murad'ın ordusu merkez, sağ kol ve sol kol olarak düzenlenmiştir. Anonim bu noktada savaşın tafsilatına yer vermez. Süslü cümlelerle galibiyetten söz eder. Murad Konya'ya gelir, ordusundaki "Laz kâfiri" Konya halkına çok "fesat" eder, Konya halkı aman diler, Karamanoğlu da elçiler yollar. Zira Karamanoğlu'nun hanımı I. Murad'ın kızıdır, babasına elçi olarak gönderilmiştir. I. Murad damadı adına kızı tarafından dile getirilen özürleri kabul eder. Ertesi günü Alaeddin Bey hisardan çıkıp Murad'ın elini öper sulh yapılır. Padişah askeriyle çekilir ve Beyşehir üzerine gelir, orayı alır. Sonra Bursa'ya döner. Bu bahiste Biga'nın, bu hadisenin vuku bulduğu yıl olan 766 (1364-65)'da; Kütahya'nın, bazı Germiyan kalelerinin, Hamid-ili'nin ve Beyşehir'nin 783'de (1383); Zağra, Serez ve Karaferye'nin 787'de (1385) Osmanlı eline geçtiği de belirtilir. Ancak bu bahiste olayların kronolojik sıra dâhilinde yerleştirilip birbirine bağlanmasında şekli bir hata yapıldığı, bundan dolayı tarih kayıtlarında bir takdim tehir olduğu veya Karaman seferi anlatımı bittiği için geriye dönülerek diğer olayların özetlendiği yahut bu hadisenin araya sonradan eklendiği söylenebilir. Yani *Oxford Anonimi* kronolojik olarak olayları karışık vermiştir.²⁵

²⁵ Y. Yücel-H. E. Cengiz, "Ruhi Tarihi-Oxford Nüshası", *Belgeler*, XIV/18 (1992), 388-89. Bu bahsin sonunda: "Hem o yıl Biga feth olundu yedi yüz altmış altıncı yılda Kütahya ve bazı kila-i Germiyan ve vilâyet-i Hamid ve Beyşehir feth oldu yedi yüz seksen üçüncü yılda Zağra ve Siroz ve Karavere nevalileri birle feth oldu..." şeklindeki ibarelerde tarihlerin önceki mi yoksa sonraki hadiseye mi ait olduğu karıştırılabilir. Ancak Neşrî'nin tarihi takip edildiğinde bunların sonrasına ait olduğu ortaya çıkar (krş. *Cihannümâ*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2013, s. 85, 89, 91).

Oxford Anonimi'ne benzer şekilde olayı ayrıntılarına pek girmeyerek veren Behiştî, metnini adeta bir "edebî gösteri" haline sokmuş, hadiseyi "münşîâne" ifadelere kurban etmiş görünür. Behiştî büyük ihtimalle bir Anonim'in metnini esas alıp olayı tasvir ederken "şahnâme" tarzında son derece süslü bir dil kullanmış ve metnini kendine ait şiirlerle bezeli hâlde takdim etmiştir. Süslü ifadeler çıkarıldıktan sonra olay temelli olarak geriye kalan bilgiler ise hayli muhtasardır: Karamanoğlu'nun Osmanlılara Hamidoğulları'ndan intikal eden topraklara saldırması, Osmanlı ordusunun Kütahya'da toplanması, gelen elçilere verilen cevaplar, Konya'ya yakın bir "yazı"da iki ordunun karşı karşıya gelmesi, Yıldırım Bayezid'in başarısı, Timurtaş'ın Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'i bozguna uğratması, on iki gün süren Konya Kuşatması ve sonunda iki tarafın anlaşması fazla ayrıntıya girilmeksizin verilir, savaş tasviri şiirler eklenerek süslü ifadelerle yapılır, orduların tertibi ve savaşın cereyan tarzı üzerinde pek durulmaz.²⁶

Oxford Anonimi'nin bu itinasız özetine, Behiştî'nin edebî kaygıları öne alan metnine karşılık diğer üç metin yani Neşrî ile İdris-i Bitlisî ve İbn Kemal'in yazdıkları hayli önemlidir. Bunlar içinde de eserini daha sonra kaleme aldığı bilinen İdris-i Bitlisî ile İbn Kemal'in Neşrî'nin metnini görmüş olma ihtimali yüksektir. Nitekim İbn Kemal'e sipariş edilmeden biraz önce Farsça bir Osmanlı tarihi kaleme alan İdris-i Bitlisî'nin ana kaynakları içinde Neşrî'nin *Cihannüma*'sının da bulunduğunu bilinmektedir.²⁷ Bununla beraber İdris-i Bitlisî'nin süslü cümleleri altında yatan

²⁶ *Tarih-i Âl-i Osman*, Şevket Rado yazmaları, nr. 293, vr. 180b-188b. Burada savaşın tarihi olarak sehven 780/1378-79 yılı verilir. Ancak bunun bir istinsah hatası olma ihtimalini de gözden uzak tutmamak lazımdır.

²⁷ İdris-i Bitlisî 1506'da eserinin ilk versiyonunun takdim ederken İbn Kemal eserini 1511'de II. Bayezid'e sunmuştu. İdris-i Bitlisî'nin kaynakları için bk. Vural Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısım (1481-1512)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi, İstanbul 2014, s. 409. İbn Kemal'in Neşrî'yi daha çok kullandığı konusu, kaynakları ve İdris-i Bitlisî'nin eseriyle mukayesesini için bk. V. Genç, *Acem'den Rum'a*, s. 462-466.

ana metin Neşrî'deki anlatıma göre hayli muhtasar kalmıştır. *Heşt Bihişt*'i de görmüş olarak İbn Kemal'in, Neşrî'nin ayrıntılı bilgilerini kendine has üslubuyla eserine dâhil etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Fakat Frenkyazısı Savaşı anlatımı için Neşrî'nin metniyle yapılan karşılaştırmada daha muhtasar olarak hadiseyi nakleden İdris-i Bitlisî ve İbn Kemal'in, olayları doğrudan ondan almak yerine bizzat Neşrî'nin kaynağını kendilerine göre uyarlamış olmaları da mümkündür. Yani her üç tarihçi de ortak bir metni kendi tarzlarına uygun olarak eserlerinde kullanmışlardır. Metinlerde hadisenin nakli itibarıyla fazlalıklar veya ayrıntılarda küçük farklılıklar yok değildir. İdris-i Bitlisî ve İbn Kemal'in süslü anlatımı karşısında Neşrî daha sade sayılabilecek bir ifadeyle metni aktarmış görünmektedir. Kısaca İdris-i Bitlisî ile İbn Kemal'in Neşrî'nin metnini görmüş olma ihtimalleri yüksekse de onların tercihinin buradaki metin değil orijinal kaynağın bizatihi kendisi olduğu istidlal edilmektedir.

Bu meyanda önce Neşrî'nin naklettiği metni ele almak icap etmektedir.²⁸ Burada öncelikle I. Murad'ın Niş ve etrafındaki kaleleri alıp Sırplarla sulh yaptıktan sonra Edirne'ye döndüğü ve Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanlı topraklarına saldırdığı haberinin geldiği, bunun üzerine hemen Bursa'ya gittiği belirtilir. O sırada Bursa'da bulunan Mısır/Memlük elçisiyle görüşen I. Murad 788 (1386) baharında Karaman-ili'ne sefer düzenlemeye karar verir.²⁹

²⁸ Neşrî'nin eserindeki bu bahis için bk. *Cihannüma*, s. 91-100.

²⁹ Savaşın tarihi konusunda tereddüt olduğunu da ifade etmiyim. Savaşın tarihini *Münşeât*'ta yer alan beşaret-nâme 25 Şevval 788/ 19 Kasım 1386 Çarşamba günü olarak gösterir (tarih çevrildiğinde bu gün çarşamba değil pazartesiye denk düşer. Çarşamba olduğunda 21 Kasım tarihini esas almak gerekecektir). Fakat bu sırada Osmanlı ordusunda vezir olarak Çandarlı Ali Paşa'nın adı geçer. Çandarlı Ali Paşa'nın vezir oluşu babasının 1387'deki vefatı üzerinedir. Tartışmalı olan Niş'in fethi tarihiyle bunu birleştirenler savaşın 1386'ya değil 1387'ye tarihlenmesinin doğru olacağını düşünürler: Tarihle ilgili ilk tartışma için bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1995, I, 249; Beldiceanu-Steinherr, *agm*, s. 237-238. Savaşın 1386-87 kışına doğru gerçekleşmesi mümkün görünür. Zira Murad Karaman bölgesinde savaştan sonra bir süre kal-

Karamanoğlu bunu işitince hemen Tatar, Türkmen, Varsak, Turgut, Bayburt'tan leşker devşirir. Tatar/Moğol ulusu beyi Teberrük, Samagaroğlu Hızır, Barambay, Cağazan, Suga/sonra Tula, Tosboğa gibi diğer Tatar beyleri de onun yanına gelmiştir. Sonra Alaeddin Bey bununla da kalmaz ve I. Murad'a elçi yollar, elçinin sarf ettiği tehditkâr cümlelere karşı Murad hayli sinirlenir. Gece gündüz gaza ile meşgul olduğunu, kendisi gazada iken Karamanoğlu'nun Müslümanları incittiğini, "ahd u amana" sâdık biri olmadığını, gazaya mani olduğu için üzerine yapılacak seferin meşru bulunduğunu, savaşa hazırlanması gerektiğini belirtir. Haberi alan Karamanoğlu bunun üzerine hemen beyleri teker teker çağırır onlara durumu bildirir. Samagaroğlu Hızır, Teberrük, Babukoğlu Ali, Dilencioğlu Pir Ali yer öpüp yanında olduklarını söylerler. Böylece ittifakı sağlam hale getirirler.³⁰

Murad Kütahya'ya geldiğinde Karamanoğlu'ndan yeni bir elçi ulaşır ve barışmak isteğini iletir. Fakat bu defa Murad daha önce kendisini tahkir ve tehdit ettiği için artık vaktin geç olduğunu, asker topladığını, savaşın kaçınılmaz bulunduğunu, zaten Karamanoğlu'nun sürekli ahdini bozduğunu, gazaya giderken arkadan onu vurduğunu söyler: "Ben gazaya meşgulken il urup Müslümanları incitmiştir. Ben anın gibi varıp ilden at ve eşek ve dana tulpu sürmezem, gelsin uğraşalım, hiç arada yoksula ziyan gelmesin". Bu sözlerle karşı Karaman elçisi askerlerinin savaş için yeterli bulunduğunu, barış taleplerindeki asıl amacının arada kalacakların zarar görmemesi olduğunu, aslında kendi askerinin onlardan aşağı olmadığını dövüşe hazır bulunduklarını yüksek perdeden ifade edince I. Murad çok kızar. Yine gazaya mani olma noktasında onları suçlar, bu yüzden o yıl gazadan kalındığı, bari hazır böyle iken Karama-

mıştır. Neşri ve özellikle Şikârî'nin anlatımı bunu açık şekilde ortaya koyar. 1387'de kış vakti bu bölgeden ayrılmış olması makul gözüktür. *Münşeât*'taki tarihi Murad'ın bölgede bulunduğu zaman itibarıyla değerlendirmek mümkündür. Bu mektuba Ahmed Celayir'den gelen cevabın tarihi ise 790 senesinin Rebiülevvel ayı başına (10-20 Mart 1388) denk düşer. Bu durum 1387 senesi başları ile ilgili tahminleri güçlendirir.

³⁰ *Cihannüma*, s. 93-94.

noğlu'nun "şerrini gidereceğini" belirtip elçiyi huzurundan kovar.³¹ Hemen sonra üç merhalede Karahisar'a gelir. Burada birkaç gün oturur ve veziri Ali Paşa gelip onunla burada buluşur.³²

Karaman elçisi gelip durumu beyine haber verir. Karamanoğlu'na yönelik I. Murad'ın sarf ettiği, dana ve buzağıyı kovmaktan başka artık elinden iş gelmez şeklindeki sözlerinden kastın Alaeddin Bey'i ortadan kaldırıp Konya ve Larend'e'yi almak olduğu kanaatine varılır. Alaeddin Bey hemen Turgut, Tatar ve Türkmen'e haber salar, I. Murad'ın amacının Larend'e'yi zapt etmek olduğunu, bunun yerine kendilerinin karşı atağa geçip Bursa'yı hedef almaları gerektiğini bildirir. Elçiye Osmanlı askerinin sayısını sorar, 70.000 kişi olduğunu öğrenince kendi askerinin ondan fazla olduğuna kanaat getirip rahatlar.

Neşri'nin kaynağı bu hususları dile getirdikten sonra meydan savaşının nasıl cereyan ettiğini anlatmaya başlar. Buradaki münderecat her şeyden önce bir Osmanlı kroniğindeki ilk büyük meydan muharebesinin tafsilatlı bilgilerini ihtiva etmesi bakımından son derece önemlidir. Bu

³¹ *Cihannüma*, s. 94; benzeri ifadeler için krş. *Heşt Bihişt*, Nuru-osmaniye Ktp., nr. 3209, 151a-b.

³² Ali Paşa, babası Çandarlı Halil Paşa'nın Serez'de vefatının ardından gelerek orduya katılmıştır: İ.H. Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, Ankara 1974, s. 31. Çandarlı Halil Paşa'nın vefat tarihiyle ilgili ona ait mezar taşı kitabesinde yer alan kayıtlar problemli gözükür. Tahribata uğramış kitabeldeki Farsça atılan tarihin 789/1387 olduğu görüşü hâkimdir. Fakat bu durum Neşri'nin verdiği Karaman Seferi tarihiyle uyuşmaz. Üstelik Neşri'nin kaynağı savaş sırasında Osmanlı birliklerinin nizamını belirtirken, Murad ile buluştuğunu belirttiği Ali Paşa'nın adından bir daha hiç bahsetmez. Bu durum Murad ile buluştuğu hâlde Ali Paşa'nın savaşta bulunup bulunmadığı konusunda tereddüde yol açar. Yukarıda 27. dipnotta tartıştığımız savaşın tarihi açısından bu kitabenin belirleyici olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Hatta S. Reinhart, bu savaş için Niş'in fethini 1386 bahar veya yaz aylarına çekerek daha sonraki gelişmeler tahtında 1387 bahar veya yaz aylarını teklif eder: "Niş'ten Kosova'ya: I. Murad'ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler", *Osmanlı Beyliği* (1300-1389), ed. E. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 194-195. Fakat bunun biraz daha geriye çekilmesi gerektiğini düşünmekteyim (bk. 29. not).

kısım doğrudan savaşa şahit olmuş birinin nakline veya savaş sonrası hazırlanmış bir zafer-nâme metnine benzer. Önce Neşrî'nin kaynağında savaşın nasıl vuku bulduğuna göz atalım: Kaynakta savaşın anlatımı üç başlık halinde sıralanmıştır. İlk başlıkta "tertîb-i asker-i Gazi Murad Han" denilerek Osmanlı ordusunun düzeni ve savaş tertibi verilmiştir ki bu daha önce kaynaklarda hiç rastlanmayan bir şekil özelliği gösterir. İkinci başlıkta ise "tertîb-i cüyûş-ı Karaman" denilerek önce Karaman birliklerinin düzeni, ardından da savaşın cereyan şekli aktarılmıştır. Üçüncü başlık savaşın sonunda Murad'ın Konya'yı muhasara etmesi dolayısıyla "muhasara-i Konya" şeklinde verilmiştir. Kısaca buradaki metin Osmanlı kroniklerindeki ilk müstakil ve mufassal meydan savaşı anlatımı olmak dolayısıyla ayrı bir hususiyeti haiz görünür.

Neşrî'nin kaynağının anlatımına göre, I. Murad ordu-suyla Konya yakınlarında bulunduğu anlaşılan Frenkya-zısı adlı düz araziye kondu.³³ Karamanoğlu da bir konak kadar uzaktaydı. O gece iki tarafın çerisi de öncü birlikler (talía ve karavul) çıkarttı, birbirini sabaha kadar gözledi. Sabah olunca ordular karşılıklı olarak tertip aldı. Osmanlı ordusunun düzeni şu şekilde idi:

1) Murad kendi adamlarıyla ortada durdu. Yaya askerini önüne, atlıları geriye koydu. Böylece merkezî ana güç oluşturulmuş oluyordu.

2) Büyük oğlu Bayezid sol cenahta, Firuz Bey, Hoca Bey ve Kastamonu askeriyle duruyordu, onların yanında Murad'ın vasali olarak orduya çağırılmış Laz/Sırp askerleri de vardı. Bunlar bu kolun ucunda yer aldı.

3) Sağ kolda küçük oğlu Yakup Çelebi ile Karesi beyi Eyne Subaşı,³⁴ Eğridir subaşı Kutlu Bey,³⁵ yine Murad'ın

³³ Burası III. Haçlı Seferi sırasında Konya'ya giren (1190) Haçlı birliklerinin toplandıkları yeri ifade etmek üzere bu adı almış ve hatırası da uzun süre devam etmiş olmalıdır.

³⁴ Kendisi daha sonra Kosova Savaşı'na da katılacaktır: Neşrî, *Cihannüma*, s. 122.

³⁵ *Cihannüma*'nın F. R. Unat-M. A. Köymen neşrinde (*Kitâb-ı Cihannüma*, Ankara 1987, I, 225-227) "Eğridir subaşısını Kutlu Bey'le sağ cenah edinip" tarzında geçen ibare ilk versiyonu izleyen nüshalarda "Eğridir subaşı Kutlu Bey" tarzındadır

Rumeli yakasındaki vasalları "Sarac" ile "Köstendil" bulunuyordu. Bu Hıristiyan birlikleri yine bu kolun ucunda yerleşti.

4) Leşker sürücü Kara Timurtaş, Germiyan askeriyle ortada, göğüste durdu.

5) Ahmed Çavuş ile Sivrihisar subaşı Timurtaş ise askerin ardında yerleşti.

6) Yayabaşları Saruca Paşa,³⁶ İncecik Balaban, Tovuca Balaban, İlyas Bey ve Müstecab Subaşı³⁷ da yaya askerleriyle sağ ve sol kollara dağıtıldı.

Bu ordu tertibine bakıldığında öncelikle I. Murad'ın bizzat durduğu merkezde kendine has yaya birliklerinin bulunduğu ve bu merkezin diğer sağ-sol kollarının bunları takviye eden yayalarla çevrildiği hemen anlaşılır. Yaya birliklerinin ordunun ana güçleri içinde önemli bir yer edinmiş olduğunu bu düzen açık şekilde gösterir. Bununla beraber Celayirli Ahmed'e gönderilen beşaret-nâme metninde Timurtaş Paşa Rumeli emirülümerası, Saruca Paşa ise Anadolu beylerbeyi olarak belirtilir. Üstelik Yakub Çelebi'den hiç söz edilmez, Yıldırım Bayezid'in adı öne çıkarılır.³⁸ Fakat bu bilgiler Neşri'nin yukarıda sıraladığımız ordu düzeni ile ilgili listesiyle çelişir gibidir; burada resmî mektubun dilinin gerçek anlatıma galip gelme ihtimali hatıra gelir. Resmî anlatım bu farklılığı daha şekli hale getirmiş olmalıdır. Aslında Hem Saruca ve hem de Timurtaş Paşa'nın adları her iki metinde de belirtilir. Fakat henüz klasik anlamda Rumeli ve Anadolu beylerbeyi terimleri-

(N. Öztürk neşri, s. 97-98). Unat-Köymen neşrinde muhtemelen bir fazlalık vardır, fakat bu durum anlamı hayli etkileyecek derecede önemlidir. Zira Eğridir'in fethini Esterâbâdî Frenk-yazısı Savaşı sonrasına koyar (*Bezm ü Rezm*, s. 293). Ama bu sırada Eğridir'in Osmanlı kontrolü altında olduğu açıktır. Belki I. Murad kendisine tabi olan Eğridir'i savaş sonrası Karamanlılardan geri almıştır.

³⁶ Daha sonra Kosova Savaşı arifesinde kendisinden "Rumeli yayabaşısı Ulu Bey Subaşı ki Saruca Paşa demekle maruf " diye bahsedilir: Neşri, *Cihannüma*, s. 103.

³⁷ Kosova Savaşı sırasında kendisinden "sekbanbaşı" olarak söz edilir: Neşri, *Cihannüma*, s. 103.

³⁸ *Münşeat*, I, 108-110.

nin oluşmadığı göz önüne alınırsa, Neşrî'nin metindeki bu paşaların görevleriyle ilgili tanımlamaların orijinal metne dayandığı ve doğru olarak kendi döneminin unvanlarını gösterdiği hemen fark edilir. Münşeât'daki mektubun ise bu anlamda görev tanımlamalarını bilinen unvanlara dönüştürdüğü söylenebilir.

Ordunun diziliminde Şehzade Bayezid kolunda Kastamonu askerlerinin yer alması, vasallık bağlarıyla alakalı olmalıdır. Bu koldaki beylerden Firuz Bey Ankara emiridir ve I. Murad'ın Rumeli'ye geçtiğinde Anadolu muhafazasında bulunan beş beyden biri olacaktır. Hoca Bey de Akşehir subaşılığı görevine getirilecektir. Sağ koldaki Şehzade Yakub Çelebi'nin yanındaki Kutlu Bey Eğridir subaşıdır. Bu tertibe dikkat edildiğinde Osmanlı birlikleri içinde Germiyan, Candar ve Hamidoğulları'na ait askerlerin mevcut bulunduğu anlaşılır. Germiyan birlikleriyle orta hatta duran Kara Timurtaş Paşa Kütahya, Uşaklı, Sandıklı bölgelelerinin idarecisidir. Diğer Timurtaş ise Sivrihisar ve Sakarya hattının emiri durumundadır.³⁹ Öte yandan I. Murad'ın Sırp vasallarının hem sağ hem de sol kolun ileri "ucunda" yani en son kısmında yer almış olmaları dikkat çekicidir. Sırp birlikleri 1371'den sonra Osmanlı vasali haline gelen Lazar'ın yolladığı kuvvetler olmalıdır. Ayrıca savaşa yine I. Murad'ın vasali olan Konstantin Dejanovic (Köstendin/Köstendil), Marko Kralyevic'in ve "Sarac" diye Osmanlı kroniklerinde adı geçen Vidin prensi Stratsimir'in (Sracimir) askerlerinin katıldığı istidlal edilmektedir.⁴⁰

³⁹ Neşrî, *Cihannüma*, s. 105. Bu sırada vezir Şahin Lala'nın vefatı üzerine beylerbeyiliğinin (Rumeli) Kara Timurtaş'a verildiği kaydının (*Cihannüma*, s. 102) ardından bu defa Kütahya merkezli bölgenin idarecisi olarak da onun gösterilmesi dikkat çeker. Burada bir tenakuz veya takdim-tehir söz konusudur. Timurtaş Paşa için ayrıca bk. F. M. Emecen, "Timurtaş Paşa, Kara", *DİA*, XLI, s. 185-186.

⁴⁰ Sırp despotu Lazar'ın Karaman Seferi arifesinde ve sonrasında Osmanlı vasali olmadığı ve Neşrî'nin burada bir kurgu yaptığı görüşü için bk. S. Reinhart, "Niş'ten Kosova'ya", s. 224-225. Ancak bu metin Reinhart'ın ifade ettiği gibi Neşrî tarafından kurgulanmış değildir. Neşrî'nin döneme şahit olan kaynağından yansıtmaktadır. Bu bakımdan bu bilgileri karışık kronolojik argümanlara kurban etmemek gerekir. Stratsimir

Burada verilen bilgiler bir ölçüde yeni bir sistemin ortaya çıktığının ilk habercisidir. Gerçi Osmanlı ordusunun merkezi ve bunun sağ ve sol kolları ile alışılmış/bilinen bir tertibi hemen fark edilir, ancak buna bağlı olarak ayrıca bir ön grubun daha oluşturulduğu görülür. Bu ön grupta Kara Timurtaş Paşa'nın birlikleri vardır. Bu kısmın sağ ve sol cihetleri yaya güçlerince takviye edilmiştir. Bu durumda yayaların öncü kuvvetler şeklinde yerleştirilmiş olduğu ortaya çıkar. Ancak bu düzen klasik anlamda daha sonra görülecek olan kuvvetli bir merkez ve iki kanatta atlıların yer aldığı bir sistemi çağrıştırmamaktadır. Ordunun tertibindeki bu biraz da karışık gibi görünen durum sonradan metni kullanan bazı tarihçiler tarafından muhtemelen kendi dönemlerindeki gelişmiş tertibe uygun bir tarzda anlatılmış, Rumeli ve Anadolu askerlerinin sağ ve sol koldaki yerleşme nizamları esası içinde kurgu yapılmıştır. *Münşeât*'taki beşaret-nâme metni yanında aşağıda zikredilecek olan İbn Kemal'in ordu düzeniyle ilgili anlatımı bu kurguya güzel bir örnek oluşturur.

Neşrî'nin müdahale etmeden aktardığı kaynağındaki "orijinal" ordu tertibi, bir Osmanlı kroniğindeki ilk muassal bilgi olma özelliği taşımaktadır. Bunu daha sonra 1389'daki I. Kosova Savaşı takip edecektir. Burada bir parantez açarak 1329'daki Pelekanon ve 1371'deki Çirmen savaşlarıyla alakalı Osmanlı kaynaklarında çok az ya da hiç bilgi bulunmadığını hatırlatmalıyız. Böyle olunca Frenk-yazısı Savaşı'nın Osmanlı kaynakları temelli olarak geniş şekilde nakledilen ilk muharebe olduğu açık şekilde ortaya çıkar.

Metinde her iki tarafın asker mevcudu konusunda sadece 70.000 rakamı geçer. Kaynağa göre bu rakam Osmanlı tarafına aittir, Karamanoğlu ise bundan daha fazla askeri güce sahip olduğu kanaatindedir. Bununla birlikte ordu mevcutlarının 20.000'i geçme ihtimali hiç yoktur. Rumeli yakasından Osmanlılar ancak 2000 civarında vasal güçleri

için bk. A. Kuzev, "Die Beziehungen des Königs von Vidin Ivan Sracimir zu den osmanischen Herrschern", *Etudes balkaniques*, III (1971), s. 121-124. Sarac'ın Dobruca bölgesi Tatarları'nın başı olduğu da ileri sürülür.

getirebilmişlerdir. Bu rakam nispeten de olsa asker sayısı açısından bir fikir verir. İki taraf birbirine yakın askeri güçlerle karşı karşıya gelmiş olmalıdır. Bununla beraber asker sayısının o dönemler için önemli rakamlara tekabül ettiği düşünülebilir.

Neşri'nin kaynağı Karaman birliklerinin düzenine ikinci başlıkta yer verirken bunların Tatar, Türk, Varsak, Turgut, Bayburt'un atlı birlikleri olduğunu "koşun koşun" geldiklerini bildirir. Alaeddin Bey ortada durmuştur. Samagar, Çağazan, Barambay, Tula (ve Suga), solda yerleşmiştir. Türk/Türkmen atlıları sola kuvvetlerinin kanadında bulunmaktadır. Ahi Teberrük ve Savcı Ağa sağda durmuştur, Varsaklar da bunların kanadında yer almıştır. Buradaki anlatımda Karamanlıların tamamının atlılardan oluştuğu izlenimi edinilir. Atlı birliklerin grup grup belirli bir düzen içinde Osmanlı ordusuna karşı yürüyüşe geçtiği de anlaşılır. Karaman ordusunun yelpaze şeklinde ortada Alaeddin Bey olduğu hâlde Osmanlı ordusuyla karşı karşıya geldiği açıktır. Fakat bu basit düzendeki atlı birliklerin görünüşüyle Osmanlı ordusunun durumu karşılaştırıldığında, Osmanlı tarafının hayli farklı ve daha sofistike denilecek tarzda bir şekle sahip olduğu hemen fark edilir. Atlı birlikleri ilk karşılayacak ve durduracak olan Osmanlı yaya birlikleri olacaktır. Çağdaş Bizans kaynağı Kantakuzenos'un beyanları çerçevesinde söz konusu değişimin ilk emarelerinin Orhan Bey döneminde 1329'daki Pelekanon Savaşı'nda ortaya çıktığı tespit edilmiştir.⁴¹ Şimdi Frenkyazısı Savaşı'yla açık şekilde bu tertibin tam anlamıyla yerleşmiş olduğu söylenebilir.

Tekrar savaşın anlatımına dönersek, saldırıya ilk geçenler Karamanlılar oldu ve sol koldaki Samagar ileri yürüdü. Onu Osmanlı tarafından ön safta ortada duran Timurtaş Paşa karşıladı. Teberrük de sağ koldan hareket etti, Tatar ve Varsaklar ok yağdırarak onu koruma atışıyla destekliyordı. Şehzade Bayezid bunu görünce hemen babasından izin istedi, Murad ona izni verince sol kanattaki aske-

⁴¹ Pelekanon Savaşı için bk. F. M. Emece, "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2015, s. 15-25.

riyle “yıldırım gibi” yetiştii. Onun hücumu kalkışı üzerine arkasından sol kanadın ucunda yer alan Firuz Bey, Hoca Bey ve sağ koldaki Kutluca Bey, Eyne Subaşı saldırıya geçti. Ayrıca ordunun en önünde ortada yer alan Timurtaş Paşa ile art kısımda bulunan Çavuş Bey ve Sivrihisarlı Timurtaş hamle yaptı. Saruca Paşa, İlyas Bey ve Müstecab da yaya askerleriyle ileri yürüdü. Bu basit anlatıma göre Osmanlıların hücum düzeni taktik olarak bir çevirme harekâtına benzemektedir. Sol koldan hücumu bu kanadın ucundaki birlikler desteklerken, hemen ardından sağ kanat birliklerinin yürüyüşü vuku bulmuş, aynı anda ortadaki birlikler de doğrudan bir yarma harekâtına girişmiş olmalıdır.

Savaşın cereyanı hakkında kaynakta ayrıntı bulunmaz. Sadece büyük bir çatışmanın başladığı, Karamanlıların bu toplu ve ağır hücumu dayanamayıp dağıldıkları, önce ilk saldıran Samagar, Tula, Barambay, Çağazan, Suga, Teber-rük, Kazan ve Tosboğa’nın kaçtıkları, onları Tatar ve Var-sak grubunun izlediği, Karamanoğlu Alaeddin Bey’in kendi birlikleriyle yalnız kaldığı belirtilir. Ancak o da tam karşısında olan Timurtaş Paşa’nın saldırısı üzerine çekilmek zorunda kalmıştır. Ordunun ağırlıkları Osmanlı askerlerince yağma edilir. I. Murad Karamanoğlu’nun eşyalarını ve harp aletlerini Timurtaş Paşa’ya hediye eder. Anlaşıla-cağı üzere bu çevirme ve ortadan yarma harekâtı Karaman atlı birliklerinin savrulmasına ve bir daha toparlanamamalarına yol açmış, etrafının çevrileceğinin farkına varan Alaeddin Bey ise hemen çekilerek esir düşmekten kurtulmuştur.

Kaynakta savaşın üçüncü safhası olarak Konya muhasarası gösterilir. Buna göre Alaeddin Bey kaçıp Konya kalesine kapanınca I. Murad burayı muhasara eder. Fakat kimse-nin kendi emri dışında saldırmamasına izin vermez. Bununla beraber Sırp çerisinden birkaç asker bu emre uymadıkları için cezalandırılır. I. Murad on iki gün surların karşısında hareketsiz durur. Karamanoğlu perişan olup elçi yolladıysa da bunu kabul etmez. Bu durum karşısında I. Murad’ın şehri ele geçirip kendisini ortadan kaldırmayı düşündüğünü zanneden Alaeddin Bey, hanımı olan Murad’ın kızı Sultan Hatun’u elçilikle yollar. Onun vasıtasıyla barışa yanaşan Murad, damadının gelip itaat arz etmesini ve elini

öpmesini ister. Alaeddin Bey sabahleyin I. Murad'ın otağına gelir, "elini öpüp ayağına baş" koyar. I. Murad da yine memleketini iklimini ona bağışlar. Oradan göçüp Beyşehir alır, Antalya ve İstanos'u (Korkuteli) alma niyetinden vaz geçip Bursa'ya döner. Sonra Tekeoğlu da sultanla barışmayı tercih eder.⁴² Neşri'nin kaynağının bu savaş tasvirinin genel hatlarıyla doğru olma ihtimali yüksektir.

İdris-i Bitlisî'nin metninde daha muhtasar olmakla ve isimler hatalı kaydedilmekle birlikte, bir-iki farklı ayrıntıyı bulmak mümkündür. Bu ayrıntılardan en önemlisi Kara Timurtaş Paşa'nın 2000 Sırp yardımcı kuvvetiyle savaşa katılmak üzere orduya ilhakı konusudur.⁴³ Burada verilen rakam mesela onunla büyük benzerlik arz eden İbn Kemal'in eserinde mevcut değildir. İdris-i Bitlisî'nin diğer anlatımları ise İbn Kemal ile nispeten paralellik gösterir, fakat daha muhtasar görünür. Mesela savaş kısmından çok az bahsedilmiş,⁴⁴ ayrıntılara hiç girilmemiş, süslü üslup öne çıkarılmıştır. Burada Timurtaş Paşa tek bir şahıs olarak yer alır ve Anadolu beylerbeyi olarak tanımlanır. 2000 zırhlı Sırp askerini o getirmiştir. Kütahya sahrasına gelindiğinde gelen elçinin tavrına ve Murad'ın sözlerine temas edildikten sonra elçinin küstahça sözleri üzerine kovuluşunu geniş olarak anlatan İdris-i Bitlisî, ordu düzenine geçer. Ona göre Murad, ordunun kollarını iki oğluna Yıldırım ve Yakub Çelebi'ye vermiş kendisi yeniçeri ve batıdan gelen müttefikleri ve yakınlarıyla ortada yerleşmiştir. Sağ kanatta Yakub Çelebi'nin yanında Saruca Paşa, Balaban Bey, İlyas Bey ve Müstecab Bey olup bazı Anadolu ümerasıyla bulunmaktadır. Sol kanatta Yıldırım'ın yanında ise Firuz Bey, Kastamonulu Hoca Bey ve 2000 zırhlı Sırp birliği yer almaktadır. Kara Timurtaş Paşa kendi hassa askeri ve Rumeli ümerasıyla ordunun arkasındadır. Taktiğe göre sağ veya sol kanattan herhangi bir talep gelirse bunlar hemen o tarafa yetişmek üzere ihtiyat kuvveti durumundadır.

İdris-i Bitlisî'nin bu tertip ile ilgili anlatımının Neşri'nin nakliyle benzerliği olmadığını söylemek mümkün-

⁴² *Cihannüma*, s. 96-99.

⁴³ *Heşt Bihişt*, vr. 151a.

⁴⁴ *Heşt Bihişt*, vr. 151b-152a.

dür. Zira o kendi dönemindeki düzene göre böyle bir sunuş yapmışa benzemektedir. Savaş anlatımında ise Yıldırım Bayezid'i öne çıkarması bu anakronizminin açık yansımasıdır. İdris-i Bitlisî'ye göre, Yıldırım Bayezid'in saldırıya başlayıp üstünlük sağlamasından cesaret alan Osmanlı beyleri hemen harekete geçmiş, bunlardan biri olan Timurtaş ise Alaeddin Ali Bey'e tesadüf ederek onu bozguna uğratmıştır. Hatta bu yüzden Alaeddin Bey'in savaş meydanında kalan malları ona bağışlanmıştır. Bu noktada İdris-i Bitlisî diğer kaynaklarda bulunmayan bir bilgiye de yer vererek başarısından dolayı Timurtaş Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliği ile vezirlik rütbesini aldığını ve bunun bu şekilde yapılan ilk tayin olduğunu belirtir. Ancak bu bilginin ana metne dayanıp dayanmadığı anlaşılamamaktadır. Üstelik Neşrî'nin aktardığı metinde de böyle bir bilgi bulunmaz. Bunun İdris-i Bitlisî'nin şahsi yorumuna dayandığını düşünmek daha uygun olur. İdris-i Bitlisî'nin metni, orijinal kaynağa sadık bir temelde ilerleyen Neşrî'nin anlatımına göre daha sofistike bir mahiyet arz eder. Aynı durum İbn Kemal'in eserinde de görülür. Onun anlattıklarında ise İdris-i Bitlisî'ye nispetle bazı ayrıntı farklılıkları mevcuttur. İbn Kemal'e geçmeden önce İdris-i Bitlisî'nin Konya Kuşatması'yla ilgili verdiği bilgilerin hem Neşrî ile hem de İbn Kemal ile benzerlik gösterdiğini, ancak tek önemli farkın I. Murad'ın kızı ve Alaeddin Ali Bey'in hanımı olan Sultan Hanım'ın adının "Sabiye" olarak kaydedilmesi olduğunu belirtelim.⁴⁵

Esas itibarıyla İbn Kemal'in konuyu ele alış şekli, yukarıda anlatılanlarla örtüşen bir genel çerçeveyi haizdir.⁴⁶ Ancak İbn Kemal, satın alınan toprak meselesini öne çıkarmaksızın Alaeddin Bey'in fesat başı olduğunu belirtir ve onu Osmanlıları arkadan vurmakla suçlar. Savaş kararı alınınca İsfendiyaroglu'ndan Germiyan'dan ve Las'dan (Sırplar) askerlerin geldiğini beyan eder. Karamanlıların

⁴⁵ *Heşt Bihişt*, vr. 152b. Larende'de 1382 tarihli medresesi bulunan bu hanımın adı kitabede Sultan Hatun diye geçer. Nefise ve Melek Hanım şeklinde de anılır. Bk. dipnot 8.

⁴⁶ Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman*, III. Defter, haz. Abdullah Satun, İstanbul 2014, s. 54-71.

gücünü belirtirken Turgut, Varsak, Tatar ve Türkmen gruplarını sayar, ileri gelen beyleri arasında ise Teberrük Bey, Samagaroglu Hızır Bey, Dilencioğlu Pir Ahmed Bey ile Babukoğlu Ali Bey'i zikreder. Hâlbuki İdris-i Bitlisî, bu beyleri Turgutlu, Tatar ve Türkman Cemaati, Samagarlu, Bayburdlu, Eski-İllü diye vermiştir. İbn Kemal'e göre, I. Murad Karaman elçisinin sahte barış teklifini reddettikten sonra Kütahya'dan üç günde Karahisar'a gelir, oradan Konya önlerine ulaşır. Frenkyazısı'nda durur. Buraya kadar Neşrî'deki metni takip ettiği anlaşılan İbn Kemal savaşın tasviri kısmında farklı bilgilere yer verir. Ona göre Osmanlı ordusunun sağ kolunda Yakub Çelebi, Kastamonu askeriyle İlyas Bey, Müstecib Subaşı, İnecek Balaban vardır. Sol kolda ise Bayezid Han yanında Las/Sırp askeriyle⁴⁷ Firuz Bey, Hoca Bey durur. Merkezde yeniçerilerin başında "yeniçeri ağası" Saruca Paşa vardır. Kendisine bağlı yayalarıyla I. Murad'ın önünde bir "set" gibi durmaktadır. Ordunun ardında ise Kara Timurtaş Paşa'nın birlikleri yer almıştır.⁴⁸ İdris-i Bitlisî ile karşılaştırılacak olursa burada bazı farklılıklar olduğu hemen anlaşılabilmektedir. Mesela İdris-i Bitlisî, Hoca Bey'i Kastamonu askeriyle Yıldırım Bayezid'in yanında gösterirken İbn Kemal bunları İlyas Bey'in emrinde Yakup Çelebi kolunda zikretmiştir. Saruca Paşa konusunda da farklılıklar vardır. İdris, onu yine Yakup Çelebi kolunda gösterir, fakat İbn Kemal'e göre o yeniçerilerle birlikte merkezdedir.

Anlaşılabileceği üzere bu noktaya kadar Neşrî Tarihi'nde yer alan metne kıyasen hem İdris-i Bitlisî hem de İbn Kemal daha muhtasar bir anlatımda bulunmuşlardır ve üstelik ordunun yerleşim düzenini de farklı bir şekilde vermişlerdir. Muhtemelen İbn Kemal, tıpkı İdris-i Bitlisî gibi, kendi dönemindeki ordu yerleşme nizamını, Neşrî'de bu hususta biraz da karışık olarak verilen ayrıntılar çerçeve-

⁴⁷ Gerek Neşrî gerekse İbn Kemal'de rastlanmayan ilginç ayrıntı, sadece *Heşt Bihişt*'te ve ondan naklen Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcû't-tevârih*'inde (I, 104) yer alır. Bu da Sırp ve Bulgar destek birliklerinin Rumeli beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa ile birlikte 2000 zırhlı atlı olarak savaşa gelmiş olmaları keyfiyetidir ki bundan yukarıda söz edilmiştir.

⁴⁸ İbn Kemal, III. Defter, s. 63-64.

sinde, kendisine göre yeniden düzenlemiş gözükmektedir. Ancak bunu yaparken Neşrî'deki metinde yer alan tertibi değiştirdiği, Neşrî'nin metninde geçmeyen "yeniçeri" lafzını kullandığı, Timurtaş Paşa'nın ordunun göğüs kısmında yer almasını ordunun ardında diye tarif ettiği, dolayısıyla istifade ettiği metni eksik bıraktığı hemen dikkati çeker. Hatta İdris-i Bitlisî'de olduğu gibi Neşrî'nin zikrettiği iki Timurtaş'ı tek bir şahsa indirdiği ve onu da ordunun ardına koyduğu görülür. Onun Kara Timurtaş olarak gösterdiği ve ordunun artçı birliklerinin kumandasını üstlendiğini söylediği şahıs, Neşrî'nin kaynağına göre Sivrihisar subaşı Timurtaş'tır. İbn Kemal savaşın anlatımı bahsinde hem İdris-i Bitlisî'ye hem de Neşrî'nin metnine nispetle daha fazla ayrıntı vermiştir. Ancak bu ayrıntıların Neşrî'deki metne bağlı bir genişletme olduğu ileri sürülebilir.

İbn Kemal'e göre Karaman ordusunda Turgut ve Varsak atlıları saf saf durmuş, iki koldan yürüyüşle hücumu geçmiştir. Buna karşı da sağ ve sol koldaki Osmanlı birlikleri hareket etmiştir. Bu esnada Samagaroğlu Hızır, bir "yılan gibi" süzülüp harp alanının bir kenarından ansızın çıkmış ve doğrudan I. Murad'ın bulunduğu merkezi hedeflemiştir. Timurtaş kendi alayıyla ordunun arkasında beklemektedir, bu saldırı üzerine kendisine haber yollanarak hemen harekete geçmesi istenmiştir. O da bulunduğu yerden çıkıp saldıranların önünü kesmiş ve onları dağıtmıştır. Bunu gören Teberrük Bey, Tatar ve Varsak atlıları ile bir büyük yığın halinde saldırıya geçmiştir. Onun arkasından ise okçu atışlarıyla bu hücumu destek verilmiştir. Bu saldırıyı Osmanlı tarafından Şehzade Bayezid karşılamış ve durdurmayı başarmıştır. Bu sırada I. Murad'ın sağ cenahındaki askerler hemen savaşa iştirak etmiş, Karamanlıların sol koluna saldırıp bu cepheyi çökertmiş, Turgut atlıları ve Türkmenleri dağıtmıştır. Böylece Karamanlıların hem sağ hem de sol kolları tamamen bozulmuş etrafta neredeyse kimse kalmamış, Alaeddin Bey bu durumu fırsat bilen Timurtaş Paşa'nın ani hücumuyla zor durumda kalınca kaçarak Konya kalesine kapanmıştır.⁴⁹

⁴⁹ İbn Kemal, III. Defter, s. 66-68. Bunun devamında Murad'ın Müslüman halkı incitmemek için kat'i emir verdiği, hiç kim-

Bu ifadeler fark edileceği üzere Neşri'nin kaynağındaki savaş tasviriyle yer yer örtüşse de ondan biraz daha ayrın-

senin malına dokunulmadığı, ancak birkaç Sırp askerinin ordudan uzaklaşarak Müslüman köylüleri sıkıştırıp onlardan zorla yiyecek maddeleri aldıkları, bazılarını eziyet ettikleri, bu şikayetlerin ulaşması üzerine I. Murad'ın bunları herkesin gözü önünde cezalandırdığı, Konya civarında 12 gün kaldığı sonra kızının aman dilemesi üzerine Alaeddin Bey'i affettiği ve böylece Karamanlıların bir bakıma Osmanlı vasalı hâline geldiği vurgulanır. Alaeddin Bey için şunları yazar: I. Murad, "... sâbıkâ taht-ı eyaletinde olan vilâyette emâret emrini yine kendüye mukarrer etti..." (I, 68-71). İdris-i Bitlisî bu kısımda aynen şunları yazar: "...Las ordusundan bazılarından böyle bir el uzatma hadisesi zuhura gelmişti. Adaleti sağlamak ve o zulmü def etmek için reaya ve acezeye el uzatan bu birkaç kişi de idam edilmişti. Zulmedebilecek diğerleri için ibret olmuştu. Memleket ahalisi Sultan'ın adaleti ve merhameti sayesinde refaha kavuştular. Konya şehrindeki birkaç hücumun ardından Karaman valisi Sultan'ın hisarı fethedeceğini, kendi hükümetini ve hanedanını kökünden sökeceğini anlamıştı. Zira hisardaki asker ve muhafızlar arasında bir zayıflık baş göstermişti. Sultan'ın galip geleceği aşikârdı. Her ne kadar yaptıklarından ötürü pişmanlık duysa da, giriştiği kötü işlerden dolayı özür dilese de kurtulacağını ümit etmiyordu. Yine de Sultan'ın melek huylu oluşuna ve iyi ahlakına güveniyordu. Kusurunun affedilmesi için *iftiharü'l-havâtin, bakiyyetu'l-havâkin* Sultan Hatun'u -ki Sabiye Sultan idi- aracı olarak seçmişti. Onun yanına da ehl-i fazıl kimselerden, ulemeden ve imamlardan oluşan bir güruhu tayin etmişti. Sabiye Sultan, hilafet ve merhamet-şiar babasının hizmetine varınca babasının evladına karşı olan şefkat duygularını kıpırdattı. [Sabiye Hatun] kocasının toz içinde bıraktığı Sultan'ın kalp ve gönül aynasını ağlama ve sızlama ile parlattı. Lütufkâr Sultan "akrabalarınızı ziyaret ediniz" mazmunu gereğince evladının bu yalvarışlarını dikkate alarak onun kocası olan Ali Bey'in bütün eski suçlarını bağışladı. Cezalandırmaktan vazgeçip ona ihsanlarda bulunmaya meyletti. Şöyle kararlaştırıldı: Ali Bey hisardan dışarı çıkacak, Sultan'ın elini öptükten sonra antlaşma şartları yenilenecekti. Karaman eyaleti eskiden olduğu gibi yine ona verilerek akranlarından daha imtiyazlı bir konuma getirilecekti. Sultan ahbine vefa göstermede bütün meliklerden daha sadık olduğu için Ali Bey onun bu sözlerine itimat ediyordu. Böylece sultanların sığınağı olan onun barğâhını öpmeye yöneldi. Sultan onun utançlık içinde olan tozlu

tılıdır. İbn Kemal savaşı, daha düzgün ve ayrıntıları hazf etmeyerek nakletmeye itina göstermiştir. Onun anlatımı, Neşrî'nin daha kısa kestiği anlaşılan kaynağındaki bilgilerle aynı zeminde ilerler. Bu bakımdan İbn Kemal, Neşrî'yi doğrudan değil muhtemelen onun kaynağını ondan bağımsız olarak görmek suretiyle ve yer yer kendisine göre genişleterek bu kısmı yazmıştır. Buradaki her iki anlatım da netice itibarıyla öncesindeki ve sonrasındaki savaş sistemleriyle karşılaştırıldığında Osmanlı ordu sisteminin benzerlerine göre giderek farklılaştığını ve başarıların da bir ölçüde buna dayandığını düşündürmektedir.

Şikârî'nin Alternatif Savaş Anlatımı

Bütün bu anlatılan seferin ve savaşın yegâne kaynağı Neşrî'nin metnine karşı, savaşın Karamanlıların bakış açısıyla kaydedildiği geç tarihli bir eser olan Şikârî'nin Karamannâmesi, alternatif bir anlatım sunsa da Karamanlıların mağlubiyetini üstü kapalı şekilde kabul eder. Bu ilginç alternatif metinde olaylar ters yüz edilerek barış isteyenlerin Osmanlılar olduğu noktası öne çıkarılır ve Murad'ın bu savaşdaki perişanlığı söz konusu edilir. Güvenilir olmamakla birlikte bu metinden bazı önemli bilgiler elde edilebilir; ama bu olayın en doğru anlatımının yine de Neşrî'deki metinde olduğu ve büyük ihtimalle bir görgü şahidinin ifadelerinin yer yer abartılı da olsa esas teşkil ettiği gerçeğini hatırdan uzak tutmamak gerekir.

Şikârî, olayları çok karışık ve takdim tehirlerle nakleder. Onun bu ilk savaşın sebeplerini izah ederken Germiyan ve Hamid-ili beyinin aradaki siyasi manevralarına vurgu yapması önemli görünür. Burada Kütahya ve Eğri-

yanağını parlattı. Kahr ve intikam atının dizginlerini cezalandırma yönünden kendi kendi lütuf ve merhamet eliyle çekti. Bu korku cenderesinden çıkarıp emn ü emana vardırırdı. Miras olan memleketini yeniden ona bağışladı. Karamanî hükümetinin anahtarlarını ona geri verdi. Ahd ü peymanı yenileme ve ittifak temellerini sağlamlaştırmaya koyuldu..." (vr.152b: Bu kısmın ve ayrıca ekteki mektubun tercümesini yapan Vural Genç'e teşekkür ederim).

dir'in ele geçirilmesi, Hamid-ili'ne Osmanlıların tamamen hâkim olmasının ortaya koyduğu gerilime temas edilmekte olması ilginçtir. Şikârî'nin metninde Karamanlı üstünlüğü bu vesileyle de sık olarak tekrarlanır. Orada I. Murad'ın "gazâyâ mâni" olan Karamanlılar tezine karşı, "küfrân-ı nimet" eden Osmanlı iddiası ön plana çıkarılır. Çünkü Şikârî'ye göre Osmanlı hanedanının kurucu atası Osman Bey'in ortaya çıkışında Karamanlar'ın rolü vardır. "Bî-asıl" olan yani soyu belli olmayan yahut önemli bir asaleti bulunmayan Osman'ı Karamanoğlu korumuştur, hatta onu Germiyanlılar birkaç defa esir almış, her defasında Karamanlılar'ın araya girmesiyle kurtulmuştur. Karamanlılar onu tabl ve alem sahibi yapmışlardır. Şimdi ise Osman'ın ahfadı iyiliğe karşı düşmanca davranmaktadır. Alaeddin Bey Osmanlıların düşmanca hareketlerini iştince şöyle demiştir: "İyiliğe iyilik olsa öküze bıçak olmazdı."⁵⁰

Şikârî yapılan savaşı birkaç safhada anlatmayı tercih eder. Ona göre önce çarhacılar çatışmış, sonra Turgutoğlu Ali Bey meydana çıkarak Murad'ı suçlamış, "Kostantin tekfurundan" iki kâfir beyinin çerileriyle gelmesini kınamış,⁵¹ Müslüman olana kâfir askerinin yardım etmesinin uygunsuz olduğunu söylemiştir. Bu anlatılanlar Osman Bey'in Balkanlı vasalllarının orduda bulunduğunu ifade eden Neşrî'nin kaynağının anlatımını destekler. Alaeddin savaş sırasında Moğol beylerine, Osmanlı kumandanlarından Kutlu ve Timurtaş'ı hedef almalarını tembih etmiştir. Bu isimler Neşrî'de de geçmektedir. Savaş tavsifinde ise Şikârî Karamanlılar'ın üstünlüğünü vurgular, savaşta Timurtaş yaralanmıştır. Onu gören Germiyanoglu harekete geçer, fakat Karaman tarafında onu Bulgar ve Gülnar askerleri karşılar. Göğezoglu, Germiyan beyi Alişir'i zor du-

⁵⁰ Şikârî, *Karamannâme*, nşr. M. Sözen-N. Sakaoğlu, İstanbul 2005, s. 208.

⁵¹ Metindeki ibare "tefur-ı Kostantin'den iki kâfir beyi" şeklinde olup ilk anda Bizans imparatorunun kastedildiği zannedilir. Ancak bunların Sırp askerleri olduğu ve yanlış bir tanımlamayla metne dâhil edildiğine şüphe yoktur. Yani Şikârî de Osmanlı ordusundaki Sırp yardımcı kuvvetlerden bahseder ve iki bey olarak tanımlı daha açık hale getirir (*Karamannâme*, s. 209).

rumda bırakır, fakat Alişir'in imdadına Hamidoğlu İlyas Bey yetişir. Bu anlatım yine Neşrî'nin kaynağıyla paralellik arz eder. Zira Osmanlı ordusunda Germiyan birlikleri, Timurtaş'ın idaresindeki orta kesimde yer almıştı. Neşrî'nin kaynağında Hamidoğlu zikredilmemekle beraber, Eğridir subaşısının askerlerinin mevcudiyeti, Hamid-ili'ne ait bir kısım birliklerin Osmanlı ordusunda hazır bulunmuş olma ihtimalini kuvvetlendirir.

Şikârî Osmanlı kaynaklarının aksine bu çarpışmaların üç gün boyunca sürdüğünü, dördüncü günü Kosunoğlu ile Davud Bey'in saldırıya geçtiğini, Alaeddin Bey'in ise cenge girmeksizin mücadeleyi uzaktan seyretmekle yetindiğini bildirir. Ona göre Murad Bey "zebun" olur, yenilir sulh ister, fakat Davud Bey sulhu önler, bozulan askere son darbeyi vurma fırsatının yakalandığını söylerse de Alaeddin Bey buna izin vermez. Murad ile anlaşmaya taraftar olur, bunun karşılığında Osmanlı ailesinden bir "oğlanı" rehin alır ve Beyşehir kalesine hapseder,⁵² ardından da geri çekilmesine müsaade eder. Şikârî bu şekilde savaşı Karamanlıların başarısıyla nihayetlenmiş olarak anlattıktan sonra başka çarpışmalara da yer verir.

Aradan iki yıl geçtikten sonra yeniden Murad'ın, Germiyanoglu ile Eşrefoglu'nun çağrısı uyarınca geldiğini yazar. I. Murad, Germiyanlılarla birleşip Akşehir'e gelmiştir. Alaeddin'e haber ulaşınca "İbn Osman"ın ahde vefasızlığından dem vurur, hatta bu yolda mektup yazar, burada bir de fetvaya yer verir. Mektupta "müslümanın müslümana kılıç çekmesinin dinen yanlış" olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁵³

⁵² Şikârî bu arada Murad'ın kardeşi Mustafa'dan söz eder, ama Mustafa Murad'ı Karamanoğlu ile savaşmaktan alıkoymaya çalışır, hatta Karamanoğlu ile buluşur (*Karamannâme*, s. 208). İlerleyen sayfalarda Şikârî Beyşehir'de hapsedilen "oğlan"ı Murad'ın kardeşi olarak tanıtır. Bu durumda hapse atılanın Mustafa olması düşünülebilir. Fakat bu hadisenin bir senaryodan ibaret olduğu açıktır.

⁵³ "Müslüman Müslümana kılıç çekmek hangi kitapta vardır? Müslüman kâfir askerinden yardım alıp Müslümanlar kırmağa gelmek hangi mezhepte vardır. ... fetvaları yanında olan ulemalar okudasın görelersin din-i Muhammed'e eyledüğün filer var mıdır?" (*Karamannâme*, s. 210).

Bununla birlikte Murad bunu dinlemez, fetvaları parçalar, cenge hazırlanır. Murad savaşta zor duruma düşerse de Moğol beylerinden yardım ister. Moğol beyleri (Galince, Esen, İsa) Alaeddin'in de kendilerinden yardım isteği karşısında kimi tercih edeceklerini söyleşirler ve sonunda Murad'ı seçerler, savaşa ağırlıklarını koyarak Alaeddin'in yenilmesine yol açarlar. Savaş yedi gün sürer. Alaeddin yenilince Konya'ya döner ve kaleye kapanır. Murad gelip Konya'yı kuşatır, ancak Alaeddin'in yardım istediği birlikler (Davud Bey, Kaya Beyoğlu Erdoğdu, Kosunoğlu) yetişir, kendisi de askeriyle dışarı çıkar ve Konya önlerinde Osmanlı ordusunu dağıtır. Murad yine muhasara altındadır, bu defa Süleyman Paşa onun için yine "bî-asıldır ve han oğlu değildir" deyip eğer fırsat bulsalar babalarını bile katledecek tıynetle olduklarını "mürüvvet" yani insaniyet/yiğitlik nedir bilmediklerini söylerse de Alaeddin alıcnaplık gösterip yenilmiş birine kıymanın "mürüvvet" olmayacağını ifade eder ve Murad'a bir kurtulma fırsatı tanır. Murad da askerleriyle buradan çıkıp kaçar. Sonra Akşehir önüne gelir, Sultandağı'na çıkar, buradan sürekli Konya'yı takip etmeye başlar. Alaeddin Bey, oğlu Mehmed ile düğün ve eğlence meclisindedir, Timurtaş Paşa Karamanoğlu üzerine varmaktansa Beyşehir'i vurup rehin olarak orada tutulan Murad'ın kardeşinin (Mustafa?) kurtarılması fikrini ileri sürer. Murad, Kutlu ve Timurtaş ile Beyşehir'e gelip kaleyi alır, kardeşini kurtarır, ayrıca bu civarda dört parça kale daha alır, sonra Bursa'ya döner. Şikârî bu vesileyle Germiyan oğlu ile Alaeddin'in konuşmalarına yer verir. Germiyan beyi şöyle söylemiştir: "Sultanım bu hususta suç senindir, bir çoban iken Yörük oğlu iken tabl ve alem verdin, ben dört kere habs eyledüm, muradım helâk etmekte, sen benimle onun için ceng eyledin..."⁵⁴

Kısaca anlaşılacağı üzere Şikârî'de yer alan ve iki parçalı olduğu anlaşılan metin aslında birbiriyle aynı hadiseyi naklediyor olmalıdır. Şikârî ikinci metinde Alaeddin Bey'in mağlubiyetini ve Murad'ın Konya'yı muhasarasını kabul eder bir anlatım ile ama olayları Karamanlıların lehine gelişmiş şekilde aktarmayı tercih etmiş görünür.

⁵⁴ *Karamannâme*, s. 211-213.

Verdiği bilgilerde Neşri'nin kaynağıyla yer yer örtüşmeler vardır, bununla beraber hadiseyi iki ayrı olay halinde aralarında iki yıllık bir fasıla olduğu hâlde göstermekte bulunması söz konusu bilgilerin güvenilirliğini önemli ölçüde sarsmaktadır. Yine de bu metin karşı tarafın bakışı itibarıyla olayın nasıl algılanmış olduğunu anlamak bakımından iyi bir örnek oluşturur. Öte yandan Karamanlılar'ın Osmanlılara bakışındaki küçümsemeye yönelik ibarelerin devamlı tekrar edilmesi hayli manidardır. Bu ise iki rakip beyliğin üstünlük mücadelesinde devreye soktukları propagandanın mahiyeti hakkında son derece açıklayıcıdır.

Netice olarak Osmanlı savaş tarihinde bugüne kadar önemi pek farkına varılmamış olan Frenkyazısı Savaşı'yla başlayan gelişmeler, Anadolu'da I. Murad'ın üstünlüğünü teyit ettiği gibi beylikleri onun vasali haline getiren süreci de başlatmıştır. Bunun en çarpıcı örneği Frenkyazısı Savaşı'ndan bir-iki yıl sonra Murad'ın I. Kosova Savaşı'na giderken içlerinde Karamanlı askerlerin de bulunduğu bütün vasalllarının ordusunda bulunması keyfiyetidir. Sadece bu durum bile *Karamannâme*'nin hadiseleri nasıl kendi zaviyesinden çarpıtarak vermiş olduğuna iyi bir örnektir. Karamanoğulları'nın üstünlüğünü meşru zeminlerde vurgulamaya itina eden *Karamannâme*'ye karşılık Osmanlı tarafında da Karamanlılar'ın Osmanlılara tabi bir durumda oldukları argümanı geliştirilmiştir. Özellikle Karamanoğulları'nın gücünün kırıldığı ve ortadan kalktığı zamana ait Osmanlı kroniklerindeki temel söylem, onların daha ilk dönemlerdeki hareketlerinin "isyan" olarak nitelenmesidir. Gayet iyi bilindiği gibi özellikle de hiç olmazsa 1386'ya kadar olan devre için Karamanoğulları'nın tabiliği diye bir husus söz konusu değildi ve karşılıklı rekabet ve savaşlar da Karamanlılar için bir "metbuya karşı isyan" hususiyeti taşımıyordu. Öte yandan Frenkyazısı Savaşı aradaki mevcut dengeye bir son vererek, Karamanoğulları tarihi açısından tam bir dönüm noktası oldu; Osmanlı hâkimiyetinin ilk kuvvetli adımlarının atılması önünü açtı. Sonraki dönemlerde Osmanlılar -kısa ara dönemler hariç- diğer bütün Anadolu beylikleri üzerinde

kati bir merkezî otorite kurdularsa da Karaman beyliğini kendi başına tabilik ve bağıllık şartıyla yerinde bırakmayı, askeri ve stratejik gerekçelerle uygun gördüler. Bu durum ancak İstanbul'u alan Fatih Sultan Mehmed'in yeni siyasetinin devreye girişiyle değişecektir.

Münşeatü's-Selâtîn, I, 108-110: Ahmed Celayir'e Yollanan Frenkyazısı Beşaret-nâmesi.

"Cennet-mekân Sultan Murad Han Gazi Hazretleri Tarafından Karamanoğlu Ali Bey'in İnhizamında Bağdat ve Azerbaycan Hâkimi Sultan Ahmed Celâyirî'ye Yazılmış Olan Nâme-i Hümâyûn Sûretidir".

[s. 108] Bismillahirrahmanirrahim. *Yardım ancak Allah katındandır. Doğrusu Allah güçlüdür, hakimdir.*⁵⁵ Hamd ü sena sebepsiz bağışlarda bulunan o bağışlayıcı hazrete, (vâhib-i bi-illet), *kellemtuhu*'nun (Onunla konuştum) sebebine (illet-i kellemtuhu) farz ve lazımdır ki bu cömert bedenimizi [s. 109] *Gerçekten biz seni yeryüzünde bir halife yaptık*⁵⁶ hilatiyle süslemiş, yüce himmetimizi fesadları def ve beldeleri feth yolunda bütün kullardan daha fazla imtiyazlı konuma getirmiştir. Din-i metin-i Muhammedî'nin desteğinin ve Şeriat-ı mübîn-i Ahmedî'nin geleneğinin *salat ve selam onu vaz' edenin üzerine olsun* bereketiyle bizim kutlu hareketimizi büyük fetihlerin ve sevinçlerin gerçekleşme sebebi yapmıştır. Birçok memleketi *kefere-i fecerenin* tasarrufundan çıkarıp fethettikten sonra bizim etrafımızda olan İslâm hâkimlerinin çoğu itaat halkasını boyunlarına takmakla ve bizim sınırsız ihsan ve inamlarımızdan faydalanmakla müşerref oldular. Âl-i Germiyan ile kutlu oğlu Yıldırım Bayezid *Allah onun ömrünü uzatsın* arasında evlilik vuku bulunca Karamanoğlu Ali Bey de bu duruma gıpta edip türlü tazarrularda bulunarak kendisini benim evlatlarım zümresine dâhil etmişti. Böylece bizim bu konuda ona olan kutlu itimadımız artmış oldu. Bunun üzerine hemen Rumeli gazasına yönelme emri verdim. Yo-

⁵⁵ *Kur'an:* 8/10.

⁵⁶ *Kur'an:* 38/26.

lun daha yarısında iken adı geçen Ali Bey'in bu akrabalık bağını kopardığı, Hamid hâkiminden satın aldığımız bazı belde ve köylerin tamamını yağmalayarak korkunç bir edepsizlik yaptığı haberi geldi. *En iyisi geri dönmek* tercihini göz önüne alarak Karaman beldelerine vardık. Onun bu meşru olmayan davranışlarına kayıtsız kalmayıp *bir kötülüğün cezası da onun misli bir kötülükledir* muktezası gereğince onu mükâfatlandırmak için Hak'tan nusret talep ettik. 788 senesi Şevval ayının 25. Çarşamba günü bu yola baş koyup sadece ilahî lütuflara sarılarak mücahitlerle, kutlu evlatlarla, Rumeli ve Anadolu beylerbeylerinin, sair ümeranın ve yüce soylu zaimlerin askerleriyle, yeniçeri ve azapların saflarıyla –*Allah onlara yardım etsin ve desteklesin*–Mahmiye-i Konya'ya iki fersah mesafede zafer alametli sancaklarımızla hazırlandık. Müşîr-i ekrem, veziriazam Ali Paşa'yı –*damet maalihu*– ordunun önüne tayin ettik. Karamanoğlu Ali Bey'in de savaşa girişi fırsatını kolluyorduk. [Ali Bey] ordusunun sağ ve sol kanadını Turgutlular, Varsağlılar, kalabalık Türkler ve çirkin görünüm-lü ayaktakımı ile doldurmuştu. Veziriazam ise ordunun en ön saflarında elindeki gürzü düşmanlarından esirgemi-yordu. Sıra Rumeli beylerbeyi yemînü'd-devle Timurtaş Paşa'ya –*dame uluvvuhu*– geldi. O da bu yolda dakika ziyan etmeyerek mertçe savaştı. Sol kanattan Anadolu beylerbeyi Saruca Paşa –*dame ikbaluhu*– hiç durmadı. Bizi kötü amelli düşmanın zamanından çıkardılar.⁵⁷ Ali Bey sağ ve solunun dağılmış ve yenilmiş vaziyette olduğunu görünce baş aşağı olmuş sancaklarıyla ordunun *kalbine* hücum etmek istedi. Yardım bulmuş kutlu evlat Yıldırım Bayezid Han –*Allah onun ömrünü arttırsın ve kadrini yükseltsin*–yıldırım gibi parlayan kılıcıyla düşmanların üstüne vardı. Şahlara yakışır bir hamle ile onları mağlup ederek Konya Kalesi'nin içine kadar onları kovaladı. Düşman yenilmiş bir şekilde hisara kaçınca saadet alametli gaziler sınırsız ganimete kavuştular. Bütün ümera ve askerlere kalenin etrafını muhasara etmelerini ferman ettik. Ali Bey hemen yalvaran dilini uzatıp, şefaata talep eden elini bizim mer-

⁵⁷ Metindeki ifade bu şekildedir. Burada muhtemelen düşmanın baskısından, tehlikesinden kurtulma anlamı söz konusudur.

hamet eteklerimize dolayarak özür diledi. Biz de *kavmin vaktiyle aziz olan ve sonra zillete düşen insanlarına rahmet ediniz* mazmunu gereğince onun hatasını bağışladık. O vilayeti tekrar ona verdik. Beş vakit namazda *hidayetiy-le bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun!*⁵⁸ manasını dilimizden düşürmeyip saltanat karargâhına geri döndük. Bu beşâretnâme-yi 'umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim Abdülkerim Çavuş *-zide kadruhu-* eliyle *nime'lmeâb* canibine gönderdik ki bu durumdan haberdar olasız ve oranın ahvalini bildiresiz ki onunla teselli olalım. Günlerin ve gecelerin dönüşü [s. 110] o kutlu talihli şehriyarın meramına uygun olsun! Cömert olan Allah'ın lütfuyla.

el-cevab (Ahmed Celayir'in cevabı)

...âli-hazret, felek-menzilet, Süreyya-mertebet, padişah-ı gerdûn-pâye, hümâ-sâye ve şehinşâh-ı hurşîd-vâye, lutf-pîrâye noyan-ı a'zam, hüdavendigâr-ı muazzam, melik-i mülûkü'l-ümem, sultanu'l-Arab ve'l-Acem, hakânü't-Türk ve'd-Deylem, gıyasü'l-İslâm ve'l-Müslimîn, el-kâim bi-emrillah, el-gazi fi sebilillah, el-müeyyed min indillâh Ebu'n-nasr Sultan Murad...

Bu tahiyyat 790 senesinin Rebiyülevvel ayının başında kaleme alındı. Yani kötü akıbetli kardeş olan Hüseyin'in hezimete uğratılmasından sonra.

(Satırların devamında iki taraf arasındaki dostluğun devamı temennileri var. Uzun zaman o taraflardan haber beklerken ansızın sultanın elçisi Abdülkerim Çavuş'un Karamanlıların yaptığı küstahlıklar karşısında alınan intikamı bildiren haberlerle geldiğini beyan ediyor.)

⁵⁸ Kur'an: 7/43.

KOSOVA 1389: KİMİN ZAFERİ?*

1 989 YILINDA ANKARA'DA KOSOVA SAVAŞI'NIN 600. YILDÖNÜMÜ DOLAYISıyla yapılan bir seminerde, aynı yıl bazı Batı ülkelerinde ve Eski Yugoslavya'da yapılanlar gibi Balkan tarihinin bu önemli savaşının sonuçlarının oluş ve sonuçlarına yönelik bir dizi tebliği sunulmuştu.¹

Söz konusu sempozyumun amacı, aynı yıl dönemin eski Yugoslavyası'nda doğrudan Kosova Savaşı'nı konu alan ve buna dayalı olarak Kosova üzerinde oluşturulan millî bilinci daha da takviye etmeyi hedefleyen geniş çaplı toplantılara karşı Türk tarihçilerinin bununla ilgili görüşlerini açıklamaktı. Zira bir süre sonra gelişecek olan parçalanma sürecinin temellerinin böyle bir tarihi olaya dayalı olarak millî şuuru artırmak suretiyle başlatılacağı, bir avuç tarihçinin katıldığı bu sempozyumda siyasi mahiyeti itibarıyla değil ama tarihi zemini itibarıyla kavranarak, farkedilmişti. Ne yazık ki bu farkediş, her zamanki alışılmış suni gündemlerle beslenen genel yayın organları tarafından kamuoyuna duyurulamamıştı. Buna karşılık Belgrad televizyonu geniş çaplı programlar yapmakla kalmayıp Türkiye'ye gelerek bu hususta içlerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinin de bulunduğu bir grup tarihçi ile muhtelif röportajlar yaparak görüş almış ve bunları kendi kamuoyuna yansıtmıştı.

* "Kosova 1389: Kimin Zaferi?", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul 2008, s. 567-573.

¹ *I. Kosova Savaşı'nın 600. Yıldönümü Sempozyumu (26 Nisan 1989). Bildiriler*, Ankara 1992, s. 1-11.

Kosova meselesi, Yugoslavya'nın dağılmasına ve ardından elim bir iç savaş yaşanmasına yol açan hadiseler serisinde hiç şüphesiz önemli bir yere sahip olup bugün de hâlâ siyasi bir çekişme mevzuu olmayı sürdürmektedir. Bu noktada her şey neredeyse bu meselenin tarihi temellendirmesinin başlangıcı olarak "tasvir ve tahayyül" edilen 1389'daki Osmanlılar ile Sırlar ve müttefiklerinin karşı karşıya geldikleri bir Ortaçağ savaşında adeta düğümlenmektedir.

Kosova Savaşı'nı neticeleri ve bakış açıları bakımından akisleri zamanımıza kadar canlılığından hemen hemen hiçbir şey kaybetmeksizin süren nadir hadiselerden biri olarak tanımlamak mümkündür. Bu savaşa muharebe taktik ve teknikleri, askeri niteliği dışında böylesine önem kazandıran husus, bir milletin devlet olma bilincini ve bu bilinçle büyük hedeflere ulaşma yolunda son derece sert ve keskin bir siyaset izlemesini temellendirmiş bulunmasıdır.² Aslında örneklerine tarihte çok rastlanan fazla önemli sayılmayacak bir meydan savaşının –siyasi gelişmeler sonucu neredeyse medeni dünyanın bütün alaka ve müdahalesine yol açacak derecelerde– zamanımıza kadar unutulmaksızın canlılığını koruması, ona benzerlerine nispetle oldukça farklı bir tarihi değer kazandırmıştır. Bir bakıma tarih belki de hiç bu kadar abartılı şekilde millî fikirlere vasıta edilmemiştir. Burada meseleyi ilginç kılan bir başka husus, söz konusu millî bilincin mağlubiyete dayalı olarak teşekkül etmiş olmasıdır; yani bir mağlubiyetin "muhtaşem bir zafer" olarak telakkiyiyle tarihi bir çarpıtma yapıp etnik üstünlüğün bunun üzerine inşa edilmesidir. Bu hadise netice itibarıyla parçalanmış Ortaçağ Sırp feodal teşekkülleri için bir ilerleme ve hayatiyet sağlamış olsaydı, bunu anlamak kolay olabilirdi. Ancak 1389 Kosova Savaşı Sırp prensliklerinin hayatlarını idame ettirmekten ziyade onların 15. yüzyıl ortalarına kadar kat'i ilhakına zemin hazırlayan bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Şu hâlde bu anlaşılmaz gibi gözüken

² Bunun için bk. N. Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, trc. Ö. Arıkan, İstanbul 1999, giriş kısmı. Burada şu ifadeler meselenin güncel boyutları itibarıyla dikkat çekicidir: "Yugoslavya bunalımı Kosova'da başladı, Kosova'da bitecek".

kavrayış, hangi saiklere dayanır? Bu konuda ne gibi iddialarda bulunulmuştur? Askeri ve siyasi sonuçları tamamen Osmanlıların lehine gelişen bu savaş niçin Sırp folklöründe ve hatta tarihçiliğinde bir zafer olarak algılanır?

Kosova'nın bugünkü sınırları itibarıyla durumu, geçmişte aynı coğrafi tanımlama içerisinde mütalaa edilmediği Osmanlı idari teşkilatı bünyesinde, herhangi bir ayrıcalık ifade etmez. Askeri açıdan Osmanlıların Bosna'ya ve Kuzey Arnavutluk'a hakim olabilmek için buraya büyük önem verdikleri fikri, dönemin Osmanlı idari teşkilatının yapısına bakıldığında pek bir değer taşımaz. Ancak bugünkü Kosova sınırları düşünüldüğünde belirli bir anlam kazanır.³ Sırp tarihçileri ve diğer bazı araştırmacılar tarafından imparatorluk olarak telakki edilen Stefan Duşan'ın kurduğu siyasi birlik, bu coğrafyayı da içine alan bir vüs'atte, ideal bir hedef olarak tanımlanır.⁴ Bu birliğin idealize edilmesinin altında hiç şüphesiz bugüne yönelik ciddi bir siyasi hedef yatmaktadır. Duşan'ın kurduğu Sırp çarlığının sona erişiyile birlikte Lazar'ın ortaya çıkışı sonucu yeniden toparlanmaya çalışan gücün 1389'da dağıtılmasının ve Osmanlı hâkimiyetine yol açacak süreci hızlandırmasının Sırp tarihçiliğini ve münevver kesimini derinden etkilemiş olduğu açıktır.

Tarihi kayıtlar 16 Nisan 1346'da Üsküp'te taç giyen Duşan'ın aldığı imparatorluk unvanıyla ortaya çıktığını ve 1355'te ölümü ile kurduğu siyasi birliğin dağıldığını ve devletin küçük müstakil feodal beyliklere bölündüğünü ortaya koyar.⁵ Bunlardan biri olan ve Morova Nehri etrafında hâkimiyet kuran Lazar'ın giderek sivrilmesi, 1371'de

³ Kosova'nın coğrafi konumu ve tarihi boyut için bk. M. Aktepe, "Kosova", *DİA*, XXVI, 216-219.

⁴ Ekonomik potansiyeli askeri yapısı itibarıyla Balkanlar'da 1354'te sahnedeki en büyük devlet Duşan'ın Sırp Çarlığı idi ve Türklere karşı koyabilecek tek lider olarak görülmekteydi. Gözünü İstanbul'a diken Duşan, Bizans dünyasında yeni bir Sırp idaresi kurmak istiyordu ve ülkeyi de Sırbistan ve Romania (Yani Romalıların ülkesi) şeklinde ikiye ayırmıştı (Bk. D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, trc. B. Umar, İstanbul 1999, s. 272).

⁵ D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 272-273; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. F. Işıltan, Ankara 1981, s. 481-490.

Duşan'ın oğlu ve halefi Kral Uroş'un ölümünün ardından gerçekleşmiştir. Duşan'ın oluşturduğu bağımsız Sırp patrikliğinin desteklemesiyle gücünü daha da artıran Lazar, zaman içerisinde belirli bir siyasi birlik oluşturacak kudreti elde etmiştir.⁶ Bu gelişmelerde 1371'deki Çirmen Savaşı'nın da önemli bir yeri vardır. Söz konusu savaş Türklerin Balkanlara yerleşmesi açısından 18 yıl sonra vuku bulacak Kosova Savaşı'ndan daha etkili rol oynamıştır.⁷ Ancak hem Osmanlı hem de Sırp ve Batılı kaynakların Kosova Savaşı'na odaklanmasında, Sırbistan'ı yeniden ihya edeceği düşünülen Lazar'ın ve Balkanlar'daki hızlı Osmanlı ilerleyişini sağlayan I. Murad'ın ölümleri neredeyse bütün bir mücadeleyi gölgede bırakacak derecelerde etkili olmuştur. Şimdi 1389 yılı arifesine dönerek gelişen olayları hatırlatıp nihai bir çarpışma ile noktalanacak –veya sonraki tartışmalar nazarı itibara alınırsa belki de noktalanmayacak olan dönemi anlamaya çalışalım.

Hemen hemen birçok modern incelemede, I. Murad'ın Lazar'ın üzerine yürümesine sebep olarak, 1388'de Ploçnik adlı yerde bir Osmanlı birliğinin uğradığı yenilgi gösterilir. Son yapılan bir araştırmada, bu yerleşmiş bilgiye karşı çıkılarak, 1386'da Niş'in Osmanlılar tarafından fethinden Kosova Savaşı'na kadar geçen devrenin iyi bir kronolojisi yapılmıştır.⁸ Buna göre Niş'in kuzeybatısındaki Ploçnik'te Osmanlı kuvvetleriyle Sırp birlikleri karşılaşmışlarsa da her iki taraf arasında ciddi bir çarpışma olmamış; bunun hemen ardından da I. Murad 1386 Ekim'inde Niş'i ele ge-

⁶ Lazar'ın faaliyetleri için bk. R. Mihaljcic, *Lazar Hrebeltjanovic: istorija, kult, predanje*, Belgrad 1984.

⁷ Çirmen Savaşı'nda büyük bir Sırp ordusu bir gece baskını ile neredeyse bütünüyle yok edilmişti. Osmanlı kaynaklarında yer almayan bu savaş muhtemelen Sırp Sındığı Savaşı ile karıştırılmıştır (Bk. C. Jirecek *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, s. 329-331; a.mlf, *Geschichte der Serben*, I, Gotha 1911, s. 438-39; Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1998, s.120-121; F. Başar, "Çirmen Savaşı'nın Balkan Tarihindeki Yeri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, XII, 1998, s. 51- 55).

⁸ S. W. Reinert, "Niş'ten Kosova'ya: I. Murad'ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 183-230.

çirmiştir. Sırp kroniklerinin bu konudaki karışık bilgileri, bunları tahlil etmeksizin kullanan bazı araştırmacıları yanıltmış, yanlış okuma ve değerlendirmelerin bir sonucu olarak böyle bir kanaat oluşmuştur. Hâlbuki 1388 Ağustos’unda Osmanlı kuvvetlerinin ağır yenilgiye uğraması, Bleka adlı yerde Bosna Kralı Tvrtko önderliğindeki Bosna ordusu karşısında olmuştur. Bu sebeple Lazar’ın bu savaşla herhangi bir ilgisi veya rolü olmamıştır. I. Murad’ın Lazar üzerine yürümesi onun Tvrtko ile işbirliği yaptığı kanaatine sahip olmasının bir sonucudur. Zira I. Murad, Sırp prenslerinin birbirleriyle olan dostane yahut hasmane ilişkilerinden haberdar değildi ve bütün faturayı olayla doğrudan ilişkisi olmayan Lazar’a çıkarmıştı.

Bu kronoloji Osmanlı kaynaklarının esaslı şekilde tahlili ve yerli kaynakların yardımıyla geniş ölçüde doğrulanabilir; ancak I. Murad’ın tamamen yanlış kanaatlerle hareket etme düşüncesi, tarihi çerçeveye pek uymamaktadır. Zira uçlarda Osmanlıların çok iyi haber alma kaynaklarının bulunduğu bilinmektedir. Lazar ile Tvrtko arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında ciddi bir istihbarat alınmış olabilir. Öte yandan Lazar’ın bu dönemde hiçbir vakit Osmanlı vasalı olmadığı yolundaki iddialar da dayanaksızdır. Bu konuda Osmanlı kaynakları, hususiyle Neşri’nin bu olayları anlatırken kullandığı ve I. Murad dönemini tafsil eden bir “Gazanâme”nin bilgileri farklı bir tablo çizer.⁹ Burada isyan eden bir vasalın cezalandırılması motifi hakimdir. Bundan dolayı Lazar’ın I. Murad ile olan eski bağına göz ardı etmemek yerinde olur. Ancak bunun bir vasalın isyanından ziyade Osmanlı sınırlarında baş göstermesi muhtemel bir tehlikenin bertaraf edilmesi şeklinde yorumlanabileceği düşüncesi genel hatlarıyla doğrudur. Aslında vasallık bağı sanıldığıının aksine I. Murad döneminde hiçbir zaman çok kuvvetli olmamıştır.¹⁰ Bu tür bağlar özel-

⁹ *Neşri Tarihi*’nde yer alan bu kısım (*Kitab-ı Cihannüma*, nşr, Unat-Köymen, Ankara 1987, I, 210-310), H. İnalçık’a göre Ahmedî tarafından kaleme alınmış “Gazanâme” adlı eserdir (Bk. “Ahmedi’s Gazaname on the Battle of Kosovo”, *Kosovo*, Paris 2000, s. 21-26; “I. Murad”, *DİA*, XXXI/2006, s. 161,163).

¹⁰ Bk. F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Türkmen Dünyası*, İstanbul 2005, s. 44.

likle Yıldırım Bayezid zamanında daha katı bir şekle dönüşmüştür. Bundan dolayı vasallık sisteminin tek bir olgu olarak ele alınmaması ve zaman dilimleri içindeki değişiminin gözden kaçırılmaması gerekir.

15 Haziran 1389'da vuku bulan Kosova Savaşı'nda iki tarafın neredeyse birbirine eşit kuvvetler hâlinde (yaklaşık 30 bin kişi) karşı karşıya geldikleri, Osmanlı ordusunun bir müdafaa savaşı yaptığı, ilk süvari saldırısını Sırp ve Bosna ordusunun gerçekleştirdiği dönemin kaynaklarının tahlilinden anlaşılmaktadır. Bundan sonra savaşın üç önemli dönüm noktası mevcuttur. Bunlar ilk saldırıdan sonraki gelişmeler sonucu a) Müttelik Sırp ordusunun dağılması, b) Lazar'ın damadı ve önemli bir Sırp gücünü kumanda eden Vuk Brankovic'in savaş meydanından çekilmesi, ayrıca Bosna kuvvetlerinin de benzeri şekilde savaşa girmemesi, c) Nihayet Lazar'ın öldürülmesi ve I. Murad'ın suikasta maruz kalmasıdır.¹¹ Savaşın sonucunu bu olaylar belirlemiş, hatta bunlar mücadelenin nasıl ve kimin zaferiyle neticelendiği konusundaki tartışmalara da zemin hazırlamıştır.

Sırp kaynaklarından bir bölümü savaş sırasında Vuk Brankovic'in ihanet edip Lazar'ı yalnız bıraktığını yazarlar. Bir Katalan kaynağı ise Lazar'ın damadı Brankovic'in Lazar'ın ölümü üzerine savaşın kaybedilmiş olduğunu düşünerek bir an önce beyliği eline geçirebilmek için savaş meydanından çekilip kendi topraklarına döndüğünü belirtir.¹² Bundan dolayı savaşın kaybı bir kısım araştırmacılar tarafından Vuk'un ihanetine bağlanır.¹³ Aslında öyle anlaşıyor ki

¹¹ Savaşın cereyan tarzı ve gelişmeler ile ilgili bk. F. M. Emecen, "Kosova Savaşları", *DİA*, XXVI/2002, 221-223; M. Braun, *Kosovo. Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig 1937; G. Skrivanić, *Kosovska Bitka (15 June 1389)*, Cetinje 1956; T. Emmert, *Serbian Golgotha, Kosovo 1389*, New York 1990; Y. Halacoğlu, "Kosova Savaşı", *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara 1992, s. 29-34; N. Malcolm, *Kosova*, s. 86-111.

¹² "Bey olmak için kendi topraklarına döndü" (bk. Malcolm, *Kosova*, s. 95'teki alıntı).

¹³ 1601'de yazılmış bir eserde onun savaştan önce Türklerle gizli gizli görüştüğü ve kendi komutanına ihanete razı olduğu belirtilir (Ragusalı Mavro Orbini'nin eserinden nakleden Malcolm, *Kosova*, s. 95). Bu bilgi daha sonra taammüm etmiştir.

Vuk Brankovic çekildiğinde zaten her şey bitmiş gibiydi ve Lazar ölmüştü. I. Murad'ın şehadetinden de Brankovic'in haberi yoktu. Sırp kaynakları olaya I. Murad'a suikastta bulunan Miloş Kobiliç'i de katarak Lazar ve Vuk Brankovic'in onu Türk taraftarı olarak suçlaması üzerine Miloş'un Murad'ı öldürme yemini ettiğini de belirtirler. Bu ise epik bir kahramanlık hikâyesiyle metni dramatize etme anlayışının bir sonucu olsa gerektir. Böylelikle burada karşımıza çıkan bir başka kilit şahsiyet hiç şüphesiz Miloş olacaktır.

Osmanlı kaynaklarında savaşın sonuna doğru yahut sonunda I. Murad'ın uğradığı suikasttan sonra öldüğü, esir düşen Lazar'ın ise I. Murad'ın vefatının ardından idam edildiği bilgisi esas alınır. Savaşın sonucunu da Yıldırım Bayezid tayin etmiştir. Kısaca bu kaynaklarda yer verilen görüşler özetlenecek olursa: Çekilen Sırp kuvvetlerini takibi dolayısıyla Murad'ın yanında çok az adam kalmış, ölümler içinde gizlenen bir yaralı asker, padişaha bir isteğinin olduğunu söyleyip yanına gelerek gizlediği hançerle onu şehit etmiştir. Genel olarak Ahmedî, Şükrullah, Karamanî Mehmed Paşa, Âşıkpaşazâde gibi ilk Osmanlı müverrihleri¹⁴ küçük farklarla bu bilgilere yer verirlerken onlarla çağdaş Enverî çok farklı bir rivayeti kaydeder. Ona göre Miloş (bu ad metinde zikredilir) daha önce sultanın kulları arasında bulunmuş, bilahare kaçıp yeniden Hıristiyan olmuş ve babasının yerine geçerek beyler arasına girmiştir. Bundan dolayı Murad'ın yanına kadar gelebilmiştir.¹⁵ Yani Miloş, ölümler arasına gizlenen bir yaralı değil Lazar'ın tutulmasının ardından padişaha itaat etmek üzere gelen bir Sırp beyi olarak takdim edilir. Bu bilgi, olayların seyri yanında Sırp ve Katalan kaynaklarındaki karışık rivayetlerle karşılaştırıldığında hadiseye dikkat çekici bir boyut kazandırır.

Sırp ve bazı Batı vekayinameleri, Murad'ın ölümünü çarpışmanın ortalarında düzenlenmiş ve önceden tertip-

¹⁴ Bunların tamamı için bk. *Osmanlı Tarihleri* I, İstanbul 1949, s. 20-21 (Ahmedî); s. 55-56 (Şükrullah); s. 133-134 (Âşıkpaşazâde); s. 347 (Karamanî Mehmed Paşa).

¹⁵ *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 32-33.

lenmiş bir saldırının sonucuna bağlama eğiliminde olup kahraman 12 şövalye –bir başkasına göre 9 şövalye– içinde bulunan Miloş’un mızrakla I. Murad’ı yaraladığı gibi bir motifi ortaya atarlar. Böylece Murad’ı öldürmeye and içmiş soylu fedai gurubunun sistemli bir saldırısı şeklinde inandırıcılıktan uzak epik/destansı hikâye oluştururlar. Bir Katalanlı kronikçi, daha da ileri gidip Murad ile göğüs göğüse çarpışmaya and içmiş bir Macar şövalyenin atını mahmuzlayıp sultana ulaştığını, Murad’ın ona bir ok savurduğunu, fakat buna aldırış etmeksizin mızrağını fırlatıp sultanı yaraladığını yazar.¹⁶ Bu konuda daha pek çok destansı hikâye, epik şarkı ve şiirler mevcuttur.¹⁷

Bütün bu meselede şurası açıklıkla belirtilmelidir ki, Osmanlı ordugâhında en iyi korunan yer padişahın bulunduğu merkezdir. Buraya ulaşabilmek için çok güçlü bir saldırının yapılması gerekir. Ancak kaynaklar böyle güçlü bir saldırıyı ima etmezler. Murad’ın yanındakiler savaşın kazanıldığını gördükten sonra savunma zincirini gevşetmiş ve bu sırada ya tertipli ya da münferit bir suikast gerçekleşmiş olmalıdır. Bu noktada Enveri’nin yazdıklarının doğru bir bilgiye dayanma ihtimali ortaya çıkar. Ayrıca diğer Osmanlı kaynaklarının da böyle bir senaryo uydurmaları, yani Murad’ı gaflet içinde gösterecek derecede olayı tasviri pek beklenemez. Şayet göğüs göğüse bir çarpışma vaki olsaydı bu çok şerefli bir kahramanlık olarak tebşir edilirdi.

Bu arada konuyla ilgili bir başka ilginç iddia, Murad’ın suikasta uğramasında yerine geçmek isteyen oğlu Yıldırım Bayezid’in parmağı olduğudur. *Bezm ü Rezm* adlı eserin müellifi olan ve Bayezid’in amansız düşmanı Kadı Burhaneddin’in tarihini kaleme alan Esterâbâdi, Bayezid’in babasını öldürttüğü şeklinde bir rivayetin kulaktan kulağa yayıldığını belirtir.¹⁸ Bundan hareketle daha sonraki Osmanlı-Sırp ittifakının da dikkate alınarak Bayezid’in Sırp

¹⁶ Bunun için bk. Malcolm, *Kosova*, s. 101.

¹⁷ Bunlarla ilgili olarak bk. R. J. Gorup, “Kosovo and Epic Poetry”, *Kosovo: Legacy of Medieval Battle*, ed. Vucinich-Emmert, Minneapolis, I, 1991, s. 109-122; keza diğer yazılar.

¹⁸ *Bezm ü Rezm*, trc. M. Öztürk, Ankara 1990, s. 354.

dostlarıyla anlaştığı, savaş sırasında bu suikastin gerçekleştirildiği, hatta Lazar'ın ölümünde onunla anlaşılan Vuk Brankovic'in rolü olduğu üzerinde durulur. Fakat bu iddiayı destekleyecek argümanlar çok zayıftır. Öncelikle *Bezm ü Rezm*'deki bilgi, Osmanlı karşıtı bir kaynak olması dolayısıyla güvenilir değildir. Öte yandan Vuk Brankovic'in hıyaneti konusu da yukarıda temas ettiğimiz gibi bir karıştırma mahsulüdür. Bundan dolayı bu iki zayıf bilgiyi birleştirerek böyle bir iddiayı ileri sürmek doğru bir yaklaşım olmamalıdır. Lazar'ın ise esir düştükten sonra Murad'ın uğradığı suikastın ardından idam edilmiş olduğu açıktır. Onun savaş sırasında Osmanlı kumandanlarından Eyne Bey subaşı ile çarpışırken öldürüldüğü bilgisi, yine ona kahramanlık rolü biçme gayretinin bir sonucu gibi görünmektedir.

Bütün bunlardan sonra bu makalenin başında belirtilen soruya dönelim. Savaşı kim kazandı? Böyle bir soru oldukça garip karşılanabilir. Zira Kosova üzerine dikkat çekici bir araştırma yapmış olan N. Malcolm'un ifadesiyle, "...Sırp tarihinin bu en meşhur yenilgisiyle ilgili olarak böyle bir sorunun sorulması oldukça tuhaftır..."¹⁹ Savaşın Sırp tarafı tarafından kazanıldığı kanaati Sırp dinî metinleri ve halk kültüründe yaygın olduğu gibi bazı tarihçiler tarafından da benimsenmiş gözükmektedir. Daha temkinli olanları ve bazı Batılı tarihçiler ise burada savaşın galibi veya mağlubunun bulunmadığı görüşünü ortaya koymuşlardır.²⁰ Kaynaklara inildiğinde Osmanlı kroniklerinde tereddüde mahal verilmeksizin burada kazanılan zaferden söz edilir. Ancak bazı kaynakların –mesela Ahmedî ve Âşıkpaşazâde– ilgilerini I. Murad'ın suikastine çevirip savaşın sonucu hakkında bir ifade kullanmamaları tamamen özet anlatımın bir sonucu olup bundan mesele ile ilgili bir netice elde edilemez.

Neşri'nin kaynağı ve Enveri çok açık olarak bunu bir Osmanlı zaferi şeklinde belirtmişlerdir. Buna mukabil savaşın hemen sonrasında Bosna Kralı Tvrtko'nun Floransa

¹⁹ Kosova, s. 105.

²⁰ T. Emmert, "The Battle of Kosovo: Early Reports of Victory and Defeat", *Kosovo*, I, 19-40; a.mlf, *Serbian Golgotha*, s. 60.

senatosuna yolladığı mektupta, Kosova Savaşı'nı Türklere karşı kazanılmış büyük bir zafer olarak takdim etmiş olması dikkat çekicidir. 1 Ağustos 1389'da senatoya yollanan bu mektup bugüne ulaşmamıştır. Ancak Floransa senatosunun 20 Ekim 1389 tarihli cevabi mektubunda Tvrtko'dan alınan haberler tekrarlanarak bundan duyulan memnuniyet ifade edilmiştir.²¹ Aslında Tvrtko savaşa katılmamıştı ve çekilen Bosna kuvvetlerinden aldığı haberlerde Murad'ın ölümünü duyunca bunu bir zafer olarak bildirmeyi tercih etmişti. Çünkü önemli olan büyük bir rakibin bir şekilde hayatını kaybetmesiydi ve o tamamıyla Murad'ın öldürülmesi hadisesine odaklanmıştı. Savaştan birkaç yıl sonrasına ait bir Fransız kaynağında da buna benzer bilgiler aktarılmıştır. Yine ilk dönem Sırp dinî metinlerinin bazılarında Murad'ın yenildiği belirtilmiştir.²²

Anlaşılabileceği üzere burada da Murad'ın ölümü motifi ön plandadır. Yani Osmanlı padişahının savaş sırasında beklenmeyen ölümü, hadiseyi daha çok şahıslara ve bilhassa liderlere indirgeyen tarihçilik anlayışının veya algılayış biçiminin bir yansıması olarak, büyük bir zafer şeklinde telakki edilmiştir. Gerek Osmanlı gerekse diğer kaynaklar savaşın oldukça zorlu geçtiğini ve her iki tarafında önemli kayıplar verdiğini doğrular; ancak neticenin Osmanlı lehine olduğuna şüphe edilemez. Hatta N. Malcolm, erken dönem bir dinî metinde "iki taraf tükendiği için savaş sona erdi" ifadesinin önemine dikkat çekerek, günümüz tarihçilerinin çoğunun savaşın esas olarak bir galibinin bulunmadığı kanaatinde olduklarını, ama savaşın iki önemli vasıf taşıdığını belirtir. Ona göre bunlardan biri askeri bakış açısidir ve bu da buradaki mücadelenin Osmanlı zaferi olarak nitelenebileceğini ortaya koyar. Çünkü dağılıp kaçan taraf Sırp'lardır. İkinci olarak Sırp'lara bütün askeri güçlerini harcamışlar ve bir daha toparlanamamışlardır. Buna karşılık Türkler her seferinde büyük kuvvetlerle

²¹ T. Emmert, "The Battle of Kosovo", s. 22-23; a.mlf, *Serbian Golgotha*, s. 45-47.

²² Bu kaynaklar için bk. T. Emmert, *Serbian Golgotha*, s. 42-79; a.mlf, "agm", s. 23. Ayrıca, R. Bogert, "Paradigm of Defeat or Victory? The Kosovo Myth Vs. The Kosovo Covenant in Fiction", *Kosovo*, I, 173-187.

Balkanlara gelmeyi sürdürmüşlerdir; bundan dolayı uzun vadede bu yine Sırpların aldığı önemli bir yenilgiye dönüşmektedir.²³ Lazar'ın oğlunun yanında bulunan Konstantin 1430'larda savaşı kat'i olarak Türklerin kazandığını açık şekilde belirtmiştir.²⁴ Bundan da anlaşılacağı üzere bugüne ulaşan Kosova mitosunun beslenme kaynakları Lazar'ın şahsında tecessüm eden Sırp Ortodoks kültüdür. Zamanımızda da Sırp düşüncesi bu mitosun sarsılmaz etkisi altında bulunmaktadır.

Netice olarak Kosova'daki savaşın galibinin kim olduğu yolundaki sorunun anlamsızlığını vurgulamak ve bu husustaki tartışmaların bir "fikir idmanı" yapmanın ötesinde bir faydasının bulunmadığını belirtmek hatalı olmasa gerektir. Bu konuda herhangi bir tereddüde düşmek anlamsızdır. Eğer savaş ileri sürüldüğü gibi kat'i bir neticeye ulaşmamış olsa dahi burada askeri açıdan önemli olan savaş meydanında kimin kaldığıdır. Ne de olsa bir savaşın galibi ve mağlubu, savaş meydanında en son kimin kalmış ve kimin çekilmiş olmasıyla belirlenir.

²³ *Kosova*, s. 106-107. Ayrıca savaşın kısa ve uzun vadedeki sonuçları için bk. F. M. Emecen "I. Kosova Savaşı'nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, s. 35-44.

²⁴ Metin için bk. Emmert, *Serbian Golgotha*, s. 82; ayrıca Malcolm, *Kosova*, s. 107. Kostantin Filozof 1411'den beri Lazar'ın oğlunun yanında idi ve onun faaliyetlerini kaleme almıştı. Bundan dolayı yazdıkları önem kazanmaktadır.

I. KOSOVA SAVAŞI

1389*

1 371'DE ÇİRMEN SAVAŞI'YLA BALKANLARA DOĞRU İLERLEMeye BAŞLAYAN Osmanlıların bu kesimde 20. yüzyılın başlarına kadar sürecek olan hâkimiyetlerinin iki önemli dönüm noktasını oluşturan savaşlar aynı yerde yapıldığı için kaynaklarda I. ve II. Kosova savaşları olarak anılırlar. Bunların her ikisinde de müttefik birliklerle karşı karşıya gelinmiş olup ilkinde Sırp, ikincisinde ise Macarlar öncülük yapmışlardır.

Bir meydan muharebesi özelliği taşıyan savaşlardan özellikle I. Kosova Savaşı, ikincisine göre gerek sebepleri gerekse oluş şekli ve sonuçları itibarıyla ön plana çıkmış, çeşitli tartışmalara yol açmış ve Sırp tarihçiliği açısından "millî bilinci" hazırlayan bir dayanak noktası olarak görülmüştür.

Osmanlıların Rumeli yakasına ilk geçişleri sırasında Balkanlarda Stefan Duşan'ın kurduğu devlet, 1355'te onun ölümüyle parçalanmış ve bu yörede bağımsız feodal prenslikler ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri olan ve Morova Nehri civarında hâkimiyet kuran Sırp Kralı Lazar 1371'de Duşan'ın oğlu ve halefi Kral Uroş'un ölümü üzerine giderek sivrildi ve Sırbistan'da önemli bir güç odağı hâline geldi. Ancak Çirmen zaferinden sonra I. Murad'ın baskısı karşısında onun hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Son yapılan incelemeler, onun Osmanlı vasallığından ayrılarak Bosna Kralı Tvrtko ve diğer bazı despotlarla Osmanlılar

* F.M. Emecen, "Kosova Savaşları", DİA, XXVI (2002), 221-224.

aleyhinde bir ittifak kurduğu ve birlikte hareket etme çabası içinde bulunduğu yolundaki bilgilerin tartışmalı olduğunu ortaya koyar. Genel olarak kaynaklar, I. Murad'ın Lazar üzerine yürüyüp Kosova'da onunla çarpışmasını, 1388'de Osmanlı birliklerinin Ploçnik'te yenilgiye uğramasına bağlarlar. Buna karşılık Niş'in kuzey batısındaki Ploçnik'te Osmanlı ordusunun karşılaştığı Sırp'lar ile pek şiddetli olmayan küçük bir çatışmaya girdiği ve hemen ardından da 1386 Ekim sonlarında Niş şehrini ele geçirdiği; 1388'deki yenilginin sebep gösterildiği savaşın Bleka'da Bosna Kralı Tvrtko ile yapıldığı, bunun üzerine I. Murad'ın Lazar ile Tvrtko arasında gizli bir işbirliği olduğu zannına kapılarak doğrudan Lazar'ın üstüne yürüdüğü ileri sürülür. Bununla birlikte kaynakların tahlili, Lazar ile Tvrtko arasında Osmanlı karşıtı bir ittifak oluşturulduğunu gösterir. I. Murad'ın bu hareketi bir vasaletin aleni isyanına karşı bir hareketten çok, Osmanlı sınırlarında baş göstermesi muhtemel bir tehlikenin ortadan kaldırılmasına yönelik olmalıdır. I. Murad'ın Kosova ovasına yürüdüğü sırada Lazar onu karşılamak üzere değişik milletlerden savaşçıların da yer aldığı müşterek birliklerini toplamıştı. Sırp, Bosna, Hırvat, Arnavut, Bulgar, Macar, Çek askerlerinden oluşan müttefik kuvvetleriyle, vasal hale gelmiş olan Anadolu beylikleri, Makedonya'dan Pirlepe yöresinin idarecisi Kral Makro ile Doğu Makedonya'nın kuzey kısımlarına hakim Kostantin Dajanovic'in askerlerinin de yer aldığı Osmanlı ordusu Kosova ovasında karşı karşıya geldi. I. Murad karargâhını ovada Gümüşhisar'da (Liplan) kurmuş, Sırp kuvvetlerinin durumun öğrenmek için tutulan esirleri konuşturmaya çalışmış ve sonunda Lazar'ın onu beklemekte olduğu haberini almıştı. Keşif için yollanan Evranos Bey de müttefik güçler hakkında yeni haberler getirmişti. I. Murad yüksekçe bir yerden Sırp-Bosna ordusunu gördü ve savaş için yeni bir taktik de muhtemelen bu sırada belirlendi. Asker sayısı itibarıyla iki taraf arasında çok bariz bir dengesizlik yoktu. Osmanlı ordusunun asker sayısı kaynaklarda genellikle çok abartılı olarak verilir (500 binden başlar 60 bine kadar iner). Bazı araştırmalarda ise Osmanlı tarafı için 35 bin, Sırp tarafı için 16-20 bin rakamı yer alır. Ancak muhtemelen iki tarafın kuvvetleri de birbirine denk olup karşılıklı

olarak asker sayısı 20-30 bin dolayındaydı. Benzer şekilde savaşın tarihi de tartışmalıdır. Batılı kaynaklarda 15 Haziran tarihi genel olarak kabul görmekle birlikte, bunun eski takvime dayalı olması sebebiyle 28 Haziran'a rast geldiği üzerinde durulmaktadır. Savaş düzeni hakkında Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgiler karışıktır. Osmanlı ordusunun merkezinde padişah ile birlikte yeniçeriler (sağında ve solunda olarak 1000'er kişi), sağ kolda şehzade Bayezid, sol kolda ise Anadolu beylikleri askerleriyle şehzade Yakup bulunuyordu. Bayezid'in yanında Rumeli'nin namılı uç beyleri de vardı. Sırplar ise Lazar merkezde, sağda damadı Vuk Brankovic, solda ise Bosna Kralı Tvrtko'nun askerleri yer alacak şekilde yerleşmişlerdi.

Savaşın cereyan tarzı ve safhaları hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Ancak genel olarak yapılan tahliller, Osmanlı ordusunun savaş meydanında müdafaada kaldığını, süvari gücüne sahip Sırp müşterek ordusunun saldırıyı gerçekleştirdiğini ortaya koyar. Özellikle Osmanlı tarihçisi Enveri, ağır süvari hücumundan ve bunların okçular vasıtasıyla dağıtıldıklarından söz eder. I. Murad'ın bulunduğu merkezin sıkı bir şekilde hendek, koruyucu tahta perde, kalkanlar ve birbirine bağlanmış develerle koruma altına alındığına dair bilgiler vardır. Adeta bir seyyar kale hâline getirilmiş olan bu merkez hat, savaşın sonucunu belirleyecek bir şekilde takviye edilmişti. Taktikler de bu ana merkez temelinde belirlenmişti. Mücadele üç safhada cereyan etmiştir. Bunlar Sırpların ilk saldırısının ardından dağılması, Sırp despotu Vuk Brankovic'in ve Bosna Kralı Tvrtko'nun çekilmeleri ve savaşın son bölümlerinde I. Murad'ın ve Lazar'ın ölümü hadiseleridir.

İki ordu karşı karşıya geldiğinde I. Murad kendi merkezinde 1000 okçunun sağ kola, 1000 okçunun da sol kola mevzilenmesini emretti. Evranos Bey kendi teklifiyle sahte bir saldırı icra etmek üzere görevlendirilmişti. Yaya okçuların yaylım hâlde ok atışları Sırp birliklerinin düzenini sarstı. Sırplar süvarilerini öne çekip arkalarına yayaları gizlemişlerdi. Bunlar ok atışıyla karşılaşınca ilk hücumda kalkan taraf oldu. Fakat okçuların menziline girdiklerinde saldırı düzenleri bozuldu. Ağır zırhlı olan ve muhtelif ül-

kelerden gelen süvarilerden oluşan bu grup kendilerine ok yağdıran sol taraftaki Osmanlı kuvvetlerini dağıtmayı başardı. Oradan merkeze yöneldi, savunma hattını sıyrarak arkadaki ordunun ağırlıklarının, eşyalarının mühimmatının bulunduğu kesime kadar geldiler. Böylece Osmanlı sol kanadını çöktürdüler. Fakat sağ kolda Yıldırım Bayezid'in başında bulunduğu kuvvetler henüz savaşa girmemiş olup bekleme halindeydi. Bu bozgunu öğrenince Yıldırım Bayezid süratle saldırıya geçti ve Sırp'ları geri çekilmeye zorladı. Merkezdeki kuvvetleri toparlayan Ali Paşa da tekrar savaşa girişti. Bir bakıma Osmanlılar burada da tam olarak belli olmasa da bir çevirme harekâtı uygulamışlardı. Bozulan Sırp kuvvetleri dağınık şekilde kaçıyordu. Böylelikle sabah başlayan savaş öğleye kadar yaklaşık üç saat içinde sonuçlanmıştı. Bunun ardından da tam her şey bitmişken ve Osmanlı askerleri kaçanları kovalarken savaş meydanında I. Murad'ın tertipli bir suikaste maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Yakalanan Lazar da Osmanlı ordugâhında idam edilmiştir. Bu vaziyet savaşın mahiyetini tamamen değiştirecektir.

Sırp kaynakları savaş sırasında Vuk Brankovic'in ihanet ederek Lazar'ı yalnız bıraktığını yazarlar. Bir Katalan kaynağı ise Brankovic'in Lazar'ın ölümünden sonra krallığının başına geçmek için süratle savaş meydanından ayrıldığını belirtmektedir. Bu sebeple Brankovic'in ihanetiyle Osmanlı galibiyetinin ortaya çıktığı iddiası bu son muteber kaynak çerçevesinde anlamsızlaşmaktadır. Brankovic, hem Lazar'ın ölümü hem de ordunun bozulması sebebiyle geriye çekilmek durumunda kalmıştır. Ayrıca muhtemelen ne o ne de yine geri çekilen Bosna Kralı Tvrtko, I. Murad'ın şehid düştüğünden haberdar olmuşlardı.

Osmanlı kaynakları Neşri dışında genellikle I. Murad'ın ölümü olayına odaklanmıştır. Neşri savaş hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermekle birlikte, savaşın seyrini karıştırmış gözükmektedir. Ancak efsanelere boğulmuş olan Sırp kaynaklarına nispetle en kullanışlı olanıdır. Osmanlı kaynaklarında önce I. Murad'ın suikaste kurban gittiği ardından da yakalanmış olan Lazar'ın öldürüldüğü belirtilir. Onlara göre I. Murad, bir ara etrafında çok az asker bulunduğu hâlde dolaşırken yerdeki yaralılar-

dan biri ona bir isteği olduğunu söyleyip yaklaşma izni almış ve gizlediği hançerle onu yaralayıp vefatına sebep olmuştur. Diğer kaynaklardan ayrılan Enveri ise, I. Murad'ı hançerleyen Miloş'un daha önce sultanın kulları arasında bulunurken sonradan kaçıp Hıristiyanlığa dönen bir Sırp Beyi olduğunu yazarak, onun I. Murad tarafından tanınması sebebiyle yanına yaklaşabildiğini ifade etmiştir. Sırp ve diğer Batılı kaynaklar olayı tertipli, önceden planlanmış bir saldırı olarak görme eğilimindedir. Soylu bir fedai gurubu aralarında anlaşmışlar ve bunlar içinde yer alan Miloş saldırı sırasında mızrakla Murad'ı yaralamış ve ölümüne yol açmıştır. İnandırıcılıktan uzak olan bu bilgi, epik bir hikâyeye dönüşerek Sırp mitolojisinde önemli bir yer edinmiştir. Bu konuda I. Murad'ın yanındakilerin savaşın kazanıldığı garantisini gördükten sonra savunmayı gevşettikleri ve bu sırada padişahın ya tertipli ya da münferit bir suikast sonucu hayatını kaybettiği sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca olayda Sırp despotu Vuk Brankovic ile gizlice anlaşılan ve kendine taht yolunu açmak isteyen Yıldırım Bayezid'in parmağı olduğu iddiası ise bir senaryodan ibarettir. Yıldırım Bayezid'in amansız düşmanı olan Kadı Burhaneddin adına yazılmış *Bezm ü Rezm* adlı eserde yer alan imalı bir ifadeden hareketle böyle bir sonuca ulaşmak, kaynağın Osmanlı karşıtı bir çevreye ait olduğunu hesaba katmamaktan kaynaklanmış olmalıdır. Öte yandan Lazar'ın da Murad'ın uğradığı suikast sonrasında öldürülmüş olduğu açıktır.

Bazı Sırp kaynaklarında bu savaş, büyük bir Sırp zaferi olarak nitelendirilir, hatta modern Sırp literatüründe de bu iddia yer edinmiştir. Daha temkinli olanlar ise savaşın galip ve mağlubunun bulunmadığı görüşündedirler. Bosna Kralı Tvrtko'nun Floransalı senyörlere yazdığı mektupta savaşı Türklere karşı kazanılmış büyük bir zafer olarak müjdelemesi, muhtemelen onun savaş sonucunu beklemeden bozgunluk emareleri görüldüğünde savaş alanından çekilmesi ve çok sonra padişahın ölüm haberini alınca da bunu büyük bir başarı olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Aslında bu tür haberlerin ortak noktası I. Murad'ın vefatı olup bu durum büyük bir zafer olarak anlaşılmış ve nakledilmiş olmalıdır. Hâlbuki kesin askeri başarının Osmanlılar tarafından

kazanıldığını, 1411'de Lazar'ın oğlunun yanında bulunan Kostantin açık bir dille belirtmektedir.

Kosova Savaşı Sırp tarihçiliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Sırp milliyetçiliğinin en popüler efsanesini oluşturur. Bu felakete dayalı milli efsane, Sırp benliğinin teşekkülünde önemli bir rol oynamış, zengin bir destanî kahramanlık edebiyatı oluşmuştur. Savaşın Osmanlılar açısından önemi, yerli feodal beylerin direnişinin kırılması, güneye doğru inme imkânını ve Kuzey Sırbistan'daki hâkimiyetin kapılarının açılmasını sağlamasıdır. Ayrıca uzun vadede Osmanlıların Balkanların güney kesimine yerleşmelerine, bölgenin sosyal, ekonomik hatta etnik ve siyasi yapısında önemli değişmelerin meydana gelmesine de zemin hazırlamıştır.

NİĞBOLU SAVAŞI 1396*

OSMANLILAR İLE HAÇLI KUVVETLERİ ARASINDA NİĞBOLU KALESİ ÖNLERİNDE 1396 (798) yılında yapılan savaş, Haçlı seferleri tarihinde amaç, hedef ve katılım bakımından klasik anlamda vurgular taşıyan son savaş olarak tanımlanır. 25 Eylül 1396/21 Zilhicce 798'de Niğbolu Kalesi önlerinde meydana gelmiş ve kısa sürede kalabalık Haçlı güçlerinin bozguna uğramasıyla sonuçlanmıştır. Batı Avrupa'nın, Doğu Hristiyanlığı ile birlikte doğrudan Türkleri hedef alan ilk ciddi askeri harekâtı şeklinde de nitelenmiştir.

Seferin ana sebebi Türklerin Balkanlar'daki önlenemez ilerleyişini durdurmak, tehlike altındaki Macaristan'a yardımcı olmak, böylece Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamaktır. Kuşatma altındaki İstanbul'un kurtarılması, Bizans'a yardımda bulunulması amacı ise ikinci planda düşünülmüştür. Sefer propagandası yapılırken Haçlı seferleri ruhuna uygun biçimde İstanbul üzerinden Kudüs'e ulaşma ve Hristiyanlığı yüceltme temel hedef şeklinde öne çıkarılmıştır. Dönemin Batılı tarihçileri, önce İstanbul ve oradan Anadolu içlerinden geçerek yahut deniz yoluyla hareket ederek Suriye'ye veya Suriye sahillerine, Mısır limanlarına ulaşma ve Arz-ı Mukaddesi fethetme gibi planları ileri sürmüştür. Aslında seferin açılması ve organizasyonu, Türk tehdidini derinden hisseden imparatorun kardeşi Luxemburg hanedanından Macar Kralı Sigismund'un etkili teşebbüsleri sonucu gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda Bizans İmparatoru II. Manuel de Batı'da müttefik arayışı

* F. M. Emecen, "Niğbolu Savaşı", *DİA*, XXXIII (2007), 89-92.

içindeydi ve diplomatik teşebbüslerde bulunuyordu. Ancak Haçlı Seferi'nin ana mihverini, Tuna hattında Osmanlıların tehdidi karşısında zor durumda kalan ve sınıra inerek onlarla mücadele edip Küçük Niğbolu'yu alan (Mayıs 1395) Sigismund'un faaliyetleri oluşturmıştır.

Avrupa'da 14. yüzyıl sonlarında genel durum böyle büyük bir ittifak için uygundu. Yüzyıl savaşlarının ilk safhası sona ermiş (Mart 1396), Fransa ve İngiltere arasında bir mutabakat sağlanmıştı. Roma'daki Papa IX. Boniface ve Avignon'daki Papa (antipapa) XIV. Benedict böyle bir seferi destekleyici bildiri yayımladılar. En dikkat çekici propagandacı ve faal bir Haçlı olan Phillippe de Meziere, İngiliz Kralı II. Richard'a bir mektup yazarak Fransa Kralı VI. Charles ile iş birliği yapması çağrısında bulundu. Burgundiya, Orleans, Lancaster dükleri yardıma hazır olduklarını bildirdiler. Macar Kralı'nın gönderdiği Gran Başpiskoposu Johann de Kanizsa başkanlığındaki elçilik heyeti önce Venedik'e (Ocak 1395), oradan Lyon'a ve Burgundiya'ya gitti, ardından Paris'e geçti (6 Ağustos) ve Fransa Kralı ile buluştu. Haçlı müttefikleri sefer hazırlıklarını süratle yaptılar, gerekli maddi destek kolaylıkla sağlandı. Eflâk Voyvodası Mircea, Osmanlılarla yaptığı mücadele dolayısıyla biraz da gönülsüz olarak Macarlar'ın yanında yer aldı. İtalyan denizci devletleri ve Rodos şövalyelerinden yardım vaadi alındı. Fransız kuvvetleri, Nisan 1396'da Dijon'da Burgundiya dükünün yirmi dört yaşındaki oğlu Jean de Nevers kumandanlığında toplandı. Bar dükünün oğlu Philippe, Guy de la Trâmouille, kardeşi Guillaume, Amiral Jean de Vienne ile Chasseron hâkimi Oudard'dan oluşan bir danışma kurulu oluşturuldu. Daha sonra bütün Haçlı ordusunun Buda'da (Budin/Budapeşte) bir araya gelmesi kararlaştırıldı.

Dönemin Batılı kronik yazarları Fransızların 1500'ü okçu, 6500'ü piyade, diğerleri şövalye, toplam 10 bin kişiyle Buda'ya ulaştığını yazarlar. Onlara Alman prenslerinin (Bavyera, Saksonya, Hesse, Luxemburg, Rhineland, Swabia, Alsace, Setiermark vb.) 6 bin kişiyle katıldığı, İngilizler, Huntington Kontu John Holland emrinde 1000 kişiyle geldiği, Lehistan, Bohemya, İtalya, İspanya/Aragon şövalyeleri ve birçok maceraperestin 13 bin kişiyle Buda'ya ulaştığı belirtilir. Mircea'nın 10 bin kişilik kuvveti olduğu, Rodos şövalyeleri ve

İtalyan gemilerinin Karadeniz yoluyla Tuna ağzına girdiği, ordunun asıl ağırlığını 60 bin kişilik kuvvetle Macarların oluşturduğu dönemin kaynaklarında ifade edilir. Böylece müttefik Haçlı kuvvetinin 100 bin dolayına ulaştığına değinilir. Ancak bu rakamların doğru olmadığı, bütün ordunun ancak 12 bin-16 bin dolayında olabileceği ileri sürülür. Gerçekten de savaşta hazır bulunan ve Osmanlılara esir düşen bir Alman asker, Sigismund'un ordusunu 16 bin olarak gösterirken Batılı güçlerin toplam sayısının 6 bin olduğunu yazmıştır. Buda'da toplanan bu ordu (1396 Temmuz sonu) Sigismund'u fazlasıyla memnun etmiş ve gururlandırmıştı, ancak aşırı saldırı hisleriyle değil daha ihtiyatlı ve Türk kuvvetlerinin durumuna göre savunma stratejisiyle hareket edilmesi taraftarıydı. Onun bu düşüncesi güçlü ve kalabalık ordularına güvenen Batılı liderler için hiç de cazip değildi. Onlar, Hristiyanlık ve şövalyelik onuruyla hızlı ve seri bir biçimde ilerleyerek Türkleri mahvetmek, İstanbul'u aşip doğrudan Kudüs'e yürümek istiyorlardı. Orduda bulunan ve seferin tarihini kaleme alan Froissart'a göre bütün "Türkiye" fethedilecek, Suriye ve mukaddes yerlere ulaşılacaktı.

Batı'da bu gelişmeler olurken 1394'te Tuna bölgesine seri bir hücum yaparak sınır hattındaki Macar kalelerini tehdit eden, Silistre ve Niğbolu'yu ele geçiren Yıldırım Bayezid, İstanbul'un ablukasını sürdürüyordu. Macarlar'la savaş hâli devam ettiğinden Batı'daki gelişmeleri de yakından takip ediyordu. Froissart'a göre Milano Dukası Gian Galeazzo, Haçlı ittifakı hakkında Yıldırım Bayezid'e haber göndermişti; ancak bu bilginin sıhhati şüphelidir. Zira Yıldırım Bayezid'in böylesine büyük bir Haçlı yürüyüşünü haber alır almaz acele ile hareket etmiş olması önceden bir duyum alınmadığına yahut onun böyle bir harekâtı beklemediğine işaret eder. Fakat Osmanlı ordu sistemi, beklenmedik olaylar ve böyle ani bir harekât için hızla teşkilatlanma ve bir araya gelme konusunda tecrübeye sahipti. Yıldırım Bayezid süratle Niğbolu istikametine giderken savaş hâlindeki diğer birlikleri de Niğbolu'ya kaydırmıştı. Buraya ulaşıldığında ordu mevcudu 20 bine ulaşmıyordu. Bunların bir bölümü çok geç olarak orduya katılmış yorgun kuvvetlerdi. Batı kaynaklarındaki, Osmanlı ordusunun miktarının Haçlılar'dan daha fazla olduğu bilgisi (200-400 bin arası rakamlar veri-

lir) doğru değildir. Genellikle araştırmacılar Osmanlı kuvvetlerini 100 bin civarında gösterip Haçlı ordusu ile denk durumda bulunduğunu belirtirlerse de her iki tarafın asker sayısının bu rakamların çok altında olduğu açıktır.

Buda'da toplanan Haçlı kuvvetlerinin sözcüsü Enguerand de Coucy, Türklerin hareketi beklenmeksizin bir an önce saldırıya geçilmesi yolundaki görüşleri Sigismund'a kabul ettirince Haçlılar, Orsova yakınlarında Tuna'yı aşip Osmanlı topraklarına girdi. Buraya kadar Katolik halkın yaşadığı alanlarda ilerledikleri hâlde askerin disiplinsizliği yüzünden geçtikleri yerlerde baskı ve şiddet uygulamakta geri kalmadılar. Bu durum Osmanlı topraklarına girince daha da arttı. Batılı tarihçilere göre o dönemlerin genel tavrına uygun olarak orduda tam bir disiplinsizlik, sefahat ve uygunsuz hareketler hâkimdi. Haçlılar, önce Osmanlılara tabi olan Bulgar Prensi Straşimir'in kendileriyle işbirliği yapması sonucu Vidin'e girdiler, buradaki küçük bir Türk birliğini tamamen imha ettiler. Bu olay dolayısıyla Jean de Nevers ve 300 kadar asilzâde şövalye unvanını aldı. Ardından iki kat surla çevrili, az sayıda askere sahip bir Türk garnizonunun savunduğu Rahova Kalesi'ne saldırdılar. Eu Kontu Philippe d'Artois ile Mareşal Boucicaut (Jean de Meingre) kumandasındaki Fransızlar kaleyi almakta başarılı olamayınca Sigismund yetişerek bunları takviye edip bozguna önledi ve kale ele geçirildi. İçindekilerin çoğu sivil, asker, yaş ve cinsiyet ayırımı yapılmaksızın katledildi. Haçlı kaynakları bu harekât sırasında Tuna civarında irili ufaklı birçok istihkâmın da alındığını belirtir. Haçlılar seferin en önemli hedefi olan Niğbolu önlerine gelip kaleyi kuşattılar (8-10 Eylül). Fakat Niğbolu'daki Osmanlı muhafızları, kalenin son derece sarp bir mevkiye bulunmasından da yararlanarak onlara karşı şiddetle direndi. Haçlılar ise önlerine çıkacak kuvvetlere karşı savaşmak amacıyla organize edilmişlerdi ve kale muhasarası ile fazlaca oyalanacaklarını düşünmemişlerdi. Bu sebeple kuşatma başarısız birkaç saldırının ardından ablukaya dönüştü ve bir bakıma Yıldırım Bayezid'in hareketine fırsat tanınmış oldu.

İlk Osmanlı kaynaklarında, 130 bin kişilik Haçlı ordusunun Eflâk ilinden Tuna'yı geçip Niğbolu'ya geldiğini duyan Yıldırım Bayezid'in İstanbul Kuşatmasını hemen kaldırıp

alelacele topladığı askerlerle birlikte Niğbolu'ya doğru hareket ettiği belirtilirse de savaşın safhaları hakkında ayrıntılı bilgi yer almaz, kronoloji olarak da savaş farklı bir yere yerleştirilir, bazılarında da Macar seferiyle karıştırılır. Savaşın tek görgü şahidi olarak yazdıkları bugüne ulaşan tanınmış bir kıraat ve hadis âlimi olup Bayezid'in yanında bulunan İbnü'l-Cezerî haberin İstanbul Kuşatması sırasında geldiğini, onları Osmanlı topraklarına girmeden önce karşılamak için Bayezid'in harekete geçtiğini yazar. Bu tarihin 1396 Temmuz'undan (Şevval 798) hemen sonra olduğu, Yıldırım Bayezid'in Temmuz sonundan Eylül başına kadar gerekli hazırlıkları tamamlamaya çalıştığı anlaşılır. Ayrıca haberin Osmanlı tarafına Haçlılar'ın Niğbolu'ya geldikleri esnada değil Buda'dan hareket ettikleri sırada ulaştığı da ortaya çıkar.

Edirne'de birkaç gün kalan Yıldırım Bayezid Tırnova'ya geçti, ordusunun geri kalan kısmını burada topladı. Haçlılar'ın durumundan haber almak için Evrenos Bey'i ileri yolladı. Evrenos Bey, Niğbolu önlerine kadar gelip bu arada Macar Kralı'nın adamlarından Belgrad bölgesi banı Johann Maroti'nin kuvvetleriyle çarpıştı. Bu bilgi Haçlı kaynaklarıyla da doğrulanır. Maroti'nin görevi de tıpkı Evrenos gibi Tırnova'ya ilerleyen Osmanlılar hakkında bilgi toplamaktı. Bu küçük çarpışma her iki taraf için de sonuçsuz kaldı. Evrenos Bey bu kuvvetleri bozguna uğrattığını bildirip alabildiği haberleri Yıldırım Bayezid'e ulaştırırken Maroti de Türklerin Niğbolu'ya yaklaştığını krala yetiştirdi. Bu arada Osmanlı kaynaklarında Evrenos'un haber almadaki başarısızlığı üzerine Yıldırım Bayezid'in bizzat gece karanlığında kale önlerine kadar gidip Niğbolu'daki kale dizdarı Doğan Bey ile konuştuğu yolundaki anekdotun doğruluğu şüpheli olmakla birlikte Yıldırım Bayezid'in cüretkâr kişiliği böyle bir ihtimalin bütünüyle göz ardı edilmemesi gerektiğini düşündürür; savaş *Fetihnamesi*'nde de Haçlılar'ın durumu hakkında kale dizdarı Doğan Bey'den haber alındığı yolunda bilgiler bulunur.

Yıldırım Bayezid, 22 Eylül'deki bu küçük çaplı çatışmanın ardından 24 Eylül'de Niğbolu yakınlarında ordugâhını kurdu, burası Tuna'ya 4 mil mesafedeydi. Savaş ertesi gün Haçlı kuvvetlerinin saldırısıyla başladı. Yıldırım Bayezid muhtemelen aldığı haberlerin de yardımıyla Haçlılar'ın

durumunu öğrendiği için ordusunu bir saldırıya karşı savunma planı içerisinde düzenlemişti. İbnü'l-Cezerî'nin savaş arefesinde Osmanlı tarafı kuvvetlerinin azlığından, 12 bin kişilik kuvvetiyle Bayezid'in yalnızca bir oğlunun (muhtemelen Şehzade Süleyman) Niğbolu'ya gelebildiğinden söz etmesi dikkat çekicidir. Bu sebeple büyük güçlük çekildiğini belirten İbnü'l-Cezerî, Bayezid'i etkili sözlerle harekete geçirdiğini de bildirir. İlk saldırıya geçen "Güney Frenkleri"nin 200.000-400.000 kişi olduğunun söylenmesine rağmen o bunların gerçekte 30 bin kişiye ancak ulaştığını tahmin eder. Fakat savaşın safhaları hakkında daha fazla ayrıntı vermez. Osmanlı kaynakları Yıldırım Bayezid'in kuvvetlerini üçe ayırdığını belirtirken Haçlı kaynakları önde düzensiz birliklerin bulunduğunu, hemen arkalarında hücumu karşılamak üzere kazıklar dikilmiş olduğunu, bunun arkasında asıl savaşçı güçlerin ve okçuların yerleştirildiğini, en arkada Bayezid'in kendi kuvvetleriyle Sırp vasalı Lazarevic'in askerlerinin pusuya yatırıldığını yazar. Fetihname'deki bilgiler doğru kabul edilecek olursa Osmanlı ordusu sağ kolda Şehzade Emîr Süleyman Çelebi ile Veziriazam Çandarlı Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Firuz Bey, Malkoç Bey, Timurtaş Bey; sol kolda Şehzade Mustafa, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş, Karaman Beyleri Mehmed, Turhan, Beşir, Tâhir ve ortada Yıldırım Bayezid'in kendisi yer almıştı. Hücum düzeni alan Haçlılar uzun tartışmalardan sonra öncülüğü Fransızlar'a verdiler. Onları 1000 adım mesafede ikinci saf olarak Sigismund'un kuvvetleri (Macarlar, Almanlar, Rodos şövalyeleri, Bohemya ve Leh askerleri) izliyordu, bunların sağ kanadında Transilvanya Beyi Laczkovic, sol kanatta Eflâk Beyi Mirçea bulunuyordu.

Osmanlı ordusuna karşı ilk hücumu ön safta saldırma hakkını elde eden Fransız güçleri gerçekleştirdi. Ağır zırhlı süvari saldırısını Osmanlı öncü birlikleri karşıladı ve geri çekilerek onları kazıklı müdafaa hattının önüne getirdi. Adeta uçları sivriltilmiş kazıklardan bir ormana benzeyen bu hattın arkasındaki okçular ok fırlatarak duraklayan Haçlı hücumunun hızını iyice kestiler. Şövalyelerin büyük kısmı oklarla yahut kazıklara takılarak yaralanan atlarından indi, bir bölümü de kazıkları çıkarıp yol açmakla uğraştı. Bura-

daki mücadele sırasında başıboş kalmış atların bir kısmı ordugâha geri döndü, bunu gören ve Fransızlar'ın savaş sisteminden habersiz olan Macarlar onların yok edildiğini zannettiler ve ordugâhta bir panik başladı. Kazıklı alanda açılan yoldan saldıran Fransızlar *Fetihname*'ye göre Rumeli kolu üzerine yürüdü ve bunları bozdu. Fakat sol koldaki Şehzade Mustafa ile Anadolu Beylerbeyi Timurtaş, tepeye doğru çekilen Osmanlı askerlerini üzerlerinde ağır zırh olduğu hâlde ve atları kaçtığı için yaya olarak takip etmeye koyulan Haçlılar'ı âni bir saldırıyla çevirdiler. Bunların birçoğu hayatını kaybetti, bir kısmı da esir alındı. Ölenler arasında Amiral Jean de Vienne de vardı. Ordunun idaresini üstlenen Jean de Nevers ile yanındaki bazı asilzâdeler ise teslim olmuştu.

Fetihname'ye göre tam zafer kazanılmış ve savaş bitmiş sanılırken pusuda bulunan Macar kumandanı Nicholas de Gara idaresindeki 30 binden fazla askerin Macar Kralı ile birleşip Anadolu askerine saldırdığı bilgisi yer alır. Bunlar birbirine karışmış, Anadolu sipahilerinin üstlerinde Macarlar'a benzeyen zırh ve başlarında tolgalar bulunduğundan kimin hangi tarafa ait olduğu anlaşılamamış ve bu karışıklıkta Yıldırım Bayezid'in ordugâhı tehdit altında kalmıştır. Haçlı kaynaklarında ise Sigismund'un kuvvetlerini toplayarak âni saldırısının Osmanlı merkez gücü yeniçeri ve azaplar arasında karışıklığa yol açtığı, fakat son anda Lazarevic'in emrindeki Sırp kuvvetlerinin yetişmesiyle Sigismund'un saldırısının püskürtüldüğü, kralın kaçarak Tuna'da küçük bir gemiye binip canını kurtardığı bilgisi bulunur. Osmanlı kroniklerinden sadece Tâcüt-tevârih'te bu son saldırı sırasında bizzat çarpışmaya giren Yıldırım Bayezid'in bir topuz darbesiyle atından yere düştüğü ve hizmetkârlarından biri tarafından kaldırılıp ata bindirildiği belirtilir.

Osmanlıların kesin zaferiyle sonuçlanan savaşta kayıplar konusunda kesin bir rakam yoktur. Tahminler Osmanlı tarafının 30 bin dolayında kaybı olduğu, Haçlılar'ın ise bundan daha fazla kayba uğradığı yolundadır. Ancak bu rakamlar çok abartılıdır. Kayıpların 2-3 bin dolayında bulunması akla daha yakın gelir. Osmanlı kaynaklarında yakalanan esir sayısı 2 bin olarak verilir. Başta Jean de Nevers olmak üzere Eu Kontu Philippe d'Artois, La March Kontu Jacques

de Bourbon, Enguerrand de Coucy, Henry de Bar ve Guy de la Trâ mouille, Mareşal Boucicaut gibi asilzâdeler esir alınmıştır. Daha sonra fidyeleri ödenerek bunların sağ kalanları vatanlarına dönebilmiştir. Macar Kralı ise yanındaki az sayıda adamıyla o sırada nehirde bulunan birkaç yük kayığının birine zorlukla binerek Tuna ağzındaki Haçlı donanmasına ulaşmış ve İstanbul'dan geçip Venedik'e gitmiştir.

Niğbolu Savaşı, klasik anlamda öğeler taşıyan ve eski Haçlı seferleri hülyalarıyla beslenmiş son Haçlı seferidir. Bu bozgun, Batılı araştırmacılar tarafından genellikle Türklerle yapılan savaşlar dolayısıyla tecrübeli olan Macarlar'ın savaş taktiğini dinlemeyen ve zaferi kendilerine mal etmek isteyen Eu Kontu ve Boucicaut'nun düşüncesiz saldırısına, müttefiklerin aralarında ortak bir savaş planının olmayışına, ordunun tam bir disiplinsizlik, ahlak dışı hareketler ve sefahat içinde olmasına, herhangi bir kriz planının bulunmamasına, kendilerine aşırı güvenmelerine, topografyayı iyi incelememelerine bağlanır. Buna karşılık Yıldırım Bayezid arazi şartlarını kendi lehine çok iyi kullanmış, ormanlık alana askerler gizlemiş, Haçlılar'ı hareket kabiliyetlerini kısıtlayacak bir alana mahkûm etmiştir. Yıldırım Bayezid'e bütün İslâm dünyasında büyük bir şöhret sağlayan bu savaş sonucunda Osmanlıların Tuna'ya uzanan kesimdeki hâkimiyetleri sağlam hâle gelmiş, Balkanlar'daki konumları güçlenmiş, Macarlar için Osmanlı tehdidi daha da büyümüş, Bizans'ın ise ümitlerini dindashlarına değil Doğu'da beliren ve düşmanlarıyla aynı dünyaya mensup yeni bir güce bağlamasına yol açmıştır.

II. KOSOVA SAVAŞI 1448*

OSMANLILARIN BALKANLARA DOĞRU YAYILMASI, BU SIRADA GÜÇLÜ BİR devlet olarak Orta Avrupa ile Balkanlar arasında bir kalkan görevi görmekte olan Macar Krallığı'nı yakından ilgilendirmekteydi. Osmanlı ve Macar orduları arasında ilk ciddi hesaplaşma 1444'te Varna'daki meydan savaşında gerçekleşmiş ve Macarlar bu mücadelede yenilgiye uğramışlardı. Fakat buradaki yenilgi Macarların Balkan siyasetini sona erdirmedi, aksine Mohaç'a kadar sürecek olan bir süreci başlatmış oldu. Macarların efsanevi kumandanı ve kral naibi Janos Hunyadi (Osmanlı kaynaklarında Yanko), Varna'daki yenilginin rövanşı için hazırlıklara başlamış, 1447 yılı başlarından itibaren de kendisine yakın olan Tuna boyundaki prensliklerle ittifak oluşturmaya çalışmıştı. Daha önceki savaşta olduğu gibi Türkleri Balkanlar'dan atmak gayesiyle yeni girişeceği mücadeleye bir Haçlı Seferi görüntüsü vermek için Papalığa, Venedik'e, Aragon ve Napoli krallıklarına başvurmuşsa da bunlardan olumlu bir cevap alamamıştı. Bu sırada iç problemlerini halledip Varna Savaşı'nda elde ettiği başarının rüzgârıyla muhalif kesimi sindiren II. Murad, Arnavutluk'ta İskender Bey'in isyanı ile ilgilenmekteydi. Osmanlı ordusu 1448 Temmuz'unda Arnavutluk'ta bulunuyordu ve Kocacık Hisarı'nın zaptı ile meşguldü. Hunyadi'nin İskender Bey ile de temas kurduğu ve onunla birleşmek üzere harekete geçtiği de belirtilir.

* F. M. Emecen, "Kosova Savaşları", *DİA* (2002), s. 221-224.

Topladığı 30-35 bin kişilik kuvvetle Balkanlara inen Hunyadi'nin ordusunun esasını Macarlar oluşturmuyordu. Ayrıca 8 bin askerden ibaret bir Eflâk gücü de kendisine katılmıştı. Yine Alman ve Çeklerden oluşan paralı askerler de vardı. 1000'i aşkın yük ve savaş arabası birlikleri takip ediyordu. Savaş arabalarında ateşli silahlar bulunuyordu ve her birine ikişer asker bindirilmişti. Çeklerin bu silahlı araba sistemi (*Wagenburg*: Araba kale) artık Osmanlıların da daha önceki tecrübelerinden çok iyi tanıdıkları bir yeni savaş şeklini devreye sokuyordu. Hunyadi Sırp despotu Djuradj Brankovic ile de temas kurmak istedi, ancak Sırp despotu buna yanaşmadığı gibi onun topraklarından geçmesine izin vermeyeceğini de bildirdi. Bunda ikisi arasında önceye dayanan bir gerginliğin rolü olduğu kadar Osmanlı baskısı da etkili olmuştu. Buna rağmen Hunyadi Eylül ayı sonlarında Sırp topraklarına girdi ve Morova vadisine yöneldi. Sırbistan'da ilerlerken aynı zamanda geçtiği yerlerde tahribatta da bulunuyordu. Muhtemelen İskender Bey'den de yardım alacağını düşünerek Kosova tarafına ilerledi, buraya geldiğinde 17 Ekim günü Priştine yönünde ilerleyen II. Murad'ın ordusunu gördü.

Arnavutluk Seferi'nde iken onun hareketini öğrenen II. Murad, kuvvetlerini Sofya'da toplayarak Macar kuvvetlerini karşılamak üzere Kosova'ya doğru ilerlemişti. Kaynaklarda Osmanlı ordusunun mevcudu hakkında abartılı rakamlar vardır. Macar kuvvetlerine göre nisbi bir fazlalığı olan Osmanlı ordusunun asker sayısı en iyimser tahminle 50 bin dolayında olarak gösterilebilir. Hunyadi'nin ordusu çok iyi donanmış ve son derece düzenli birliklerden oluşuyordu. En büyük gücü Varna'da olduğu gibi ağır zırhlı süvariler teşkil ediyordu, hafif süvari sayısı da fazlaydı. Her birinde ikişer neferin bulunduğu üzerinde bir topun yer aldığı ve sayıları kaynaklara göre 800-2000 arasında değişen savaş arabaları ordunun en önemli vurucu gücüydü. Osmanlılar ise öncekinden farklı olarak sağ kanatta Anadolu askerleri beylerbeyi Uzguroğlu İsa Bey başlarında bulunduğu hâlde sıralanmıştı, sol kanatta Rumeli birliklerinin başında beylerbeyi Dayı Karaca Bey vardı. Ortada azap ve yeniçeriler koruması altında padişahın bulunduğu merkezî güçler yerleşmişti. Yine merkezde süvari hücumlarına

karşı kalkanlı ve mızraklı askerlerden oluşmuş bir müdafaa hattı, hendek çevresine kurulmuş ve bunun etrafına deler konulmuş, top arabaları dizilmişti. Bu düzende ciddi bir yeni katkı, hiç şüphesiz top arabalarıydı ve tıpkı Macarlar gibi Osmanlılar da bu tip arabalar edinmişlerdi. Bilhassa merkezin top arabalarıyla takviyesi ve bunun ardına yerleştirilen ateşli silahlarla mücehhez birlikler, Osmanlı savaş sisteminde önemli bir değişimin habercisi olacaktı. İlk defa burada uygulanan bu sistemi, Osmanlılar oldukça başarılı bir şekilde kendi ana yapılarına adapte etmiş bulunuyorlardı. II. Murad Varna'daki gibi büyük bir tehlikeye düşmemek için bu defa son derece dikkatli davranmış ve askerinin yerleşme nizamını bizzat kendisi denetlemişti. Ayrıca burası Varna gibi engebesi bol bir alan olmadığından geliştirilecek süvari ağırlıklı hücum taktikleri için müsait bir topografya bahsediyordu. Stratejik üstünlük tam anlamıyla Osmanlıların elindeydi ve savaşı istedikleri gibi kontrol edebilecek bir vasatı yakalamışlardı.

Hunyadi ise Erdel'den gelen birliklerle ve Macar atlılarının bir kısmıyla orta bölümdeydi. Sağ kanatta Hunyadi'nin akrabaları ve diğer büyük beylerle (magnatlar) Macarlar; sol kolda Eflâk birlikleri vardı. Ayrıca ilk safları ağır silahlı askerlerden oluşan ve tek hat şeklinde dizilen 38 bölüğe ayrılmıştı.

Savaş 17 Ekim'de ön saftaki hafif süvari birliklerinin küçük çaplı çarpışmalarıyla başladı. Ardından bir ok atımı mesafedeki iki ordu birbirine saldırdı. İlk gün Macarlar yoğun top atışları yaptı, arabaları çatarak arkasından Osmanlı birliklerini ateşe tuttu. İlginç bir şekilde Osmanlılar da onlara benzeri şekilde karşılık verdiler. Öyle anlaşıyor ki ilk defa olarak iki taraf birbirine karşı top atışı yaparak savaşa girmişti. Her iki taraf karşılıklı ateşler ve sınırlı süvari hücumlarıyla birbirini denedi ve taktiklerini icraya çalıştı. Osmanlılar Anadolu askerinin yer aldığı kolu savaşa sokmadılar ve dinlendirdiler.

Asıl büyük çarpışma ertesi günü sabahleyin başladı, karşılıklı saf tutulunca, Osmanlıların Rumeli kolu yavaşça Macarların üzerine doğru hareket etti. Bir ok atımı mesafede yaklaşınca her iki taraf da davul ve borazan sesleriyle savaşa girişti. Macarlar arabaların arkasından çıkıp Ana-

dolu ve Rumeli askerini karmakarış ettiler, yeniçerilerin tuttuğu orta hatta kadar geldiler ve burada durduruldu-lar. Macarlar hattı yardılsa da bu yeniçerilerin taktiği icabı idi, zira araya alınan Macar ağır süvarisinin etrafını çevirmişler ve arkadan destek almalarını önleyip onları imha etmişlerdi. Dinlenmiş Osmanlı kuvvetleri de Macar ordusunun sol kolunu çembere almış, bunları bozguna uğ-ratmıştı, durumun kötüye gittiğini gören Eflâk kuvvetleri savaş meydanını terk etmişti. Kaçamayanlar ise arabalar-dan oluşan taburun arkasına gizlendi, atsız kalanlar yaya olarak oradaki büyük bir köye kapağı atmışlardı. Akşamle-yin Osmanlılar köyleri ateşe verdi, ortalık gündüz gibi ay-dınlandı, araba ardına saklananlar da kuşatıldı. Bu kesim-de mücadele geceleyin de devam etti. Hunyadi önce buraya gelmiş, direnişi düzenlemiş ama sonra gizlice burayı terk etmişti. Osmanlılar kuşattıkları bu araba yığınlarını da ele geçirip yağmalamışlardı.

Üçüncü günü Macar ordusundan artık eser kalmamıştı. Savaşa bizzat katılmış olan Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâ-de, fazla ayrıntı vermemekle birlikte iki günlük muharebe-de Macar ordusunun önemli kumandanlarının savaş mey-danında kaldığını, çoğunun esir alındığını ve Hunyadi'nin kaçtığını belirtir. Macar tarihlerine göre ölenler arasında Erdel Beyi İmre Pelsoczi ile kardeşleri, Voyvoda Marcza-li'nin oğlu İmre, Hırvat Banı Franko Talloczi ve diğer bazı namılı kumandanlar vardı. Neşri ise savaşın oluş şekline çok ikinci gün yapılan mücadeleyi ayrıntılı olarak aktarır. Bu arada Macarlara yardım için gelen İskender Bey ancak savaşın sonunda yetişebilmiş ve mağlubiyet haberi üze-rine geri çekilmişti. Hunyadi ise savaş arabalarının koru-ması altında savaş meydanından uzaklaşmış, daha sonra kuzeydeki topraklarına dönerken Sırp despotu Brankovic tarafından esir alınmış, fakat serbest bırakılmıştır.

II. Kosova Savaşı Macarlar'ın Balkanlardaki etkisinin bir bakıma sonunu oluşturdu. Buna karşılık Osmanlı hâ-kimiyetinin sarsılmazlığını pekiştirdi. Eflâk üzerindeki Macar nüfuzu sarsıldı ve bu kesimde Osmanlılar öne çık-maya başladı. Kosova Savaşı ayrıca Osmanlı savaş tarihin-de ateşli silahların etkili şekilde kullanıldığı ilk meydan savaşı olma vasfına da haizdir.

MERCİDABIK SAVAŞI 1516*

OSMANLILAR İLE MEMLÜKLER ARASINDA 1516 (922) YILINDA YAPILAN bu savaş Suriye ve Mısır'ın Osmanlıların eline geçmesiyle sonuçlanacak bir dizi çarpışmanın ilki ve en önemlisidir. Bu meydan savaşı Hz. Davud'un makamının bulunduğu inanılan Dâbık sahrasında cereyan etmiştir. Burası Halep'in yaklaşık 38 km. kadar kuzeyinde, Antakya'dan Menbiç'e giden yol üzerinde, Kuveyk Irmağı kenarındaki Dâbık adlı yerleşme biriminin yakınında yer alır. Bulunduğu mevki bugünkü Kilis'e yakındır. Merc arapça otlak, çayırılık, düz yer anlamına gelmekte olup Dâbık sahrası veya çayırılığı karşılığı olmak üzere buraya Mercidâbık denmiştir.

Çaldıran Savaşı ile doğudaki en önemli rakibini sindiren Osmanlı padişahı I. Selim'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hakim olmak için giriştiği faaliyetler, aynı bölgede önemli bazı şehirleri elinde bulunduran Memlük Sultanı Kansu (Kanısav) Gavri'yi endişelendirmeye başlamıştı. İki devlet arasında II. Bayezid döneminde Çukurova Bölgesi'nde başgösteren çatışmaların yol açtığı gerginliğin, Dulkadiroğulları meselesinin ve Hicaz bölgesine yönelik Osmanlı siyasetinin er geç yeni bir çekişmenin kaynağı olacağı her iki tarafca da bekleniyordu. Osmanlılar görüşünde Safevi etkisini yok etmek için Doğu Anadolu'da hızlı bir harekât sürdürürken bir yandan da gelişmeleri yakından izleyen Memlüklerin tepkilerini ölçmeye ve anlamaya çalışıyorlardı. Memlükler ise Şah İsmail'e karşı Osmanlıla-

* F.M. Emecen, "Mercidabık Muharebesi", *DİA* (2005), 174-176.

rın kazandığı başarının ardından bölgede oluşan boşluğu doldurmaya ve yeni duruma uyum sağlamaya çalışıyor, sınır boylarındaki askeri harekâtı dikkatle takip ediyorlardı. I. Selim Anadolu'ya tam hâkim olmanın yolunu Memlûk etkisini ortadan kaldırmakta görüyordu. Daha da ileri giderek Suriye ve Mısır'ın ele geçirilmesinin kendisini İslâm dünyasında tek bir lider hâline getireceğini, bunun da tarihi ticaret yolları üzerinde tam bir denetim kurma yolunu açacağını, mukaddes yerler üzerinde nüfuz tesis ederek İslâm dünyasının güçlü bir koruyucusu sıfatını kazanacağını hesaphıyordu. Öte yandan mukaddes yerlere karşı oldukça ciddi boyutlara ulaşan Portekiz tehdidi karşısında zorlanan Memlûklerin yerini almakla, bu Hıristiyan tehdidinde daha kuvvetli bir karşılıkta bulunarak Haremeyn'i koruma ve kollama misyonunu üstlenmeyi de planlamıştı.

Memlûk Sultanı Kansu/Kanısav Gavri, I. Selim'in siyasi teşebbüslerinin farkına varmış, sınırlarında cereyan eden mücadeleye sessiz kalmayarak bir taraftan Şah İsmail ile irtibat kurduğu gibi diğer taraftan bizzat kendi kuvvetleriyle Şam bölgesine hareket etme hazırlıklarına başlamıştı. Üstelik I. Selim'in ilan ettiği ticari ambargo sadece İran/Safevi tüccarı değil kendi tüccarını da etkilemiş, bu yolda birçok şikayet kendisine ulaştırılmıştı. Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin katli meselesi de ~~canını~~ sıkılmış, Suriye sınırlarındaki hareketlenmeler karşısında ordusunu toplayarak durumu yerinde görmek ve gerekirse müdahale etmek kararı almıştı. Bu aynı zamanda diplomatik bir trafiği de beraberinde getirdi. Tabii olarak Safevilerle bağ kurup gerçek niyetlerini anlamaya çalıştı. Şah İsmail'in elçisini kabulü ve onlarla irtibat kurması, I. Selim'e planları arasında yer alan böyle bir sefer için önemli bir fırsat ve bahane sağlayacaktı. Dönemin Osmanlı kaynakları Osmanlı padişahının başlangıçta doğrudan Memlûkler üzerine yürüme niyetini açığa vurmadığını, o sırada Safevilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki karşı faaliyetleri ve bu arada Şah İsmail'in bölgeye yolladığı kuvvetlerin başında bulunan Karahan'ın Diyarbakır'ı geri alma teşebbüsleri karşısında buraya yönelik bir sefer açma kararı verdiğini belirtirler. Yani seferin gayesi doğrudan doğruya Safevilerin Doğu Anadolu üzerindeki etkilerini tamamıyla silmekti. Muhte-

melen I. Selim Memlûkler ile olan çekişmenin bir savaşa yol açacağını biliyordu, ama şimdiki faaliyetinin ana hedefi onlar değil, Safeviler idi. Memlûklerle olan hesaplaşmayı, Doğu ve Güneydoğu kesimine indiğinde onların tavırına göre yapmayı düşünmüş olmalıdır. Sünni bir devlete karşı gerekçesiz olarak harp açmanın getireceği tepkileri de hesaba katan I. Selim, muhtemelen bu niyetini giriştiği diplomatik faaliyetler sonrasında sınır boylarında Memlûk ordusuyla karşılaştığı ve savaşın kaçınılmaz bir hâle geldiği bir sırada açık olarak ilan edebilmiştir.

Karahan'ın Diyarbekir havalisine yollandığını öğrenen I. Selim veziriazamlığa getirdiği Sinan Paşa'yı önden bölgeye gönderdi (28 Nisan 1516/25 Rebiülevvel 922). Sinan Paşa yol boyunca gerekli hazırlıkları yaparak ilerlerken kendisi de 5 Haziran'da (4 Cemaziyelevvel) İstanbul'dan hareket etti. Memlûk Sultanı ise Sinan Paşa'nın hareketini öğrenince derhâl 20 bin kişilik bir kuvvetle yanında Abbasi halifesi Mütevekkil, dört mezhep kadıları ve Osmanlı şehzadesi Kasım olduğu hâlde Halep'e gitmek üzere yola çıktı (18 Mayıs/16 Rebiülahır). Memlûk kaynakları onun Dulkadirli meselesine çözüm bulmak bahanesiyle yola çıktığını, bir taraftan Osmanlı-Safevi savaşının galibinin mutlaka Mısır üzerine yöneleceği beklentisi içinde olduğunu; I. Selim'in ise, Mısır Seferi için Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey, kendisiyle bağlantısı olan Halep Valisi Hayır Bey tarafından teşvik edildiğini belirtirler. İbn İyas ise Gavri'nin kölelerinden Hoşkadem'in efendisiyle olan anlaşmazlığı sebebiyle kaçıp Osmanlı ülkesine sığındığını ve Mısır'daki durumu I. Selim'e anlatarak onu sefer için harekete geçirdiğini yazar. Yine İbn İyas, onun muhtemelen bir Osmanlı saldırısı karşısında Şah İsmail ile gizlice ittifak kurduğuna da temas eder. Onun bu hareketiyle önemli bir taktik hatası yaptığı üzerinde durulursa da, aslında mukadder olan Osmanlı tehdidini önden karşılamak ve arkadaki güçlere zaman kazandırmak amacıyla acele olarak Halep'e gitmeyi gerekli gördüğü, Şah İsmail ile irtibat kurarak Osmanlılar için caydırıcı bir güç gösterisinde bulunmak istediği söylenbilir. Ancak Safeviler ile müşterek bir harekât planladığına dair herhangi bir ipucu yoktur. Şah İsmail'in mücadeleyi uzaktan izlemesi, Mısır Seferi boyunca da herhangi bir

harekete teşebbüs etmemiş olması, Osmanlılar tarafından oldukça abartılan Memlûk-Safevi ittifakının hiç de sağlam temellere oturmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. I. Selim'in Sünni bir devlet olarak Memlûkleri, Safeviler ile işbirliği yapmak suretiyle dinden çıkmış, sapkın bir konuma düştükleri teziyle suçlaması, hatta bu yolda savaşın meşru görüldüğüne dair fetva alması, psikolojik bakımdan etkili olmuş gözükmektedir. Belki de bu töhmet, Gavri'yi ciddi bir şekilde Safeviler ile birlikte hareket etme konusunda tereddüde düşürmüştür.

I. Selim İstanbul'dan çıkmadan önce aslında Safevilerle yönelik niyetlerini ve hareket planını bildirmek üzere Rumeli Kazaskeri Molla Zeyrekzâde Rûkneddin ile Karaca Paşa'yı Memlûk sultanına gönderdi. Kendisi Kayseri üzerinden Elbistan'a gitti ve burada Sinan Paşa ile buluştu. Bundan önce Akşehir'de iken 26 Haziran'da (25 Cemaziyellevvel) Safevilerin Koçhisar'da yenilgiye uğratıldığı haberi, Karahan'ın kesikbaşı ile kendisine ulaşmış, I. Selim de bunu bir mektupla birlikte Gavri'ye göndermişti. Ayrıca bu sırada Gavri'nin Halep'e vardığı haberi de geldi (25 Temmuz). Gerçekten de Gavri, 10 Temmuz'da (10 Cemaziyelahır) Halep'e girmiş ve Selim'in hareketlerini izlemeye çalışmış, bu arada Osmanlı elçileriyle görüşmüş ve Moğolbay'ı Osmanlı padişahına yollayarak diplomatik bir karşılık vermişti. Osmanlı elçileri 9 Ağustos'ta (10 Recep) Tucan dere konağında Osmanlı ordugâhına döndüklerinde, beş gün önce alınan Mısır Seferi kararını öğrenmişlerdi. Sonra da Gavri'nin durumu hakkında padişaha bilgi vermişlerdi. I. Selim, Şah İsmail üzerine yapacağı sefer için Memlûk sultanının kendisine topraklarından geçiş izni vermediğini iddia ediyordu. Bu durumda Memlûk sultanı Safevilerin hamisi olmakla (hâmi-i küfr) suçlanıyordu. Ulemadan alınan fetvalarda bu tez esaslı şekilde formüle edildi. Tohma Çayı kenarında alınan savaş kararının ardından Osmanlı ordusuna yeni katılımlar oldu. Ordu Antep'e doğru yöneldiğinde 18 Ağustos'ta (19 Recep) Antep hâkimi Yunus Bey kalenin anahtarlarını padişaha teslim etti. İki gün sonra Antep'te yapılan divanda savaş görüşüldü ve harekât planları hazırlandı, ertesi gün de taktik hazırlıklara ağırlık verildi. 23 Ağustos'ta (24 Recep) Tell Habeş konağına ulaşan

orduya ertesi gün çarpışmaların başlayacağı duyuruldu. Bu arada Gavri Malatya emirinin gönderdiği bir haberci-den Osmanlıların Şah İsmail üzerine değil de Halep'e yö-neldiğini duyunca büyük bir kızgınlıkla ordusunu toplayıp Halep'ten hareket ederek Mercidabık sahrasında konakla-mıştı.

24 Ağustos 1516 (25 Recep 922) Pazar sabahı iki ordu karşı karşıya geldi. Osmanlı ordusu ile Memlük ordusu as-ker sayısı bakımından hemen hemen birbirine eşitti. Bazı kaynaklarda ordu mevcudunun 120 bin dolayında olduğu belirtilirse de bunun 60 bine ancak ulaştığı tahmin edil-mektedir. Memlük ordusu da yine 50 bin dolayında idi. Os-manlı ordusunun merkezinde padişah ile Veziriazam Sinan Paşa ve kapıkulu askerleri yer almıştı. Tüfekte donatılmış olan kapıkulunun önüne yüz elli kadar top arabası zincir-le birbine bağlanarak hat oluşturulmuş ve toplar dizil-mişti. Sağ kolda Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadirli Şehsüvaroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Mahmud Bey; sol kolda ise Rumeli beyler-beyi Küçük Sinan Paşa, Amasya (Rum) beylerbeyi Mehmed Paşa, Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa ve Meng-li Giray oğlu Saadet Giray'ın kuvvetleri bulunuyordu. Sağ-daki ve soldaki bu birlikler birbiri ardında değil yan yana safta yer almışlardı ve yarım ay şeklinde duruyorlardı. Padişahın bulunduğu merkezin önünde tüfekçi yeniçeriler ile onların safında sol yanda toplar konulmuştu. Ordunun ağırlık kısmı da getirilmiş ve bunlardan bir set oluşt-u-rulmuştu. Bu arada Şükri-i Bitlisi, savaşın hemen başında vezirlerden Sinan Paşa ile Yunus Paşa'nın birbirleriyle pa-dişahın huzurunda hangi kolda yer alacakları hususunda sert bir şekilde tartıştıklarını ve sonra sağ kola Sinan Pa-şa'nın sola ise Yunus Paşa'nın yollandığını belirtir. Mem-lük ordusunda ise Osmanlı cephesine karşı olmak üzere sağ tarafta Şam melikülümerası Sibay, sol kolda ise Ha-lep melikülümerası Hayır Bey'in kuvvetleri yer almıştı. Ön saflarda büyük emir Sudun el-Acemi, Emiri silah Ürkmez ile diğer namlı emirler sıralanmıştı. Memlüklerde de ateşli silahlar vardı, fakat bunları savaş sırasında etkili şekilde kullanmadılar. Sert suvari hücumlarıyla Osmanlı ordusu-nu kolayca dağıtabileceklerini düşünüyorlardı. Memlükler

son derece usta süvariler olarak (cündi) savaş oyunlarını gayet iyi bildiklerine inanıyorlardı. Bu tür savaşlarla da önemli başarılar kazanmışlardı. Fakat karşılarında kendileri gibi değil farklı savaş usülleriyle muharebe eden Osmanlıların taktikleri konusunda fikirleri hiç yoktu. Üstelik ateşli silahlardan nefret eden Memlûk atlı askeri grupları cengâverliğin kılıçla belirlenebileceğini haykırarak meydan okuyorlardı.

İlk hücum Memlûk kuvvetlerince gerçekleştirildi. Öncü birliklerin kısa çarpışmalarının başlamasıyla birlikte, Osmanlı tarafından yoğun top ve tüfek atışları yapıldı. Toplardan çıkan yoğun duman görüş mesafesini iyice etkilemişti. Memlûklerin sağ kanadındaki süvariler, Hums naibi Aslan b. Budak komutasında, Osmanlı sağ kolunun en ucunda duran Dulkadırlı Şehsuvaroğlu ile Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa kuvvetleri üzerine saldırdı. Onu diğer Memlûk emirleri izledi. Önce Şam naibi Sibay, ardından Sudun el-Acemi son derece mükemmel donanımlı 1000 süvariyle hücumla kalktı. Böylelikle çarpışmalar Osmanlı sağ kolunda yoğunlaştı. Osmanlı sol kolu ise daha cılız bir Memlûk saldırısıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu ilk ani saldırılar Osmanlı kollarını biraz sarstı. İki vezir Sinan ve Yunus Paşalar yanlarındaki tüfekçi yeniçeriler ile bu kolları takviye ettiler. Tam bu sırada merkezdeki yeniçeriler yerlerinden kalkarak tüfek ve top ateşiyle Memlûk ana ordugâhına doğru yürüyüşe geçtiler. Bu durum Osmanlı kollarında da toparlanmaya yol açtı ve merkezleri top ve tüfek atışlarıyla çözülen Memlûk birlikleri şaşırды, tekrar sağ ve sol kola hamle yaptılarsa da artık güçleri iyice erimişti. Gavri merkezde kendine ait hassa birliklerini ezdirmemek için bunları savaşa henüz sokmamıştı. Fakat ani bozgunluk hâli, bunları savaşa sokmakta geciktiğini anlamasına yol açtı ve derhâl geri çekilmeye başladı. Memlûk ordusunun merkezi ve sol kola saldırmış olan Hayır Bey birlikleri tamamen çökmüştü. Yalnız sağda Sibay ısrarla savaşı sürdürüyordu. Fakat kahramanca mücadele sonucu yanındaki diğer namlı Memlûk beyleriyle birlikte burada hayatını kaybetti. İkinciye kadar süren çarpışmaların ardından Osmanlılar galip geldiler. Memlûk ordusu geri çekilip dağıldı. Aralarında belli başlı büyük emirlerin de bulunduğu

birçok Memlûk kumandanı esir ya da maktul düştü. Bazı araştırmalarda Hayır Bey ve Canberdi Gazali'nin hıyanet edip sultanın öldüğünü orduda ilan etmeleriyle Memlûk kuvvetlerinin dağıldığının belirtilmesi doğru değildir. Aslında dönemin kaynaklarına göre, Dulkadirli Abdürrezzak Bey ile Halep emiri Hayır Bey kaçarlarken Yunus Paşa tarafından yakalanmışlar ve padişahın huzuruna getirilmişlerdi. Bunlar ordugâhta Canberdi Gazali'yi görmüşlerdi. Padişah daha sonra Canberdi ile Hayır Bey'i geri göndererek dağılan Memlûk kuvvetlerinin durumunu öğrenmek istemişti. Yani bu gelişmeler savaşın bitiminden sonra olmuştu. Öte yandan bazı Memlûk kaynaklarında Gavri'nin "celban" ve "karanisa" denilen Memlûk askeri gruplarından kendilerine güvenmediği karanisayı öne sürdüğü, yanında tuttuğu celbanın ise ilk hücumu yapma şerefine kendilerine verilmemesinden dolayı alınarak yeterli ölçüde savaşmadıkları belirtilir.

Savaş sonunda içlerinde esir düştükten sonra itaat etmeyen bazı emirlerin de bulunduğu 2 bin kadar Memlûk askeri idam edildi. Gavri'nin durumu araştırıldı ve onun kaçarken aniden rahatsızlanıp atından düşerek ölmüş olduğu öğrenildi. Ardından Padişah Halep'e girdi. Burada bulunan Abbasi halifesini kabul ederek ona iyi muamelede bulundu. Burada padişah adına hutbe okundu. Ardından Hama, Hums, Şam gibi şehirler teslim oldu ve buralara hemen birer sancakbeyi atandı. Bu arada savaşın sonucunu bekleyen Şah İsmail ise zaferin Osmanlı tarafınca kazanılması üzerine derhâl geri çekildi.

Mercidabık Savaşı, Osmanlılara Suriye, Lübnan ve Filistin'in hâkimiyetini sağlayarak Mısır yolunu açmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki şehirlerde Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırmış, dolaylı olarak Safevilerin beklentilerini boşa çıkarmış, Memlûk Sultanlığı'nın tarih sahnesinden silinişinin ilk önemli adımını oluşturmuştur.

RİDANİYE SAVAŞI 1517*

OSMANLILARLA MEMLÜKLER ARASINDA MERÇİDABIK SAVAŞI'NDAN SONRA yapılan ikinci meydan muharebesidir. Memlûk Sultanlığı'nın sonunu hazırlamış, Mısır'ın Osmanlıların eline geçmesine yol açmıştır. Kahire önlerinde el-Matariyye ile el-Cebelü'l-Ahmer arasında Ridaniye/Reydanîye denilen mevkide meydana geldiği için bu adla anılır. Mercidabık'taki ağır yenilginin ardından Memlûklerin ikinci direnişinin kırıldığı Ridaniye Savaşı, Osmanlıların Kahire'ye girip Mısır üzerinde hâkimiyet kurmalarını sağlamıştır.

Mercidabık Savaşı'ndan sonra sağ kurtulan Memlûk emirleri, Kansu/Kanısav Gavri'nin ölümü dolayısıyla Memlûk Sultanlığı'na, onun Kahire'de kendi yerine nâib bıraktığı Tumanbay'ı seçtiler. Yeni sultan, bir süre Halep'te kalıp ardından Şam'a giden (27 Eylül 1516/29 Şaban 922) Osmanlı padişahı I. Selim'in Kahire'ye yürüme ihtimaline karşı süratle asker toplamaya ve şehir önlerinde müdafaa hattı oluşturmaya çalıştı. Bu arada Canbirdi Gazali komutasındaki 5 bin kişilik bir kuvveti Osmanlı harekâtı hakkında bilgi almak için Gazze'ye gönderdi. Gazali, Kahire üzerine yürüme konusunda tereddüt içinde bulunan I. Selim'in muhtemel harekâtını önlemek maksadıyla da Gazze dolayına geldiğinde, veziriazam Hadım Sinan Paşa'nın 4 bin kişilik kuvveti onu karşılamak için harekete geçmiş, Han Yunus mevkiine yönelmişti. Burada yapılan çatışmada Gazali mağlubiyete uğrayıp Kahire'ye döndü (21 Aralık

* F.M. Emecen, "Ridaniye", *DİA*, XXXV (2008), 87-88.

1516/26 Zilkade 922). I. Selim de Memlûk direnişinin kırılması sonucu Kahire'nin yolunun açıldığı kanaatine sahip olmuş ve buraya yürüme konusundaki kararsızlığını bir tarafa bırakmıştı. Bununla beraber bazı devlet adamları Gazze'den itibaren Kahire'ye uzanan yolun tehlikelerinden, özellikle çölde kumluk arazide çeşitli sıkıntılar çekileceğinden ve susuzluktan söz ederek Kahire'ye gidilmesi fikrine karşı çıkıyordu. Fakat bu sırada yağan yağmurlar susuzluk tehlikesini bertaraf ettiği gibi çöl yolunda rahatça hareket etme imkânı sağladı.

2 Ocak 1517'de (8 Zilhicce 922) Gazze'ye gelen padişah, buradan itibaren girilecek olan Katya Çölü'nden geçilirken Kahire'ye kadar olan güzergâhtaki konaklama yerlerini önceden tespit ettirerek, kılavuzlar göndermişti. Gazze'den Salihyye'ye kadar çölde sekiz konakta durulacaktı. Sinan Paşa yanında Hayır Bey olduğu hâlde 8 Ocak'ta 6 bin askerle önceden hareket etti. Padişah da ertesi günü buradan ayrılıp 11 Ocak'ta Ariş'e ulaştı. Buradan Salihyye'ye doğru gidilirken zaman zaman Arap aşiretlerinin baskını ve yağmalama olayları cereyan etti. Bu arada Tumanbay'a bir elçi heyeti gönderilerek, Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesi hâlinde, Mısır'ın idaresinin kendisine bırakılacağı ve seferden vazgeçileceği bildirildiyse de Memlûk emirleri buna karşı çıktıkları gibi, Osmanlı elçilerini de katlettiler.

Osmanlı ordusu 20 Ocak'ta Hankin, ertesi günü Birketü'l-Hac mevkiine geldi ve bu son menzilde, yapılan yoklamada ordudaki asker mevcudu 20 bin olarak tespit edildi. Ordunun yarısı daha önce doğu sınırlarının müdafası için bırakılmıştı. Osmanlı ordusunun Kahire üzerine yürüdüğünü haber alan Tumanbay ise, 20 bin askerle Kahire yakınlarında Adiliye mevkiinde kazdırdığı siperlerle oluşturduğu müdafaa hattına gelmişti. Yanında Osmanlı tipi üzerlerine top yerleştirilmiş 100 araba ve 200 kadar Türkmen ve Mağribîlerden tedarik ettiği topçu ve tüfekçi de bulunuyordu. Aslında Tumanbay Osmanlıları zorlu çöl yolculuğunun yorgunluğu henüz üzerlerinde iken Salihyye mevkiinde karşılamak istiyordu. Fakat emirler sağlam bir müdafaa hattı kurup Osmanlı saldırısına karşı koymanın daha uygun olacağı konusunda ısrarlı olunca, bu düşüncesinden vazgeçmişti. Bu siperlere ayrıca İskenderiye ve

Kahire kalesindeki bazı toplar da getirilmiş; bir kısım ağır toplar kumlara gömülerek gizlenmişti. Kazılan hendek, el-Mukattam dağından itibaren Nil Nehri'ne kadar uzanıyordu. Bazı Osmanlı kaynakları hendeğin dört mil uzunluğunda olduğunu, top sayısının iki yüzü bulunduğunu belirtirlerse de bu sonuncu rakam doğru değildir. Memlûklerin amacı topları Osmanlılara göstermeyerek onları sürpriz bir salvo ateşi ile karşılamak ve bunun yarattığı muhtemel bir karışıklıktan istifade ile sert bir süvari saldırısı sonucu onları tamamen dağıtmak idi. Böylece Osmanlı ordusu tanımadığı bu topraklarda tuzağa düşürülmüş olacaktı.

Osmanlı tarafı Memlûklerin bu planlarını esirlerden ve casuslardan alınan haberlerden öğrendi. Özellikle Osmanlıların yanında yer alan ve daha sonra Mısır Beylerbeyiliğine getirilecek olan Memlûklerin eski Halep emiri Hayır Bey'in adamları ayrıntılı bilgiler ulaştırmıştı. Bunun üzerine Osmanlı ordusu doğrudan bir müdafaa hattına saldırımayıp yandan dolaşarak Memlûkleri şaşırtma planı yaptı. Ertesi sabah, Mustafa Paşa Anadolu askeri ile sağ kolda, Küçük Sinan Paşa Rumeli ordusu ile sol kolda, padişah ve kapıkullarının tamamı merkezde olmak üzere saflar bağlayan Osmanlı ordusu 22 Ocak sabahı harekete geçti. Veziriazam Hadım Sinan Paşa ise merkez de padişahın sağ tarafında, yeniçeri Ağası Ayas Ağa yeniçerilerle sol tarafında bulunuyordu. Memlûkler öncü atlı birliklerini ortaya çıkararak Osmanlı ordusunu topları bulunduğu müdafaa hattına çekmeye çalıştı. Osmanlılar da saflarını bozmadan buraya doğru ilerlemeye başladı. Fakat top menziline girmeden önce birden yön değiştirip el-Mukattem dağı tarafına yürüyünce, Memlûk ordugâhı karıştı. Hemen asker saflarını buna göre düzenlemeye ve topları yan tarafa çevirmeye çalıştılar. Fakat bunu tam olarak sağlamaya fırsat bulamadan yandan dolaşan Osmanlı piyade birlikleri getirdikleri hafif top ve tüfek atışı ile Memlûk cephesini ateş altına aldılar. Toplarını kullanamayan Memlûk kuvvetleri dağ tarafından gelen ve savaş düzeni alan Osmanlı alayları karşısında mecburen hendekten çıkıp saflarını yeniden düzenlediler.

Ridaniye denilen bu düzlükte, Osmanlı topçu ve tüfekçileri yeniden yoğun bir ateş başlattılar. Piyade yeniçeri

tüfekçileri ateş açarak ilerledi. Memlûk sol kanadı bu sebeple dağıldı. Memlûkler develeri top ve tüfek ateşine karşı sürmek ve ardına gizlenerek saldırmak istedilerse de, ürken develerin geri kaçması yüzünden bir kısım süvarileri ezildiği için bunu gerçekleştiremediler. Bu defa Tumanbay ve yanındaki emirler, bütün güçleri ile Osmanlıların sağ kanadına yüklenip buradan padişahın bulunduğu yeri hedeflediler. Bir rivayete göre Canberdi Gazali idaresindeki Memlûk süvarisi hızlı bir atakla Osmanlı hattını yarıp buraya yardıma gelen Veziriazam Sinan Paşa'nın üzerine saldırdı. Çatışmada yaralanan Sinan Paşa aldığı üç mızrak darbesi ile attan düşmüş ve derhâl çadırına götürülmüş; az sonra da hayatını kaybetmişti. Bir Memlûk kaynağında ise, Tumanbay yanındaki Emir Allan ve Kertbay/Kurtbay ile birlikte, I. Selim'in bulunduğu yeri gözleyip yanlarındaki usta binicilerle saldırıya geçtiği, hatta Tumanbay'ın Sultan Selim sandığı Sinan Paşa ile teke tek çarpışıp onu atından yıktığı gibi epik bir olay yer alır. Bu hadisenin doğru olma ihtimali zayıftır.

Sabahleyin başlayıp fasılalarla ve askeri manevralarla 7-8 saat sürdüğü anlaşılan savaş sonucu, Memlûkler tamamen dağıtıldı. Çaresizlik içinde kalan Tumanbay cesaretle savaşmasına rağmen yanında kalan 5-10 emirle Kahire'ye doğru çekilmekten başka çare bulamadı. Daha sonra kaçan Memlûklerin bir bölümü onun yanında toplandı. Bu 7 bin kişilik kuvvetle Tumanbay ısrarla Osmanlılara karşı direnişini yakalanana kadar sürdürdü. Savaşta Memlûk kaybı 4 bin dolayında idi. Osmanlı kaybının bundan biraz daha az olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın ardından ertesi günü, Osmanlı ordularının Kahire'ye girişine izin verildi. I. Selim ise Bulak tarafına geçti. Fakat 27-28 Ocak gecesi Tumanbay yanındaki 7 bin kişi ile ansızın Kahire'ye girip şehir içinde direniş başlattı. Üç gün boyunca sokaklarda Osmanlı askerleriyle halkın da destek verdiği Tumanbay'ın kuvvetleri arasında kanlı çarpışmalar meydana geldi. Kahramanca direnen Tumanbay Osmanlı kuvvetlerinin baskısı karşısında daha fazla dayanamayıp şehirden kaçtı. Böylece Kahire'de tam anlamıyla Osmanlı kontrolü kurulmuş oldu. Yavuz Sultan Selim de asayiş sağlandıktan sonra 15 Şubat'ta Kahire'ye girdi. Tumanbay'ın yakalanıp 13 Ni-

san'da idamıyla Mısır'da tam anlamıyla Osmanlı idaresi kurulmuş oldu.

Ridaniye Savaşı, Osmanlı taktik gücünün ani değişikliklere karşı farklı taktik uygulayabilme kabiliyetini göstermesi yanında ateşli silahların etkili kullanımını da göz önüne serer. Memlûkler toplarının mevcudiyetine rağmen bunu kullanma becerisine sahip değillerdi. Hepsinden önemlisi topu etkili şekilde askeri harekâtlarının bir parçası olarak görmüyorlardı. Son derece mahir ve savaşçı atlı birliklerine rağmen, onların yenilgilerini hazırlayan temel faktör de artık devri sona ermiş bu savaş anlayışları olmuştur.

MOHAÇ 1526

Osmanlılara Orta Avrupa'nın Kapılarını Açan Savaş

OSMANLILAR İLE MACARLAR ARASINDA YAPILAN MOHAÇ SAVAŞI, MACAR tarihinin en trajik dönüm noktası olarak mütalaa edilir. Esas itibarıyla savaşın bizatihi kendisi dönemindeki diğer meydan savaşları arasında pek önemli bir yer tutmaz, ama sonuçları itibarıyla Avrupa'da başlayan yeni bir mücadele ortamı, son derece karmaşık siyasi meselelerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Savaş, Orta Avrupa'da türlü zorluklara karşı tutunmayı başaran ve müstakil bir krallık hâlinde ortaya çıkan tarihi Macar Devleti'ni parçalanmaya götürdüğü gibi bugüne uzanan çizgide önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Ortaçağ Macar Krallığı'nın dağılması, üstelik önemli bir parçasının başkent Buda/Budin dâhil doğudan gelen ayrı din ve kültüre mensup bir fatih kavmin idaresi altına girmesi, millî mensubiyet duyguları ön plana alan siyasi tarihçilik ekolü için şüphesiz menfi bir söylemi ortaya koyabilecek unsurları sağlamıştır. Nitekim Macar tarihçiliği açısından kendi devletleri için bir dönüm noktası olarak görülen ve pek çok araştırmaya konu olan Mohaç Savaşı, genellikle millî tonları ağır basan bir çerçevede ele alınmıştır. Buna karşılık muzaffer taraf için ise büyük-şanlı bir zafer, hatta birinde "... yüce tarihimizin Avrupa'daki son büyük zaferi..." tanımlamaları¹ ile ifade edilmiştir. Savaşın askeri ciheti ve ha-

* "Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş: Mohaç 1526", *Muhteşem Süleyman*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 45-92.

¹ Söylemler için bk. L. Csendes-Gy. Razso, "A Mohacsi Csata", *Mohacs 1526*, Budapest 9-87; krş. *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 359-360.

rekât planları konusunda bile iki taraf tarihçileri arasında farklı argümanlara rastlanır. Macar ve ona bağlı olarak Batılı tarihçiler, daha çok kendi kaynakları, 19. yüzyılın geniş kapsamlı Osmanlı tarihleri ve bir bölümü de bazı Osmanlı kroniklerinin 19. yüzyılda yapılmış çevirileri temelinde olayı değerlendirirken, genellikle Osmanlı tarafının kaynaklarını yetersiz, teferruatsız ve çoğu defa abartılı bulurlar. Türk tarihçiliğinde ise seferin ve savaşın seyri konusundaki tartışmalardan bihaber, zafer havası içerisinde rutin bilgilere yer verilir, nakilci bir anlatım benimsenir, çoğunlukla da asli kaynaklara inilmeksizin, ikinci-üçüncü elden aktarımlar esas alınır. Şüphesiz savaşın mahiyet, cereyan tarzı ve askeri yönü üzerinde durmak, “uzun soluklu toplumsal yapıyı ele alma veya bunlara önem verme iddiasındaki ekoller” için tamamen anlamsız görülebilir. Ancak Osmanlıların Batı macerası içerisinde bir kırılma noktası olması yanında oldukça merak uyandıran bir tartışma ortamının mevcudiyeti, bizatihi savaşın kendisinin ele alınması zaruretini gündeme getirir. Macar tarihçiliği açısından siyasi sonuçları itibarıyla dikkat çeken tartışma ortamı, Türk tarihçiliğinde herhangi bir akis bulmamıştır. Bunda son yarım asırdır Türk akademik tarihçiliğinin “nakilci, askeri ve siyasi tarihe önem verme” dolayısıyla küçümsenmesinin ağır baskısı altında “moda” konular olan sosyal ve iktisat tarihine ağırlık vermesinin etkisi büyüktür. Oysa Osmanlı askeri tarihi akademisyenler için boş ve verimli bir saha olarak işlenmeyi beklemektedir. Burada, Mohaç Savaşı’nın askeri tarih açısından safhaları yanında seyri konusundaki tartışma noktaları, çağdaş Osmanlı kronikleri temelinde ele alınarak, Macar yahut Batı menşeli kaynak külliyyatına Osmanlı tarafının ne gibi yeni katkılar sağlayabileceğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Savaşın safahatına girmeden önce Türk tarihçiliğindeki genel kanaat açısından bir husus belirlemekte fayda vardır. Her şeyden önce Mohaç Savaşı, Macar topraklarının tamamı değil bir bölümünün ilhakına yol açacak gelişmelerin başlangıcını oluşturur. 1350’li yıllardan itibaren Balkanlar’da yayılmaya başlayan Osmanlıların 150 yılı aşkın bir süre sonunda artık kendisine sınırdaş yaptığı ve son elli yılında da sürekli mücadele ettiği Macar Krallığı’na karşı

ilgisiz kalması beklenemezdi. Sonunda Belgrad (1521) gibi önemli bir “kilidi” açıp verimli Pannonia ovalarına yönelen bu büyük güç, 1526’daki meydan muharebesi ile hem Orta Avrupa’daki geleceğinin kapılarını aralıyor, hem de paradoksal şekilde kendi ana coğrafyası hâline getirdiği Rume- li’nin yani Balkanlar’ın kaybına kadar gidecek olan uzun bir süreci de başlatmış oluyordu. Anlaşılacağı üzere Osmanlılar Macar düzlüklerine ilk adımlarını 1521’de Belg- rad’ın ele geçirilmesi sonucu atmışlardı ve Mohaç Savaşı neticesi bu kesimde Sirem adı verilen bölgede bir sancak kurmuşlardı. Mohaç Savaşı’ndan sonra krallığın başken- ti Buda/Budin’e girildiyse de burası terk edildi. 1529’da ikinci defa Budin’e ayak basıldı² ve burası daha önceden irtibat kurulan ve Macar soylularının bir bölümü tara- fından kral seçilen Transilvanya/Erdel voyvodası I. János Szapolyai’ya (1526-1540) “metbuluk” şartlarıyla bırakıldı. Bu durum Osmanlıların hukukî açıdan Budin’in tasarruf hakkını elinde bulundurdıkları, ancak antlaşma şartlarıy- la tabi bir idareciye bıraktıkları anlamına geliyordu. Bir kısım Macar asilzâdesi ise, savaşta hayatını kaybeden II. Lajos’un hanımı dolayısıyla veraset bağını öne çıkaran ay- rıca 1515’teki antlaşmaya dayanan Habsburg hanedanın- dan Avusturya arşidükü I. Ferdinand’ı kral olarak seçmiş- ti. Aslında Szapolyai ile Ferdinand’ın çekişmesi, dengesiz güçlerin karşı karşıya gelişi anlamına geliyordu. Szapol- yai Budin’e hakim olma oyununu dengelemek için Osman- lı kartına başvurdu. Batı kaynaklarında “Muhteşem” veya “Büyük Türk” sıfatlarıyla anılan Osmanlı hükümdarı I. Süleyman ise, Macaristan’da doğrudan hâkimiyet kurmak yerine öteden beri başvurulmuş “tedrici fetih politikasının” bir gereği olarak, burayı bir tampon bölge hâlinde aman- sız rakibi Habsburglara karşı kullanmayı, kesin hâkimiyet için zamanın ve şartların oluşmasını beklemeyi tercih etti. 1540’da Szapolyai’nın ölümü ile durum değişti. I. Süley- man Budin merkezli yeni bir Beylerbeylik oluşturdu (1541

² Viyana’ya uzanacak olan bu sefer sırasında Osmanlı ordusu- nun Budin’e girişi belgelerde “feth” kavramı ile anlatılır: Me- sela bk. Sefer sırasında tutulan günlük muhasebe defteri, Baş- bakanlık Osmanlı Arşivi [=BA], Kamil Kepeci, nr. 1764, s.82-85.

Eylül'ü)³ ve bu sınır eyaleti, Ferdinand'ın hâkimiyetindeki Macar topraklarına karşı girilen askeri harekât için bir üs hâline getirildi. Zamanla da eyaletin sınırları genişledi ve 1568 Edirne Antlaşması Macaristan'ın durumunu siyasi olarak resmen belirledi: Osmanlıların hâkimiyetindeki kısım, Habsburgların idaresindeki bölüm ve Osmanlılara tabi yarı bağımsız Erdel Prenslığı.⁴ Yani Mohaç Savaşı, Kanuni Sultan Süleyman çağında, kademe kademe Macaristan üzerindeki Osmanlı idaresinin ve siyasetinin çerçevesini belirleyen ve sıklıkla atıf yapılan bir başlangıç olmuştur. Burada unutulmaması gereken nokta, savaşın direkt sonucunun "müstakil kadim Macar Krallığı"nın doğrudan Osmanlı hâkimiyetine girmesi değil, sonunu teşkil etmiş olması keyfiyetidir.

Savaşa Doğru: Sebepler

Osmanlıların Mohaç Savaşı'yla sonuçlanan sefere çıkma sebepleri, Mohaç Savaşı'nın askeri safhaları ve Budin'e girildiği hâlde buranın niçin terk edildiği, I. Süleyman'ın Macaristan üzerindeki gerçek niyetlerinin ne olduğu konuları önemli bir tartışma ortamı oluşturmuş gözükmektedir. Bilhassa fikirleri akademik çevrelerde tenkit edilen hatta özet hâlinde olsa bile kitabının Türkçeye tercümesiyle Türk okuyucunun yanlış yönlendirildiği eleştiri konusu olan G.

³ S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004, s. 84-89.

⁴ Konu hakkında genel bilgiler için ayrıca bk. G. David, "Macaristan", *DİA*, XXVI, s. 289; P. Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", trc. Ö.Kolçak, *Tarih Dergisi*, sy. 40 (2004), s. 11-84; S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire", *Fight Against the Turks*, s. 37-89. Gy. Kaldy-Nagy, "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orientalia Hungarica*, XXVII/2 (1974), s. 163-212; F. M. Emeçen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, IX (Ankara 2002), 503-504; G. Ağoston, "Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary", (ed. B. Király-L. Veszprémy), *A Millennium of Hungarian Military History. War and Society in East Central Europe*, XXXVII (Boulder Co 2002), s. 85-100.

Perjés, I. Süleyman'ın Macar Seferi'ni bir cezalandırma harekâtı olarak tanımlar ve aslında onun niyetinin Belgrad'ı aldıktan sonra güçlerini kırdığına inandığı Macarlara yaptığı barış teklifiyle onları tıpkı Lehistan gibi kendi yanına çekmek olduğunu, fakat Macarların bu teklifi reddetmeleri üzerine onların üzerine yürüdüğünü yazar.⁵ Ona göre Süleyman, tıpkı 1520-21'de olduğu gibi Macaristan'dan serbestçe geçiş hakkı⁶ istemiştir. Zira 1524'te yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlılar Avusturya'ya karşı sefer düşünmekteydiler. Fakat Macarlar hem 1524'te hem de daha sonra 1525'te geçiş talebini reddetmişlerdir. Macar tarihçi Kubinyi'nin bulduğu bir belgeden anlaşıldığına nazaran bu reddin sebebi, Türklerin vergi isteği ile birlikte bu teklifi yapmış olmalarıdır. Ancak vergi önemsizdir, reddi gerektirecek kadar mühim bir yük getirmemektedir. Hülâsa I. Süleyman bir barış teklifinde bulunmuş ve kabul edilmemiştir, bu ise Macarların o sıradaki vaziyeti düşünüldüğünde, yanlış bir davranış olmuştur.⁷

Savaşın sebepleri hakkında genel Macar görüşünü eleştiren ve istifade ettiği araştırmalara dayalı olarak yeni bir yaklaşım sunan bu fikirler, akademisyenler tarafından tenkide uğradı. Özellikle Türk kaynaklarını da inceleyebilecek donanıma sahip P. Fodor, hem onun ileri

⁵ *Mohaç Meydan Muharebesi*, trc. Ş. Baştav, Ankara 1988, s. 34-35. Aslı "A Mohácsi csata (1526 Augusztus 29)", *Mohács*, ed. L. Ruzsás-F. Szakály, Budapest 1986; İngilizce trc. *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohács 1526-Buda 1541*, (trc. M. D. Fenyő), New Jersey 1998.

⁶ Serbest geçiş hakkı tartışmaları, 1520'de Osmanlılar ile Macarlar arasında herhangi bir politika değişikliği olmadığı, 1519 antlaşmasının şartlarının sürdüğü, burada vergi meselesinin gündeme gelmediği gibi hususlar ile ilgili bk. D. Kosáry, *Magyar kültpolitika Mohács elött*, Budapest 1978, s. 57; A. Kubinyi, "Hungary's Power Factions and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490-1526), *Fight Against the Turk*, s. 141-143. 1519 ahitnamesinin Latince (Macar kralı nüshası) metni Macaristan Devlet Arşivi (MOL DL 24393). Ayrıca, L. Thallóczy-S. Horváth, *Magyarország melléktartományainak okmánytára. III (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1277-1710*, Budapest 1912, s. 279-286.

⁷ Perjés, *age.*, s. 37-38.

sürdüğü fikirlerin hem de diğer bazı Macar akademisyenlerin görüşlerinin yeniden kritiğini yaptı.⁸ Öncelikle I. Süleyman'ın asıl hedefinin Macaristan'ı doğrudan doğruya ele geçirmek olduğu temel düşüncesinden yola çıkarak, her şeyin bu çerçevede ele alınması gerektiğine değindiği uzun makalesinde, bu konuda akademisyenlerin fikirlerini iki kolda toplayarak, bir kısmının Osmanlı sultanın başlangıçta Macaristan'ı fethetmeyi değil, ona Eflâk ve Boğdan gibi vasal bir statü vermeyi istediği, ancak daha sonra gelişen olayların onu bu telakkiden vazgeçirdiği, Süleyman'ın Macarlara boyun eğdirerek topraklarını ele geçirmek niyetinde olmayıp, burayı bir geçiş hattı hâlinde kullanmak istediği düşüncesinde olduklarını belirtir. Böyle kanaate sahip olanların Osmanlıların Macaristan'da doğrudan bir idare kurmak istemedikleri, bunun sebebinin de bu uzak topraklarda yeterli sayıda Türk göçmen ve yerli nüfusun İslâmiyeti kabul etme istekliliği gibi bazı temel koşulların bulunmadığı ve Macaristan'a Balkan topraklarını korumak vazifesi verildiği gibi argümanları ileri sürdüklerini yazar. Bazılarının buna Osmanlıların Macaristan'ı bütünüyle fethetmeye güçlerinin yetmeyeceğini bildikleri için Habsburglara karşı bir tampon olarak kalmasını tercih eden bir siyaset izledikleri fikrini eklediklerine de temas eder. Bunların dışında ikinci kesim, Macaristan'ın adım adım/tedrici bir fetih siyaseti ile ele geçirilmesi politikasını temel almaktadır. Ferenc Szakály Mohaç Seferi'nin sebepleri bahsinde bu tedrici fetih politikasının ilk safhasını, yumuşatma dönemi olarak nitelemiş ve bunun 1526'da sona erdiğini söylemiştir. İkinci safhayı ise Macar Krallığı'nın mukavemetini kırma teşkil etmiştir. Sonuncu safha bütün Macar topraklarında denetim ve hâkimiyet sağlama teşebbüsüdür.⁹ Yani her şey bir bakıma daha baştan Macaristan'ın doğrudan ele geçirilmesi üzerinde planlanmıştır. Bu görüşleri ele alan Fodor da sonuç olarak "tedrici yöntemlerin yardımıyla

⁸ Müellif Perjés'in pek sıhhatli olmayan ve Macar tarihçiliğinde tartışma yaratan görüşlerinin hem Batılı hem de Türk tarihçilerini etkilediğini ifade eder (bk."agm.", s.16, not 10).

⁹ Bunun için bk. *A Mohácsi csata*, Budapest 1975, s. 123-124.

Macaristan'ın ilhak edilmek istendiğini savunan grubu desteklediğini" belirtir.¹⁰

Bu görüşler aslında Osmanlıların Macaristan üzerindeki uzun soluklu politikalarına geniş bir zaviyeden ve döneminin şartları muvacehesinde değil sonradan oluşan olayların yardımıyla şekillenmiş bir bakışı yansıtır. Yani döneminin güncel koşul ve politikalarını göz ardı eder.¹¹ Bu bakımdan doğrudan o yıllara tekaddüm eden vâkıa/olgulardan hareket etmek daha uygun bir yaklaşım olabilir. Zira uzun periyotlu politikalar içerisinde ani gelişen güncel olguların belirleyiciliği bazen belirlenen yolda önemli sapmalara yol açabilir. I. Süleyman'ı 1521'de Belgrad'ı almaya iten sebeplerle onun 1526'da Macaristan'a yönelmesini belirleyen faktörlerdeki değişkenlikler bu meydana önem kazanmaktadır. Şüphesiz Osmanlılar Avrupa'ya doğru bir yayılma siyaseti izliyorlardı, ama bunu sadece onların "savaşçı tabakalarının ganimete, kölelere yönelik hevesi" veya "halkın toplumsal ihtiyaçlarını tatmin eden yağmacı akınlar" temelinde görmek çok bilinen, ancak o ölçüde de zayıf bir argümandır. I. Süleyman da tıpkı çağdaşı Habsburg İmparatoru V. Karl gibi cihanşümül bir hâkimiyet kaynağından besleniyordu, fakat bu ideallerle, gerçekçi politikalar birbirinden farklıydı. Bu cümleden olarak 1521'den itibaren Osmanlıların Macar siyasetlerini bu kaba ve genel çerçeveden çıkararak vâkıalar esasına indirmek, dönemin –geçici olarak görülse de– siyasi gündemini belirlemek açısından daha uygun olacaktır.

1521'de Belgrad'ın fethiyle sonuçlanan ilk Macar Seferi, tahta yeni cülus etmiş I. Süleyman için meşru hükümdar olarak tebaası ve idarecileri nezdindeki imajını da desteklemeye yönelikti. Bu seferdeki amaç öyle ilan edilmiş olsa bile doğrudan Budin'e ilerlemek değildi. Böyle bir harekât baştan planlanmış ve duyurulmuştu, fakat Belgrad gibi

¹⁰ "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti", s.19. Ayrıca bu görüşlere karşı bk. S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire", s. 68-70.

¹¹ Mesela böyle bir yaklaşım için bk. R. Murphy, "Suleyman I and the Conquest of Hungary: Ottoman Manifest Destiny or Delayed Reaction to Charles V's Universal Vision", *Journal of Early Modern History*, V/3 (2001), s. 197-221.

önemli bir stratejik hedefe ulaşma, ilk adım olarak yeterliydi ve bu da uzun süreçli Macar siyasetinin ilk aleni tezhürünü oluşturmuştu.¹² Budin ikinci planda kalmaya zaten baştan mahkûmdu. Burada planın "Sultan'ın kişiliğinden kaynaklanan belirsizliğin ve hatalı kurguladığı tasarılarının, Osmanlıları hedeflerinden uzaklaştıran şartların doğması nedeniyle başarısızlığa uğradığını" iddia etmek¹³ pek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Burada sefer sırasındaki strateji değişiklikleri öne çıkmıştır ve bunun da padişahın şahsi tasavvurlarıyla herhangi bir ilgisi yoktur. Esasen öncelikli hedef, doğu meselesi kendisine halledilmiş bir miras olarak kalan padişaha, büyük atası İstanbul'un fatihinin sonuçsuz iki kuşatmasından (Belgrad ve Rodos) intikal etmişti. Belgrad'ın alınışının ardından ertesi yıl hayli zor bir deniz seferine ve meşakkatli coğrafyaya rağmen Rodos'a yönelmenin ardından yatan düşünce, ancak böyle bir konsept içinde mütalaa edilebilir. Bununla şüphesiz burada I. Süleyman'ın doğrudan Macaristan'ı hedeflemediği gibi bir sonuca ulaşmak istememekteyim. Esasen eninde sonunda Macar Krallığı ile nihai bir hesaplaşma olacaktır. Zira daha II. Murad döneminden bu yana Osmanlıların

¹² Çağdaş Osmanlı kroniklerinden Kemalpaşazâde'nin hedefi Budin diye açıklaması kitabının okuyucularına yönelik bir anlayışla çizilen uzun soluklu bir süreci göstermek içindir, yoksa ilk seferin hedefini belirtmek amaçlanmamıştır. Kemalpaşazâde, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın düşüncesine uygun şekilde padişahın Budin üzerine gidilmesi düşüncesinde olduğunu, ancak daha sonra Belgrad alınmadan yapılacak böyle bir harekâtın doğuracağı sakıncalar düşünülerek Belgrad'a yönelindiği üzerinde durur. Sefer ile ilgili hem onun hem de diğer kaynaklardaki bilgilerin değerlendirmesi için bk. H. G. Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961, s. 26-29. Bununla birlikte dönemin çağdaşı şair Hadidi çok açık olarak hedefin Belgrad olduğunu altını çizerek: "Şeh ol vaktin sefer üstineydi/ Beligrad'a gaza kasındayidi" (*Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 427). Ayrıca Belgrad Seferi ve gelişmeler için bk. F. Szakály, "Nándorfehérvár 1521: The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, ed. P. Fodor-G. David, Budapest 1994, s. 47-76.

¹³ P. Fodor, "agm.", s. 32.

Balkanlar'da rakibi olan tek ana güç Macarlar idi. Bundan dolayı konunun Osmanlıların yağma ve ganimet peşinde koşma anlayışlarının çok daha fevkinde tarihi kökleri olan bir mücadeleye dayanmakta olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Ancak böyle bir seferin siyasi şartlarının oluşması için müsait bir fırsatın beklenmekte olduğu açıktır. 1524-1525 yılları bu fırsatın oluşumunu sağlayacak gelişmeleri beraberinde getirmekte gecikmemiştir.

Bu yıllarda doğuda durum sakindi, Şah İsmail ölmüş, İran'dan herhangi bir tehdit yakın gelecekte beklenmiyordu. Rodos alınarak denizden gelebilecek tehlikelere de set çekilmişti. Mısır meselesi ve Suriye'deki isyanlar fazla zahmet çekilmeksizin yatıştırılmıştı.¹⁴ Üstelik Batı Avrupa'da Fransa ile İmparatorluğun çatışması, İmparatorluğa bağlı topraklardaki iç buhran müsait bir vasat sağlamakta idi. Azmettirici sebepler de bu ortam içerisinde ortaya çıkmakta gecikmedi. Macar Krallığı'nın kaderini etkileyecek gelişmelerin adımını oluşturdu. Esasen I. Süleyman'ın Macaristan'a yürümesi konusunda Türk tarihçiliğinde öne sürülen temel sebep olan Fransa Kralı'nın talebi meselesi, gerek Macar ve gerekse Batı tarihçiliğinde çok zayıf tonlarla dile getirilmekte, çoğu defa da üzerinde durulmamaktadır. Şüphesiz Osmanlılar böyle bir sebep olmadan da Belgrad'dan sonra önlerinde açılan Macaristan düzlüklerine doğru ilerleyeceklerdi. Fakat bu olay sefer için önemli bir dayanak noktası oluşturdu. İmparatorluk yolunda V. Karl'a karşı mücadeleye girişen ve bir süre sonra Pavia'de yenilerek (25 Şubat 1525) esir düşen I. François'nın annesi oğlunun kurtarılması için padişaha başvurmuştu. İmparator ile yaptığı barış sonucu I. François serbest kalmasına (14 Ocak 1526) rağmen Osmanlılar hazırlıklarına başlamışlardı. Fransız elçisi Johann Frangepan'ı (Hırvat asıllı Macar asilzâde, Fransa Kralı'nın hizmetinde idi) kabul eden I. Süleyman krala hitaben yazdığı 15-25 Ocak 1526 (evâil-i Rebiülahır 932) tarihli mektupta açık bir ifade ile Fransızlara denizden ve karadan Habsburglar üzerine sefere çıkma teklifini uygun bulduğunu bildiriyordu.¹⁵ Ortak hedef,

¹⁴ Bk. F. M. Emecen, "Sultan Süleyman Çağı", s. 500-503.

¹⁵ Bu iyi bilinen mektub E. Charriere, *Negotiations de la France*

İmparatorun Fransa'yı da ele geçirerek Avrupa'da tek güç hâline gelmesini engellemekti.

Öte yandan seferin sebebi hakkında geç tarihli olmakla birlikte genellikle gözden kaçırılan önemli bir kayda daha dikkat çekmek gerekir. 1533'te Alman/Habsburg elçileriyle görüşen veziriazam İbrahim Paşa'nın, siyasi konjonktür gereği gibi düşünülebilirse de konu hakkında bazı ipuçları veren beyanı ilginçtir. Buna göre padişah tahta çıktığında Macarlar ile iyi münasebet kurmak için babasının vefatı ve kendisinin tahta cülusunu bildirmek ve böylece karşı tarafa bir tebrik alarak mevcut antlaşmayı (1519) teyid etmek maksadıyla Macar Kralı'na bir elçi yollamış, fakat kral bu elçiyi ve onun ardından gelen bir diğerini hapse atınca bu durum padişah tarafından düşmanlık belirtisi sayılmıştı. Daha sonra Fransız Kralı'nın annesi yardım talebinde bulununca Kralın esaretine üzölmüş olmasının etkisiyle buna bir cevap olmak ve İmparator V. Karl'a darbe vurmak için onun kız kardeşiyle evli Macar Kralı üzerine sefer yaparak hem imparatoru zor duruma düşürmeyi hem de barış çağrılarında düşmanca davranan II. Lajos'tan intikam almayı planlamıştı.¹⁶ Bu ifadelerden Macar Kralı'nın Osmanlı elçisine niçin böyle bir muamelede bulunduğuna dair işaret olmamakla birlikte, bunda padişah tarafından iletilen mesajın etkisi olduğu açıktır. İbrahim Paşa'nın bu sözleri 1532 Seferi'nin ardından gelen elçiler Hieronymus von Zara ve Cornelius Duplicius Scepper'i yönlendirmek, gözdağı vermek maksatlı ifadeler olarak düşünülebilir ve olaylar cereyan ettikten sonraki bir değerlendirme olarak da nitelendirilebilir ise de bütünü ile göz ardı edilmemesi gereken unsurlar taşır. Döneminin kaynaklarıyla da uyum sağlar.

dans le Levant, I (Paris 1848), s. 119'da yer almakta olup bütün atıflar bu kopyaya yapılmıştır. Son zamanlarda uzun süredir kayıp olan mektubun aslı/orijinali bulunmuştur. Bu metin dikkat çekici unsurlar taşır. Mektubun okunabilir bir fotoğrafı ve durumu hakkında bk. A. Berthier, "Kanuni Süleyman'ın I. François'ya Mektubu", *Toplumsal Tarih*, sy. 17 (Mayıs 1995), s. 43-45.

¹⁶ Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. Ata Bey, İstanbul 1330, V, 134-135. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, III (Gotha 1854), 639-640.

Sefer ile çağdaş en önemli Osmanlı kaynağı olan Kemalpaşazâde'nin eserinde sebepler şöyle sıralanır: a) Macar Kralı "kâfir" hükümdarların ulularındandır, Osmanlıların sınır boylarındaki önde gelen düşmanıdır; b) Vilayetinin eşkiyası sınır boylarında sürekli savaşır, boyun eğmezler, bu yüzden padişah onları ceng ile yola getirmeyi diler; c) Sirem denilen bölge stratejik öneme sahiptir, daha önce de buraya çeşitli defalar Osmanlı askeri girmiştir, hatta Fatih Sultan Mehmed burayı almak istemiş fakat başaramamıştır; d) Fransa Kralı Osmanlılara başvurarak İspanya beyinin pençesi altında olduğunu memleketinin işgal edildiğini bildirmiştir. İspanya beyine yenildiğinde vezirlerine danışmış ve onların da mutabakatı ile padişaha müracaat etme kararı almışlardır. Onların isteği Macar Kralı'nın desteğiyle İspanya beyi galip ve üstün geldiğinden onun bu başta gelen yardımcısının (yani Macarlar) ortadan kaldırılmasıdır. Eğer böyle olursa kendileri İspanya ile daha rahat mücadele edebileceklerdir. Padişah bu istekleri uygun görmüş ve Macaristan'a yönelmiştir.¹⁷

Kemalpaşazâde'nin öne sürdüğü argümanlar, yukarıda anlatılanlarla birlikte değerlendirildiğinde belirli bir alt yapıyı teşhise imkân verir ve Osmanlıların zihnindeki probleme açıklık getirir. Onun dışında Fransa meselesine temas eden diğer tarihçi Matrakçı Nasuh'tur. Nasuh Kemalpaşazâde'nin ifadelerini benimser, Fransa Kralı'ndan gelen elçinin padişahı "Üngürüs kralı def'ine sevk etmek" istediğini ve onun bunu kabul ettiğini yazarken Macar Kralı'nın "küffârın" en başta gelen krallarından biri olduğunu, gazilerin akınlarını sürekli önlediğini de belirtir.¹⁸ Diğer çağdaş müverrih Bostan ise "kâfire karşı gaza" konu-

¹⁷ *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Ş. Severcan, Ankara 1996, s. 202-209, 218-222.

¹⁸ *Süleymannâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr.1286, vr. 98b-99b. Benzeri görüşler geç tarihli bazı Osmanlı kroniklerinde de görülür. Mesela Hoca Saadeddin Efendi'nin kaleme aldığı ve oğlu tarafından düzenlendiği anlaşılan *İb-tihâcü't-tevârih*'te bu yolda ilginç bir atıf vardır (*Hocazâde Mehmed Efendi'nin İb-tihâcü't-tevârihi*, haz. Ahmet Akgün, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s.146-148).

sunu öne çıkarır, hedefi “Üngürüs melâinin tahtgâhı olan şehri Budin” diye açıklar.¹⁹ Savaşta Aydın ili Sancakbeyi olarak katılan²⁰ Lütü Paşa tehdit unsuruna vurgu yaparak Belgrad ve Rodos alınınca “Frengistan Beylerinin ahitleşip” üç yıl mühlet istediklerini, Macar Kralı’na haber gönderip onun başbuğluğunda birleştiklerini, bunu önlemek için de padişahın sefere çıktığını yazar.²¹ Daha geç tarihte eserini kaleme alan, ancak Divan kâtiplerinden biri olarak seferde bulunduğu anlaşılan Celâlzâde Mustafa Çelebi de Macaristan’ı fetih maksadını beyan eder.²² Sefer Ruznâmesi’nde bu konuda bilgi yoktur. Fetihnâme’de ise umuma mesaj verme amaçlı olarak diğer bazı Osmanlı kronikleri gibi gaza ve cihat kavramları formülasyonu ile izahat yapılır. Macarlar İslâmı inkâr etmektedirler, hâlbuki ülkeleri “memâlik-i İslâmiye ile mülâsık”tır, bu sebeple savaş açılmıştır.²³ Şüphesiz Fetihnâme kamuya yönelik şekilde zafirin İslâmi unsurlarla bezenerek öne çıkarılması amacına matuf olduğundan hâliyle burada Fransa Kralı’na yardım konusu gündeme getirilemezdi. Bunu bir kısım tarihçiler de benimsemiş olmalıdır. Ancak Kemalpaşazâde ve ondan büyük ölçüde yararlandığı anlaşılan Matrakçı Nasuh böyle bir endişe taşımazlar.

Osmanlı sarayında Macar Seferi kararlaştırıldığında bunun en çok farkında olanlar muhtemelen Osmanlı-Macar-Habsburg sınırındaki güçlerdi. 1523 ve 1524’te sınır hattı karıştı, en küçük bir hareketlilik bile takip ediliyordu. Dalmaçya ve Hırvat sınırlarında benzeri faaliyetler görülüyordu. Tuna hattında Sirem’de daha yoğunlaşan bir hareketlilik yaşanıyor. Belgrad havalisinde Bali Bey Macar sınırlarına müteveccih akınlarla mücadeleyi canlı tutuyor ve bölge hakkında sürekli olarak merkeze haber iletliyordu.²⁴ Macarlar 1523’te Sirem bölgesinde Szávas-

¹⁹ *Süleymannâme*, Süleymaniye Ktp, Ayasofya, nr. 3317, vr.75a.

²⁰ Bk. BA, D.BRZ, nr.20611, s. 5-6; ayrıca bk. Ekler.

²¹ *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. K. Atik, Ankara 2001, s.256.

²² *Tabakatü'l-memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, vr. 132a.

²³ Seferin Ruznâmesi ve Zafer Fetihnâmesi Feridun Bey Münşeat’ı içinde bulunur (*Münşeatü’s-selâtin*, I, İstanbul 1274, s.546-551).

²⁴ Gönderdiği rapor hakkında bk. P. Fodor, “agm.”, ek.1, s. 75-77.

zentdemeter'e (Sremska Mitrovica) yakın bir yerde Osmanlı kuvvetlerini bozmuşlardı.²⁵ 1523'te Macar Kralı Lajos, Arşidük Ferdinand ve Lehistan temsilcisi Türklere karşı savaş durumunu uzun uzadıya konuşmuşlardı.²⁶ Fakat sonra Lehistan Kralı 1525'te Osmanlılar ile antlaşma yenilemişti.²⁷ Macarlar iyice yalnız kalmışlardı. Tehlike belirdiğinde II. Lajos kendisine yardımcı olabilecek müttefikler bulamadı. Alman prensleri Macarlar için para harcamak ve asker kaybetmek istemedikleri için gönülsüz davranıyorlardı. Katolik Batılı hükümdarlar yardım isteklerini sessizlikle karşılıyorlardı. Bu konuya temas eden N. Iorga, aslında Tuna ülkeleri (Eflâk, Boğdan ve Erdel) arasında bir ittifak kurmanın tam sırası iken kralın Erdel tarafındaki Romen komşusunu hakir gördüğü için yardım talebinde bulunmadığını yazar.²⁸ Fakat bu kesimlerin Osmanlılarla olan bağıını gözardı eder.²⁹ Üstelik Erdel'in bu konuda fikir beyan etmesi de beklenemezdi. Zira burası Macaristan'ın

²⁵ A. Kubinyi, "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagyolaszi (1523). The Ottoman Advance and Hungarian Defence on the event of Mohács", *Ottomans, Hungarians and the Habsburgs in Central Europa. The Military Confines and the Era of Ottoman Conquest*, (ed. G. Dávid-P. Fodor), Leiden-Boston-Köln 2000, s. 71-115.

²⁶ Istvan Zombori, "The Jagiello-Habsburg Attempt at War Against the Ottoman in 1523", *Fight Against the Turk*, s. 147-153.

²⁷ Antlaşmaya Macar Kralını da dâhil etme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Antlaşma için bk. D. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000, s. 222-226; ayrıca siyasi durum hakkında I. Czamanska, "Poland and Turkey in the 1st Half of the 16th Century-Turning Points", *Fight Against The Turk*, s. 91-101;

²⁸ *Geschichte des Osmanischen Reiches* [=GOR], II (Gotha 1909), s. 395.

²⁹ Nitekim Osmanlı ordusu Filibe'de iken 10 Recep 932/ 22 Nisan 1526'da Kara Boğdan elçisi gelmiş ve hediyeler sunmuş; onun hemen akabinde de 8 Şevval/18 Temmuzda ordugâha Eflâk elçisi gelip bağlılık bildirmişti (BA, D.BRZ, nr.20611, s.12, 14). Keza "Ruzname"de de 22 Şevval 932/ 1 Ağustos 1526 günlü kayıтта, Boğdan ile Eflâk arasında bir karışıklık çıktığı, ikisine dahi "padişahın raiyeti" olduklarının hatırlatıldığı, derhâl kavgadan vazgeçmeleri yolunda emir gönderildiği bildirilir (*Münşeat*, I, 559).

bir bölgesiydi. Ayrıca 1519'a kadar Osmanlı-Macar ahit-nâmelerine göre Eflâk ve Boğdan, hem Macaristan hem de Osmanlılara vergi bağıyla bağlıydı. Hatta 1526'da da Macaristan'a karşı bağı sürüyordu. II. Lajos Szapolyai'ye gönderdiği emirde, onun Eflâk voyvodasının askerleriyle birlikte Eflâk'a gidip, oradan Osmanlı Rumeli'sine akınlar yapmasını ve padişahın ordusunu zor durumda bırakmasını istemişti. Ancak Erdel voyvodası Szapolyai hemen sonra Osmanlı ordusunu karşılamak üzere toplanan Macar ordusuna katılmak için çağrıldı.³⁰

Öte yandan II. Lajos'un idaresinden Macar asilzâdelerinin bir bölümünün memnuniyetsizlik duyduklarından söz edilir. Savaş meclisinde bile asilzâdelerin istekleri kralın yanındaki Almanların uzaklaştırılması, devlet gelirlerinin doğru kullanılması gibi iç meselelere yönelmişti. Macar beylerinden Szapolyai ve Werböczy taraftarları ile Báthory yandaşları arasında çekişme sürüyordu. Kimin başkumandan olacağı ve Macar ordusunun bir mi yoksa iki komutan tarafından mı idare edileceği hakkında derin görüş ayrılıkları bulunuyordu.³¹ Osmanlıların çıktıkları yeni seferin hedefinin Budin mi, Erdel mi yoksa Hırvatistan mı olacağı konusunda bir fikir birliği yoktu ve bir belirsizlik hâkimdi. Hatta Erdel voyvodası Szapolyai ve devrin meşhur komutanlarından Hırvat banı Kristóf Frangepan bulundukları bölgelere yönelik bir tehdit beklediklerinden asıl orduya katılmakta gecikmişlerdi. Öte yandan Çek yardımcı kuvvetler feodal alışkanlıkları yüzünden güçlkle toplanmışlardı, üstelik Macarlar da maddi durumu göz önüne alıp askere uzun süre para ödeyerek bir arada tutma konusunda büyük sıkıntılar yaşıyorlardı. Bunların çoğu savaşa çok az bir zaman kala alelacele toplanabilmişti.³²

³⁰ István Brodarics, *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről*. Humanista történetírók. (trc. P. Kulcsár) Budapest 1977, s. 303 (Eser *Mohács*, haz. Szabó János, Budapest 2006 içinde tekrar yayımlandı: s. 134-155. Bu derlemede ayrıca Mohaç Savaşı'yla ilgili bütün önemli literatür yer almaktadır).

³¹ Iorga, *GOR*, II, 396.

³² Iorga, *GOR*, II, 396 vd. Asker sayıları ve masraflar için ayrıca bk. A. Kubinyi, "Hungary's Power Factions and the Turkish Th-

Savaş öncesi Macar sarayındaki duruma vakıf olan Papanın temsilcisi Burgio'nun lakaytlıkla suçladığı Macar Kralı II. Lajos,³³ Türklerin durumunu en iyi bilen kişi olduğu gerekçesiyle Kalocsa baş piskoposu ve Sirem komutanı Pál Tomori'yi Vişegrad'a çağırdı. 23 Nisan 1526'da yapılan toplantıda Osmanlıların sefer hazırlıkları ve karşı tedbirler konuşuldu. Köylü ve çete gruplarından oluşan piyadelerin 1 Temmuz'da Tolna'da toplanması kararlaştırılmıştı. 9 Mayıs'ta sona eren müzakerelerde yaşananlara şahit olan elçilerden biri, "Papanın şimdiden Macaristan'ı kaybedilmiş Hristiyan ülkeler listesine ekleyebileceğini" ifade etmişti.³⁴ Kralın durumun ciddiyetinden habersiz rahat davranışları, muhtemelen olayın gerçek boyutlarını anlamamaktan değil, etrafına psikolojik açıdan güven aşılama çabalarının bir yansıması olmalıdır. Heyecanlı ve mağrur Macar asilzâdeleri Türkleri geri püskürteceklerinden oldukça emindiler.

Bu arada Pál Tomori'nin mevcut üç mektubu konu hakkında bazı dikkat çekici unsurlar taşır. 25 Haziran 1526 tarihli olan mektup Osmanlı planları ve Macar sulh talepleri konusunda ilginç bilgiler sağlar. Buna göre, Macar Kralı'nın adamları İstanbul'a gitmişler ve Ocak 1526'da Tomori kralın yanında iken Türkler tarafından geri gönderilmemişlerdi.³⁵ Türkler onları yanlarında Filibe'ye kadar

reat in the Jagiellonian Period (1490-1526)", *Fight Against the Turk*, s. 124-129.

³³ 19 Haziran tarihli raporda Burgio, Kralın, "sanki üzerinde konuşmaktan çekindiği tehlikenin bilincinde değilmiş gibi öğlene kadar uyuduğunu ve meclis toplantısını ancak öğle vakti açtığını" yazmaktaydı: Hurmuzaki, II, 540'dan naklen, Iorga, *GOR*, II, 396 (Burgio'nun mektuplarını birkaç defa neşredildi. Son olarak Macarca tercümesi için bk. T. Katona, *Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források a csatahely régészeti feltárásának eredményei*, Budapest 1987). Ayrıca son defa şu eserde tekrar Macarca olarak yayımlandı: *Mohács*, haz. Szabó János, Budapest 2006, s. 21-92.

³⁴ Burgio'nun 25 Nisan tarihli raporu. Hurmuzaki, II, 529-530'dan naklen Iorga, *GOR*, II, 396.

³⁵ Tomorinin Krala gönderdiği mektubu: *Mohács emlékezete*, s. 86-86.

getirdiler, sonra da serbest bırakıp Macaristan'a dönmelerine izin verdiler. Bunlar 25 Haziran'da Tomori'nin yanına Pétervárad'a ulaştılar. Oradan da Budin'e gönderildiler. Yine aynı mektuba göre, 1523'te Szávaszentdemeter yakınlarındaki savaş sırasında bazı Macar askerleri esir alınmış, sonra da bunlar yeniçeri olarak Osmanlı hizmetine girmişlerdi. Mohaç Seferi sırasında Osmanlı ordusu Alacahisar menzilinde iken bunlar kaçıp Macar tarafına iltica ettiler. Onların getirdikleri habere göre, padişahın amacı Budin'i ele geçirmek idi. Osmanlı ordusu Alacahisar'da dört gün beklemişti, bunun sebebi askerlerin karşı karşıya kaldıkları zor şartlar idi. Osmanlı ordusundaki paşalara göre Macarlar barış talep edip 10 bin Mark ödemeyi önermişler, ancak padişah bu teklifi geri çevirmişti.³⁶ Tomori'nin 5 Temmuz tarihli krala gönderdiği mektup ise Osmanlı ordusunun durumu hakkındaki geniş bilgisini gösterir. Burada ayrıca kendisinin yetersiz kuvvetleri bulunduğu için Osmanlıları Sava ve Tuna geçitlerinde durduramadığını anlatır.³⁷

Mohaç Ovasına Hareket

Osmanlı ordusunun harekât safhaları ve savaşın cereyanı konusunda çağdaş Osmanlı kronikleri nispeten detaylı bilgi sunarlar. Özellikle seferin *Rûznâme*si resmî ordu journali niteliği taşısa da detaylar eksiktir, olayların günlük kısa tasvirleri verilir.³⁸ Onun dışında çağdaş kaynaklar eskiden beri bilinen ve kullanılan Kemalpaşazâde'nin eseri, Matrakçı Nasuh ve Bostan Çelebi'nin *Süleymannâmeleri*, savaşta hazır bulunan Lütü Paşa ile Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin *Tarih*'leridir. Savaşın Osmanlı tarafının yegâne kaynakları olarak bu eserlerdeki bilgiler, esas alınması gereken bir temel sağlarlar.³⁹ Osmanlı arşiv malzemesi ise

³⁶ *Mohács emlékezete*, s. 86.

³⁷ *Mohács emlékezete*, s. 88-89.

³⁸ Feridun Bey, *Münşeât* içinde, I, 554-563.

³⁹ Kemalpaşazâde'nin Mohaç Seferi ile ilgili kısmı çok önceden Fransızcaya tercüme edildiği için bilgileri sıklıkla kullanılmıştır (ed. ve trc. Pavet de Courteille, *Histoire de la campagne*

pek kıttır. Özellikle sefer sırasında tutulan gelir-giderlerin günlük işlendiği muhasebe ruznamçe defterine ait bazı parçalar bugüne ulaşmıştır. Bunlardan savaşın kendisi hakkında olmasa bile, hazır bulunanlar, elçi gelişleri ve kronoloji bakımından faydalı bilgiler elde edilebilmektedir.⁴⁰ Ayrıca sefere katılan Kapıkuluna/yeniçerilere vermek üzere götürülen silah ve malzemelerin bir listesi de mevcuttur.⁴¹ Macar tarafı için ise savaşa şahit olan Brodarics'in yazdıkları, Batılı tarihçilerin en önemli kaynağını teşkil etmiş gözükmetedir. Savaşın tasviri bu bilinen kaynaklara dayalı olarak yapılmış, bu konuda önemli sayılabilecek bir literatür oluşmuştur. Burada bu gibi araş-

de Mohacz, Paris 1859; Macarca trc. J. Thúry. *Török történetirók*, Budapest 1893, I, 236-252). Bostan'ın *Süleymannâme*si de Ferdi'ye atfedilerek kısmen tercüme edilmiştir (Macarca trc. J. Thúry, *Török történetirók*, Budapest 1896, II, 42111). "Ruzname" ise Hammer'in özet iktibaslarıyla Batılı literatüre ulaşmıştır (Macarcası J. Thúry, I, 301-323). Matrakçı Nasuh'un eserinin herhangi bir tercümesi yoktur. Celâlzâde'nin Mohaç ile ilgili yazdıkları nispeten geç tarihli bilgilerden ve hatırlayabildiklerinden oluşur (*Tabakat*, vr.132a-150b: Macarcası J. Thúry, I, 118-278). Lutfi Paşa olayın çok ayrıntısına girmez (*Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. K. Atik, s. 256-264: Macarcası J. Thúry, I, 6-38). Eseri 1520-1555 arasını ihtiva eden Ârifî de savaş hakkında bilgi verir (*Süleymannâme*, TSMK, Hazine, nr.1517, vr.184b-222b). Daha sonraki tarihçiler genellikle bu ilk kaynakları kullanmışlardır. Ancak Peçuylu diğerlerinden ayrılarak savaş ile ilgili Macar kaynaklarını kullanır, kendi topladığı şifahi bilgilere de yer verir (*Tarih*, İstanbul 1283, I, 84-98).

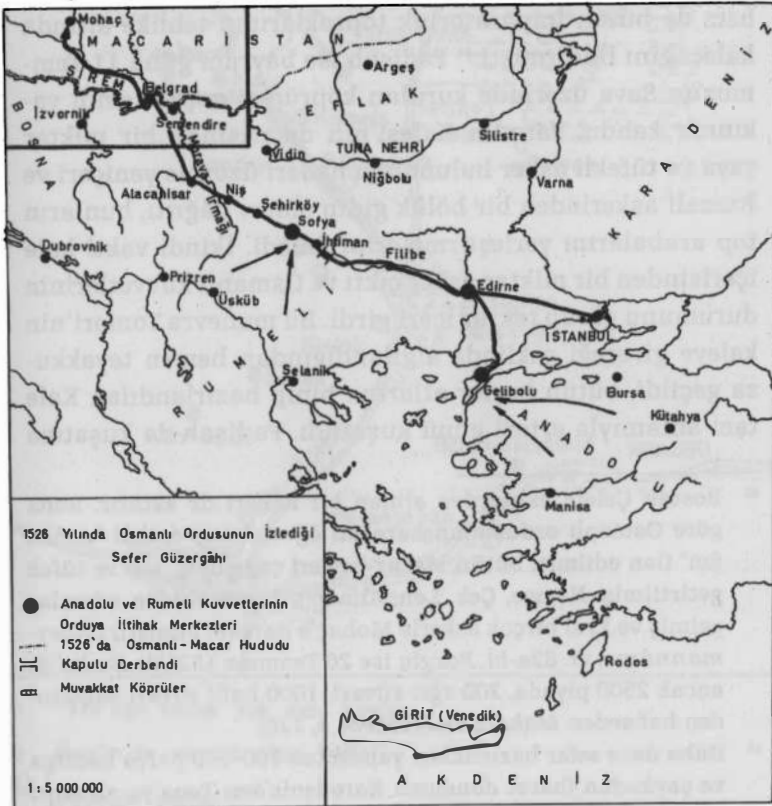
⁴⁰ 932 yılı Recep-Zilhicce ayı aralığındaki kayıtları ihtiva eden iki defter: BA, D.BRZ, nr. 20611 ve 20612'de yıpranmış parçalar hâlinde bulunur. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA) nr. D. 9619'da sefer için hazineden çıkan paralar ve iştirak eden cemaatler ile ilgili bir defter parçası, katalogda Mohaç Seferi'ne ait gösterilmişse de bu defter Mohaç değil 948/1541 Seferi'yle alakalıdır.

⁴¹ Bu belge TSMA, nr. D. 9633 numarada bulunmakta olup Nisan 1526/Recep 932 tarihlidir. Bu belge bazı eksikliklerle, atlama ve hatalı okunuşlarla daha önce de popüler bir makaleye konu olmuştur ("Türk Arşivlerinden", *Tarih Hazinesi*, sy.16, 1952, s. 840-842). Bu önemli belgenin aynen neşri ekte verilmiştir (Bk. Ek. II).

tırmaların yönlendirici etkisi dışında kalınarak, doğrudan söz konusu kaynaklar temelinde bunları yeniden gözden geçirmek suretiyle tartışma noktaları üzerinde durulacaktır. Genellikle Batı ve Macar tarihçiliğinde Türk kroniklerinin 19. yüzyılda yapılan çevirileri ve bunlara yaslanan mufassal karakterdeki Osmanlı Tarihleri esas alınır yahut belirli bir ideolojik çizgide yazıldıklarından bunların durumu aydınlatmaya yetmeyeceği belirtilir. Ancak dikkatle yapılacak bir tetkik, esasen Osmanlı tarafının savaş düzeni, hareket planları hakkında önemli bir bilgi birikimi sağlar.

Kaynaklara göre gerekli hazırlıkları tamamlayan padişah yanında veziriazam ve aynı zamanda Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa olduğu hâlde 23 Nisan 1526'da (11 Recep 932) hareket etti. Edirne'den Filibe'ye gelindiğinde İbrahim Paşa, Rumeli askeri ve emrine verilen 2 bin tüfekli yeniçeri, 150 top ile bir konak ileri sevk edildi. Padişahın bulunduğu ana ordu, ikinci vezir Mustafa Paşa, üçüncü vezir Ayas Paşa, Anadolu beylerbeyi Behram Paşa yönetiminde onu takip ediyordu. Ancak ilkbahar mevsiminde sürekli yağan Nisan yağmurları araziye yumuşatmıştı. Kabaran derelerle ve sellerle boğuşan ordu, güçlkle ve çok yavaş hareket edebiliyordu. Hatta bu durum ordunun istikametinin, daha önceden kararlaştırılan güzergâhının değişmesine yol açtı. Belirlenmiş olan Semendire yolu taşkın sebebiyle geçilemez durumda olduğundan Alacahisar yönüne gidildi. İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri de aynı şekilde zorlukla ilerliyordu. Hatta yağmurlar Temmuz ayı başında bile yağmıştı. Ana ordu Alacahisar'ı geçtikten sonra 18 Haziran'da (8 Ramazan) burada İbrahim Paşa'nın kuvvetleri ile buluştu. Toplanan harp meclisinde Varadin/Pétervárad üzerine yürünmesi kararı alındı. O sırada Bali Bey'den gelen haberci Sava üzerindeki köprülerin tamamlandığı haberini getirdi.

İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri 29 Haziran'da (19 Ramazan) Belgrad'a ulaştı. Oradan Sava'yı geçip Sirem arazisine girdi. Sava Nehri bu sırada taşmış durumdaydı. İbrahim Paşa 3 Temmuz'da (23 Ramazan) Zemin'de, 7 Temmuz'da (27 Ramazan) Salankamen'de idi. Bu sonuncu yer harap hâlde bulunduğu için derhâl tamiri emredildi.

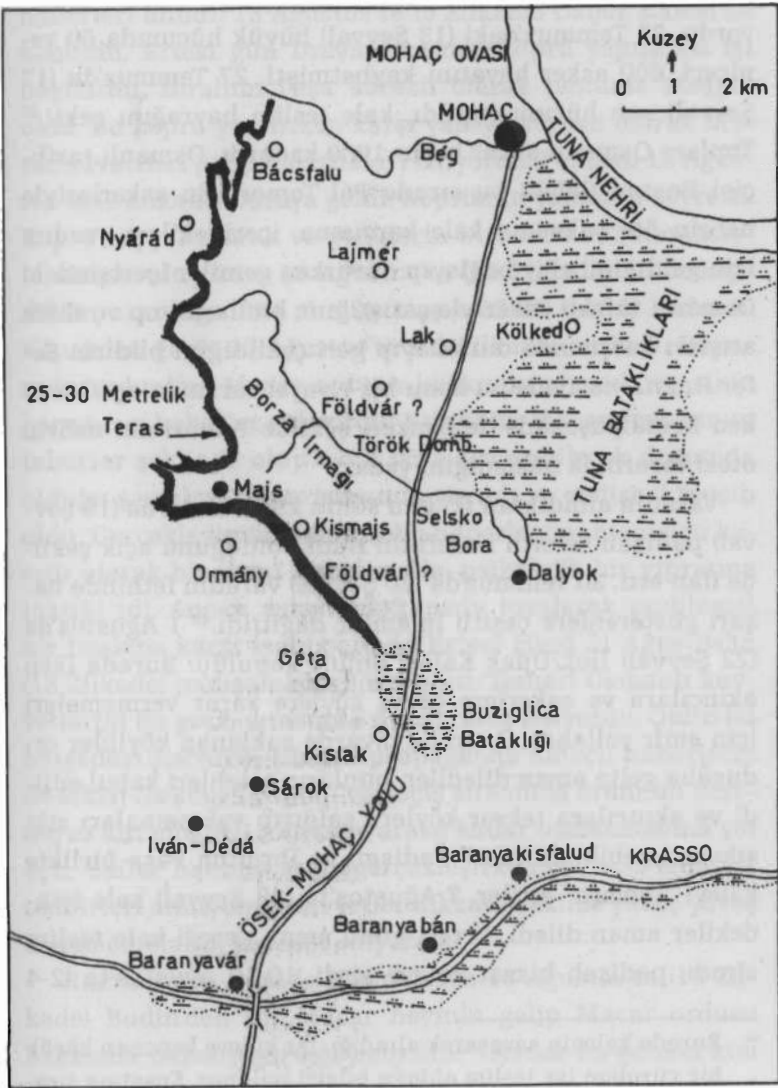

O sırada gelen bir haberde, Macar kumandanı Pál Tomori'nin 2 bin askerle Varadin yakınlarında olduğu, Kralın ise henüz Budin'den ayrılmadığı bildirildi. Ayrıca alınan istihbarata göre Budin'de kale içinde 10 binden fazla asker toplanmıştı.⁴² 7 Temmuz'da (27 Ramazan) Belgrad'a gelen Padişah Ramazan bayramını burada geçirdi. Bayramdan bir gün önce 9 Temmuz'da (29 Ramazan) 800 kadar çoğu ufak tipte ve köprü yapımında kullanılacak gemiler Belgrad'a ulaştı.⁴³ Bunların bir kısmına top ve tüfekli asker yerleştirildi ve Varadin üzerine sevk edildi. İbrahim Paşa'nın kuvvetleri 14 Temmuz'da (4 Şevval) kaleyi kuşatma altına almıştı. Macar Kralı Lajos 15 Temmuz'da Ferdinand'a gönderdiği mektupta yardım talebini yenilerken Türklerin Pétervárad'ı hedeflediklerini, eğer burası düşerse hem Macar hem de bütün İmparatorluk topraklarının tehlike altında kalacağını bildirmişti.⁴⁴ Padişah ise bayram günü 11 Temmuz'da Sava üzerinde kurulan köprüden geçti, Zemin yakınına kondu. Varadin Kalesi'nin dışarısında bir miktar yaya ve tüfekli asker bulunduğu haberi üzerine yeniçeri ve Rumeli askerinden bir bölük gidip onları dağıttı, bunların top arabalarını yerleştirmelerini önledi. İkinci vakti kale içerisinden bir miktar asker çıktı ve Osmanlı kuvvetlerinin durumunu görüp tekrar içeri girdi. Bu manevra Tomori'nin kaleye gireceği şeklinde algılandığından hemen teyakkuza geçildi, bütün beyler atlarına binip hazırlandılar. Kale tam anlamıyla ertesi günü kuşatıldı. Padişah da kuşatma

⁴² Bostan Çelebi esirlerden alınan bir haberi de aktarır. Buna göre Osmanlı ordusunun hareketi öğrenilince derhâl "nefir-i âm" ilan edilmiş, bütün Macar beyleri çağırılmış, top ve tüfek getirtilmiş. Nemçe, Çek, Leh, Alman vilayetlerinden adamlar gelmiş ve Kral birçok askerle Mohaç'a hareket etmiştir (*Süleymanname*, vr. 82a-b). Burgio ise 26 Temmuz 1526'da Budin'de ancak 2500 piyade, 200 ağır süvari, 1000 hafif süvari askerinden bahseder: *Mohács emlékezete*, s. 130)

⁴³ Daha önce sefer hazırlıkları yapılırken 100-150 parça kadirga ve şaykadan ibaret donanma Karadeniz'den Tuna'ya girmişti (*İbtihâcü't-tevârih*, s. 158).

⁴⁴ Öst A, HHSt A. Ungarn (Hungarica), 2, 1525.07.15. *Propyläen Weltgeschichte, Eine Universalgeschichte. Bilder und Dokumente zur Weltgeschichte*. 10. Berlin-Frankfurt-Wien 1965, s. 367-368.

○ 1526'dan sonra yok dan köyler

● Bugün de mevcut olan köyler

▨ Bataklık alanlar

Mohaç Savaşı'nın yapıldığı alanın planı.

sürerken 22 Temmuz'da (12 Şevval) yakın bir mahalle gelip savaşı bir süre yerinde seyretti. Bu arada ordugâha Sirem bölgesindeki irili ufaklı kalelerin düştüğü haberi ulaşıyordu. 23 Temmuz'daki (13 Şevval) büyük hücumda 60 yeniçeri, 600 asker hayatını kaybetmişti. 27 Temmuz'da (17 Şevval) son hücum yapıldı, kale teslim bayrağını çekti.⁴⁵ Toplam Osmanlı asker kaybı 1000 kadardı. Osmanlı tarihçisi Bostan Çelebi bu sırada Pál Tomori'nin askerleriyle nehrin öte yakasına kale karşısına, içeridekilere yardım için geldiğini, alay bağlayıp dururken gemiler içerisindeki Osmanlı tüfekli askeriyle çatıştığını, bunların top ve tüfek atışları karşısında duramayıp geri çekildiğini bildirir. Sefer *Ruznâmesi*'nde bu konu bir rivayet tarzında açıklanırken Kemalpaşazâde de benzeri şekilde Tomori'nin nehrin öteki tarafında beklediğini yazar.

Varadin alındıktan iki gün sonra 29 Temmuz'da (19 Şevval) padişah seferin hedefinin Budin olduğunu açık şekilde ilan etti. 30 Temmuz'da (20 Şevval) Varadin fethinde başarı gösterenlere çeşitli in'amlar dağıtıldı.⁴⁶ 1 Ağustos'da (22 Şevval) Ilok/Újlak Kalesi önüne konuldu. Burada iken akıncılara ve askerlere çevre köylere zarar vermemeleri için emir yollandı. O sırada civarda saklanan köylüler ordugâha gelip aman dilediler, bunların talepleri kabul edildi ve akıncılara tekrar köylere saldırıp yakmamaları sıkı sıkıya tembih olundu.⁴⁷ Padişah ve İbrahim Paşa birlikte kaleyi "ıremaşa" ettiler. 7 Ağustos'ta (28 Şevval) kale içindekiler aman diledi. Ertesi günü aman gereği kale teslim alındı, padişah bizzat kaleye girdi. 10-12 Ağustos'ta (2-4

⁴⁵ Burada kalenin savaşarak alındığı, bir kuleye kapanan küçük bir gurubun ise teslim olduğu bilgisi bulunur. Kuşatma sırasında Osmanlı kaybı 1000'i bulmuştu (*Münşeât*, I, 558-559).

⁴⁶ "Ruzname"de Rumeli sancakbeylerinden 400 binden fazla dirliği olanlara 30 bin nakit ve bir kaftan; bundan az dirlik sahibi beylere 20 bin nakit ve bir hilat, İzvornik Sancakbeyi Sinan'a 30 bin akçe ve bir hilat; Semendire Beyi Bali'ye yine aynı miktarlarda para ve hilat verildiği belirtilir (*Münşeât*, I, 559). Bu bilgi BA, D. BRZ, nr. 20611, s. 19'daki in'am listesiyle uyuşur.

⁴⁷ *Münşeât*, I, 559.

Zilkade) burada kaldı.⁴⁸ Bu sırada yine Sirem bölgesindeki irili ufaklı kalelerin ele geçirildiğine dair haberler ulaşmakta idi. Erdöd ve Ezsék (Osijek) kaleleri halkının kaçtığı haberleri alındı. 13 Ağustos'ta (5 Zilkade) Osijek Kalesi'ne konuldu. Ertesi gün Drava üzerinde köprü yapılması işi başlatıldı. İbrahim Paşa sürekli olarak bununla meşgul oldu. Bu köprü yapılırken karşı yakaya sürekli olarak Macar süvarileri gelip hazırlıkları izliyordu. Padişah 15 Ağustos'ta (7 Zilkade) buraya geldi. Köprünün yapımını seyretti. Köprü seyyar olarak ve gemilerin birbirine bağlanmasıyla oluşturuluyordu. 18 Ağustos'ta (10 Zilkade) biten köprünün uzunluğu 284 zira (yaklaşık 22-25 metre) kadardı. Köprüden geçiş 20 Ağustos'ta (12 Zilkade) başladı. Bu sırada ordugâha Macar ordusu hakkında abartılı ve zihin karıştırıcı haberler geliyordu. Kalabalık Macar ordusunun taburlar şeklinde olup uzun süre savaşılabilecek durumda olduğu şayiaları asker arasında yayıldı ve endişeyi mucib oldu. Gerçekle ilgisi olmayan bu haberler, muhtemelen kasıtlı olarak bir karşı propaganda, psikolojik bir yıpratma taktiği idi. Ancak asker teyakkuzda tutularak muhtemel bir baskına karşı tedbir alındı. Ertesi günü 21 Ağustos'ta (13 Zilkade) padişah köprüden geçti. Tomori Osmanlı kuvvetlerini bu geçiş sırasında durdurmak istiyordu. Onun bu bölgedeki hareketi, ulaşan propaganda amaçlı haberlerin de etkisi ile köprü yapımı ve geçiş sırasında ordunun neredeyse altı gün (6-13 Zilkade arası) kadar oyalanmasına yol açtı. Safılar halinde geçiş gerçekleşirken çok sıkı emniyet tedbirleri alınıyor ve kuvvetler dikkatli şekilde yavaş yavaş kademeli olarak hareket ediyordu.

Ruznâme'de burada beklenirken 18 Ağustos'ta (10 Zilkade) Budin'den bir Macar beyinin gelip Macar ordusu hakkında haber getirdiği belirtilir.⁴⁹ Ancak bu şahsın kim

⁴⁸ B A, D. BRZ, nr. 20611, s. 21.

⁴⁹ Bu habercinin adı Pire/Pere gibi okunacak tarzda yazılmıştır (*Münşeât*, I, 560). Bir başka belgede Petre adıyla kaydedilen bir Macar ile ilgili nota rastlanmaktadır. 9 Ekim 1527 (13 Muharrem 934) tarihli olan söz konusu kayıta, "Üngürüs vilayetinden kaçıp gelen Petre Bey'e" in'am verildiği bilgisi bulunur (BA, Kepeci, nr. 1764, s.4). Bu ikisinin aynı adam olma ihtimali yüksektir. Hatta daha sonra bu şahıs 21 Kasım 1528 (9 Rebiü-

olduğu ve hangi amaçla geldiği, ne gibi bir mesaj getirdiği konusunda bilgi verilmez. Gelen habercinin Macar savaş meclisinde barış taraftarı olarak görüş beyan eden gurbun adamı olma ihtimali yüksektir. Hatta onun getirdiği haber üzerine ertesi gün padişah ile sadrazamın baş başa uzun uzadıya görüştükleri bildirildiğine göre,⁵⁰ bunun önemli bir mesajla gelme ihtimali ortaya çıkar. Muhtemelen bu şahsın getirdiği haberler ve Macarların nasıl hareket edeceklerinin anlaşılma isteği, köprü yapımı ve geçiş sırasında bir süre beklenmesine yol açmıştır. Tomori'nin ise arkadan herhangi bir destek almaması üzerine geri dönüş durumu bildirmek için Kralın ordugâhına gittiği bilinmektedir. Bu hareketinde Osmanlı ordugâhına gelen habercinin rolü olup olmadığı, onunla herhangi bir bağının bulunup bulunmadığı hakkında bir karine yoktur.

II. Lajos, Osmanlı kuvvetlerinin Varadin (Pétervárad) Kuşatması sürerken, 20 Temmuz'da Budin'den ayrıldı.⁵¹ 24 Temmuz'da Tolna'ya gelmiş bulunuyordu. Bir süre burada toplanması kararlaştırılan askerleri bekledi. Yarısı köylülerden oluşan diğer yarısını ise Estergon (Esztergom), İstolni Belgrad (Székesfehérvár) ve diğer Macar bölgelerinden gelen süvariler yanında Leh, Bohemya, Alman askerlerinin teşkil ettiği 20 bin askerle 15 Ağustos'ta Osmanlı ordusunun karşılanması için belirlenen Mohaç sahrasına hareket etti. 19 Ağustos'ta buraya ulaştı ve ordusunu savunma sistemine göre yerleştirdi. Bu arada gelen takviye güçlerle birlikte asker sayısı sürekli artıyordu. Sa-

levvel 935) günlü bir kayda göre Müslüman da olmuştur (Bk. *Aynı Defter*, s. 56). Macarların savaş başlamadan hemen önce diplomatik bir girişimde bulunarak elçi gönderdiklerine dair bazı bilgiler vardır (Bunun için bk. S. Papp, "agm.", s. 69: Ancak burada D.BRZ, nr. 20611, s. 8'e yapılan atıfla Macar Kralının bir adamının Osmanlı tarafına geldiği bilgisi verilirken tarihi 17 Ağustos (9 Zilkade) olarak gösterilmişse de bunun 15 Eylül 1526 (9 Zilhicce) olarak tashihi icap eder. Bununla beraber bu kaydın problemi bitmez. Zira o sırada Macar kralı diye biri yoktu, ayrıca Osmanlı ordusu da Budin'de idi. Muhtemelen bu kayıt daha önceki bir hadiseye yapılan atfı ortaya koymaktadır).

⁵⁰ Bk. *Münşeât*, I, 560.

⁵¹ Burgio, *Mohács emlékezete*, s. 129.

vaş sırasında bu sayı 40-50 bin dolayına ulaşmıştı.⁵² Osmanlı ordusu Drava üzerindeki köprüden geçiş hazırlıkları yaparken Kral 19 ve 20 Ağustos'ta savaş meclisini toplayarak ne gibi bir plan izleneceği konusunu gündeme getirdi. Mecliste kumandanlar, öncelikle Mohaç ovasında Osmanlı ordusunun karşılanması kararını tartıştılar. Bu sırada bir kısmı henüz orduya katılmamış olan Szapolyai ve Frangepan'ın askerlerinin beklenmesini, bir kısmı beklemeye gerek olmaksızın derhâl saldırıya geçilmesini, bir kısmı da padişahıtan barış istenip haraç verilmeye razı olunmasını ileri sürdüler. Yukarıda sözü edilen Macar habercinin o sırada Osmanlı ordugâhında bulunması, bu sonuncu teklifin ciddi bir şekilde göz önüne alındığını gösterir. Fakat ya Osmanlıların barış teklifini olumsuz karşılamaları yahut daha kuvvetli bir ihtimal olarak hararetle savaş taraftarı olan grubun görüşlerinin ağır basması ve savaş meclisinde havanın değişmesi, bu diplomatik girişimi sonuçsuz bırakmıştır. Zira pek çok asilzâde parlak bir süvari hücumuyla zor arazi şartlarıyla boğuşan ve safları arasındaki denge bozulan Osmanlı ordusunun dağıtılabileceği inancını taşıyordu. Kendilerinden daha kalabalık (tahminen 80.000 kişi)⁵³ olan Osmanlı ordusunun bu durumundan istifadeyle yapılacak bir ani saldırı sonucu merkeze ilerlenerek padişahın bulunduğu yere ulaşılabilceği, böylece savaşın kazanılabileceği kanaati pekişmişti. Üstelik Macar ordugâhı

⁵² Bu sayı genellikle daha az gösterilir ve 25-30 bin dolayında olarak belirtilir (Burgio, *Mohácsi emlékezete*, s.139). Kubinyi'nin hesaplamalarına göre Macaristan'ın bütün kuvvetlerinin mevcudu 60 bin dolayındadır ("agm.", s.142).

⁵³ Osmanlı ordusunun sayısı hemen hemen bütün araştırmalarda 150-160 bin, hatta 200 bin olarak gösterilir. Bazı Osmanlı kaynakları da abartılı rakamlarıyla (Mesela Macar ordusu için de 150-200 bin gibi rakamlar verirler.) bu tür çalışmalardaki sayılara dayanak olacak veriler sağlarlar. Ancak kronikerler bu gibi sayıları çoğu defa karşı tarafı yıldırma, okuyucusuna da büyüklük duygusu vermek için yazabilirler. Osmanlı ordusunun hareket alanı düşünüldüğünde ve Anadolu-Rumeli sipahi sayılarıyla yeniçeri adedi (en fazla 10 bin kişi dolayında) göz önüne alındığında ordu mevcudunun fiili olarak savaş gücünün yukarıda verilen rakamı pek aşmadığı tahmin edilebilir.

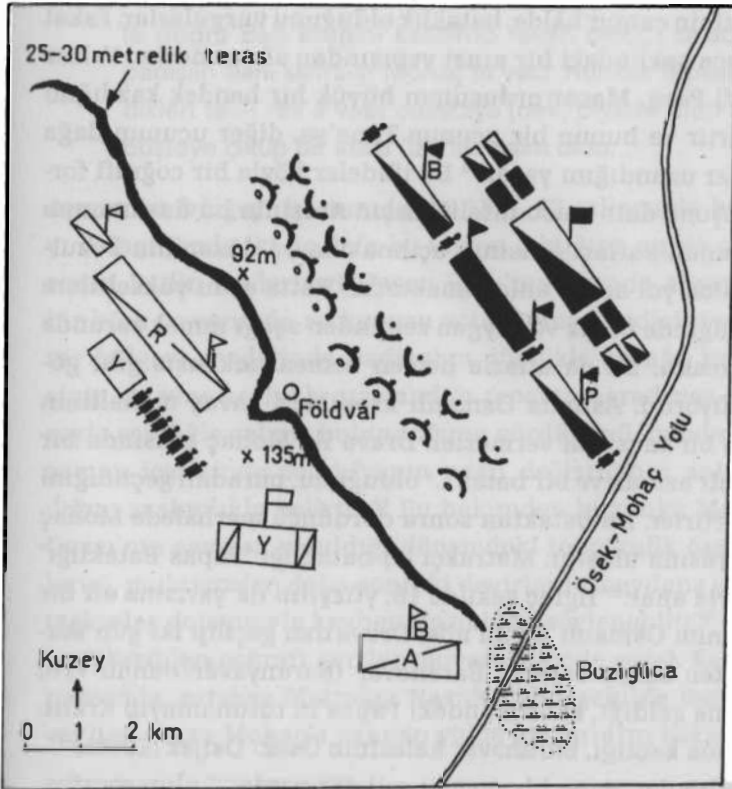
stratejik mevki açısından en müsait yerde bulunuyordu ve askerler düzenli bir şekilde mevzi almışlardı. Macarların savaş taktiklerinin stratejik gerekçeleri oldukça isabetliydi ve –sayıca dengesiz gibi görünen orduların karşı karşıya geleceği düşünüldüğünde– çok iyi planlanmıştı.

Mohaç Meydan Savaşı

Bugün savaşın cereyan ettiği yerin tam bir tespiti yapılamamaktadır. Macar ordusunun nerede yerleştiği konusu da tartışmalıdır. Meseleyi ele alanlar savaşta bulunan episkop ve kançılar Brodarics'in tavsifleriyle ovanın şimdiki durumu arasında tutarsızlıklar görürler. Onun sözünü ettiği ve Macar ordugâhının bulunduğu Földvar'ın neresi olduğunun belirlenmesindeki problemlere temas ederler. Brodarics Földvar'ın yerini coğrafi olarak tarif ederse de bugüne ulaşan herhangi bir kalıntının olmaması, buranın tespitinde müşkilata yol açmıştır. Bu yerin tespitiyle savaşın nerede cereyan ettiğinin kesin şekilde ortaya çıkacağını öne süren araştırmacılar, 17. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Peçuylu'nun da ifadelerine dayanarak Türk kuvvetlerinin Macarları çember içerisine almak maksadıyla hareket etmeleri sırasında Nyárád ve Bács köylerinin adından söz etmesinden hareketle yaptıkları arazi çalışmasında, Bugiglicá ve Csele dereleri arasında uzanan tepeler ve her birini kesen, içinde asker gizlenebilecek vadiler görmüşler ve Osmanlı ordusunun bu tepe ve vadiler boyuna inerek çarpıştıklarını belirtmişlerdir. Savaş alanında sözü edilen 20-30 m. yüksekliğindeki terasların mevcudiyetini vurgulayarak, arazinin kuzey kısmında Lánycsók ve Mohaç arasında Jenyei deresinin, Nyárád'ın kuzeyini Kölked'e bağlayan orta kısımda Babarc deresinin ve nihayet güney kısmında Nyárád ve Dályok arasında Borza deresinin geçtiğini tespit etmişlerdir.⁵⁴

Bunun yanı sıra topoğrafyanın Macarlara yardımcı olduğu, meydanı doğuda Tuna bataklıkları, batıda ve güneyde 20-25 metrelik yüksekçe teraslar ve kuzeyde Borza

⁵⁴ Bu arazinin tespiti hakkında geniş bir etüt, Gy. Rázsó- L. Csendes, "agm", s. 615-620'de bulunur.

Osmanlı ve Macar ordularının muharebeden önceki vâziyeti

	Kanuni Sultan Süleyman		Macar Kralı II Lajos
	İbrahim Paşa		Başkumandan Pál Tomori
	Behram Paşa		Hırvat Banı Batthyány
	Bali Bey		Perényi
	Osmanlı piyadeleri (Yeniçeriler)		Macar piyadeleri
	Osmanlı süvarileri		Macar süvarileri
	Anadolu Ordusu		
	Rumeli Ordusu		

deresinin sınırladığı, böylece Osmanlı ordusunun Drava'yı geçtikten sonra savaş alanına gelişine kadar nehrin kuzey sahiline uzanan bataklık araziye aşması gerekeceği üzerinde de durulmaktadır.⁵⁵ Gerçekten Osmanlı kaynakları da arazinin çamur hâlde, bataklık olduğunu vurgularlar. Fakat taraça şeklindeki bir arazi yapısından söz etmezler. Yalnız Lütü Paşa, Macar ordusunun büyük bir hendek kazdığını belirtir ve bunun bir ucunun Tuna'ya, diğer ucunun dağa kadar uzandığını yazar.⁵⁶ Bu ifadeler böyle bir coğrafi formasyona dair ipucu niteliği taşır. Arazinin bu durumunun ordunun safları arasının açılmasına ve düzeninin bozulmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Hatta ordu yükseltilere geldiğinde bataklık ve kaygan zeminden aşağı inmek zorunda kalacaktı. Bu da atlarla hemen hemen imkânsız gibi görünüyordu. Aslında Osmanlı kronikleri savaş mahallinin tam bir tavsifini vermezler. Drava ile Mohaç arasında bir "... bir azmak ve bir bataklık..." olduğunu, buradan geçildiğini belirtirler. Bu bataktan sonra dördüncü merhâlede Mohaç sahrasına ulaşılır. Matrakçı bu bataklığı "Papaz Bataklığı" adıyla anar.⁵⁷ İlginç şekilde 16. yüzyılın ilk yarısına ait bir Anonim Osmanlı Tarihi'nde, Drava'dan geçilip iki gün ikametten sonra askerin Baranovar (Baranyavár/Banjin Vrh) önüne geldiği, kale önündeki Papaz'ın tutunamayıp Kralın yanına kaçtığı, Baranovar kalesinin Ösek/ Osijek (Eszék) "... cânibinden yana bir menzil mikdâr yerde..." olup etrafında azim bir göl (muhtemelen Buziglica) ve yol üzerinde de bir "azmak" bulunduğu kaydedilir.⁵⁸ Geç tarihli bir kaynak olmakla birlikte Peçuylu da bazı dikkat çekici müşahedelerini aktarır. Drava'dan sonra ordunun şöyle yol aldığını bildirir:

⁵⁵ G. Ágoston, "Müzakere", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 173-174.

⁵⁶ *Tarih*, s. 260.

⁵⁷ *Süleymannâme*, vr. 87b-88a; Lütü Paşa'da Papaz Irmağı: *Tarih*, s. 259.

⁵⁸ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. M. Karazeybek, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans tezi, İstanbul 1994, s. 318-322.

... Baranovar (Baranyavár) kurbünde bi'l-fi'il köprü vaz' olunan mahallin alt yanından Krayişçe (Krasica) gölü ayakdan geçilüp... Baranovar yolu üzerinde ma'hud olan Pusu Kilisesi kurbünde Bali Bey cânib-i yesâra azm edüp intihâ-i sahrada Baçıfalopa (Bácsfalu) nâm mahalle doğru dağ eteğini kesdirüp revân oldu... sa'adetlü pâdişâh dahi sahra-yı Mohaç'ta vâki' Hünkar Tepesi dedikleri tell-i refî'a vâsıl oluncaya [dek] piyâde olup dahi püşteye çıkup bir kürsi üzerine kaim oldu...

Ayrıca bu bölgeyi iyi tanıdığını 1591-92 yıllarında burayı dolaştığında iki üç defa bu tepeye çıktığını, ancak daha sonra Budin beylerbeyi Hasan Paşa'nın burada ahşaptan bir köşk ve yanında su kuyusu açtırdığını, kendisinin tekrar bölgeyi gezdiğinde padişahın güçlükle çıktığı, kendisinin de yine zorlukla tırmandığı tepenin neredeyse sahrayla eşit hâle gelmiş bulunduğunu gördüğünü, bundan da zaman içerisinde coğrafyanın nasıl değiştiğinin anlaşıldığını şaşkınlıkla belirtir.⁵⁹ Bu bakımdan bugünkü Mohaç Ovası'nın savaşın yapıldığı dönemdeki topoğrafik özelliklerini, muhtemelen daha sonraki devirlerde meydana gelen taşkınlar dolayısıyla kaybetmiş olduğu söylenebilir.⁶⁰

Zikredilen coğrafi şartlar muvacehesinde gerek Kemalpaşazâde, gerekse Matrakçı Nasuh ilginç şekilde Baranovar'dan sonra Mohaç'a uzanan yolda Macarların beklemek

⁵⁹ *Tarih*, I, 88-89.

⁶⁰ Ovanın planı için bk. G. Ágoston, "agm.", s. 179 (Bu elle çizilmiş plan makalenin yer aldığı kitabın ilk baskısında mevcut olup ikinci baskıda editör tarafından çıkarılmıştır). Ayrıca Gy. Rázsó-L.Csendes, "agm.", s. 625. Keza bu planlardan hareketle yapılmış üç plan ekte sunulmuştur. Planların çizimini yapan Arş. Gör. Mustafa Altunbay'a teşekkür ederim. Bazı modern Macar arkeologlar, bu sahranın topoğrafik özelliklerinin çok az değiştiğini, Tuna taşkınlarının ovayı etkilemediğini belirtirler. Ayrıca Hünkar Tepesi denilen topoğrafik formasyon bugün Türk Tepesi adıyla hâlâ mevcutsa da burası savaş sırasında Osmanlı tarafında değil Macar tarafında bulunmaktadır. Bundan dolayı Kanuni'nin savaş sırasında konakladığı tepe olması şüpheli görünmektedir. Bütün bu bilgilere rağmen Pecuylu'nun belirttiğimiz beyanının doğruluğunu kabul etmekte bir beis yoktur.

yerine bataklık araziden güçlkle ilerleyen Osmanlı ordusuna saldırmış ve onları bu geçit yeri yakınlarında karşılamış olsalardı, durumu kendi lehlerine çevirebileceklerini, Osmanlı ordusunu çok müşkil bir vaziyete düşürebileceklerini açık bir dille belirtirler.⁶¹ Öyle anlaşılıyor ki savaşın kaderini etkileyen husus işte bu geçiş sırasında yaşanmış, ancak uygun durumda olan Macar kuvvetleri bu kesimde bir önlem almak yerine tepelerden Osmanlı ordusunun bayraklarını görene kadar beklemiş, sonunda da kendilerinden daha kalabalık olan bir orduya karşı büyük bir cesaretle neticesi önceden belli, ümitsiz bir hücumla teşebbüs etmişlerdir.

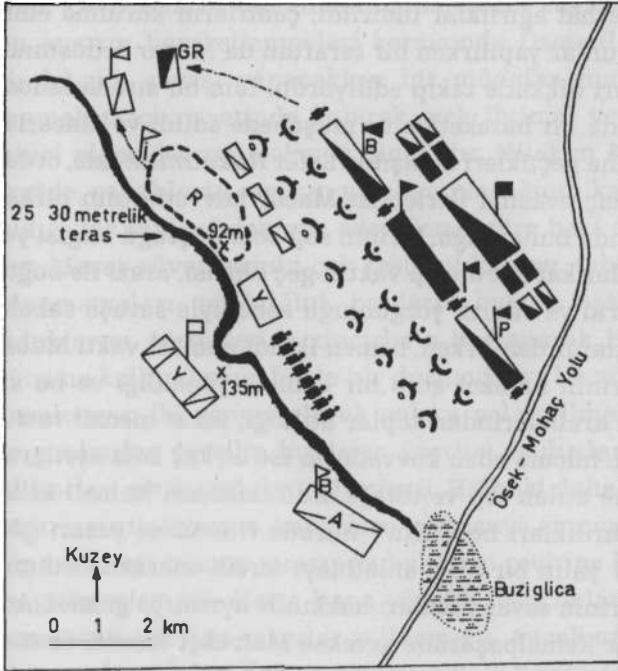
Dönemin çağdaş Osmanlı tarihçilerinin anlattıklarına göre, son askeri grubu 22 Ağustos/14 Zilkade'de karşıya geçtikten sonra seyyar köprü bozulmuş ve gemiler çekilmiş, Osijek Kalesi de tamamıyla tahrip edilmiş, yağmur altında bataklıkta ilerleyen Osmanlı ordusu 25 Ağustos/17 Zilkade'de göl kenarına konmuş, asker sabahleyin hazır vaziyette bir süre ilerlediğinde sis bastırmış ve kimse nereye gideceğini bilememiş; öğle vaktine kadar herkes at üstünde beklemiş, İbrahim Paşa ikindi vaktinde, padişah ise ancak yatı zamanında buraya ulaşabilmişti.⁶² 27 Ağustos/19 Zilkade'de Baranovar'da ordugâh kurulmuş ve derhâl muharebe hazırlıklarına başlanmıştı. Ertesi günü muharebe olacağı, borular çalındığında herkesin hazır olması gerektiği duyurulmuştur. Bu sırada da padişah birkaç defa İbrahim Paşa ile durumu müzakere etmişti. O gece askerin moralini yüksek tutmak için çeşitli eğlenceler tertip edildi, "Oğuz gazaları" hikâye edildi, türküler söylenip şenlikler yapıldı, neyler, zurnalar, kopuzlar, tanburlar çalındı; her taraf mumlarla ve meşalelerle süslendi.⁶³ 28 Ağustos/20 Zilkade'de (doğrusu 29 Ağustos Çarşamba günü)⁶⁴ sabahleyin önde İbrahim

⁶¹ Kemalpaşazâde, s. 285; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, vr. 123b.

⁶² Göl kenarına ulaşıldığında Macar ordusuna bir korku geldiği haberinin alındığını bildiren "Ruzname" müellifi ordunun bu yürüyüşü sırasındaki müşkilatı açık dille belirtir (*Münşeat*, I, 561).

⁶³ Celâlzâde, *Tabakat*, 144a.

⁶⁴ Savaşın tarihi miladi takvime göre, 29 Ağustos'tur. Fakat Osmanlı "Ruzname" ve kronikleri hicri tarih olarak 20 Zilkade

Mohaç Muharebesinden takriben bir saat önceki muhtemel vaziyeti

	Kanuni Sultan Süleyman		Macar Kralı II. Lajos
	İbrahim Paşa		Başkumandan Pál Tomori
	Behram Paşa		Hırvat Banı Batthyány
	Bali Bey		Perényi
	Osmanlı piyadeleri (Yeniçeriler)		Macar piyadeleri
	Osmanlı süvarileri		Macar süvarileri
A	Anadolu Ordusu	GR	Gaspar Ráskay
R	Rumeli Ordusu		

Paşa'nın Rumeli sipahileri ve tüfekçi yeniçerilerinin bulunduğu ordu, ikinci vaktinden biraz önce ovaya hakim yükseltilere ulaşabildi. Buradan Macar kuvvetlerinin karaltısı görülüyordu. Ordunun arkasındaki asıl kuvvetler ise geride kalmıştı. Akşamın yaklaşması ve ordu hatları arasındaki kopma yüzünden savaşın ertesi günü yapılması kararlaştırıldı. Derhâl ağırlıklar indirildi, çadırların kurulma emri verildi. Bunlar yapılırken bir taraftan da Macar ordusunun hareketleri dikkatle takip ediliyordu. Tam bu sırada Macar alaylarında bir hareketlenme müşahade edildi ve Macarların hücumu geçtikleri anlaşıldı. Sefer *Ruznâmesi*'nde, ordunun Mohaç ovasına ilerlerken Macar kuvvetlerinin birkaç top atışında bulunduğu, birinin sağ kola düştüğü bilgisi yer alır. Alaylar kat kat durup vaktin geç olması, arazi ile boğuşan askerin ve atların yorgunluğu sebebiyle savaşa sabahleyin başlanır denilirken, hemen ikinci namazı vakti Macar kuvvetlerinin hareket edip bir kanada yöneldiği ve bu sırada top arabalarından toplar atıldığı, fakat menzil tuttu ramadığı, hücum eden kuvvetlerin ise birkaç kola ayrılarak üzerlerine atılan top ve tüfeğe aldırmaksızın Rumeli askerine saldırdıkları belirtilir.⁶⁵ Burada *Ruznâme* yazarı gördüklerini yalnız bir dille anlatmayı tercih ederken Osmanlı kuvvetlerinin savaş planları hakkında ayrıntıya girmez. Ancak gerek Kemalpaşazâde gerekse Matrakçı Nasuh, Bostan Çelebi ve Celâlzâde, askeri taktik bakımından dikkat çekici bilgiler verirler.

Anlaşıldığına göre Osmanlı planları aslında saldırı mantığına göre yapılmıştı ve ani hücumu beklemiyorlardı. Bu bakımdan kısa bir şaşkınlık yaşandı, fakat tecrübeli serhad beyleri Macar kuvvetlerinin ani saldırıda bulunma ihtimalini göz önüne alarak böyle bir durumda nasıl davranılması gerektiği konusunda görüşlerini ordugâhta dile getirmişlerdi. Bazı Macar tarihçileri, Osmanlı tarafının sa-

Çarşamba gününü gösterirler. 20 Zilkade miladi 28 Ağustos'a denk düşer. Fakat gün itibarıyla ertesi günü yani 29'unu gösterir. Bu bakımdan problem çevirme şeklindedir, yoksa Osmanlı tarafının hicri tarihi ile Macar tarafının miladi tarihi birbiriyle uyumludur. Bu bir günlük fark bütün sefer kronolojisi için de geçerlidir.

⁶⁵ *Münşeat*, I, s. 561.

vaş planları hakkında bir şey bilinmediğini ileri sürerlerse de bu bilgi doğru değildir. Esasen kroniklerden çıkarılabildiği kadarıyla biri taarruz, diğeri ise ani olarak hazırlıksız karşı saldırıya yakalanma durumuna göre iki plan yapılmıştı. Ancak bu ikincisine pek ihtimal verilmiyordu. Zira *Ruznâme*'deki kayıtlar esasen taarruz hareketine yönelik hazırlıkların tamamlandığına işaret eder. Macarların ansızın hareketlenmeleri karşısında Osmanlı ordusu bir hücum savaşı yapacakken bir müdafaa muharebesi yapmak mecburiyetinde kalarak, pek ihtimal verilmeyen ikinci planı devreye sokmuş olmalıdır. Nitekim Kemalpaşazâde, sabahleyin savaşın nasıl yapılacağına kararlaştırdığı bir toplantıdan söz eder. Semendire beyi olan Bali Bey, Macar süvarilerinin çok cesur olduğunu, tahfifle karşılanmamaları gerektiğini, bunların baştan aşağı zırhlı olduklarını, birbirlerine zincirlerle bağlanarak bir arada hücumla kalktıklarını, böyle bir durumda bu hücumla karşı durulmayıp iki yana açılarak onlara yol verilmesi, sonra da yanlardan çevrilip bunların üzerine saldırılarak imha edilmeleri görüşünü ileri sürmüştü. Hâlbuki daha önceden kararlaştırılan husus, kanatlara ve pusuya akıncı ve asker gönderilmesi hücum sırasında bunların çevirme harekâtına girişmeleri idi. Hatta buna yönelik hazırlıklar da başlamış vadi içlerine askerler yollanmıştı. Ancak ani saldırı durumu bu planın değişmesine ve Bali Bey'in taktığının benimsenmesine yol açmış olmalıdır. İbrahim Paşa bu görüşler karşısında önce biraz tereddüt etti, çünkü ordu tam anlamıyla savaş nizamı içerisinde değildi ve önce bunu sağlamak gerekiyordu. Derhâl ordunun ön tarafındaki ağırlıkların ve malzemenin çekilmesi, bunların arkaya yığılması, hızlı hareket eden piyade ve süvarilerin savaşa girmesi planlandı. Ordunun ağırlık ve mühimmatı geride bırakıldı, padişahın otağı kuruldu, komutanlara safları bozmayıp savaşa hazır hâlde beklemeleri emredildi. Uç beyleri akıncılarla birlikte ilk plan gereği kanatlarda ihtiyat mahallinde durup savaşı izleyecek duruma göre alaylar yürüyüşe geçip saldırdıklarında derhâl gizlendikleri yerden çıkıp Macar ordusunun arkasına sarkacaklardı.⁶⁶ Gö-

⁶⁶ Kemalpaşazâde, s. 296-98.

rölüyor ki çok fazla teferruat bulunmasa da Osmanlı savaşı taktiği belli idi. Ayrıca saldırıya karşılık verecek planlar da hazır. Ordu ikinci vaktinden evvel Macar ordusunun karşısında dizilmiş, İbrahim Paşa Rumeli askerleri ile ileride; padişah, Anadolu askerleri, kapı halkı ve yeniçeriler onun ardında dizilmişti. İkinci vakti geldiğinde, daha önce de belirtildiği gibi düzen almaya başlayan orduya Macar tarafından top atışı yapılmış, fakat menzil kısa kalmıştı. Bu durum Macar topçularının saldıran süvarilere göre oldukça geride kaldığının bir delilidir.

Macar savaş planı da aslında Osmanlı taarruz harekâtına karşı hazırlanmıştı. Episkop ve kançılar Brodarics, Osmanlı ordusu Macar kuvvetlerini çembere almasın diye olabildiğince geniş bir alana yayıldıklarını, safın sağ kanadına Hırvat banı Battany, sol kanada Péter Perényi'nin kumanda ettiğini, ikisi arasında yayaların bulunduğunu, ikinci safta ise Kral ve önde gelen şahıslar ile 10 bin kadar seçme zırhlı süvarinin yer aldığını, topların birinci sıranın arkasına yerleştirildiğini belirtir. Kralın bulunduğu saf ile ilk saf arasında bir taş atımı mesafe vardı. Kralın önünde önemli komutanlar, Çekler ve Moravyalılar ile Istvan Schlik bulunuyordu. Üç saflı bu kesimde kral ortaya alınmıştı. Kralın bayrağını Janos Dragffi tutuyordu. Bu saflar her taraftan süvarilerle çevrilmiş durumdaydı. Saldırı kararı Osmanlı ordusunun tepelerden inmeleri durumuna göre yapılmıştı. Brodarics karşısında Osmanlı birliklerini görüyordu. Sahne gibi uzanan tepenin ardında padişahın ordugâhı vardı. Tepenin eteğinde kilise ile bir küçük köy (Földvar) mevcuttu. Bütün ümitler, bu ağır arazi şartlarında Osmanlı kuvvetlerinin safları arasındaki kopukluğa, balçık hâlde olan meyilli sahadaki hareket kabiliyetinin yavaşlamasına, böyle zor bir durumda yapılacak ani bir hücumla kolayca dağıtılıp panik hâlde birbiri üzerine yığılıp savaşamayacak hale gelmelerine bağlanmıştı. Brodarics Macarların şafak söktüğünden beri öylece durup Osmanlı ordusunu seyrettiklerini, onların hâlâ tepenin arkasından çıkmadıklarını da belirtir. Ön çarpışma için bir kısım süvariler ortaya çıkmıştı, fakat onların bir tuzak kurduğu düşünüldüğünden üzerlerine gitmekte tereddüt geçiriliyordu. Hatta bu uzun bekleyişle kendilerini yorma-

ya çalıştıkları da düşünülüyordu. Fakat sonunda bu gergin bekleyişe fazla dayanılamadı, öğleden sonra Osmanlı ordusunun bir kısım birliklerinin sağ taraftaki tepelerin altında uzanan dereden sessizce hareket ettikleri görüldü. Uzaktan mızraklarının uçları seçiliyordu. Macarlar bunun etraflarını çevirmek isteyen süvariler olduğunu anladılar. Tomori ilk sıradan ayrılp derhâl Gaspar Raskay'ı durumu araştırması için yolladı. Uzun bekleyişten yorulanlar artık muharebe olmayacağını vaktin geçtiğini ve çekilme borusunun çalınma vaktinin geldiğini düşünüyorlardı. Fakat Tomori yanındaki bazı komutanlarla savaşın ertelenmesi için krala baskı yapmaya başladı, zira Osmanlı ordusu da hazırlıksız yakalanabilirdi, onlara yapılacak ani saldırı dışında Macarların başka şansları olmayabilirdi. Bunun üzerine derhâl savaş boruları çalındı, tepelerde artık Osmanlı askerleri görünüyordu. Beti benzi atmış krala miğferi giydirilmişti. İşaret verildiğinde birinci sıradakiler hızla saldırıya geçti.⁶⁷

Hafif yükseltili, yağmur sebebiyle iyice yumuşamış taraçaları yaran vadilerden ve taraça üzerinden aşağı inmeye hazırlanan Rumeli kuvvetlerine yapılan ilk Macar saldırısı başladığında saat 3,30-4 civarında idi. Osmanlı kaynakları sadece Osmanlı ordusunun değil, saldıran Macar kuvvetlerinin durumuna dair de bazı bilgiler verirler. Mesela Bostan Çelebi, Macar ordusunun sayısını 80 bin olarak verir ve sağ, orta ve sol olmak üzere üç kısım hâlinde hücumla kaktıklarını, Kralın top ve tüfek serpintisine bakmayıp doğruca Osmanlı ordusunun merkezine yürüdüğünü, sağ kanattakilerin ise Rumeli askerine saldırdığını, soldakilerin Anadolu askerine yöneldiğini, buna karşılık da bütün Osmanlı kuvvetlerinin her yönden karşı koyduğunu belirtir.⁶⁸ Matrakçı Nasuh ve Kemalpaşazâde, birbirinden biraz farklı şekilde padişahın otağı kurulduğu sırada Macarla-

⁶⁷ Macar savaş planı ve saldırı konumu ile ilgili Macar tarihçileri arasında bazı farklı yorumlar vardır. Burada bunlar üzerinde durulmamış, kısaca temel plan hakkındaki kanaate yer verilmiştir. Bk. J. Gyalókay, "A mohácsi csata (1526 augusztus 29)", *Mohácsi Emlékkönyv*, Budapest 1926, s. 193-276; Keza son olarak G. Perjés, "A mohácsi csata", s. 195-239.

⁶⁸ *Süleymanname*, vr. 91a.

rın bunu fırsat telakki ederek ilkin Rumeli koluna yöneldiğini, kralın sağ kolda olan kuvvetleri akıncıların üzerine sevkettiğini, solundakileri yerinde bıraktığını kendisinin de İbrahim Paşa üzerine hareket ettiğini yazarlar.⁶⁹

Macar saldırısı karşısında plan gereği Rumeli askeri iki yana açıldı, hızla ilerleyen Macar süvarileri birden karşılarında arkadaki top arabaları ve bunları siper almış yeniçeri tüfekçilerini buldu. Toplar pek etkili olmadıysa⁷⁰ da yerlerinde disiplin içerisinde duran ve atış için sabırla uygun bir zamanı bekleyebilen yeniçeri tüfekçileri birkaç grup, muhtemelen üç saf hâlinde kademeli ve seri atışla süvarileri dağıttı. Ekte neşrettiğimiz listeye göre bu sırada yeniçeri tüfekçilerinin elindeki tüfek adedi 4000 olup bunun 3000'inin normal, diğer 1000'i ise iyi kalitedeydi. Bunun yanı sıra 60 kadar da uzun menzilli tüfek daha vardı. Ayrıca tüfekler için 3 milyon adet misket/ mermi (tüfek fıncığı) hazırlanmış, ihtiyaç halinde fıncık/ misket dökmek için 200 kalıp da götürülmüştü. Tüfek malzemesi olarak 4000 tüfek veznesi (barut tevzii için), 430 kese tüfek otu (muhtemelen barut), fitil yapmak için de 56 kantar pamuk ipliği mevcuttu.⁷¹

Yukarıda temas edilen Osmanlı kroniklerine göre, önce öncü askerler (çarhacılar) çarpışmış, sonra Macar ordusunun sağ kolundaki kuvvetler akıncılar üzerine yollanmış, kral yanındaki süvarilerle İbrahim Paşa üzerine saldırınca ikiye ayrılan asker arasından geçip tüfek ateşi yemiş ve sola dönmek zorunda kalmış, bu kesimdeki Osmanlı sipa-

⁶⁹ Kemalpaşazâde, s. 296-98; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, vr. 125a-129b.

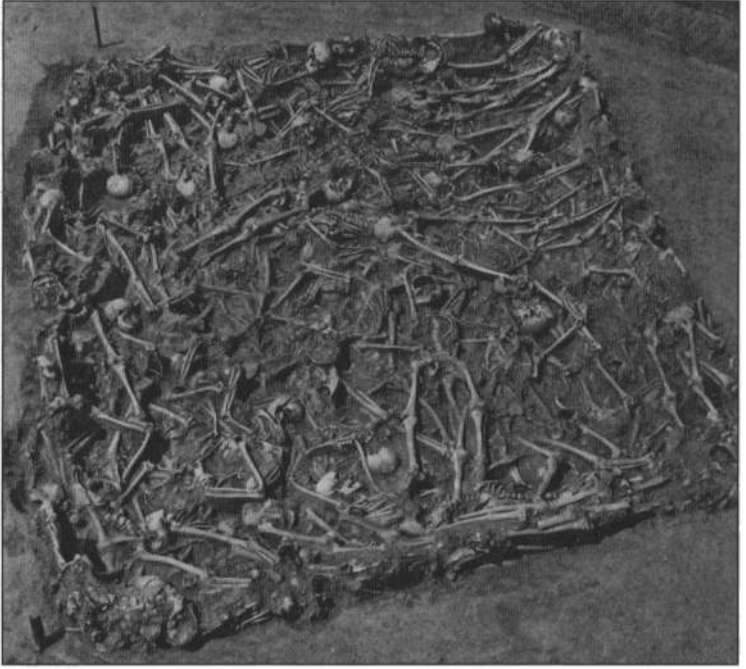
⁷⁰ Orduda bu sırada 300 top olduğundan söz edilir. 928-932/ 1522-1526 döneminde Tophane'de dökülen top miktarının 355'i darbuzen-i büzürg, 625'i darbuzen-i küçük, 2'si büyük hisar topu, 32'si bacaluşka idi (Bununla ilgili kayıtlar BA, *Maaliye Defterleri*, nr. 7688 ve D. BŞM, Dosya nr. 7531/1'dedir: Bunlar için ayrıca bk. İ. Bostan, "A Szultáni ágyúöntő műhelyben (Tophane-i Amire) folyó tevékenység a 16. század elején", *AE-TAS*, XVIII (2003/2), s.14-14; keza T. Işıksal, "Eski Türk Topları ve İstanbul Tophanesinde Bulunan Bir Kayıt Defteri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/3 (Aralık 1967), s. 62-63).

⁷¹ Bk. Ek II.

hileriyle çarpışmış ve onların safını yarmış, ancak yetişen kuvvetlerle etrafı çevrilip askerleri dağıtılmış, sol kolda duran Macarlar ise Anadolu sipahileri üstüne hareket etmiş, fakat bunlar da kalabalık içerisinde erimiş, yeniçeriler yetişip bunları püskürtmüş, padişahın bulunduğu yöne gidenler ise tamamıyla imha edilmişlerdi.

Kemalpaşazâde kralın yanındaki zırhlı süvarilerin savaşa girdiğini, bunların Osmanlı ordusunun ortasına saldırdıklarını, atılan tüfek ateşine rağmen hücumu sürdürdüklerini, yeniçerilerin üzerine hamle yapıp top arabalarının olduğu yere kadar ulaştıklarını, fakat top ve tüfek ateşi ile dağıtıldıklarını, oradan ayrılıp sol taraftaki sipahiler üzerine vardıklarını, oradaki safları yardıklarını, ancak savaşın şiddetle sürdüğünü ve bunların artık savaşacak mecallerinin kalmadığını, birden padişahın yanındaki kuvvetlerin gelişi üzerine kralın çekildiğini, sol koldaki Macarların ise Anadolu askerine saldırdığını, bu asker içinde eriyip gittiğini, yeniçeri tüfekçilerin o cihete yönelip bunların bir çoğunu kırdığını yazar.⁷² Dönemin tarihini kaleme alan ve savaşta bulunan Lütü Paşa ise, farklı bilgileriyle dikkati çeker. Ona göre padişah sabahleyin Mohaç ovasına hareket edip Macar kuvvetlerinin karaltısını gördüğü yere gelmiş, burada Macarların büyük bir hendek kazdıklarını görmüş, bunun üzerine yapılan müşaverede Macar ordusu üzerine doğrudan saldırılmayıp tedbirli davranmak gerektiği, önce konup hendeğin nasıl aşılacağına düşünülmesi, ondan sonra savaşa girilmesi konuları görüşülmüş, ağırlıkların indirilmesi kararlaştırılmış, bu sıradaki duraklama Macarlara cesaret vermiş, üç bölük halinde askerini ayırmış, bir bölümünü önden Rumeli askeri üstüne yollamış, diğeri Anadolu askerine saldırırken, kral da padişahın bulunduğu orta cenaha yönelmiştir. Rumeli kolu ikiye ayrılıp saldırılara yol vermiş, Macarlar önlerindeki ordunun ağırlıkları ve mühimmatının bulunduğu yere kadar ilerlemiş ve buradaki malları yağmalamaya başlamış, hizmetkarlardan da epeyi adam öldürmüşlerdir. Anadolu askerine taarruz eden Macarlar ise yenilgiye uğratılmış, buradan kaçanlar kralın yanına gelmiş, bunlar hep birlikte padişahın bu-

⁷² Kemalpaşazâde, s. 296-98.

Osmanlılar tarafından gömülen Macar askerlerine ait olduğu sanılan kemikler. Mohaç Ovası'nda yapılan kazıda ortaya çıkartılmıştır.

lunduğu yöne ilerlemiş, ancak top arabalarını geçememiş, burada durdurularak savaşılmış, kral top arabalarını sıyırarak Anadolu askerine yönelmiş ve burada bozguna uğratılmıştır.⁷³ Savaşa Anadolu Beylerbeyliği kuvvetleri içinde katılmış olan Lütü Paşa'nın, açık şekilde Rumeli askerinin başarısızlığını belirtip Anadolu kolunu öne çıkarma gibi bir ifade tarzını tercih etmiş olması tabiidir. Eserini de görevden alındıktan sonra kaleme aldığından genellikle muhalif havada olayları aktarma yolunu izlemiştir. Bu bakımdan onun ifadeleri her zaman ihtiyatla karşılanmalıdır.

Öte yandan Celâlzâde Mustafa Çelebi, eserinde bu konuda daha fazla ayrıntıya yer verir. Aslında savaşa katılmış olmakla birlikte Kemalpaşazâde'den de etkilenmiş olduğu anlaşılan Celâlzâde, savaşı tasvir ederken Rumeli askerine 150 kadar top arabası verildiğini ve bunların

⁷³ *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 263.

yanında –ilgili belge ile de doğrulanabilen– 4 bin kadar tüfekli yeniçerinin bulunduğunu, top arabalarının “tabur cengi”ne uygun bir şekilde zincirlerle birbirine bağlandığı, tüfekli yeniçerilerin dokuz saf oluşturdıklarını, yani seri atış yapabilecek bir tarzda arka arkaya sıralandıklarını, ağırlıkların ayrılmasıyla açılan meydana yönelen Macarların üç bölük halinde saldırdıklarını, sağ tarafta “barata” denilen papazın (Tomori’yi kast ediyor) Bali Bey’in bulunduğu yöne yürüdüğünü, sol yanda Tuna yalısı cihetindeki Macar askerinin (ona göre 60-70 bin miktarı, tamamı zırhlı, atlı süvari idi) yerinde durduğunu, ilk saftaki Macar askerinin sağında ve solunda tüfekçi yayaların bulunduğunu, Osmanlı kuvvetleri üzerine hücum edildiğini, bozulup kaçanların bayraklarını yukarı tutup tekrar bir araya geldiklerinde aşağı indirdiklerini ve yeniden hücumla yönelindiklerini, ortalığın duman içinde kaldığını, saldıranların Osmanlı top arabaları ve tüfekli askeri karşısına ulaştıklarında bir duvara çarpmış gibi olduklarını kaydeder. Rume- li sancağının sol cihetinden, altıncı sancak yanına (Yanya Sancağı’nın konuşlandığı yer) kadar arabaların uzanmış olduğunu, buraya kadar hattı paralel olarak geçip bulduğu bir aralıktan içeri dalan Macar süvarilerine yol verildiğini, bunların daha önceden indirilmiş olan ağırlıklar ve yükler arasında kaldığını, ardını alan Osmanlı askerlerinin de onları çevirdiğini, hemen geriye dönüp Tuna yalısında bekleyen diğer askerlerin yanına kaçtıklarını, padişahın da askerle bunların üzerine yürüdüğünü, kralın karşı koymaya mecali kalmadığını ve kaçmaya çalıştığını, önünde olan zırhlı fırkaların top arabalarını sıyrıp sağ taraftaki Anadolu askeri içine düştüğünü ve tamamıyla imha edildiklerini, Semendire Beyi’nin de üzerine hücum eden papazı ve askerlerini kılıçtan geçirdiğini, bu sırada vaktin guruba gelmiş olduğunu yazar.⁷⁴ Kemalpaşazâde ve Matrakçı Nasuh’a nispetle biraz daha farklı olmakla birlikte, genel hatlarıyla onların yazdıklarına uyan bu pasaj, savaş sahnesini göz önüne sermek bakımından dikkat çekicidir.

Bu anlatılanlar bazı önemsiz farklılıklarla Brodarics’in Macar tarafından savaşı anlatışıyla paralellik arzeder. O

⁷⁴ *Tabakatü’l-memâlik*, vr. 148a-149a.

da yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı akıncılarının harekâtından haberdar olunduğunu, onların faaliyetlerinin farkedilmesi üzerine Raskay'ın komutasında 400 süvari yollandığını, top atışlarıyla yapılan saldırıda Osmanlı birliklerinin geriye doğru çekildiklerini, bunun sebebinin gerçekten bozguna uğramalarından mı yoksa özellikle kendilerini top ve tüfeklerin önüne çekmek için mi olduğunu anlayamadıklarını yazar. Ona göre durumu gören Andras Bathory krala düşmanın kaçmakta olduğunu, galibiyetin yakın bulunduğunu hemen kendilerinin de hücumla geçmesinin gerektiğini söyledi. Bunun üzerine ölümler arasından hızla ilerleyen içinde kralın da bulunduğu Macar birlikleri, topların önüne kadar geldi, gülle ve tüfek kurşunu yüzünden kralın birliğinde büyük bir panik başladı, o anda Kral gözden kaybedildi. Zira kral önündeki sıranın da ilerisine geçmiş ve korunamamıştı. Top ve tüfek ateşi ile Macarların sağ kanadı çöktüğünde, kral belirlenen yerinde değildi. Saldırı sırasında Macar birlikleri topların önünde durdurulmuş ve burada çarpışmaya mecbur kalınmıştı, oradan da dere tarafına bataklıkların olduğu yere doğru sürüklenmişlerdi, bunlar tekrar toparlanmak istedilerse de top ve tüfek ateşine dayanılamadığından bozgun artık umumileşmişti. Ayrıca Macar ordugâhına sokulan bir Osmanlı kuvveti burayı yağmalayıp tahrip etmişti. Osmanlı birlikleri kaçan Macarları kovalamadı. Çatışma bir buçuk saat sürmüştü, bilhassa bataklıkta çok asker boğulmuştu, hatta kralın da orada öldüğü söylentileri yayılmıştı. Fakat cesedi bir su birikintisinde Mohaç'ın kuzeyinde Csele adlı köyden güneye yarım mil mesafede bir yerde tespit edilmişti. Tuna'nın taşkını yüzünden burası her zaman bol sulu bir yerdi. Tomori de saldırıda öldürülmüş, başı kesilerek bir mızrağa dikilmişti.⁷⁵

Savaşın safhaları ve buradaki başarısızlığın sebepleri, modern Macar tarihçiliğinde hayli verimli bir tartışma ortamının husule gelmesine yol açmıştır. Genellikle ulaşılan sonuç, Osmanlılara saldıran sol kanadın Rumeli askerle-

⁷⁵ "İgaz története a magyarok és Szüleyman török", *Mohács* (haz. S. Janos), s. 148-152. Metnin tercümesi yapan Szabolcz Hadnagy'ye minnetarım. Ayrıca bk. Rázsó-Csendes, "agm.", s. 617-18.

rini bozduğu ve kaçırdığı, bu sırada yağmaya daldığı için zaman kaybettiği, yetişen tüfekçi yeniçerilerin bunları dağıttığıdır.⁷⁶ Bu tarz yaklaşım, önceden yapılan planları ve Osmanlı kuvvetlerinin belirlenen taktiğe uygun hareket ettikleri gerçeğini göz önüne almaz. Ani hücumla saldıran Macar kuvvetlerinin aslında başarı şansları pek yoktu, üstelik saldırı sırasında arkadaki güçlerle olan bağları da kopmuştu. Mesela gerideki yayalar bunlara yetişememişti. Bunda biraz da yandan çevirme harekâtı etkili olmuştu. Modern Türk tarihçiliğinde ise Macarların çember içine alındıkları noktası öne çıkarılır. Ancak bu da tam olarak doğru değildir. Klasik bir geri çekilme ve çember içine alma taktiği burada bütün unsurlarıyla uygulanmamıştır. Çekilip iki yana ayrılanlar Rumeli kolundaki askerlerdir, diğerleri kendilerine saldıran süvarileri doğrudan karşılamıştır. Yan kanatlara sevk edilen ve vadilerden indirilen toplar ve tüfekli askerler, Macar kuvvetlerinin yanlamasına olarak top arabaları boyunca çekilmesi sırasında etkili olmuşlar ve bunları dağıtmışlardır. Üstelik pusuya yollanan akıncıların farkına varan Macarlar, buraya önceden müfreze yollamışlar, fakat bu az sayıdaki grup geri püskürtüldüğü gibi, bunları bozan kuvvetler, Macar ordugâhına yönelerek burayı ateşe vermiş, arka tarafta kontrolü sağlamıştır. Macarlara nispetle oldukça zor arazi şartlarıyla boğuşan ve yavaş hareket eden Osmanlı ordusunun ani saldırı karşısında tam olarak savaş düzenine geçemediği, hatta bir bölümünün hiç savaşa girmediği hesaba katılırsa, sonucu bütün bu olumsuz faktörlere rağmen, asker sayısı bakımından üstünlükten ziyade, taktik, düzen ve ani değişime hazır bir savaş disiplini içerisinde bulunmanın tayin ettiği söylenebilir.

⁷⁶ Genel olarak bk. G. Perjés, "A Mohacsi csata (1526. Augusztus 29)", s.195-239; L. M. Adföldi, "The Battle of Mohacs, 1526", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (ed. J. M. Bak-B. K. Király), Brooklyn, 1982, s.189-202; F. Szakály, *A Mohácsi csata*, s.29-36; G. Ágoston, "Müzakere", s.173-174. Ayrıca bk. A. Kubinyi, "A mohácsi csata és előzményei", *Századok*, 115 (1981), s. 66-117; L. Négyesi, "A mohácsi csata", *Hadtörténelmi Közlemények*, sy. 107 (1994/4), s. 62-79.

Sıcak çatışmanın yaklaşık iki saat sürdüğü Mohaç Meydan Savaşı sonunda Macar kumandanı Tomori, Borza deresi yakınlarında hayatını kaybetti. Kral II. Lajos kaçarken akşam karanlığının da tesiriyle Csele deresinde boğuldu. Osmanlı tarihçilerinden Bostan Çelebi, iki yerinden yaralanan Macar Kralı'nın kaçarken geceleyin Şarviz (*Sárvíz*: Batakılık) suyuna atıyla dalıp boğulduğunu yazar.⁷⁷ Diğer muasır kaynaklardan *Ruznâme*'de kralın ölümü hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız Fetihname'de Kralın firar ettiği, başında bulunduğu kuvvetlerin Tuna'ya "gark olduğu", onun da hayat-mematının belirsiz olduğu belirtilir.⁷⁸ Kemalpaşazâde iki yerinden yaralanan kralın gece bataklıkta saplananlar arasında olduğunu, onun atıyla birlikte kendini suya attığını yazar.⁷⁹ Savaşta iki başkumandan, altı baş rahip ve Macar ileri gelenlerinden 300 kişi hayatını kaybetti, *Ruznâme*'ye göre meydanda kalan Macar ölüleri ortada bırakılmayarak toplandı ve gömüldü.⁸⁰ Bu sırada 20 bin piyade, 4 bin süvarinin cesedi sayıldı. Esir alınanların sayısı ise 10 bine ulaşıyordu. Bunların tamamının idam edildikleri bilgisi doğru değildir. *Ruznâme*'de Osmanlı kaybı, bir istinsah hatası değilse, 50-60 kişi olarak gösterilir.⁸¹ Celâlîzâde Mustafa Çelebi bu rakamı 150'ye çıkarır.⁸² Ancak sayının bu verilen rakamların epeyce üstünde olduğu açıktır. Savaşın sona ermesinden sonra padişah bir gün Mohaç ovasında kalmış ve ardından hiçbir mukavemetle karşılaşmaksızın Budin'e doğru hareket edip şehre girmiştir (4 Zilhicce/ 11 Eylül). İki hafta sonra da ordu burayı boşaltıp geri dönmüştür.

Sonuç olarak Mohaç, neticesini bir bakıma ateşli silah gücünün belirlediği bir meydan savaşı olarak öne çıkar. Kuvvet dengesizliğine rağmen coğrafyanın sağladığı avantajların etkili olduğu bu çarpışma saldıran güçlere karşı

⁷⁷ *Süleymannâme*, vr. 91b.

⁷⁸ *Münşeât*, I, 561.

⁷⁹ *Tarih*, s. 303, 310.

⁸⁰ Yapılan kazılar sonucu bu mezarlar tespit edilmiştir. Bk. ekteki fotoğraf: *Mohács emlékezete*, (ed. T. Katona) Budapest 1987'den alınma.

⁸¹ *Münşeât*, I, 562.

⁸² *Tabakat*, vr. 150a; Ârifi, *Süleymannâme*, vr.222b.

hususiyetiyle tüfekli piyade askerinin düzenli ve disiplinli mukavemetiyle dikkati çeker. Savaşın cereyan tarzı sebebiyle Avrupa'da modern savaş sanatının bir mübeşşiri niteliği taşıyıp taşımadığı ayrıca tartışılabilir. Özellikle düzenli piyade askerinin tüfeklerini etkili şekilde kullanarak sonucu belirlemede katkı sağladıkları düşünülecek olursa, Avrupa'daki askeri devrim (*military revolution*) tartışmaları içinde ileri sürülen görüşlere yeni bir zemin kazandırabilir.⁸³ Bir bakımdan buradaki meydan savaşı klasik anlamdaki çarpışma taktiklerinden farklı yeni bir savunma anlayışını gündeme getirmiş olmakla, modern taktiklere doğru bir geçiş dönemini oluşturur. Cazibesini 19. yüzyılda bile sürdüren "parlak süvari hücumu"na karşı intizamlı, taşınabilir tüfeklerle mücehhez Osmanlı piyadesinin belirli bir taktik anlayışla karşı koyması ve sonuç üzerindeki etkisi, bu açıdan önem kazanır. Mohaç Savaşı sırasında yeniçerilerin kullandıkları tüfeklerin yere diz çökülerek, ya da ayakta ateşlenebildiği ve sehpaye gerek duyulmadığı,⁸⁴ bu bakımdan piyadelerin seri şekilde hareket edebildiği ve etkili atışlar yapılabildiği söylenebilir.

⁸³ Modern savaş sanatı, askeri devrim kavramıyla birlikte genellikle XVII. yüzyılda başlatılır. Burada temel argüman adam adama savaşmanın karışıklığı değil, düzenli ateş güçlerinin sonucu belirlemede öne çıkarılmasıdır. Böyle bir düzen içinde disiplinli tüfekli piyadeler öne çıkmakta, süvari hücumları eskimiş taktikler olarak değerlendirilmektedir (Konu hakkında görüşler ve tartışmalar için bk. *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağ'da Savaş Sanatı. 1453-1815*, ed. J. Black, trc. Y. Alogan, İstanbul 2003). Fakat XX. yüzyılın büyük savaşları sırasında bile süvari hücumları "kahramanlık" sembolü olarak zihinlerde yer etmiş ve cazibesini yitirmemiştir.

⁸⁴ Bk. Agaston Gabor, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları. 1453-1826", *Top Tüfek ve Süngü*, s. 135. Burada meydan savaşlarında kullanılmak üzere 120-135 cm. uzunluğunda 3,4,5 kg. ağırlığında tüfeklerin mevcudiyetinden söz edilir. Bunların da elde kolaylıkla taşınabilecek ölçüde olduğu anlaşılr. Ayrıca bk. a.mlf, *Guns for the Sultan: Military Power and Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge 2005, s. 24; a.mlf, "Mohács", *The Seventy Great Battles of All Time*, ed. J. Black, London 2005, s. 110-112. Ayrıca J. B. Szabó, "A mohácsi csata és a hadügyi forradalom", *Hadörténelmi Közlemények*, sy. 117 (2004/2), s. 443-480.

Yeniçerilerin saflar hâlinde arka arkaya sıralanarak atış sürekliliğini sağladıkları, ayrıca süvari hücumlarına karşı son ana kadar yerlerinde bekleyerek hep birden ateş düzenine geçtikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır. Nitekim Ârifî'nin (ö.1561) *Süleymannâme*'sinde toplar ardındaki yeniçerilerin arka arkaya sıralı şekilde ayakta ateş ettiklerini gösteren bir minyatür detayı son derece ilgi çekicidir. Burada öndeki grup diz çökerek tüfek doldururken, çapraz arka boşluktaki sırada duranların ayakta ateş ettikleri resm edilmiştir.⁸⁵ Savaşın askeri açıdan bu özelliğinin yanı sıra siyasi açıdan Macaristan'ı doğrudan ilgilendiren yönü de bulunmaktadır. Macaristan'ın tedricen Osmanlı idaresine girmesinde temel kırılma noktası olması yanında Orta Avrupa'ya yönelik Osmanlı macerasının da başlangıcını teşkil eder. Mohaç sonrası, Osmanlıların ana hedefi olarak daha 1521'den beri gösterilen Budin'e girilmişken buranın boşaltılması ile başlayan ve 1529'a kadar süren belirsizlik süreci ve bunun sebepleri ile ilgili tartışmalar ise başka bir yazının konusudur.

⁸⁵ Minyatürleri Esin Atıl tarafından yayımlandı (*Süleymannâme*, New York 1986, s. 136-137). Bu savaş sahnesini gösteren minyatür elinizdeki kitabın son bölümünde yer almaktadır. Ayrıca Hünernâme metninde de geç tarihli bir minyatür varsa da bu tam olarak savaş sahnesini yansıtmamaktadır. Keza savaşın ilgi çekici bir başka resmi Macar tarafına aittir. Ancak orada da Ârifî'deki detay yoktur. Bu resim Johann Jakob Fugger: *Ehrenspegel des Hauses Österreich*, IV, 378b-379a'da bulunur (Bayerische Staatsbibliothek cod. Germ. 869).

EK I

*BA, D.BRZ, nr.20611'deki Kayıtlara Göre Savaşta
Katılan Osmanlı Vezirleri, Ricali ve Sancak Beyleri Listesi*

İbrahim Paşa	Veziriazam ve Rumeli beylerbeyi
Mustafa Paşa	İkinci vezir
Ayas Paşa	Üçüncü vezir
Behram Paşa	Anadolu beylerbeyi
Hayreddin Efendi	Padişah hocası
Muhyiddin ve Kadri Çelebiler	Anadolu ve Rumeli kazaskerleri
İskender Çelebi	Defterdar
Ahmed Çelebi	Efendi-i defterdar
Kasım Bey	Hazine-i amire defterdarı
Kasım Ağa	yeniçeri ağası
Seydi Çelebi	Nişancı
Haydar Çelebi	Defter emini
Hayreddin Bey	Rumeli muhasebecisi
Mehmed Çelebi	Rumeli tezkirecisi
Süleyman Çelebi	Rumeli mukataacısı
Derviş Çelebi, Hızır Bey oğlu	Müteferrika cemaatinden
Ahmed Bey	Miralem
Mehmed Bey	Kapıcıbaşı
Hüsrev Bey	Kapıcıbaşı
Yakup Bey	Büyük mirahur
İlyas Bey	Ser-çakırcı
Lutfi Bey	Sipahiler ocağı başı
Hayreddin Bey	Silahdarbaşı
Süleyman Ağa	Sağ ulufeciler başı
Ahmed Ağa	Sol ulufeciler başı
Abdüssamed Ağa	Ser-gureba-i yemin
Ahmed Ağa	Ser-gureba-i yesar
Mehmed Bey	Kethuda-yı bevvab
Mehmed Bey	Çavuşbaşı

Rüstem Çelebi	Arpa emini
Mehmed Bey	Ser- (...)
Hasan Bey	Sekbanbaşı
Şehabeddin Ağa	Yeniçeri kâtibi
Hüsam Bey	Ser-hazine-i biruni
Hüsam Bey	Matbah emini
İskender Ağa	Mehterbaşı
Yusuf Ağa	Topçubaşı
Hızır Ağa	Topçu kethudası
Mustafa Ağa	Top arabacıbaşı
Yakub Ağa	Sipahiler kethudası
Nizameddin Zaim	
Ali Çelebi, Ahmed Paşa oğlu	
Mehmed Çelebi, Yunus Paşa oğlu	
Mahmud Çelebi, Kasım Paşa oğlu	
Mustafa Bey, Mirza Bey oğlu	
Murad Bey, Cihangir oğlu	
Kasım Bey	
Mahmud Çelebi, Davud Paşa oğlu	
Mustafa Çelebi, Davud Paşa oğlu	
Mehmed Çelebi, Dukakin Lutfi Paşa oğlu	
Ahmed Çelebi, Faik Paşa oğlu	
Baki Bey, Sipahi voyvodası	
Mustafa Bey, Yahya Paşa oğlu	
Ahmed Bey, Yahya Paşa oğlu	
Sinan Bey, Yahya Paşa oğlu	
Ahmed Çelebi, Mesih Paşa oğlu Ali Bey'in oğlu	

Anadolu Sancakbeyleri

Ahmed Bey	Menteşe sancakbeyi
Lütfi Bey	Aydın sancakbeyi
Musa Bey	Bolu sancakbeyi
Ferhad Bey	Saruhan sancakbeyi
İhtiyar Bey	Teke sancakbeyi
Mehmed Şah Bey	Ankara sancakbeyi
Sinan Bey	Hamid sancakbeyi
Mehmed Bey	Karesi sancakbeyi
Mehmed Şah Bey	Karahisar sancakbeyi
İbrahim Bey	Kocaili sancakbeyi
Sunullah Bey	Anadolu kethudası

Mustafa Çelebi
Hüseyin Bey
Hüseyin Bey
Abdullah Bey, Kızılahmedli

Anadolu defterdarı
Karahisar piyade sancağı beyi
Kütahya piyade sancağı beyi

Rumeli Sancakbeyleri

Zeynel Paşa
Bali Bey
Hüsrev Bey
Mustafa Bey
Mehmed Bey
Mehmed Bey
Bali Bey
Hüsrev Bey
Mehmed Bey
Mehmed Bey
Süleyman Bey
Ahmed Bey
Sinan Bey
Piri Bey
Hasan Bey
Mehmed Bey
Ahmed Bey
Kayıtbay Bey
Hüseyin Bey
Ali Bey

Tırhala sancakbeyi
Semendire sancakbeyi
Bosna sancakbeyi
Avlonya sancakbeyi
Yanya sancakbeyi
Hersek sancakbeyi
İskenderiye sancakbeyi
Silistre sancakbeyi
Eski İskenderiye sancakbeyi
Vidin sancakbeyi
Niğbolu sancakbeyi
Alacahisar sancakbeyi
Ohri sancakbeyi
Vulçitrin sancakbeyi
Pirizrin sancakbeyi
Köstendil sancakbeyi
Eğriboz sancakbeyi
Karlili sancakbeyi
İlbasan sancakbeyi
Çingene/Kıbtıyan
sancağı beyi

Ahmed Bey
Mehmed Bey
Bali Bey Eski
Mehmed Bey
Hüsrev Bey
Hüsam Bey

Vize sancakbeyi
Kırkkilise sancakbeyi
Aksaray sancakbeyi
Eski Kiğı sancak
Rumeli kethudası
Rumeli tımar defterdarı

EK II

*TSMA, nr. D.9633: Kapıkulu/Yeniçerilere ait
Silah ve Malzeme Listesi*

Suret-i defter oldur ki, sefer-i hümâyûn içün götürülmek emr olan yarakların tafsîlidir ki zikr olunur, an-gurre-i Recep sene 932.

1-	Cebe-i bihter ki gâyet a'lâsıdır	66 adeddir
2-	Def'a atlu cebesi derler bihterden ednâdır	576 adeddir
3-	Zırhdır	4111
	-Hüsrevânesi	124
	-Derbendîsi	701 adeddir
	-Frengî ve Ungurüsî	3286'dır
4-	Zırh yakası	430 adeddir
5-	Yeniçeri cebesi	378 adeddir
6-	Cebe-i âyine	2038 çift âyinedir
	<i>Bunlardan 200'ü paşaya gönderilmiştir.</i>	
7-	Cevşen, a'lâsı [ve] ednâsı	705 adeddir
8-	Tolga-i Şamî, derbendî	3016 adeddir
9-	Topkun-ı hâs ve harcî	980'dir
10-	Kolçak-ı hâs ve harcî	1960 çiftidir
11-	Dizcek-i hâs ve harcî	480 çiftidir
12-	Baldırcak-ı hâs ve harcî	400 çiftidir
13-	At giyimi puladî [ve] kumaş	506 giyimdir
	-Puladî, mükemmel	100 giyimdir
	-Kumaş giyimi	406 giyimdir
	<i>-206 mükemmel ve 200'ü seh- pâredir</i>	
14-	Cirid ile çatalı, tâhire	720'dir
15-	Müdevver ibrişim hezerân kalkan	235 kabzadır

16-	Müdevver pulad musaykal kalkan	219 kabzadır
17-	Eflâk kalkanı ki yeniçeri kalkanı derler	2084 kabzadır
18-	Dikme kalkan	1000 kabzadır
19-	Uzun Hindî şâbita	607 kabzadır
20-	Şamî şehri ve Şarkî uzun demren	1000 adeddir
21-	Nigbolu demreni ki, hurda sipahi kulundur	4000 adeddir
22-	Dımışkî kılıç ve kürde ve meç ve gaddâre	326 kabzadır
23-	Bozdoğan	25'tir
24-	Atlı külünk-i hâs ve harcî	511'dir
25-	Meçcük	5'tir
26-	Kemân-ı zenberek	42 kabzadır
27-	Zenberek oku	10.000'dir
28-	Çaka yayı	5200 kabzadır
29-	Munakkaş hâs yay	90 kabzadır
30-	Asker için harcî ok	14 kerre 100.000 okdur
31-	Tüfenk -Hâs tüfenk -Harcî tüfenk	4000 adeddir 1000 3000'dir
32-	Uzun tüfenk	60 adeddir
33-	Tüfenk fındığı	30 kerre 100.000 adeddir
34-	Tüfenk veznesi -1000 adedi hâsdır -3000 adedi harcîdir	4000 adeddir
35-	Top otu	5500 kisedir <i>Her kisesi 15 vukıyyedir</i>
36-	Fitil otu	400 kisedir. <i>Bunun dahi her kisesi 15 vukıyyedir</i>
37-	Pamuk ipliği ki tüfeğe fitil olur	56 kantardır

38-	Yıl mumu	700 adeddir
39-	Urgan götürüldü, hâcet ola deyü götürüldü	1600 aded
40-	Neft yağı götürüldü	1 yük
41-	Yolda yarak maslahatı için zeyt yağı götürüldü	4 yük
42-	Fındık dökme, hâcet ola deyü fındık kalıbı götürüldü	200 aded
43-	Kal'ay götürüldü	1 yük
44-	Kükürd götürüldü, lağım hâcet ola deyü	20 kantar
45-	Ak güherçile götürüldü	28 kantar
46-	Kumbara götürüldü	500 aded
47-	Çelik, kantar	14
48-	Ham demir	59 kantar
49-	Balta	1080 aded
50-	Demir kürek	2100 aded
51-	Bir yüzü balta bir yüzü kazma	770 aded
52-	Kazma dahi	2000 aded
53-	Lağımca külünkü	350
54-	Taşçı külünkü	200 aded
55-	Küskü	100 aded
56-	Taşçı tıraşı	420
57-	Varye	120
58-	Demir çivi	100
59-	Taban enserisi	1400 aded
60-	Hâtıl enserisi	88 kantar
61-	Mertek enserisi	88 kantar
62-	Tahta enserisi	20 kantar
63-	Şayka enserisi	35 kantar
64-	Padavra enserisi	3 kantar
65-	Kürek sapı	1000 aded
66-	Balta, kazma ve külünk sapı ve sair saplar	16 yük
67-	Kanca	310
68-	Mısırî bennâ	410, yapucular kullanır
69-	Burgular	250 adeddir
70-	Kibrit kavı gazıl	1 yük

71- Meşin	1 yük <i>yolda meremmet hâcet olur</i>
72- Zift	1 yük
73- Bulgarî kılıç yağı ile	2 yük
74- Dest-i erre	200
75- Yularlı keser küçük keser ile	220
76- Eski yelken bezi	2 yük
77- Ketten	3 kantar
78- Çatal demir	260 aded
79- Keski	80 aded, <i>taş pârelerler</i>
80- Baskı	70 aded, <i>bunun ile dahi taş pârelerler</i>
81- Terazî, bennâ ve eye demiri	1 yük <i>ve ba'zı bennâlar siyalı (?)</i>
82- Darbzen fındığı	30.000 adeddir <i>6000 adedi arabalardadır</i>
83- Harbe dipliği	1 yük
84- Neft otu	1 yük
85- Boş garar	<i>gerek ola deyü</i> 2 yük
86- Tozluk keçesi ki ak büyük keçelerdir	50 aded <i>üzerine yarak koyarlar, tımar ederler</i>
87- Sorguç, hıtâyî	278 takım, <i>yatırma demekle meşhûrdur</i>
88- Sorguç, çardak	314 takım
89- Sorguç, tüylü balıkçıl	126 takım
90- Sorguç, düstûr-ı Acem	16 takım
91- Sorguç ki müzevveç ki her danesi ikişer tüylüdür	444'dür

İRAKEYN SEFERİ

1533-1535

Bağdat'ı Osmanlılara Kazandıran Sefer*

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN 1533-1535 YILLARI ARASINDA YAPTIĞI İLK İran Seferi olup Osmanlı ordusunun doğuya yönelik en büyük ve en uzun süreli askeri harekâtlarından biridir. Sefer sırasında Kuzeybatı İran kesimiyle (İrâk-ı Acem) Bağdat ve yöresine (İrâk-ı Arap) girilmesi sebebiyle kaynaklarda İrakeyn (iki Irak) Seferi olarak adlandırılır. Bu sefer, Çaldıran Savaşı'nın (1514) ardından geçen on dokuz-yirmi yıllık bir aradan sonra Osmanlı-Safevi mücadelesini yeniden başlatmıştır. Ayrıca bu sefer ilginç şekilde küçük çarpışmalar hariç iki ordunun hiç karşı karşıya gelmediği ve ciddi bir savaşın olmadığı bir askeri harekât olarak da Osmanlı tarihindeki yerini almıştır. Kanuni'nin bu zor ve uzun süreli seferi açmasındaki temel sebep, sadece doğu sınırlarının muhafaza altına alınması için değil, aynı zamanda Osmanlıların devralmış oldukları Sünni dünyanın temsilcisi olma misyonlarını dinî zeminde sarsmaya ve kendileriyle üstünlük yarışına girişmeye kararlı Safevileri tamamen bertaraf etmek ve ortadan kaldırmaktır. Bu büyük askeri harekâta yol açtığı kaynaklarda ifade edilen olaylar ise sadece seferin birer bahaneleridir.

Yavuz Sultan Selim'in vefatından (1520) sonra yeni ümitlere kapılan Şah İsmâîl, Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad ve Rodos seferleriyle meşgul olmasından istifade ederek Anadolu üzerindeki propaganda faaliyetlerine hız verdiği

* F. M. Emecen "İrakeyn Seferi", *DİA*, XIX (1999), 116-117.

gibi Doğu Anadolu'da Osmanlı sınırlarına yönelik akınlarda bulunmakta, bölgedeki aşiretler üzerinde nüfuz kurmaya çalışmaktaydı. Kanuni ise Şah İsmâil'in ölümü (1524) ve yerine çocuk yaştaki oğlu I. Tahmasb'ın geçmesi sonucu, İran meselesine son vermek ve doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için Safeviler üzerine yürümeyi kararlaştırmış, ancak Avrupa'daki gelişmeler yüzünden bu niyetini ertelemek zorunda kalmıştı. Mohaç Seferi sırasında Anadolu'nun orta ve doğu kısımlarında, Safevi propagandasının ve bu maksatla gönderilen casusların bir ölçüde etkisiyle geniş çaplı isyanların çıkması, ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kalan Anadolu'nun güvenliği açısından İran'a sefer açmayı gerekli hâle getirdi. İsyanların bastırılmasından sonra doğu sınırlarında meydana gelen bazı olaylar ve karşılıklı ilticalar İran'a karşı açılacak seferin görünür sebeplerini teşkil etti. Bunlardan ilki, Bağdat'ı ele geçirdikten sonra Osmanlılara müracaat edip bağlılık bildiren Zülfikar Han'a karşı harekete geçen Tahmasb'ın zımnen Osmanlı toprağı hâline gelmiş olan Bağdat'ı yeniden zaptetmesi, Zülfikar Han'ı öldürtmesi ve buraya kendisine bağlı Şerefüddin oğlu Muhammed Han'ı tayin etmesidir (1529). Diğerleri ise ileri gelen Safevi ümerâsından olup iktidar çekişmesi sonucu oymağı olan Tekelülerin takibata uğraması üzerine başkaldıran Tekelü Ulama Han'ın Osmanlılara, Bitlis hâkimi Şeref Han'ın ise Safevilere sığınması idi. Bu sonuncu olay, Osmanlı Safevi sınır boylarında karşılıklı tecavüzlere yol açarak seferi çabuklaştıran ilki, çıkılacak seferin hedefleri arasına Bağdat'ın da alınıp askeri harekâtın yönünü belirlemişti.

1533'te Habsburglarla yapılan barışla Avrupa'daki meseleleri halleden Kanuni bunun hemen ardından İran Seferi için hazırlıkları başlattı ve kendisine geniş yetkiler verdiği veziriazamı İbrahim Paşa'yı önden gönderdi 21 Ekim 1533 (2 Rebîülâhir 940). 1533 yılı Aralık ayında Halep'e varan ve kışı burada geçiren İbrahim Paşa daha önce kararlaştırıldığı üzere Bağdat'a yürümek istedi; fakat Mayıs 1534'te Diyarbekir'e gelerek buradan Ulama Han'ın tesiriyle ve Şah Tahmasb'ın Horasan'da olmasından da faydalanarak Tebriz'e yöneldi. 6 Ağustos 1534'te (25 Muharrem 941) küçük bir çarpışmanın ardından boşaltılmış olan Tebriz'e kolayca girdi. Padişaha gönderdiği raporlara göre ertesi günü otuz yıldır "muattal"

(terk edilmiş, kullanılmaz) durumda bulunan Uzun Hasan Camii'nde cuma namazı kılınmış ve şehre hâkim olunup çeşitli tayinler yapılmış, Tebriz beylerbeyliği Ulama'ya verilmişti. İbrahim Paşa Ulama'yı Erdebil'e akına gönderdi, Hüsvrev Paşa ise Alıncak Kalesi'ni kuşatma altına aldı.

Bu arada Üsküdar'dan hareket eden (14 Haziran 1534) padişah da Erzurum'a ulaşmış bulunuyordu. İbrahim Paşa, Tebriz'in Osmanlı askerlerince zaptedildiğini öğrenen Şah Tahmasb'ın Tebriz'e doğru harekete geçtiğini haber alınca ordu ile bir an önce yetişmesi için padişaha haberci yolladı. Bunun üzerine süratle hareket eden padişah 28 Eylül'de Tebriz'e girdi. İki ordu Ucân'da birleşti ve Şah Tahmasb'ın vâki olabilecek saldırılarına karşı tedbir aldı. Fakat Tahmasb böyle bir hücumla kalkışmayarak geri çekildi. Bu arada Gılân Hanı Muzaffer Sultan Ucân'da padişahın huzuruna çıkmış ve bağlılık bildirmişti. Tebriz muhafızlığı Şirvanşah oğlu Mehmed Mirza'ya havale edildi; ayrıca Şenbi Gazân mevkiinde bir kale inşasına girişildi. Yeteri kadar top ve tüfekli yeniçeriyle üç sancakbeyi burada bırakıldı. Tahmasb'ın Sultaniye'de olduğu öğrenilince Kanuni Tebriz'den hareket ederek onun üzerine yürüdü. Daha önce Çaldıran'da uğranılan yenilginin de tesiriyle Osmanlı ordusunun üstün ateşli silah gücünü göz önüne alan ve onların karşısına çıkmaktan çekinen Tahmasb, yıpratma taktiğini tercih edip ani baskınlar yaptırmak ve Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri tahrip ettirmek gibi pasif fakat akıllı bir direniş gösterdi.

Osmanlı ordusu Irak-ı Acem denilen halkı göç ettirilmiş, ıssız, harap ve aynı zamanda oldukça sarp arazide çok güç şartlar altında Sultaniye'ye ulaştıysa da Tahmasb'ın izine rastlanamadı. Burada şahın yanında bulunan Dulkadiroğulları'ndan Şâhruh Bey oğlu Mehmed, diğer iki beyle birlikte gelip itaat arz etti ve kendisine Erzurum Beylerbeyliği verildi (14 Ekim 1534/5 Rebiülâhır 941). Osmanlı ordusu buradan hareketle ağır arazi ve iklim şartlarıyla boğuşarak 29 Ekim'de Hemedan önlerine, oradan Kasrışirin'e ulaşarak Bağdat'a yöneldi. Büyük zorluklarla yapılan bu yürüyüş sırasında epey kayıp veren Osmanlı kuvvetleri Bağdat önlerine geldiğinde kaledeki Safevi muhafızı Tekelü Şerefüddinoğlu Muhammed Han burayı terkederek Basra tarafına kaçtı. Şehirde kalan Tekelü oymağı mensupları Osmanlıları itaat arzetti ve şehir

kolayca ele geçirildi (28 Kasım 1534 / 21 Cemâziyelevvel 941). Dört ay burada kalan ve yörede imar hareketlerinde bulunan, bu arada İmamı Âzam'ın kabrini buldurup buraya bir türbe ve cami yapılmasını emreden Kanuni Bağdat'ta iken Basra hâkimi Râşid İbn Megamis itaat arzettiği gibi, Safevilerin Horasan Beylerbeyi Kadı Han da bağlılık bildirmiş ve kendisine Irak-ı Arap sınırında yer alan Şehrûban, Kerkük, Mendeli, Haruniye bölgesi sancak olarak verilmişti. Bir süre sonra Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan gelen haberler üzerine Osmanlı ordusu yeniden Tebriz'e yürümek üzere hazırlıklara başladı. Zira bu arada, asıl hasmının Kanuni değil Ulama Paşa olduğunu söyleyen Tahmasb'ın gönderdiği kuvvetler Tebriz'i geri almış (9 Aralık/2 Cemâziyelâhir), ardından Ulama'yı takip ederek Van Kalesi'nde sıkıştırmış, fakat bütün kışı Van'ı muhasara ile geçirmelerine rağmen buraya girememişlerdi. Ulama'dan gelen yardım istekleri üzerine Kanuni 1 Nisan 1535'te (27 Ramazan 941) yeniden Azerbaycan'a doğru harekete geçti.

Bunu haber alan Tahmasb ise Van Kuşatmasını kaldırıp geri çekildi. Şehrizol bölgesinde ilerleyen Osmanlı ordusu bu bölgedeki birçok kaleyi ele geçirdi; yöredeki bazı namlı aşiret beyleri de Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Buradaki önemli kalelerden Gülgûn zaptedildi. Kal'a-i Sârım yakınlarına gelindiğinde Şah Tahmasb'ın barış yapmak üzere gönderdiği elçileri geldi. Bunlara olumlu bir cevap verilmedi. Ucân yaylasında bulunan Şah Tahmasb bu haberi alınca İsfahan taraflarına çekildi. Osmanlı ordusu harekâta devam ederek Merâğa ve Ucân üzerinden Tebriz yakınlarındaki Sâdâbâd'a ulaştı (30 Haziran/28 Zilhicce). Burada iken şahın bir başka elçisi daha geldiyse de kendisine ilgi gösterilmedi. Hemen ardından Kanuni, Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa ile birlikte 3 Temmuz'da ikinci defa Tebriz'e girdi. On beş gün kadar burada kaldıktan sonra İsfahan'dan Sultaniye'ye geldiği haber alınan Tahmasb'ın üzerine yürümek için 20 Temmuz'da harekete geçti. Başsız Kümbet adlı mevkide Şah Tahmasb'ın kardeşi Sâm Mirza'nın itaat arzettiği ve Kızılözen Nehri'nden ötesinin ona verildiği duyuruldu. Osmanlı kuvvetleri Dergezîn'e kadar ilerlediyse de Tahmasb'ın izine rastlanmadı ve Tebriz'e dönmüldü (20 Ağustos). Yedi gün burada kalındıktan sonra geri

dönüş emri verildi. Bu sırada muhtemelen Tebriz ve yöresinin bir kısım Sünni halkı, Safevi zulmüne uğramamaları için Osmanlı topraklarına nakledilip Erzurum ve civarına yerleştirildi. Kanuni ise Tebriz'den Ahlat'a gelip 23 Eylül 1535 (25 Rebiülevvel 942) bir süre burada kaldı.

Osmanlı ordusunun Tebriz'i boşaltıp Ahlat'a döndüğünü haber alan Tahmasb süratle hareket ederek Tebriz'e girmiş, ardından Van'a kadar ilerlemiş, kardeşi Elkas Mirza'yı Erciş üzerine göndermişti. Bunun üzerine Kanuni, Diyarbakır Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı 2500 yeniçeri, Diyarbakır sipahileri ve Ulama'nın askerleriyle birlikte şahın ordu-suna karşı gönderdi. Erciş'i kuşatan Safevi kuvvetleri geri çekildi. Şah Tahmasb'ın eline geçen Van'ı kurtarmak üzere gönderilen Osmanlı kuvvetleri ise başarılı olamadı. Kanuni de kış mevsiminin iyice ilerlemesi ve Şah Tahmasb'ın Van'a asker koyup buradan ayrıldığını haber alması üzerine yeniden Van bölgesine yürümeyerek Safevileri belirli bir sınır içinde tutmak amacıyla Adilcevaz'ı tahkim ettirmiş ve buraya Gazze Sancak Beyi Hacı Bey'i göndermiş, Diyarbakır'e kadar uzanan sınırların kontrolünü sağlamaya çalışmış, bu arada Van civarını ele geçiren Tahmasb da Tebriz'e dönmüştü. Kanuni Ahlat'tan Bitlis'e, oradan Diyarbakır'e gelip Halep, Antakya, Gülek Boğazı, Konya güzergâhını takip ederek İstanbul'a ulaştı (8 Ocak 1536).

Osmanlı tarihinin bu en uzun ve büyük askeri harekâtının neticeleri bakımından tek faydası, Bağdat ve civarında Osmanlı hâkimiyetinin başlaması ve doğu sınırında Erzurum, Kemah, Bayburt ve yöresini içine alan yeni bir beylerbeyiliğin kurulup sınır boylarının takviye edilmesidir. Bu harekât sonucu İran topraklarındaki hâkimiyetin geçici olacağı, Safevilerin ortadan kaldırılamayacağı anlaşılmış ve bundan sonraki Osmanlı seferlerinin asıl hedefi onları belirli bir sınır bölgesinin dışında tutmak olmuştur.

Doğrudan bu seferi konu alan bazı eserler bulunmaktadır. Bunlardan Matrakçı Nasuh'un Menzîlnâme'si (*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irak-ı İskef-i Sultan Süleyman Han* [nşr. Hüseyin G. Yurdaydın], Ankara 1976), sefer sırasında geçilen konaklar ve şehirlerin son derece kıymetli minyatürlerini de ihtiva eder. Ayrıca yine bu sefere ait bir başka ruznâme Feridun Bey'in *Münşeât*'ında yer almaktadır (I, 589-598).

HAÇOVASI SAVAŞI 1596*

OSMANLI PADİŞAHI III. MEHMED'İN BİZZAT BAŞINDA BULUNDUĞU Osmanlı ordusu ile Arşidük Maximilien kumandasındaki Avusturya ordusu arasında 1596'da Macaristan'da Türklerin Haçovası dedikleri Mezökeresztes'te yapılan bu meydan muharebesi, Uzun Savaşlar veya Onbeş Yıl Savaşı adı verilen mücadele döneminin (1592-1606) en önemli çarpışmasıdır. Bu uzun mücadelenin başlamasının sebebi tamamıyla iki tarafın çatışmaya istekliliğinin bir sonucudur. Özellikle Avusturya tarafında imparator II. Rudolf'un kararlılığı ortamın sıcak bir mücadeleye dönüşmesinde önemli bir faktör olmuştur. Onun 1576'da Habsburg imparatoru oluşuyla doğu siyasetinde yeni gelişmelerin yaşanacağı aşikârdı. Zira onun başlıca amacı Avrupa'daki dinî ihtilafa son vermek ve Batı'yı Türk tehdidinden kurtarmaktı. Kendisi Prag'ı payitaht ittihaz ederek burada hüküm sürerken Yukarı ve Aşağı Avusturya'yı kardeşi Arşidük Ernst (ö. 1595) idare etti. Bu dönemde sınır hatlarında hareketlilik artmış, akıncılar ve Uskok denilen askeri gruplar karşılıklı sert akınlara, yağma ve tahribata başlamışlardı. Özellikle Uskokların durumu ve Avusturya'nın sınır hattında oluşturduğu askeri bölge, Bosna-Hırvatistan hududunda savaşı kaçınılmaz kılacak gelişmelerin ana merkezi hâline gelecekti.

Osmanlı himayesindeki Eflâk, Boğdan ve Erdel'de meydana gelen karışıklıklar ve 1591'den bu yana süregelen

* F.M. Emecen, "Haçova Meydan Savaşı", DİA, XIV (1996), 546-547.

Bosna sınır boylarındaki hadiseler, Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın isteği doğrultusunda Osmanlı-Avusturya mücadelesini (Onbeş Yıl Savaşı, Uzun Savaş) yeniden başlatmıştı. 1592'de resmen ilan edilen ve ertesi yılın Temmuz'unda Sinan Paşa'nın Macaristan'a yürümesiyle başlayan savaşın ilk yıllarında Osmanlılar Avusturya kuvvetleri karşısında kayda değer bir başarı sağlayamadıkları gibi stratejik öneme sahip Estergon'u da kaybetmişlerdi (Eylül 1595). Öte yandan Eflâk'ta karışıklıklar iyice artmış, bu bölgedeki Osmanlı kontrolü tamamıyla sarsılmıştı. Bu arada III. Murad'ın ölümüyle onun yerine geçen oğlu III. Mehmed (16 Ocak 1595), devlet ileri gelenleri ve özellikle yeniçeriler, Veziriazam Sinan Paşa ve hocası Sâdeddin Efendi'nin tesiriyle sefere gitme kararı aldı. O sırada Sinan Paşa'nın ani ölümü üzerine yerine getirilen Damad İbrahim Paşa'nın muhalefetine rağmen yeniçerilerin baskısı ile III. Mehmed ordunun başında sefere çıkmaya mecbur kaldı. Böylece Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra bir Osmanlı padişahı eski gaza geleneğini yeniden canlandırarak bizzat ordunun başına geçmiş oluyordu.

Hedefini Beç yani Viyana olarak ilan eden III. Mehmed 23 Şevval 1004'te (20 Haziran 1596) ordunun başında İstanbul'dan hareket etti. Salankamen'e varıldığında seferin yönü ve harp stratejisi hakkında bir toplantı yapıldı ve burada Eflâk, Komorn ve Eğri hedefleri tartışıldı, sonunda doğrudan Eğri üzerine yürünmesi kararlaştırıldı. Bu kale stratejik önemi bulunan bir mevkiye yer alıyordu. Kuşatma altına alınan son derece müstahkem ve yeni tipte modernleştirilmiş olan Eğri Kalesi'nin müdafileri 12 Ekim'de teslim oldular. Eğri'nin alınmasından sonra Osmanlı ordusu ileri harekâtını sürdürmek zorunda kaldı. Çünkü Eğri Kuşatması sırasında, Avusturya Arşidükü Maximilien ve asi Erdel Voyvodası Sigismund Bathory idaresindeki müttefik kuvvetler Eğri'yi kurtarmak için harekete geçmişler, fakat Bathory'nin gecikmesi bu niyetlerini önlemişti. Eğri'nin düştüğü haberi üzerine de Osmanlı ordusuna karşı durmak için hazırlıklarını hızlandırmışlardı.

Arşidük Hatvan'ı ele geçirip burada büyük bir katliam yaptıktan sonra hareket hâlindeki Osmanlı ordusunun nereye yöneleceğini bilmediği için Vac'a (Waitzen) çekilmişti.

Genel kanaat Osmanlıların doğrudan Viyana üzerine yürüyeceği yolundaydı. Fakat Osmanlıların Eğri'ye geldiği ve burayı kuşattığı haberleri ulaşınca yeni planlar devreye girdi. Tuna ötesi ve Aşağı Macaristan ordusu kumandanı Pálffy'nin 4000 süvari, 6000 yayadan 1000 kadar da hayduk ve çete güçlerinden oluşan birliği Eğri'ye doğru ilerledi. Diğer iki Hristiyan ordusu da harekete geçmişti. Bunlar Yukarı Macaristan ordu kumandanı Kristof Teuffenbach ile Erdel ordusuna prens/voyvoda adına vekalet eden Albert Király idaresindeydi. Bu ordular 18 Ekim'de Sajóvámos'ta birleşerek Haçova'ya doğru ilerleme kararı aldılar. 20 Ekim'de Miskolc'ta duran ordu, 21 Ekim'i 22 Ekim'e bağlayan gece kısa bir dinlemeden sonra harp nizamına geçerek yürüdü. Arşidük Maximilien Lüneburg ve Anhalt prenslerinin ağır süvarileriyle birlikte ortada yer almıştı. Birbirine paralel yürüyen üç kolu iki yandan toplar, arkada 4 bin Macar "hayduk"unun (Macar çete güçleri, kelime Türkçe "haydut"tur) sürdüğü arabalar koruyordu. 50 bin asker (Bazı kaynaklarda 32 bin zırhlı süvari, 28 bin piyade olmak üzere 60 bin olarak da sayı verilir), 97 top, 8 bin at arabası ve 10-15 bin kişilik hizmet kıt'ası, bir türlü istenilen nizamda hareket edememekteydi. Sonunda Keresztes köyüne ulaştılar ve burasıyla yanmış ve tahribata uğramış bir başka köy arasında ordugâh kurdular.

Öte yandan Osmanlı tarafında ise kalenin fethinden sonra Habsburg ordusunun durumu hakkında seri toplantılar yapılıyordu. Zira gelen haberler Alman, Macar, Hırvat, Çek, Frenk, İspanyol vb. gibi türlü milletlerden oluşan muazzam sayıdaki Hristiyan ordusunun üç mil kadar uzakta bulunduğu şeklindeydi. Osmanlı komuta heyeti gerçek durumu araştırmak ve icap ederse de savaşa girmek üzere bir keşif kolu göndermeye karar verdi. Bunun için dördüncü vezir Hadım Cafer Paşa idaresindeki öncü kuvvetler mütefriklerin bulunduğu Haçova (Mezökeresztes) mevkiine kadar ilerlediler. Cafer Paşa Habsburg ordusunun kalabalık güçlerini görüp kendi yanındaki küçük birliğin (2 bin kişi) bunlarla baş edemeyeceğini bildiren bir mektubu ordugâha yolladı. Bunun üzerine Cafer Paşa'nın buradan ayrılması ve birliğinin takviye edilmesi kararlaştırıldı. Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa 30 top ve 30 bin kişiyle derhâl Cafer

Paşa'nın yanına sevk edildi. Fakat Cafer Paşa arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle bunlar geri döndü. Cafer Paşa 2-3 bin askerle kaldı. Burada oldukça kalabalık müttefik kuvvetleriyle çarpışmaya giriştiyse de biraz zayıt vererek çekildi (22 Ekim). Bu direniş aslında gerideki Osmanlı güçlerine zaman kazandırdığı gibi, Habsburg ordusunun da duraklamasına yol açmıştı. Zira Osmanlı tarafı Eğri Kalesi altındaki düzlükte Hıristiyan müttefik güçlere karşı hazırlıksız yakalanabilirdi. Kazanılan bu zaman hayati bir önemi haizdi. Bazı paşaların müttefiklerin umulandan daha kalabalık olduğunu, hatta kış mevsiminin yaklaştığını öne sürerek geri çekilme talepleri ise böyle bir ortamda anlamsız kalacaktı. Özellikle Hoca Sâdeddin Efendi'nin teşvikiyle bizzat padişahın kumandasında Haçova'ya doğru harekete geçme kararı alındı. 24 Ekim'de Eğri'den Haçova'ya hareket edildi ve 25 Ekim 1596 tarihinde iki taraf karşı karşıya geldi. Osmanlı ordusunun mevcudu 70 bin dolayındaydı ve top sayısı da 150 kadardı.

İlk çarpışmalar 25 Ekim'de ikinci vakti küçük gruplar arasında başladı; asıl savaş ise ertesi gün 26 Ekim'de cereyan edecekti. Osmanlı ordusu klasik savaş düzeni almıştı; merkezde padişah ve vezirler bulunuyordu, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, Timişvar ve Bosna Beylerbeyiliği kuvvetleri dâhil eyaleti askerleriyle sağ ve Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa, Karaman, Halep, Sivas, Maraş Beylerbeyileriyle sol kanattaydı. Öncülük görevi Cigalazâde Sinan Paşa'ya ve Kırım kuvvetlerine verilmiş, toplar zincirlerle birbirine bağlanarak kuvvetli bir müdafaa hattı oluşturulmuştu. Tüfekli yeniçeriler saflar hâlinde padişahın önünde dizilmişti. İlk çatışmalar çarhacı/öncü birliklerin Habsburg taburlarına doğru bir yol açtıkları kilise harabeleri civarında meydana geldi. İki tarafı ayıran küçük çayın etrafında karşılıklı top atışları başladı. Teuffenbach kilişeye saldırarak buradaki Osmanlı birliğini dağıttı ve kendi taburlarına doğru açılan bu geçit yerinde kontrolü ele geçirdi. Daha sonra Hıristiyan güçler yarım daire şeklinde duran Osmanlı saflarını dik açıdan kırmak için düzene geçmeye başladı. Diğer yöndeki geçitte de önemli ölçüde tahkimat yapılmıştı. Osmanlı birlikleri bu geçitleri zorladılarsa da başarılı olamadılar ve diğer yerlerden geçme-

ye çalıştılar. Ancak isabetli top atışları yüzünden harekâtı devam ettirmekte zorlanıyorlardı. İkinci vakti 2-3 bin atlı ve tüfekli piyade Osmanlı piyadelerinin bulunduğu tarafa yöneldi. Fakat pusuya yatmış olan Ciğalazâde ve Veli Paşa bunları yandan çevirerek geriye püskürttü. Mücadele geçit yerlerinde tamamen çıkmaza girmiş durumdaydı, başlayan yağmur da araziye ağırlaştırmıştı. Akşam olduğunda iki taraf çarpışmayı durdurdu. Böylece her iki tarafın da birkaç yüz kişilik cüz'i kayıplarıyla bu ilk gün savaşı sona ermişti.

İkinci gün asıl çarpışmaların başlayacağı yine her iki tarafca biliniyordu. Osmanlı birlikleri Habsburglar gibi durup dinlenme şansı bulamadıkları için yorgun düşmüştü. İlk gün çatışmaları da Habsburg merkezini değil daha çok Osmanlı ordugâhını rahatsız etmişti. Gece asker te-yakkuzda beklediği için ertesi günkü çatışmada yorgunluk had safhaya çıkacaktı. Habsburg ordugâhında ise o gece yapılacak savaşın stratejisi konuşuldu. Burada özellikle ordunun bir arada tutulması ve asla dağınık hâlde saldırılmaması benimsendi. Hatta birbirinden uzakta bulunan ve ilk savaşlarının cereyan ettiği geçit yerlerinden biri de ordunun ikiye bölünmemesi yüzünden boş bırakılmıştı. Osmanlı saldırısını sadece önden karşılayacak bir düzen benimsenmişti. Müdafaada kalınarak Osmanlı saldırısı beklenecek ve onları yorduktan sonra toplu hücumla geçilecekti. Osmanlı tarafı ise geçit yerlerini zorlayıp karşı tarafa ulaşarak müttefik güçlerin düzenini bozmak amaçlı saldırılarda bulunmayı düşünmekteydi. Saldırı ve geri çekilmelerle müttefiklerin saflarını birbirinden ayırdıktan sonra onları topların ve tüfekli askerin bulunduğu ana karargâha çekmek amaçlanmıştı.

Sabahleyin Osmanlı birlikleri çok az askerin bırakıldığını gördükleri geçitlere doğru hareket etti. Arşidük de buradaki küçük kuvvetleri geri çekti ve geçitleri boşalttı. Böylece bütün bataklık ve çayın geçilebilir yerlerinin kontrolü Osmanlılara geçti. Tüfekli yeniçeri ve topların bir bölümü de çaydan karşıya intikal ettirildi. Osmanlı ordusu yıkık kilise civarında savaş düzeni için yerini almaya başlamıştı. Osmanlılar yerleşinceye kadar Hristiyan taburlar, önceki plan gereği hareketsiz kalıp bekledi. Bu

durum neredeyse öğle vaktine kadar sürdü ve yerinden hareket etmeyen müttefik güçler Osmanlıların yaptıkları taciz akınlarına bulundukları yerden cevap vermekle yetinmekteydiler. Sonra öğle vakti bütün hâlinde saldırıya geçtiler. İlk hattaki süvariler Osmanlı ordusunun ortasına doğru ilerleyerek yeniçeri alayını top ve tüfek ateşiyle zor durumda bıraktılar. Saldırıya 3-4 bin kişilik bir Osmanlı birliği karşı koymaya çalıştı. Tam bu sırada Osmanlı öncü kuvvetleri bunları ana taburdan uzak düşürmek için saldırır gibi yapıp geri çekildi. Böylece derenin kenarındaki müttefiklerin düzenini bozmayı başardılar. Aniden geri dönüp taburdan ayrılanların etrafını çevirip imha ettiler. Bu taktik birbiri ardınca birkaç defa daha yapıldıysa da müttefikler kıtaları arasındaki irtibatı bozmadılar. Ancak daha sonra Hristiyan birlikleri hücumla geçerek Osmanlı atlı birliklerini derenin öte tarafına doğru sürdüler. Bu birlikler dağınık şekilde geri çekilerek geçit yerlerini boşalttılar. Bu yerlerde direnmeye çalışan küçük yeniçeri birlikleri ise tamamen ezildiler. Fakat bütün bu durum sahte çekilme yapacak olan diğer atlı birlikleri de etkiledi. Onlar geri çekilme vaktinin geldiğini sanarak ordugâha doğru yöneldiler. Müttefik güçler ise dereyi geçip Osmanlı ana ordugâhını tehdit etmeye başladılar. Sağa sola dağılan Osmanlı atlıları tekrar toplanmaya çalışırken artık zafere kazandıklarından emin olan Arşidük Maximilien bütün güçlerine saldırı emrini vermişti. Geçiti geçen müttefikleri Osmanlı süvarileri karşıladıysa da bunlar sert hücumla dayanamadı. Osmanlı ordugâhının karşısına gelen müttefikler, dağılmış olan Osmanlı süvarilerinin tekrar toplanacağına ihtimal vermemekte idiler. Bu bakımdan üç kol hâlinde saldırıya geçtiler. Sağ kolda Anadolu ordusunu ve Sinan Paşa'nın otaklarının bulunduğu yeri kuşatan Almanlar, buraya girmeyi başaramadılar. Ancak sol koldan gelenler padişahın otağının bulunduğu yerde karşılarına çıkan bir grup askerle çarpışmaya başladılar. Tam bu sırada yeniçeri tüfekçileri yandan etkili şekilde ateş açarak müttefiklere karşılık verdiler. Bunun üzerine atlı ve tüfekli bir birlik bunlara doğru hızlı şekilde hücumla geçti ve 2000 yeniçeriyi geri çekilmeye zorladı. Bunlar padişahın otağının yanında yeniden toplanıp mevzilendiler. Artık Hristiyan

birlikleri padişahın durduğu yere ana ordugâha bir ok atımı mesafeye ulaşmış bulunuyorlardı. Bunların bir bölümü etraftaki çadırlara girerek buradaki malları yağmalamaya ve hizmetlileri kırmaya başladı.

Bu durum karşısında veziriazam İbrahim Paşa geri çekilme, hatta padişahı kıyafet değiştirerek kaçırma planları yaptıysa da Hoca Sâdeddin Efendi, padişahın savaş meydanından çekilmesinin kesin bir yenilgiye ve askerin dağılmasına yol açacağını, bu sebeple yeniden toparlanmak için gayret gösterilmesi gerektiğini söyleyerek padişahı ikna edip savaş meydanında kalmasını sağladı. Bu arada merkeze saldıran ve yağmaya dalan Habsburg kuvvetlerinin karargâhtaki hizmetli sınıf tarafından kolayca geri püskürtülmesi, padişahın savaş meydanından ayrılmaması, büyük bir bölümü savaşı sürdürmekte olan ve bir kısmı bozulup geri çekilen askerin maneviyatını yükselttiği gibi savaşın kaderini de değiştirdi. Yeniçerilerin yeniden etkili ateşi saldıranları dağıtmaya yetti. Toparlanıp hücum geçen Osmanlı kuvvetleri karşısında müttefikler panik hâlinde kaçmaya başladılar; büyük bir kısmı da bataklığa sürülerek imha edildi ve böylece kesin bir zafer kazanılmış oldu.

Tarafların kayıpları konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Hristiyanların 10 bin askerinin savaş meydanında kaldığı tahmin edilmektedir. Osmanlı tarafında ise hareketli ve oynak süvari birliklerinin kendilerini ezdirmedikleri, fakat piyade kaybının daha fazla olduğu ileri sürülmektedir. Bu şekilde 5 bini geçen bir kaybın olduğu düşünülebilir. Osmanlı ordusunun zaferle biten en büyük meydan savaşlarından birini teşkil eden Haçova mücadelesi, dönemin tarihçileri tarafından Çaldıran ve Mohaç savaşlarından bile daha üstün tutulmuş olmakla birlikte askeri ve siyasi yönden, 1606'da sona erecek Osmanlı-Habsburg savaşlarının kaderi üzerinde hiçbir olumlu rol oynamamıştır. Savaşın ertesi günü veziriazamlık makamına getirilen Cigalazâde Sinan Paşa'nın yaptırdığı yoklama sonucu Haçova'dan kaçtıkları veya savaşa katılmadıkları tespit edilip tımarları ve ulufeleri ellerinden alınan askerler Anadolu'da Celâli gruplarına katılarak karışıklıkların artmasına yol açmışlardır. Ancak yapılan tes-

pitlere göre kaçan asker sayısının abartıldığı gibi (30 bin rakamı verilir) çok yüksek rakamlara ulaşmadığı, ancak 2 bin dolayında olduğu anlaşılmaktadır (BA, KK, nr. 254 ve nr. 347). Bu savaşın kabaca yapılmış bir planı bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır (TSMA, nr. E 5539).

ONBEŞ YIL SAVAŞLARI TARİHİNDEN BİR SAFHA OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE 1598 VARAD SEFERİ*

OSMANLI - HABSBURG MÜCÂDELESİNİ UZUN BİR ARADAN SONRA YENİ-
den başlatan Onbeş Yıl Savaşları¹ her iki imparator-
luğun tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu uzun sa-

* Bu makale Macaristan Harp Tarihi Müzesi tarafından tertip edilen Onbeş Yıl Harpleri 1591-1606 (Budapeşte 6-8 Nisan 1994) konulu seminere sunulan *"The Varad Campaign of 1598 According to the Ottoman Archival Sources and Chronicles"* adlı tebliğin tadil ve tevsii edilmiş şekline dayanmaktadır.

¹ Osmanlı-Habsburg savaşının fiili olarak başlama tarihi 1593'tür. Ancak 1591-1592'de iki taraf arasındaki münasebetler savaş ortamı çerçevesinde mütalaa edilmekte ve bu son tarihler ilan edilmemiş harp dönemi olarak tarif edilmektedir. Uzun Türk Savaşları veya Uzun Savaşlar diye de bilinen bu savaşlar hakkında Batı kaynaklarının kullanıldığı pek çok araştırma mevcuttur. Bu konuda mesela bk. Alfred Löebl, *Zur Geschichte des Türkenkrieges von 1593-1606*, I-II (Prague 1899-1904); Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, (trc. Hellert), Paris 1837, VII, 291-376; Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, Gotha 1855, III, 566-622. Ayrıca bk. Leitsch, "Rudolph II und Südosteuropa 1593-1606", *East European Quarterly*, VI/3 (1974), 301-320; H. Heppner, "Der Lange Türkenkrieg (1593-1606)- Ein Wendepunkt im Habsburgisch-Osmanischen Gegensatz", *Osmanlı Araştırmaları*, II (1981), 133-146. Keza sadece Alman, Macar, Romen kaynakları değil Çek kaynakları da savaşlar tarihinde önemli bir bilgi külliyatı oluşturur (Mesela bk. Z. Simecek, "Ottoman Expansion in Czech Reports of the 16th and the Beginning of the 17th Century", *Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the*

vaş döneminde büyük askeri seferler, birçok kuşatma ve kanlı muharebeler meydana gelmiştir. Bunların bir kısmı neticeleri itibarıyla önemsiz iken bir kısmı oldukça mühim sonuçları da beraberinde getirmiştir. Her iki taraf için de büyük insan gücü kayıplarına, maddi zararlara, dolayısıyla büyük sosyal çalkantılara² yol açan savaşlar hakkında Osmanlı kaynaklarının ayrı bir ehemmiyeti vardır. Alman, Macar, Romen, Çek vs. kaynaklarıyla birlikte Onbeş Yıl Savaşları'nın safhaları açıklığa kavuşmuş görülmektedir. Fakat Osmanlı kaynakları açısından araştırılacak daha çok şey olduğu da bir gerçektir.

Arşiv kaynakları bir yana, kitabi kaynaklarının dahi henüz tenkitli neşirlerinin tamamlanmadığı Osmanlı tarihinin bu safhasının, Osmanlı cephesi yönünden aydınlatılmasında söz konusu kaynak külliyyatının karşılaştırılmalı olarak incelenmesinin gerekliliği aşîkârdır. Burada 1598'de gerçekleştirilen ve sonuçları itibarıyla değilse bile askeri açıdan hemen hemen büyük bir öneme sahip olmayan bu seferin tarihi örneğinde, Osmanlı kronikleri ve arşiv kaynaklarının ehemmiyeti ile niteliği üzerinde durulmak istenmektedir. Bu Uzun Savaşlar tarihinin hâlâ pek bilindiğini zannetmediğimiz Osmanlı tarafı, bu örnek çerçevesinde tek yönüyle de olsa, ortaya konmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla zemini sağlam oluşturmak için detay çalışmalar, kaynak neşirleri, mukayeseli incelemeler yapılmaksızın bol teorili yaklaşımlarla çeşitli spekülâtif yorumlara girilmesinin pek yerinde bir metod olmadığı anlaşılabacaktır.

Bu fikir çerçevesinde, detay çalışma örneği olarak Várad (Nagyvárad, Oradea, Gross Wardein) Seferi seçilmiş-

16th and 17th Centuries, *Dissertationes Orientales*, 40 (Prague 1978), s. 252-287.

² Bu konuda mesela bk. H. İnalcık, "The Socio-political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *War, Technology and Society in the Middle East*, London 1975, s.1 95-217. a.mlf, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s.283-337. Habsburg cephesindeki durum için bk. K.Vocelka, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahilî Etkileri", *Tarih Dergisi*, XXXI (1978), 5-28 (Burada ilgili literatürü de bulmak mümkündür).

tir. 1598'de Satırcı Mehmed Paşa tarafından gerçekleştirilen sefer hakkında Osmanlı kroniklerinde oldukça bol bilgi bulunmaktadır. Ancak bu bilgiler telife muhtaç bir mahiyet göstermektedir. Söz konusu kronikler arasında Varad Seferi'ne bizzat katılan dört Osmanlı tarihçisinin eserleri özel bir önem taşımaktadır. Bu yazarların herbiri de bürokrasiden yetişme olup kâtiplik hizmetiyle sefere iştirak etmişlerdir. Bunlardan Peçuylu İbrahim³ ve Hasan Beyzâde Ahmed⁴ sefere katılan paşaların kâtiplik hizmetlerinde bulunduklarından harekâtın planlarını, askeri taktik heyeti ve paşaların fikir ve davranışlarını canlı bir şekilde aksettirirler. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi⁵ ise görevi dolayısıyla daha ziyade askerin arasında bulunduğu için geri planı, çeşitli hazırlıkları, mühimmat temini, lojistik destek vasıtaları konusunda pek kıymetli bilgiler vermektedir. Onun eserinde savaşı idare eden ekibin faaliyet ve tutumları hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte, hedefin ve planların orduya nasıl yansıtıldığı öğrenilmektedir. Seferde bulunup bulunmadığı pek anlaşılmayan Mehmed b. Mehmed'in eserinde de söz konusu harekât biraz daha farklı fakat sağlam bir kronolojik düzen içinde aktarılır, burada yer alan ifadeler, müellifin sefere katıldığı izlenimini vermektedir.⁶ Sefere katılmayan ama çağdaş diğer müellifler, Sâfî Mustafa Efendi,⁷ Selânîki⁸ ve bu

³ Peçuylu'nun sefer ile ilgili verdiği bilgiler, *Tarih*, İstanbul 1283, II, 213-216'da yer alır. Peçuylu bu sefer sırasında Rume-
li beylerbeyi olarak katılmış olan vezir Lala Mehmed Paşa'nın
hizmetinde bulunuyordu.

⁴ Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Tarihi*, metin-in-
deks, III, Ankara 2003, s. 574-596.

⁵ Yine sefere kâtip olarak katılmış olan Abdülkadir Efendi'nin
Tarih'i de Z. Yılmaz tarafından hazırlanmıştır: *Topçular Ka-
tibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, metin ve tahlil, I, Anka-
ra 2003, s. 206-222.

⁶ *Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr*, İstanbul 1276, s. 194-199; krş.
Süleymaniye-Hamidiye Ktp., nr. 996, vr. 405 a vd.

⁷ Safî çok az bilgi verir (*Mustafa Sâfî'nin Zübdetü't-tevârihi*,
haz. İ. H. Çuhadar, I, Ankara 2003, s. 251-252).

⁸ Selânîki zaman zaman sefer öncesi durum ve hükümetin tavrı,
Kırım Hanı ile olan muhabere hakkında detaylı bilgiler verir
(bk. *Tarih*, haz. M. İpşirli, İstanbul 1988, s. 696, 710, 743, 748,
750, 752, 768-769).

dönemin hemen sonrasında eserlerini yazan Kâtip Çelebi⁹ ve Solakzâde de¹⁰ tarihlerinde Varad Seferi'ne değinirler. Sâfî ve Selânîkî, sefer sırasında sarayda bulunduklarından oraya ulaşan haberleri, merkezî hükümetin tavrını ortaya koymuşlar; diğerleri ise yukarıda zikredilen kaynaklardan ya aynen ya özetleyerek ya da bilgileri telif ederek yararlanmışlardır.¹¹ Anlaşılacağı üzere, seferin canlı şahitleri Peçuylu, Hasan Beyzâde, Topçular Kâtibi ve ifadelerinden olaylara yakın hâsıl ettiğini düşündüğümüz Mehmed b. Mehmed'in eserleri özel bir önem taşımaktadır.

Peçuylu, Hasan Beyzâde ve Topçular Kâtibi seferin sebebi ve nereye, hangi yoldan yapılacağı hususunda ilginç bilgiler verirler. Bunları geniş ölçüde Mehmed b. Mehmed'in eseri tamamlar. Muahhar tarihçilerden Kâtip Çelebi ve muhtemelen ondan naklen Naima, seferin gerçek sebepleri üzerinde çağdaş veya sefere iştirak etmiş müelliflerin bilgilerinin iyi bir telifini yapmışlardır. Bu bilgiler çerçevesinde Kâtip Çelebi seferin asıl hedefinin Erdel olmasının, Eflâk ve Boğdan'ı elde tutma amacına yönelik olduğunu belirtir. Gerçekten Eflâk ve Boğdan'ın emniyeti ve geri kazanılmasına Osmanlılar siyasi ve iktisadi gayelerle büyük önem vermekteydiler. Kâtip Çelebi, Osmanlıların bu iki ülkenin etrafında emniyet şeridi oluşturma çabalarının ve bölgenin emniyetinin Erdel'e hakim olmak ile mümkün olabileceğinin farkında gözükmektedir. Böylece Eflâk ve Boğdan'ın Habsburglarla sınır irtibatı kesilmiş olacaktı. İstanbul'da alınan karar, Estergon ve Yanık (Győr, Raab) bölgelerindeki Habsburg ve Macar güçlerine karşı o tarafların muhafazasının ehemmiyetli olduğu, ancak Tımsıvar'ın tehdit altında bulunması dolayısıyla ve

⁹ Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sinde sefer Hasan Beyzâde, Mehmed b. Mehmed ve Peçuylu'nun güzel bir kompilasyonu şeklinde yer alır (İstanbul 1286, I, 105-106, 108-113).

¹⁰ Solakzâde ise seferi adetâ kelime kelime Hasan Beyzâde'den aktarır (*Tarih*, İstanbul 1297, s. 646-650).

¹¹ Muahhar tarihçilerden Müneccimbaş (Sahâifü'l-ahbâr, İstanbul 1285, III, 597-598) ve Karaçelebizâde (Ravzatü'l-ibrâr, Bulak 1248, s.486) çok az bilgi verir. Naima ise olaya geniş yer verir, yer yer de ilginç bilgiler nakleder (*Tarih*, I, İstanbul 1281, 190-192, 194-204).

Kırım Hanı'nın da isteği doğrultusunda ordunun Erdel'e girip etrafı yağmalaması ve Erdel voyvodasının bu şekilde bağılılığının temin edilmesi şeklinde idi.¹² Nitekim bu konuda Hoca Sâdeddin Efendi inşasıyla serdara gönderilen emirde Erdel vilayetinin "tahribi" ve voyvodasının "ta'zîbi" istenmekteydi.¹³

Sefere şahid olan müellifler de seferin hedefi yanında asıl safhaları üzerinde ayrıntılı olarak dururlar. Özellikle Hasan Beyzâde detaylı bilgiler verir. Peçuylu da yer yer bunları tamamlar. Her iki tarihçinin önemle durdukları nokta, Erdel'e saldırı talimatı alan Satırcı Mehmed Paşa'nın harekât planı üzerinedir. Erdel'e hücum için hangi yolun tercih edileceği, bölgeyi yakından tanıyanlarla yapılan toplantıda tespit edilmiştir. Bu toplantı ordunun Beçkerek'te Kırım Hanı Gazi Giray'ın iltihakı için 55 gün kadar bekledikten sonra, onun gelişinin ertesi günü gerçekleşmiştir. Toplantıda Satırcı Mehmed Paşa ve Gazi Giray¹⁴ yanında beylerbeyiler, beyler, kapıkulunun altı bölüğünün ve yeniçerilerin tecrübeli, "umur-dîde"leri, serhad boylarının ehl-i vukıfları da vardır. Görüşmelerde Erdel'e gidebilmek için üç yol üzerinde durulur. Bunlar Yanova-Lipova yolu, Şebeş-Lugoş yolu ve nihayet Varad yoludur. Bunlar arasında ordunun geçeceği en iyi yolun Varad olduğuna karar verilir. Hasan Beyzâde, Varad'ın kuşatma kararının bu

¹² Hasan Beyzâde, s.575; Topçular Kâtibi, s. 208; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, I, 105-106; Sefer sonrası Hoca Sadeddin Efendi'nin Satırcı Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektubda, açık olarak seferin hedefinin yağma ve tahrip olduğu, kale alınmasının düşünülmediği kayıtlıdır (Mektubun tam metni için bk. Naima, I, 204-208).

¹³ Bk. Hasan Beyzâde, s.575.

¹⁴ Seferin hedefinin Erdel olmasında etkili olduğu anlaşılan Gazi Giray, sefere katılmakta oldukça gecikmiş, kendisine yollanan habercilerle gönderdiği mektublarında türlü bahaneler ileri sürmüştü. Hatta Hoca Sadeddin Efendi'nin nasihatı havi mektubuna bir gazel ile cevap vermiş ve sefere katılmak üzere olduğunu bildirmişti (Bu haberleşmeler için bk. Selânikî, s. 710, 743, 748, 750, 752). Gazi Giray'ı sefere davet mektubu Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, II, 118'de yer alır. Gazi Giray için ayrıca bk. H. İnalçık, "Gazi Giray II", *İslâm Ansiklopedisi*, IV, 734-736.

ilk toplantıda alındığını yazarken,¹⁵ Peçuylu ve Mehmed b. Mehmed bunun Varad önlerine gelindiğinde kararlaştırıldığını belirtirler.¹⁶ Nitekim Mehmed b. Mehmed, Gazi Giray Han'ın gelişinin ertesi günü yapılan toplantıda hangi yoldan gidileceğine dair karar alındığını, Varad Kalesi önlerine gelindiğinde de 1 Ekim 1598'de (29 Safer 1007) yapılan toplantıda "tahrib-i memleket" in mi yoksa "feth-i kal'a"nın mı tercih edileceği konusunun konuşulduğunu, toplantıya katılanların Osmanlı memleketine yakın müstahkem ve Erdel ile Nemçe'nin kilidi sayılan bir kalenin fethedilmeyip geçilip gidilmesinin akıl işi olmayacağına birleştiklerini, bu kadar "cengî asker" ile dolu bir kalenin arkada bırakılıp gidilmesindeki mahzurların dile getirildiğini kaydeder.¹⁷ Ancak kalenin muhasarası konusunda alınan kararın daha önceden belli olduğu Hasan Beyzâde'nin yazdıklarından anlaşılmaktadır. Ona göre Varad yolu seçildiği vakit Gazi Giray, Varad Kalesi'nin durumunu sormuş, toplantıda bulunanlardan bazıları buranın iki-üç top atışı ile alınabileceğinden söz etmişlerdi.¹⁸ Bunun üzerine seferin hedefi önce Varad'ın zabtı, ardından Erdel içlerine saldırı şeklinde belirlenmiştir.

Bu konuda Topçular Kâtibi biraz daha farklı ve ilginç bilgiler vermektedir. Burada, Tımsıvar ve Göle ağalarının bu seneki sefer için Erdel'in hedef alınmasını arzuladıkları, bundan önce İstanbul'da yapılan ve veziriazam, şeyhülislam ve bazı devlet erkânının katıldıkları müşaverede Erdel Kralı üzerine sefer lazım olduğu, her an Tımsıvar, Lipova, Yanova, Arad, Çanad, Lugoş'a saldırı ihtimali bulunduğu, Eflâk ve Boğdan'a yardım edebilecekleri, bunun için Erdel'in tahribinin gerektiği, ayrıca bu sefer ile Leh ve Kazak eşkıyasının def'inin mümkün olabileceği gibi mütalaaların yapıldığı belirtilmektedir. Bu mütalaalar üzerine vezir Cerrah Mehmed Paşa, Erdel'in tahribinin makul, fakat Budin'in serhad durumunda olduğunu, Estergon'un ise kilit olup düşman zabtında bulunduğunu, Yanık'a Bu-

¹⁵ Hasan Beyzâde, s. 575-577.

¹⁶ Peçuylu, II, 213-216; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 196.

¹⁷ *Nuhbetü't-tevârih*, s. 195.

¹⁸ *Tarih*, s. 579

din'den yardımın zor olması dolayısıyla önceliğin Ester-gon'a verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Topçular Kâtibi ayrıca, Kırım Hanı'ndan bir habercinin gelip Erdel vilâ-yetinin vurulması teklifini getirdiğini, böylece Varad'ın kuşatma altına alındıktan sonra Kırım kuvvetlerinin "Ala-man" dağlarına kadar akın yaparak etrafı yağmalayacağı ve bunun neticesi Estergon'un fethinin daha kolay olaca-ğı, hatta Prag ve Viyana'nın dahi "garet" edileceği yolun-da beyanda bulunduğunu da yazar.¹⁹ Öyle anlaşıyor ki, seferin Erdel'e yönelik olmasında Kırım Hanı'nın da rolü olmuştur. Osmanlılar yeniden ele geçirmeyi hedefledikleri Estergon için böyle bir harekâta yönelmiş görünmektedir. Fakat bu strateji baştan hatalı olmuş ve seferin bütün sevk ve idaresi tamamıyla Satırcı Mehmed Paşa'nın insiyatifine bırakılmıştır.

Seferin yönü tayin edildikten sonra Varad Kalesi'nin bırakılıp Erdel'e girilmesi aslında pek yerinde bir hare-ket olmayacaktı. Nitekim Selânîkî ve Mehmed b. Mehmed ile muhtemelen onlardan naklen Kâtip Çelebi, son derece isabetli bir görüşle, bu kalenin öneminin büyük olduğunu ve buranın hem Osmanlı sınırına yakın hem de Erdel ve Nemçe'nin kilidi durumunda bulunduğunu yazarlar.²⁰ Hat-ta Mehmed b. Mehmed, Varad'ın Erdel ve Nemçe memleket-leri arasında olduğundan Nemçelilerin kalenin memleket hududlarının kilidi olduğu gerekçesiyle daha önce birkaç bin askerle burayı takviye ettiklerini, daha sağlam hâle ge-tirdiklerini belirtir.²¹ Böylesine önemli ve müstahkem bir yerin kuşatma altına alınması, hiç şüphesiz asıl hedefi Er-del'e girip yağma ve tahrip harekâtı olan ordu için gerekli savaş aletlerinin bulunmaması ve bilhassa sefer mevsimi-nin geçmesi sebebiyle pek yerinde bir plan olmamıştır. Sa-tırcı Paşa'nın en önemli hataları, Beçkerek'te iki aya yakın bir süre beklemek, dolayısıyla karşı tarafa hazırlanma fır-satı vermek ve tedbirsiz davranmak, yeterli lojistik destek-ten mahrum olmak, Osmanlı sınır boylarındaki karşı ha-rekâttan haberdar olmamak veya bunları önemsememek,

¹⁹ *Tarih*, s. 171-172.

²⁰ Selânîkî, s. 769; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 195; *Fezleke*, I, 108.

²¹ *Nuhbetü't-tevârih*, s. 195.

bu durumda iken oldukça fazla vakit kaybedildiği hâlde Varad gibi oldukça büyük ve sağlam kalenin “birkaç top atışı” ile alınabileceği yolundaki telkinlere kapılmak ve bu-rayı kuşatma altına almakla oyalanmaktır.

Osmanlı kuvvetleri, kalenin kuşatmasından önce varoş kesimini ele geçirdi ve buradaki sağlam evler “meteris” yani siper hâline getirildi. Muhasara altına alınan kalenin kolayca fethedilebileceği sanılırken iş uzamaya başladı. Peçuylu ve Hasan Beyzâde kuşatmanın üç topla yapıldığını ve bunların kifayet etmediğini yazarlar,²² sonraki tarihçiler de bu bilgileri tekrar ederler. Hatta kuşatma için Belgrad’dan on top daha istendiği kayıtlıdır. Fakat asker arasında bulunan ve harb safhalarını, cephenin durumunu iyi bildiği anlaşılan Topçular Kâtibi ise orduda üç badaloş-ka, yedi şahî darbuzen olduğunu, ayrıca Rumeli Beylerbeyi kolunda yine muhtelif çapta on top bulunduğunu belirtir.²³ O daha ziyade hava şartlarının son derece bozuk olduğu üzerinde durur. Yağmur yüzünden her taraf bataklık hâle gelmiş, siperleri su basmış, askerler soğuktan etkilenmişlerdir. Hemen bütün Osmanlı kronikleri, daha Varad’a yürünürken yağmurun dinmeksizin sürdüğünü ve kuşatmayı olumsuz yönde etkilediğini yazarlar. Hatta ordunun geri dönüşü sırasında da bu yüzden büyük sıkıntılar çekilmiş, yol üzerindeki ırmakların geçilmesi çok zor olmuş ve pek çok insan sulara kapılarak hayatlarını kaybetmiştir. Buna yiyecek sıkıntısı da eklenince, ordudaki huzursuzluk had safhaya ulaşmıştır.

Bu arada kuşatmanın ilk günlerinde –Mehmed b. Mehmed ve Kâtip Çelebi’ye göre yedinci günü– İmparatorluk ordularının karşı saldırıya geçtiği ve Budin’i kuşattıkları haberi geldi. Gerçekten de Arşidük Mathias kumandasındaki 60-80 bin kişilik bir kuvvet 28 Eylül’de Budin’i muhasara altına almıştı. Bu Satırcı Paşa ve savaş erkânı arasında büyük telaşa yol açtı. Gazi Giray ile müşâverede bulunan Satırcı Paşa, bir kısım beylerbeyileri ve Kırım kuvvetlerinin bir bölümünü Budin’in imdadına gönderdi. Ancak Bu-

²² Peçuylu, II, 213-216; Özellikle Hasan Beyzâde top konusunda önemle durur, başarısızlığı buna bağlar: *Tarih*, 582-583.

²³ *Tarih*, s. 217.

din'den birbiri ardınca feryadcılar gelerek durumun nazik bir safhaya ulaştığını, bir an önce imdada yetişmeleri gerektiğini bildirdiler. Bu sırada da Varad muhasarası bütün hızıyla sürmektedir. Atılan lağımlar ve birbiri ardınca yapılan hücumlar bir netice vermez, yağmurun daha da hızlanması, askerleri güç durumda bırakır. Kuşatmanın uzun süreceği ve kalenin alınmasının mümkün olmadığı anlaşıncı, süratle Budin üzerine yardım için gitme kararı alınır. 3 Ekim'de (3 Rebiülahır) kaldırılan kuşatma, bazı Osmanlı kaynaklarına göre 35-40 gün sürmüştür.²⁴ Bu arada kuşatma sürerken Gazi Giray'ın Erdel içlerine akın yapma isteği, Budin'in durumu da dikkate alınarak, Satırcı Paşa tarafından geri çevrilmişti.²⁵

Bütün Osmanlı kaynakları, ordunun Budin'e yardıma gitmek için hareket ettiğinden; fakat yolların sellerle kaplı, bataklık olması, soğukların başlaması, yiyecek kıtlığı gibi sebeblerle askerin isyanı sonucu Belgrad'a geri döndüğünden bahsederler. Bu arada Varad'daki muhasaranın kaldı-

²⁴ Kuşatmaya yakından şahit olan Hasan Beyzâde, kronolojik tafsilata pek dikkat etmez. Topçular Kâtibi ise genellikle hatalı tarih verir. Peçuylu'da da seferin safhaları ile ilgili tarihler yer almaz. Yalnız Mehmed b. Mehmed bazı önemli safhaları doğru tarih vererek belirtir. Fakat çoğu defa ay adı yoktur. Daha sonraki müelliflerden Kâtip Çelebi ve Naima, kronolojik tafsilata dikkat ederler. Kuşatmanın tam olarak kaç gün sürdüğü bu müelliflerin eserlerinde yuvarlak rakamlarla verilir. Fakat Mehmed b. Mehmed'in eserine göre, ordunun 2 Ekim 1598/ 1 Rebiülevvel 1007'de meteris kurup kaleyi toprakla dövmeye başlamış, 3 Kasım/3 Rebiülahır'da ise toprakların çekilerek muhasaranın kaldırılmış, 14 Rebiülahır'da da Göl'e varılmıştır (*Nuhbe*, s.198). Buna göre muhasara gerçekte 33 gün sürmüş olmalıdır. Öte yandan muhasaranın 37 gün sürdüğünü yazan Topçular Kâtibi, kuşatmayı 11 Safer'de başlatır ve 20 Rebiülevvel'de sona erdirir (*Tarih*, s.217, 220). Ayrıca İ. H. Danişmend, Naima'ya dayanarak seferin sağlam bir kronolojisini vermiştir (*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, 189-191). Selânikî ise, ordunun Erdel'e girişinden itibaren üç ay boyunca İstanbul'a hiçbir haberin ulaşmamış olduğunu yazar (s.785).

²⁵ Kırım kuvvetlerinin bir kısmı zaten daha önce akına gönderilmişti. Peçuylu kuşatma sırasında Gazi Giray'ın kalan kuvvetleriyle akın talebinde bulunduğunu belirtir (II, 216).

rılışından bir gün önce Budin'i kuşatan kuvvetler geri çekilmişlerdi. Onların da kuşatmayı kaldırış sebepleri, iklim şartlarının kötüleşmesiydi.²⁶ Budin Kuşatmasının kaldırıldığı haberi Osmanlı ordusuna, Tissa Suyu kenarında, Solnok civarında bulunduğu sırada 20 Ekim'de (20 Rebiülahır) ulaşmıştı.²⁷ Osmanlı ordusunun Varad'dan Budin üzerine gidişi sırasında çekilen sıkıntıları özellikle Peçuylu ve Hasan Beyzâde çok canlı bir şekilde tasvir ederler. Her iki yazar da ordunun Budin'e yardım için çok zor tabiat şartları altında Göle'ye kadar geldiğini, bu sırada yiyecek de bulunmaması üzerine yeniçerilerin isyan ederek Satırcı Paşa'ya ellerindeki sopalarla vurduklarını, otağını yağmaladıklarını, serdarın bunların elinden güçlkle kurtulduğunu etraflıca anlatırlar. Hatta Lala Mehmed Paşa'nın hizmetinde olan Peçuylu, Satırcı Paşa'nın uzun süre ordugâha gelmediğini, uzakta dolaştığını, ardından yapılan görüşmeler sonucu dönüş kararının alındığını belirtir.²⁸

Osmanlı kroniklerinde seferdeki başarısızlık serdar Satırcı Mehmed Paşa'ya yüklenir. Peçuylu onun kendini beğenmiş, her şeyi bildiğini zanneden bir şahıs olduğunu bile belirtmekten çekinmez. Öte yandan çağdaş kaynaklarda yer almayan bir bilgi de 18. yüzyıl vak'anüvislerinden Naima'da bulunur. Naima, Satırcı Paşa'ya Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi tarafından başarısızlık dolayısıyla çok sert ve suçlayıcı bir mektup yolladığından söz eder. Burada üzerinde durulan nokta, Satırcı Paşa'nın Erdel memleketini yağma ve tahribe görevli olduğu hâlde, "kal'agirlik" sevdasına kapılması ve Budin, Eğri, İstolni Belgrad taraflarının muhafazasını boşlamasıdır.²⁹ Dolayısıyla başarısızlığın kurbanı Satırcı Paşa olmuştur. Nitekim bunu az

²⁶ Budin Kuşatmasının kaldırılması Osmanlı kaynaklarında Satırcı Paşa'nın Varad Kuşatmasını kaldırıp Budin'e yürümesi ve bundan önce bir kısım kuvvetlerin gönderilmesine bağlanır (Mesela bk. Mehmed b. Mehmed, *Nuhbe*, s. 199). Hasan Beyzâde hava şartlarının Budin'i muhasara eden kuvvetleri de etkilediğini belirtir (s.585).

²⁷ Mehmed b. Mehmed, *Nuhbe*, s.199; Hasan Beyzâde, s.585-586.

²⁸ Hasan Beyzâde, s. 586-87; Peçuylu, II, 221.

²⁹ Naima, I, 204-208.

sonra hayatı ile ödeyecektir.³⁰ Ancak onun katlinin başka bazı sebepleri daha var gözükmemektedir. Zira bu sırada Uy-
var Seferi'ne çıkmak üzere serdar tayin edilen yeni veziri-
azam İbrahim Paşa, Gazi Giray ile yakınlığı bulunan Satır-
cı'yı kendisine rakib olarak da görmekteydi. Onun katli ile
Gazi Giray'ın hükümet nezdindeki kuvvetli bir taraftarını
kaybetmiş olacak ve böylece onu daha sıkı kontrol altında
tutma imkânı doğacaktı.³¹

³⁰ Katli için bk. Hasan Beyzâde, s. 605; Selânikî, s. 815.

³¹ Nitekim Hasan Beyzâde açık olarak İbrahim Paşa'nın Han ile Satırcı Paşa arasındaki yakınlıktan rahatsızlık duyduğu ve şüphe ettiğini belirtir. Ona göre, İbrahim Paşa Filibe'ye geldiğinde, Sonbor'da kışlamakta olan Gazi Giray'ın bir adamı yanına gelmiş ve Han'a Satırcı Paşa tarafından Silistre'nin arpalık olarak verildiğini bildirmiş, Satırcı Paşa kalemi ile bu emri ibraz ederek İbrahim Paşa'nın da bunu teyid etmesini istemişti. İbrahim Paşa istememesine rağmen, şayet bu teklif kabul edilmezse, Gazi Giray'ın derhâl Kırım'a döneceğinden endişe ederek bunu tasdik etmek zorunda kalmış, durumu da İstanbul'a telhis edip böyle davranmaktaki gayesinin Satırcı'nın Han'a ilticasını mani olmaktan da kaynaklandığını bildirmişti. Bu esnada önden gönderdiği yeniçeri Ağası Belgrad'da Satırcı'yı idam etmişti (Hasan Beyzâde, s. 600-604). Bu olay Gazi Giray'ı çok sarstı, hatta Kırım'a dönme konusundaki kararını da çabuklaştırdı (H. İncılık, "Gazi Giray", *İA*, IV, 735). Diğer taraftan Hoca Sadeddin Efendi'nin mektubundaki ibarelere göre, Gazi Giray bir taraftan da seferdeki başarısızlık dolayısıyla kendisini temize çıkaracak haberler gönderdiği dikkati çekmektedir. Nitekim Satırcı'nın suçlandığı kuşatma kararının alınmasında kendisinin bir dahli olmadığı, bu konuda tamamıyla serdarın emrine uyduğunu belirtmiş ve "... kal'agîrlik danışığı Tatar Han değildir, ammâ ılgar ile tahrîb-i diyâr ve nehb ü garet-i memâlik-i küffâr ve usârâ ile zehâir ihzâr etmek vazîfe-i Tatar'dır, ol bâbda taksîrimiz mi oldu, her vechile emre imtisâlden gayri işimiz yoktur, gel dediniz geldik, dur dediniz durduk, ur dediniz urduk, otur dediniz oturduk, kışla dediniz kışladık, bekle dediniz bekledik, uğrunuzda ıssı-lar ve soğuklar çektik, ahır damlarında yatdık, emr-i serdâra mutî' ol dediniz olduk..." şeklinde serzenişte bulunmuştu (bk. Naima, I, 204-208). Selânikî de Gazi Giray'ın Satırcı Paşa'yı hükümet merkezine "*izhâr-ı garez*" ettiğini gerekçesiyle şikayette bulunduğunu yazar (s. 815). Fakat bu ifadeler, Gazi Giray'ın bir manevrası olmalıdır. Zira Hasan Beyzâde ve Peçuylu'nun

Bu sefere dair Osmanlı arşiv kaynaklarına gelince, ne yazık ki bu devreye ait mühimme defterleri mevcut değildir. Yalnız sefer sırasında Satırcı Paşa'nın yaptığı tayinlerle ilgili bir ruûs defteri vardır. Bu defterde, savaş ve sefer sırasında yararlılık gösterenlere verilen mükafatlar, terakkiler, tayinler yer almaktadır.³² Buradaki kayıtlardan bazılarında, terakki alan şahsın ne gibi hizmet gördüğü de kısaca belirtilir.³³ Bu tip küçük kayıtlar bize savaşın cereyan tarzı, safhaları, bazı münferid kahramanlık olayları hakkında, kroniklerde bulunmayan detay bilgiler verirler. Mesela bu kabil kayıtlar arasında siper kazma, köprü yapma, düşman topunu berhava etme, sura bayrak dikme, esir getirme, surların altına barut yığma ve lağım açma gibi birtakım bilgi kırıntıları dikkati çekmektedir.³⁴ Ayrıca tımar meseleleri ile ilgili sefer sırasında Satırcı Paşa'ya gönderilen birkaç hükme ise tahvil ve nişan defterleri, tımar ruznâmçe defterlerinin ba-

anlattıkları, her ikisi arasındaki bağın kuvvetli olduğunu düşündürmektedir. İbrahim Paşa, bir taktikle, Satırcı'nın Gazi Giray'ın yanına kaçmasını önleyerek idamı gerçekleştirmiştir.

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA), Kepeci (=KK), nr.255. Bu defterde Satırcı Paşa'nın sefer sırasındaki tevcihatı yer alır. Defterin başında, "Müteveffâ Satırcı Mehmed Paşa'nın Varad Seferi'nde olan ruûsudur" ibaresi vardır.

³³ Bu kayıtlar defterde karışık şekilde tutulmuş, ancak tevcih tarihleri verilmiştir. Bu tüarihler muhasaranın yapıldığı günlerle tekabül etmektedir. Terakki ve yükseltile teklifleri genellikle savaşı idare eden paşalar tarafından yapılmıştır. Bunlar arasında Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa (Lala), Van Beylerbeyi Mahmud Paşa, Budin Beylerbeyi Süleyman Paşa (Dev), Tımışvar Beylerbeyi Sinan Paşa, vezir Mustafa Paşa, Diyarbakır Beylerbeyi Murad Paşa (Kuyucu) vardır. Bu arada Gazi Giray'ın teklifleri (=vergi) de mevcuttur.

³⁴ Mesela BA, KK, nr.225'te Murad Paşa'nın bir arzında, Varad Kalesi'nden top atıp ceng eden bir "mel'un"u tüfek ile vuran birine terakki teklifi (s. 15: 25 Rebiülevvel 1007), Köprü yapıp top çekenlere (s. 18), kuşatma sırasındaki umumi hücumda yararlılık gösteren 25 kişinin bölüğe ilhakı (s. 19), kumbara ile mecruh olanlar (s. 27), gönüllü olarak Varad yürüyüşüne katılan tüfekçiler (s. 23), lağımda hizmet edenler (s. 25), Varad kalesine saldırı sırasında gedik başında bayrak dikip hizmette bulunanlara yeni görevler ve terakkiler verilmesi (s. 124) zikredilebilir.

zılarında rastlanmaktadır.³⁵ Sefere katılmayan sipahilerle ilgili kayıtları yine bu tip defterlerde bulmak mümkündür.³⁶ Öte yandan Satırcı Mehmed Paşa'nın bu seferi sırasındaki masrafları gösteren 16 Temmuz 1597-10 Nisan 1599 devresini içine alan bir hazine ruznamçe defteri mevcuttur. Burada askere verilen mevacibler, Kırım hanına ve adamlarına verilen in'amlar, yiyecek masrafları yer almaktadır.³⁷ Görüldüğü gibi arşiv kaynakları bu seferle alakalı bilgiler yönünden oldukça yetersiz kalmaktadır.

³⁵ Mesela bk. BA, KK, nr.132'de Mehmed Paşa'ya hüküm (s. 357 ve s. 366; bu sonuncusu zilkade 1006 tarihli olup Kırım hanı Gazi Giray'a sefere iştirak için giden kapıcıbaşı Ali Ağa'ya terakki verilmesine dairdir). *Timar ve Zeamet Tevcih Defteri*, nr. 213'te ise Anadolu vilayeti tımar ve zeamet erbabının, müteferrikalar ile çavuşların ve çavuş oğullarının, divan ve defter kâtiplerinin tamamının sefere katılmalarına dair emir yer alır (s.311). Ayrıca Mehmed Paşa'nın Belgrad'a dönüşünden sonra maiyyetinde yer alan yeniçerilerin mevacibleri ile ilgili bir kayda göre, onun yanında bulunan yeniçeri sayısı 8645 idi. Eğri'de 2125, Budin'de 2844, Tımişvar'da 1020 yeniçeri daha vardı (BA, KK, nr. 1879, s.54). Ayrıca Varad Seferi de dâhil olmak üzere bütün savaş dönemi ile alakalı, insan gücü, mühimmat, kaynak temini, seferlerin geri planları, iaşe meseleleri Osmanlı Arşiv kaynaklarına istinaden C. Finkel tarafından incelenmiştir (*The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary 1593-1606*, Wien 1988).

³⁶ Mesela bk. BA, *Timar ve Zeamet Tevcih Defteri*, nr. 213; BA, KK, nr. 132.

³⁷ BA, KK, nr. 1876'da bulunan bu hazine ruznâmçe defterinin 154-168. sayfaları arası sefer ve muhasaranın yapıldığı zamana ait gelir ve giderleri gündelik olarak göstermektedir. Bu kayıtların sefer sırasında tutulduğu açıktır. Fakat bu defterin sonradan merkezde temize çekilen nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Sefer ruznâmçelerinde görülen tarih başlıkları altında zaman zaman hangi menzilde olunduğuna dair sık rastlanan notlar burada ihmal edilmiştir. Yalnız gurre-i Rebiülahir 1007 (1 Kasım 1598) tarih başlığı altında "*der-menzil-i Varad*" ibaresi bulunmaktadır ki bu gün, muhasaranın kaldırılışından iki gün öncesine rastlamaktadır. Ayrıca burada Gazi Giray'a verilen in'amlar serdar ile buluştuğunda verilmiş, onun yanında bulunan kardeşi Devlet Giray ile iki damadına ve Adilşah Mirza ile Derviş Mirza ve yakın adamı Ahmed Bey'e yapılan tevcihat da yer almıştır (s. 154,164).

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Bütün Osmanlı kaynaklarının tetkikinden öncelikle sefer planlarının İstanbul'da yapıldığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da hazırlanan plan, Eflâk-Boğdan'ın Habsburglar'la irtibatını kesmek için Erdel'e saldırı ve bölgeyi tahrip etme, elde tutma idi. Bu arada çok önem verilen Estergon'un ele geçirilmesi de kuvvetle arzu ediliyordu. Fakat olayların seyrinden anlaşıldığına göre, Kırım Hanı'nın görüş ve istekleri doğrultusunda sadece yağma ve tahrip yapıp gözdağı vermek için Osmanlı ordusunu böyle tek yönlü bir harekâta bağlamak hatalı olmuştur. Habsburg kuvvetlerinin karşı harekâtı yeterince göz önüne alınmadığı gibi esaslı bir hedefin tayini de gerçekleşmemişti. Böyle bir durumda Satırcı Paşa kendisine verilen emirleri uygulamakta serbest kalmış ve yanlış bilgilendirme ile kendi inisiyatifini kullanıp Varad'ın muhasarasına karar vermişti. Fakat şunu da hemen belirtmek icap eder ki, Varad yolunun tercihi Erdel'e yapılacak akın harekâtı için doğru bir düşünüş tarzı olmalıdır. Gerçekten Varad Osmanlı hükûmet merkezinin düşündüğü plan için ideal bir yer durumundaydı. Fakat Satırcı Paşa, yapılan toplantılarda yanlış yönlendirilmiş ve bilgilendirilmişti. Yaptığı en büyük hatalardan biri süratle hareket etmeyi gerektiren böyle bir seferde ağır davranması, Kırım Hanı Gazi Giray'ı beklerken vakit kaybetmesiydi. Ancak bu konuda inisiyatif kullanıp Gazi Giray'ı beklememesi hâlinde, ileride doğacak mahzurları da düşünmüş olması ihtimal dâhilindedir. Zira bu harekât başlangıçta yağma ve tahrip seferi olarak ilan edildiği için böylesine bir işte tecrübeli Kırım kuvvetlerini beklemek mecburiyetini de hissetmiş olabilir.

Öte yandan Satırcı Paşa, enformasyon eksikliği dolayısıyla Habsburgların karşı taarruzlarını da hesaba katmamıştı ve gerekli sefer tedarikini görmemişti. Yanlış bilgilendirmenin de rolü ile kalenin kolayca alınabileceğini zannetmişti. Belki de muayyen ve müsbet bir sonuca ulaşmayacağı açık olan bir "çapul" seferi yerine, büyük bir kalenin fethinin daha yerinde olacağı ve böylece hem geçmişteki başarısız seferini telafi edeceği hem de büyük bir şan ve şeref kazanacağı zehabına kapılmıştı. Tabiat ve hava şartlarının zorluğu bu yanlışlara eklenince, bütün harca-

nan maddi ve manevi güç boşuna olmuş; sınır boyları, bu seferle meşguliyet yüzünden emniyetsiz kalmış, Estergon ve Yanık'ın ardından Balaton gölü bölgesinde Tata, Palota ve Vesprim gibi önemli sınır kaleleri elden çıkmış, bundan da önemlisi Budin büyük bir tehlike altına girmiş; ayrıca Budin'in savunma şeridinin ana noktaları çökmüş ve burası tehdiye açık hâle gelmişti.

Görüldüğü gibi Varad Seferi örneğinde, Onbeş Yıl Savaşları'na dair Osmanlı kronikleri ve arşiv kaynakları, hâlâ nâşirlerini ve araştırmacılarını beklemektedir.

EKLER

I

Hasan Bey-zâde Tarihi, III, s. 559-560, 574-593:

"Azm-i Saturcı be-savb-ı Üngürüs

Çün Saturcı Mehemed Paşa'ya asâkir-i islâm serdârlığı mukarrer oldu. Fakrını izhâr ve mühimmât tedârükünde aczini iş'ar eylemekle vezîr-i a'zam olan İbrâhim Paşa taraf-ı mîrîden otaklar ve sâyebânlar ve ba'zı cebehâne aliverdüğinden mâ'adâ on bin filori harçlık dahi in'am etdirip ve cümle-i vüzerâyâ deve ve katar ve at saldırup ibtidâ kendüsi verüp, ba'dehu anlardan dahi aliverüp teslîm etdirdi. Tamâm-ı levâzımı tekmîl olunup me'mûr olan asâkir dahi tefrîk ü ta'yîn ve ne gün çıkacakları tebyîn olunduktan sonra ve beylerbeyilere ve beylere evâmîr-i ekîde ile tenbîhât-ı şedîde kılındıktan sonra bir rûz-ı firûz ki nevrûzdan sonra idi, alaylar tertîb ü tezyîn olunup serdâr-ı merkum-ı âlî makamı iclâl ü ikrâm birle cümle-i vüzerâ-i izâm ve şeyhülislâm ve sâ'ir erkân-ı bâ-ihîşâm teşyî' edüp hıyâm-ı gerdûn kıyâmılarına alup gitdiler. On beş gün mikdârı eyyâm Halkalupınar'ı nâm makam-ı meymenet nizâmda meks ü ârâm dahi ba'zı levâzımı itmâmdan sonra mütevekkilen ale'l-allâm dâr-ür'l-cihâd-ı Belgrad-ı sengîn bünyâd tarafına atf-ı zimâm eylediler...

Azm-i Saturcı be-teshîr-i Varat

Çün Saturcı Mehemed Paşa'nın sene-i ûlâda ki sittîn ve elfin târîhidir, bir bellü başlu hizmeti nümâyân ve feth ü zafere müte'allik umûru zuhûr u iyân olmayup fasl-ı şitâda dahi Yanık gibi ahsan-ı husûn tagallüb-i a'dâdan

masûn düşmeyüp içinde olanların killeti ve beylerbeyisi-
nin gafleti ile kefare-i fecere ağaç top peydâ eyleyüp
anıyla kal'a-i mezbûre kapusın yıkup bir gecede aldılar.
Sene-i saniyede ki seb'în ve elfin târîhidir, alâ vef-
ki'l-murâd asker ve hazîne ve sâ'ir mühimmât ile imdâd
u incâddan mâ'adâ Hân-ı Tatar'ı dahi mu'âvenete gön-
derdiler ve ol senede Erdel vilâyetinin tahrîbi ve voyvo-
dası Zikmond'un ele girerse ta'zîbi hâce-i şâh-ı cihân
olan müfti'l-enâm mevlânâ Sa'düddin inşâsı ile gelen
hatt-ı hümayûn-ı sultân-ı zamân ile fermân olundu. Ol
sâl-i acîbü'l-me'âlde bu râkımü'l-hurûf olan abd-i bî-me-
câl asker-i zafer iştîmâl ile Varat seferine bile irsâl olun-
muş idi. Dârü'l-cihâd-ı Belgrad'a vusûl ve ol kal'anın
sahra-yı vesî'asına nüzûl olunduktan sonra Tuna üzerin-
de Pançova nâm mahallin muhâzisinde köprü kurulup
asâkir-i deryâ-misâl ile ol ma'berden ubûr olunup zikr
olan Pançova'da konulup ol menzilde iken vizâretle Ru-
meli emîr'ül-ümerâsı olan Veli Paşa dâr-ı âhirete rihlet
eylemeğin eyâlet-i mezbûre Anadolu eyâletine muta-
sarrıf vezîr Lala Mehemed Paşa'ya ve anın yeri Eğri
beylerbeyisi vezîr Sofu Sinan Paşa'ya ve Eğri eyâleti,
Solnok beyi Bektaş Bey'e tevcih olundu. Andan bir
menzil gidilüp Sürdek nâm mahalle ve andan kalkulup
Koca Mehemed Paşa evkafından olan Beçkerek nâm
kasaba fezâsında konuldu va Hân-ı Tatar Gazi Giray'a
intizâr nâmı ile elli beş gün mikdârı ol menzilde karâr
olundu. Mûmâileyh Gazi Giray Hân asker-i garet-girân
ile ol mekânda gelüp serdâr-ı âlişâna mülâki olup ikrâm-ı
bî-pâyân ile ol menzilde ziyâfet olundular. Ertesi gün
meclis-i müşâvereye da'vet olunup cümle beylerbeyiler
ve beyler ve kapıkulundan altı bölüğün ve yeniçeri çeri-
lerinin ihtiyâr ve umûr-dîdeleri ihzâr olunup Hân-ı kâm-
rân ile serdâr-ı refi'ü'l-mekân huzurlarında cem' oldular
ve serhad ehl-i vukufı dahi hâzır ve nâzır oldular ve
*Erdel vilâyeti garetine ve esbâb-ı emvâlleri hasâretine
ne makule yoldan varmak gerek ve semtten girilmek
gerek* deyü müşâvere olundu. Serhad ehl-i vukufı
dediler ki: *Erdel vilâyetine girilmeğe üç tarîk vardır, biri
Yanova ve Lipova kal'aları yolu ve biri Şebeş ve Lugoş
yolu ve biri dahi Varat yoludur, Gazi Giray Han dedi ki:*

Bize bir yol gerekdir ki asker-i islâm top arabaları ile ve cimâl u bigal ve eskal u ahmâl ile vüs'at üzre gidilmek mümkün ola. Farzâ düşman müstevlî olursa muhârebe kâbil ola dedikde ehl-i vukuflar dediler ki: Şebeş ve Lugoş ve Lipova yolları sa'b u tengdir bî tevakkuf u direng geçilmez, ammâ Varat yolu arız u vasî' ve mecmû'-ı askeri câmi' olup murâd üzre harekete kabildir. Safâ-i bâl ile ve eskal u ahmâl ile gidilür. Ol mukabelede hân dedi ki: Varat kal'ası içinde kefere askeri ziyade olup gidilürken veyâhûd gelinürken içinde olan melâ'in çıkup pîş u pesden herkese ulaşıp tazyîk ü ta'cîze kadir midir ? Eğer ol ihtimâl varsa kal'a mukaddem feth olunup ga'ileyi bertaraf etdikden sonra mı içerüye girilmek evlâdır? Ve kal'ayı muhâsara ettiğimiz sûretde eğlenmek lâzım gelmez ola dedikde, dediler ki: Varat kal'asına iki-üç top-ı kal'a-kûb urulmağla alınması müyesserdir. Evlâ olan mukaddem kal'ayı almak ve andan sonra Tatarı içerüye garere salmak ve der-akab külliyyât ile Erdel'e gidilmektir dediler. Müşâvere bu güftâr üzre karâr edicek Varat yolundan revâne olmağı tahkîk ve cümle vâliyân-ı vilâyet bu bâbda kelâmların tevfiğ eylediler ve Tımsıvar ağalarından Yoğun Ağa'yı kulağuz ve râh-âmûz ta'yîn eylediler. Cem'iyet perîşân olup herkes menziline revân oldukdan sonra ertesi gün ol menzilden hareket olunup nehr-i Muroş kenarında vâki' Çanat kal'ası yanında konuldu. Zikr olan Çanat keferesi bu denlü asker-i bî-gerân ihâtasını gördükleri gibi kaçmağa can atup ol gece kal'adan çıkup eşçâr-ı cibâl arasına vuhûş-ı beyâbân gibi perîşân olup kal'ayı hâlî' kodular. Asker-i Islâm husûsâ Tatar tâ'ifesi sayd-ı vuhûş eder gibi eşçâr-ı cibâl içinde ve muhtefî oldukları gar-ı teng ü târda birer ikişer cüyûş-ı kefere-i cevşen-pûşu avlayup esîr ve beste-i zencîr eyleyüp huzûr-ı serdâr-ı nâmdâr-ı bâ-vakara keşân keşân getirüp ihzâr eylediler. Ol gün Satırcı Paşa ele giren kefereden yüz elli nefer esîri otağ önünde tu'me-i şîr-i şimşîr ve sagîr ü inâsı esîr ü giriftâr eyleyüp Çanat Sancağına Belgrad Nâzırı Şakşakî İbrâhim Bey'i emîr nasb eyledi. Merhum İbrâhim Bey kal'a-i mezbûreye girüp zabt etdüğünde merhûm Nişânî Abdi Çelebi bu nazmı deyüp ordu-yı hümâyûn erbâbına işâ'et eyledi. Nazm: Şimdi

zamâne mansıbı ekser şakîdedir/ İnanmaz isen işte biri Şakşakîdedir. Andan sonra kat'ı menâzil ve tayy-ı merâhil ile Yanova kal'ası kurbünden geçilüp bâlâ-yı kûbda vâki' Vlogoş nâmı ile meşhûr-ı enâm olan palankanın dâmeninde nüzûl olundu. Andan öte sekizinci menzilde Varat kal'ası fezâsına vusûl ve nâf u eknâfına duhûl müyesser oldu. Kal'a-i merkumenin urûş u fûrûşu ile taşra varoşu bir mertebede vasi'dir ki murâd olunursa yirmi bine karîb âdemi câmi' olur. Varoşundan hâriç ve bağları olan püşteye dâriç olan büyü-tü ma'dûdesi İstanbul'da tahmînen Davud Paşa menzili denlü uzanup latîf bağları ve eşcâr-ı müsmire ile memlû bağçeleri mahmiyye-i Edirne bağ u bağçeleri gibi fezâyı tutmuşdur ve akarsuları firâvân idi. Hattâ bağları içinde deverân eden âsiyâb-ı felek-nişân yanında ılıcası dahi nümâyân olup zikr olan âb-ı germe asker-i bî-gerân-ı ehl-i îmân girerlerdi. Pîrâmen-i varoşunda mâşî olan devâbb u mevâşî ol denlü kesîr idi ki agnâm u abkar luhûmuna asker-i İslâm sîr olmuşlardı. Ordu içinde mevcûd üç aded top-ı ra'd-âşûbu etrâf-ı kal'aya kurup döğmeğe mübâşeret eylediklerinde meteris ittihâzına ihtiyâc olmayup varoş evlerinden kârgîr binâlu meskenlere beylerbeyiler ve beyler askerleriyle girüp oturup meteris edindiler. Lâkin kal'a-i merkume kulağuzların i'lâmları gibi olmayup ziyade metîn ü rasîn kal'a-i âhenîn olup hattâ bir târîhde bir kiral kırk beş gün döğüp alamayup andan sonra dahi ziyade ta'mîr ü ihkâm ve metîn olmasında ihtimâm etmişler iken bu def'a bunlar yanlarında bulunan üç top ile döğmek ile gedik açmak asîr ve yürüyüş etmek gayr-ı yesîr olmağla Eğri beylerbeyisi iken Veli Paşa vefâtı silsilesinde Anadolu eyâleti verilen vezîr Sofu Sinan Paşa'ya emr-i şerîf gönderdiler ki: *En son ordu-yı hümâyûna geleceksin, bâri pâdişâh-ı âlem-penâh Eğri'de hîn-i fetihde alıkoduğu toplardan on pare top-ı kal'a-kûbu arabalarına vaz' edüp kifâyet mikdârı barut ve yuvalakları ve sâ'ir edevât u levâzımı ile ordu-yı hümâyûna bi'z-zât getirüp acele üzre erişdiresin* deyü sifâriş ettiler. Niçe zamân geçüp cevâbı gelmeyüp müterâhî olmağla her çend ki serdâr Satırcı Paşa, Sofu Sinan Paşa'nın kapu kethudalığının eyleyen Bayındilküsü-oğlu Ahmed Bey'e *toplar niçe*

oldu deyü su'âl ve istihbâr-ı ahvâl ederdi. *İşte kundaklarına bindirmişler, işte çekecek câmûsların etrâf-ı Eğri'de olan karyelerden cem' edüp hâzır eylemişler* deyü her gün bir dürlü dürug-ı bî-fürûg nakl edüp ve gâh müzevver mektûblar peydâ edüp ve gâh toplar yolda imiş, *geliyormuş* deyü müjdeciler gösterip serdâr-ı bâ-vakarı ve muhâsara-i kal'a eden asker-i nusret-âsârı aldayup ordu-yı hümayûnda ise ikide birde barut ve yuvalak tüken-dikçe gâh Göle kal'asından ve gâh Yanova kal'alarından ve gâh karîb yerde vakî' palankalardan birer mikdâr ge-türüp anınla niçe gün oyalanup gün geçürdüler ve en son kal'a-i Varat fethinden sonra cümle askerle Erdel içine kendimiz gideriz deyü i'tikadla gerek akıncı ve gerek Tatar-ı sabâ-reftâra Erdel içine ılgara icâzet verme-yüp yok yere bunca bî-nihâye askeri habs ve ılgar taleb edenleri tebs eylediler, anlar dahi nâçâr kal'a fethine intizârda oldular. Hikmet Hudâ'nındır, bir aydan ziyade bârân dahi muttasıl yağup vâdîler seyl-i bî-pâyândan dolup aslâ amân vermeyüp kal'a havâlisi yumuşak toprak ve ekser yerler ziyade bataklık olmağla asker-i İslâm ale't-tevâlî mutazaccır olmaktan hâlî olmayup, hattâ yeniçeri meterisleri dahi su ile mâlî olmağla ekser yeniçeri çıkup çadırlarına gelüp serdâr ve zâbitlerin ıztırapları iz-diyâdda ve gamm u elemeleri iştidâdda iken kazâ-i âsmânî ve belâ-i nâgehânî gibi bu esnâde Budun tarafın-dan feryâdcılar gelüp seksen binden mütecâviz kefer-i fecerî hayli âlât-ı kârzâr ve edevât-ı gîr ü dâr ile ve kal'a-kûb ve ra'd-âşûb toplar ile Eski Budun'a gelüp konup serâpâ tahrîb ve ellerine giren Müslimânı katl ü ta'zîb-den mâ'adâ kal'a-i Budun'u dahi muhâsara edüp her gün binden ziyade top urup *eğer imdâda erişilmezse Budun elden gitmek mukarrerdir* deyü arzlar ve mahzarlar getürüp feryâd eylediklerinden gayri Mihal-i dâl dahi Varat üzerinde kal'a ile asker bağlanduğunu işitmekle ol dahi Tuna sâhilinde Niğbolu üzerlerine yürüyüp muhâfazada olan Hadım Hâfız Paşa'yı münhezimen kaçurup ol etrâfı tahrîb ve ele giren müslimîni ta'zîb etdikleri haberi dahi şüyû' ve Budun kaleminde Papa ve Tata ve Pespirim kal'aları alındığı dahi vuku' bulmağla gerek serdar-ı bâ-vakarın gerek Hân-ı Tatar ve sâ'ir asker-i

nusret-âsârın akılları başlarından gidüp Budun'u imdâda asker irsâl etdikleri takdîrce dahi mesâfe-i bâ'ide olduğundan mâ'adâ ara yerde Tissa ve Tuna gibi deryâ-misâl sular olup üstlerinde cüsûr olmadan asker-i cesûr mürûr u ubûr etmek gayr-ı meysûr idüğü müte'ayyin, serdâr-ı bâ-vakar cümle asâkir-i bî-şümâr ile gitdiği takdîrce vefret-i bârândan her cânib nehirler olup her birinin üzerine köprüler yetiştirmek gayr-ı mümkün idüğü mütebeyyin olduğuna binâ'en Hân-ı Tatar-ı sabâ-reftâr olan Gazi Giray Han ile ve mevcûd olan mîr-i mîrânân ve ümerâ-i kârdân ile müşâvere etdiklerinde, *çâresi şimdilik bir mikdâr Tatarân irsâlidir* deyü cümle a'yân yek-zebân olduklarına binâ'en Hân-ı âlîşân ibtidâ birkaç mirzâ ile sekiz bin Tatar ve der-akab on beş bin mikdârı dahi ilgar ettirüp Peşte yakasında nümâyân ve *işte serdâr dahi Hân-ı zafer-unvân ile geliyor* deyü sît ü sadâ etmelerini fermân eylediler ve tekrâr bunun ardınca otuz bin Tatar dahi ilgarına dermân olmak sadedinde oldular. Bu hâl ile asker-i ehl-i îmânın olanca evkatı güzerân edüp Eğri'den toplar gelmeğe nigerân üzereler iken Sofu Sinan dedikleri ma'tûh-ı cihân çıkagelüp, *top çekecek câmûs bulunmamağla topları getürmekden me'yûs olup geldim* deyü cevâb vermeğin cümle askere müte'âkıb nüzûl-ı masâ'ib vâki' olup âhir kalkup Budun'u tahlîs için Peşte yakasına gitmek nâmı ile yola revâne ve bunu hareketlerine bahâne edüp Solnok tarafına müteveccih oldular. Yollarda olan hendekler kesret-i nüzûl-ı bârândan deryâ-yı ummân gibi olup Tımişvar beylerbeyisi İsmâ'il Paşa'ya dahi Varat'a gidilürken avdetde *ubûr için lâzımdır* deyü binâ vü ta'mîrleri fermân olunan cüsûr dahi binâ olunmamış bulunmağla asker-i zafer-âsâr mânend-i Tatar yol üzerinde olan suları salları ile geçüp ve davarların yeldirmeğle ekser nâsın bî-kıyâs davarları helâk ve niçe asker şiddet-i berdden derd hâsıl edüp def'i kabil olmayup âgeşte-i hûn u hâk oldular. Askerde zahîre dahi kalmayup tükenip, piyâde kavmin çoğu ıslanmaktan ve bir dâne nân için cân verseler bulunmayup herkesin peksimetisi dahi tükenip, âhir Tatar elinde buğday bulup iştirâ edüp anı kavurup nân yerine kut-ı cinân eyleyüp üzerine mâ'-i bârid teşerrüb eylemekle maraz-ı zahîre uğrayup

üçer dörder gün içinde kırılıp bu hâl ile ve bu mihnet ü infi'al ile Solnok kal'ası pîrâmenine vusûl bulup anda bir gün oturak etdikde asker-i mihnet-rehber görürler ki Nehr-i Tissa'da mîrî zahîre gemilerinden eser yok, hemen yeniçeri çerileri gulüvv edüp serdâr-ı bâ-vakarın otağını başına yıkıp her biri birer pâre hatab ile serdâr olan Ebû Leheb üzerine yürüyüp birisi muhkem darb edüp başını yarup ve kolunu bereleyüp ve matbah ve kilarını yağmalayup eğer zâbitler erişmeseler kendüsünü pârelemek mukarrerdi. Hemen yine ol menzilden göçülüp Peşte'ye azîmetden ferâğ olunup Segedin semti-ne doğru çekildiler. Hele Segedin'de Tissa suyu sâhilinde vâfir zahâ'irle memlû sefâ'ini hâzır bulup tevzî' eylemekle vücûdları tazyî' olunmakdan halâs ve ol menzili cây-menâs buldular. Bu mahalde Budun'dan dahi haber gelüp, rûz-ı kasım erişüp kefereye dahi kesret-i bârân göz acdırmamağla Budun kal'asını döğmekten fâriğ olup toplarını bataktan güc ile çıkarıp memleketleri tarafına revâne olmuşlar. Ammâ varoş-ı Budun serâpâ pâymâl ve anda bulunan müslimîn tu'me-i şemşîr-i ehl-i dalâl olduğundan mâ'adâ niçe bin hâne ve dekâkîn ve ribâtlar ve niçe cevâmî' ü mesâcid ve mekâtib ihrâk bi'n-nâr olup imâretten eser kalmayup ol bî-nazîr ebniye va kıbâb tûde-i hâkister ü türâb olduğunu bildirdiler ve bâlâda tah-rîr olunduğu üzre Budun muhâsarasından mukaddemce Pespirim ve Palota ve Papa ve Tata kal'alarını kefere alup zabt eylemişler. Bu ıztırâb ile serdâr-ı mihnet-iktisâb asâkir-i gayret-intisâb ile Varadin cisrinden ubûr edüp dârü'l-cihâd-ı Belgrad'a vardılar....

II

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi, I, s. 206- 222

"Der sefer-i Erdel Kırallı ve Kal'a-i Varad, der-zamân-ı vezîr Satırcı Mehemed Paşa; fi sene 1006.

Ve bin altı târîhinin şehr-i şevvâlinden, bin yedi muharremü'l-harâmına varınca vâki' olan seferlerün birisi Varad

Seferidir ki zikr olunur. Vezîr serdâr Satırcı Mehemmed Paşa, Belgrad'da rûz u şeb kerhâneler işledüp sefer mühimmâtlarına mukayyed oldukda....

... Ve Âsitâne'ye Hân hazretlerinin Ahmed Ağa'sı gelüp vezîr-i a'zâm Hadım Hasan Paşa'nın sarayında müşâvere olup ve dahi şeyhülislâm hazretleri ve vüzerâ-i izâmlar ve defterdarlar ve ulemâ-i kirâmlar ve yeniçeri ağası ve rikâb-ı hümayûn ağaları ve yeniçeri ocağı ve bölük ağaları ve kapu halkı ol meclisde hâzır olup müşâvereye bâ'is budur ki: *Erdel kıralı üzerine sefer lâzımdır ki, her gâh Tımişvar kal'ası üzerine ve Lipova kal'ası, Yanova ve Arad ve Çanad kal'aları ve Lugoş kal'aların zabt eder ve Eflak ve Boğdan keferesine yardım eder ve Mihal-i kâfir ile amelleri birdir ve Leh ve Kazak eşkiyâları anlardadır, mâdâm ki bir başdan Erdel vilâyetleri garet olmaya, kefere tâyifesi zebûn olmazlar dediler ve Tımişvar ağaları ve Göle ağaları hâzır olup: Bu sene-i mübârekede sefer Erdel üzere gerekdir deyü üşündü olup ve Tatar Hân murâdı Erdel keferesi garet olmayınca mümkün değildir ve Nemçe kıralı, Erdel, Macar olmayınca bir iş ellerinden gelmez deyüp sükût etdiler. Vüzerâdan Cerrâh Mehemmed Paşa buyurdular kim: sözünüz ma'kûl lâkin Budun kal'ası serhad oldu, Ostorgon kiliddir, keferenin zabtında ve hem Yanık kal'ası hilâf-ı Ostorgon ve Komaran küffârda, imdâd lâzım gelse Budun kal'asından Yanık kal'asına imdâd olmağla, büyük asker, ordu olmayınca yalnız Budun askerleri vefâ etmez, mukaddem Ostorgon müstahkem kal'adır, bir baş büyük asker lâzımdır deyü buyurdular ve Tatar Han hazretlerinden gelen Ahmed Ağa: İnşâallah bu sene Tatar askeri ile sa'adetlû pâdişâhımıza bir hizmet murâdımızdır, cemî' Çerâkise ve Tatar askeri yüz bin olur, mukaddem Erdel oğlu'nun vilâyetlerin garet edelim, dahi Varad kal'asın muhâsara olundukda Tatar askeri Alaman dağlarına varınca garet etsünler, asker-i İslâm kal'aya dikkat etsünler, inşâallah kışlaruz, ba'dehu Ostorgon kal'asına dikkat ü ihtimâm olunsun feth olunur ve bir def'a Prak ve Beç kal'asına varınca garet edelim, fermân sa'adetlû pâdişâhındır deyüp sükût etdiler ve zikr olunan müşâvereyi telhîs edüp*

arz etdiler ve hân hazretlerinin nâmelerin arz etdiler ve sefer-i hümayûn ahvâlini vezîr-i ekrem serdâr cânibine havâle etdiler ve Tatar Han hazretlerine sefer fermân etdiler ve hazîneden kanunların ihsân edüp ve hil'atler ve zî-kıymet hançer ihsân etdiler ve Ahmed Ağa'ya dahi hil'atler ihsân olunup dahi in'am-ı azîm etdiler ve orduları kanun üzre taşrada, Davudpaşa sahrasında kurulup ba'dehu teveccüh edüp ve yeni bölük ağaları ma'an sefer-i hümayûna teveccüh etdiler...

... Ve Âsitâne'den Laçın Ağa ile Tatar Han Gazi Giray'ın ağaları gelüp Belgrad'da serhad ağaları ile tekrâr müşâvere olup dahi Anadolu beylerbeyisi vezîr Mehmed Paşa kışlakdan gelüp ol müşâverede hâzır idi. Âsitâne-i sa'âdetden irsâl olunduğu emr-i şerîf üzere bu sen-i mübâreke de Erdel kiralı üzere sefer lâzımdır deyü ma'kul görölüp ve dahi Budun câniblerine ziyade muhâfazacılar göndermeği re'y-i savâb görölüp ve Budun muhâfazasında olan Mihaliçli Ahmed Paşa, Budun'da serasker olup ve Karaman beylerbeyisi Nuh Paşa cemî' sancakları ve askeri ile muhâfazada kalsunlar ve Mar'aş beylerbeyisi ve askeri Budun muhâfazasında ta'yîn olunmuşdur ve Bosna beylerbeyisi olan Hasan Paşa cemî' Bosna askeri ile ve Hersek sancağı me'mûr oldu ve kapukulları nevbetci ta'yîn olunduğu üzre, mevâcibleri ve zahîreleri ta'yîn olduğu üzre verilüp ve cemî' serhadde olan beylerbeyilere te'kîd olunup bin altı senesinde muhâfazada olup Budun altında dernek olmak fermân olunmağın ve Budun eyâletine müte'allik sancakbeyleri eğer Sirem sancağıdır ve eğer Semendire sancağıdır, zu'emâsi ile Budun serhadlerine me'mûrlardır deyü Ahmed Paşa'ya emr-i şerîf gönderdiler ve Sigetvar'da olan Nasuh Paşa'ya fermân-ı şerîf sâdır oldukda cemî' ol cânibde olan sancaklar ile Budun kal'asına arabalar ile zahîre götürmek fermân olunmuştur.

Ve Rumeli beylerbeyisi olan Veli Paşa Belgrad'a dâhil olduklarında alaylar ile cemî' sancakları ile vezîr serdâr-ı ekrem hazretlerine otakda mülâkat olduğunda hâk-i pâylarına yüz sürdüler. Ba'dehû cümle beylere hil'atler ihsân olunup kollarına kondular ve Âsitâne'den Firenk

Mehemmed Ağa cebehâneler ile Belgrad'a dâhil oldukda vezîr serdârın hâk-i pâylarına yüz sürüp hil'at ihsân olundu ve cebecibaşılık hizmetinde olup cebehânede kondular ve Hândan Ağa'ya gurebâ-yi yesâr ağalığı sadaka olunmuşdur ve Filibe'den develer ve araba bârgîrleri orduya dâhil oldu ve sene-i mezbûrda orduda öküz kıranları vâki' olup ve sene-i mezbûrda orduda ziyade ucuzluk olup arabalar ile peksimet ve zahîre ganîmet idi. Bir vakıyye peksimet-i beyâz beş akçeye fûrûht olunurdu ve Rumeli beylerbeyisi olan Veli Paşa'nın mîzâc za'îf olup hummâ-yı muhrikaya mübtelâ olup hasta oldukda va'desi temâm olup maraz-ı mevt ârız oldukda Belgrad'da vefât edüp Bayram Bey câmi'inde defn olundu. Zilhiccede Rumeli eyâleti Anadolu beylerbeyisi olan vezîr Mehmed Paşa'ya ihsân olunmağın ve Anadolu beylerbeyiliği Eğri beylerbeyisi olan Sofu Sinan Paşa'ya ihsân etdiler ve Eğri beylerbeyiliği Bektaş Paşa'ya ihsân olundu ve Anadolu beylerbeyisi olan Sofu Sinan Paşa'ya emr-i şerîf gönderdiler: *inşâallah Erdel seferine me'mûr oldunuz, altı kıt'a badaloşka kundakları ile ve mühimmâtları ile Göle altında dâhil eylesiz deyü fermân olunmuşdur.*

... Ve mâh-ı muharremü'l-harâmın gurresinde Tatar Hân Gazi Giray seksen bin Tatar askeri ile ve on bin mikdarı Çerkes tâyifesi, sadaklu ve tirkeşlü cemî' emirzeler ve Hân kulları tûfeng-endâz Özi suyun ve Akkerman ve Tulça ve Kili'den ve Babadağı ile Niğbolu'dan Bana dağlarından Semendire kal'asına dâhil oldukda ordu-yı hümâyûnda olan Rumeli beylerbeyisi ve sancakları ve askerleri ile alaylar ile Tatar Hân hazretlerine istikbâle çıkup ve Erzurum beylerbeyisi Mustafa Paşa ve Sivas beylerbeyisi Mahmud Paşa alayları ile ve sâyir sancakbeyleri alayda ve dahi altı bölük halkı alayları müzeyyen ve yeniçeri alayları ve cebeciler ve topçular vezîr serdâr hazretlerinin kethudası İbrâhim kethuda ve ağaları ve tevâbi'leri, silahları ile erbâb-ı dîvân halkı ve defterdar ve re'is efendi ve sâyir efendiler ve müteferrika ağalarından ve çavuşlardan ve Dîvân-ı hümâyûn kâtipleri ve sâyir askerler alaylar ile fevc fevc köprü başından piyâde

askeri saf bağılayup orduya değin ve atlu askeri Semendire'den orduya dâhil olunca ve otağ-ı hümayûn dâiresinde bir mu'azzam otak ve bârgâh ve sokak havlileri ile döşenüp Tatar Hân hazretlerine ve Ahmed Ağa'ya ve tevâbi'lerine başka çadırlar tedârük oldukda ve ziyâfetler olup ve defterdara ve cemî' ağalara ve ba'zı emirzeleri ve ağaların tevzî' edüp müsâferete ve Tatarlardan ba'zılarını ri'âyete vâcib olanları otaklarda alıkoyup ve Tatar ordusunu ilerüde kondurdular ve zikr olunan alaylar Hân hazretlerine istikbâl eyleyüp önlerine düşüp Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa bir cânibinden ve kethudâ bey dahi bir cânibinde Hân hazretlerine yanaşup ordu-yı hümayûna gelüp dâhil oldukda ba'dehu otak ve bârgâha karîb oldukda vezîr serdâr Mehmed Paşa istikbâl eyleyüp Hân hazretlerine mukaddem yararat, müzeyyen eğerli murassa' rahatlı pişkeş gönderdügü mukarrer idi. Mezbûr atdan inüp serdâr hazretleri ile görüşüp otağ-ı gerdûn vakara ma'an girüp Hân hazretleri izzetle ziyâfetler olup ve cemî' tevâbi'ât çadırlara ta'yîn olunduğu üzere mirzalar ve Hân hazretlerinin ulemâlarından her kimler var ise başka çadırlarda ziyâfetler olundu ve ba'de't-ta'am Hân hazretleri kurulan otaklarına gelüp teneffüs edüp cedîd hil'atlar ve başka iç esbâbları boğçalarda teslim olundukda ve harçlık akça kîse ile ve ağalarına ve mirzalara yüz top kadife hil'atlar ve dört yüz zirâ' çuka ve akmişe ve dülbendler ihsân olundukda Hân hazretleri tevzî' etdiler murâdları üzere ve üç gün Tatar Hân hazretlerine ziyâfet olup her gece mumlar donanmaları ve top şenlikleri olup ve ba'dehu Hân hazretleri vezîr serdâra vedâ' edüp ordularına teveccüh etdiler ve mâh-ı muharrem'in yedinci günü Pançova'dan azîmet edüp alaylar ile Beçkere menâzillerine dâhil oldular. Ba'dehu nehr-i Tımış'ı ubûr edüp mâh-ı mezbûrun on dördüncü günü Çanad kal'asında konulup mezbûr Çanad kal'asında kefere tüfeng-endâz ve kal'adan toplan atılıp alaylar ile kal'anın üzerine hücumlar oldukda kefere-i hâksâr kal'adan toplan atılıp ve Tımışvar beylerbeyisi olan Dev Süleyman Paşa, alaylar ile orduya dâhil oldukda serdâr vezîre mülâkî oldular. Hil'atlar ihsân olunmağın ba'dehu Çanad sahrâsında

bârgâhlar ve çadırlar kurdular. Ol gice meterislere mübâşeret olundukda iki kolonborna ve sekiz şâhiler kurulup yeniçeri meteris kazup girüp nısfü'l-leylde kefere-i fecere havfinden kal'ayı bırağup firâr ederler. Kulaksız Bey'e sabaha karîb Çanad kal'asından bir kefere gelür: *Müjde küffâr firâr etdiler* deyüp nehr-i Muroş kenârlarında ve sazlıklarda firâr eden keferelerden sürüp kemendler ile sabâh olunca cem' edüp yüz altmış tûfeng-endâz dilleri serdâr hazretlerine getürüp *Gazan mübârek* deyü tûfenglerin zabt etmeğın ve tutsakları harca sürdüler ve Çanad kal'asın topları ile zabt etmeğın ve Şakşakî Bey'i Çanad kal'asında sancakbeyi etdükde, dahi Beçkerek'i Kulaksız Bey'e ihsân edüp ve kal'aya neferât ve dizdarlar ta'yîn etdiler ve kal'anın cemî' levâzımların tedârük edüp ba'dehu nehr-i Muroş'dan ubûr etdiler. Arad kal'asına doğrulup dahi Arad kal'asın zabt etdiler. Ba'dehu Lugoş kal'ası zabt olundukda ba'dehu Yanova kal'asın feth etdükleri mukarrer. Ba'dehu Göle kal'ası sahrâsında asker-i islâm ve ordu-yı hümayûn konup Göle kal'asından ve Tımişvar kal'asından iki kıt'a on dörter vakıyya atar badaloşkayı kundakları ve tekerlekleri ile topçular bölükbaşları ta'yîn olunup neferâtları ile ve yörük beyleri yörükler ile camuşlar koşup Göle'ye dâhil etdiler ve Göle kal'asından dahi iki kıt'a on birer vakıyye atar topları kundaklar ile camuşlar ile üzerlerine Tımişvar beylerbeyisi ta'yîn olup ve Rumeli beylerbeyisi çarkacı olup ilerüde ve Tatar Hân Gazi Giray hemân Erdel vilâyetlerine akın fermân etdükde, nehr-i Karaköröş'den öte kefere tâyifesine başları kayusu oldukda meskenleri dağlar başı olup Tatar orduyu ganiyy etmeğın sığır ve koyun ve revgan ve asel ve şair ve gendüm fürûht olundu. Ba'dehu esîr avretler ve oğlanlar beşer haseneye, a'lâsı on haseneye ve yüz sığır bir haseneye olmuşdur.

Vezîr serdâr-ı ekrem nidâlar edüp ağırlık arda kalup Tomaşık köprüsünden Akköröş nâm nehirde dört gün karâr olup ba'dehu büyük varoş, ba'dehu kat'-ı merâhil ederek mâh-ı saferde Varad kal'asına dâhil olduğunda bağ ve bostan sebze-zâr ve âbdâr meyveler ve sahrâlarda koyun ve kuzu firâvân asker-i islâm yağmalar

edüp ba'dehu kal'aya hücumlar olup dil ve başlar alınıp ba'dehu bârgâhlar ve çadırlar sahrâda kurulup dört cevânibe karavullar ta'yîn olunmağın kal'aya varılıp meteris yerleri görölüp ahşam namazından sonra yeniçeriye kazma ve kürek tevzî' olunup ve zikir olunan Varad kal'ası büyük varoşlu şehristan olup ve evleri âlî ve içerrü kal'ası seng-tıraşdan ta'mîr olunmuş kulleleri firâvân ve bedenli ve kal'anın üstü vasi' ikişer arâba mukdârı eni mukarrer ve cevânibi ziyade derin hendekler ve bir nehr-i kebîr vâkî' olup ve cânibi kulleler ve karavulhâneler dahi bedenli hisarbeçeleri olup ve cemî' hisâr kârgîr yekpâre ta'mîr olunmuş ve arzı vâsî' cânibleri toprak ile dolu ve yan kulelerinin topları sahrâyı gözedüp ve kal'a-i mezbûr beyâz mermerden binâ olunmuş gibi görünür. Varoş önde vâkî' olup her hâneleri ma'mûr ve etrâfları bağ ve bağçe ve eşcâr, meyveleri her cinsden âvihte. Varad kal'ası müstahkem, şedîd ve binâsını bâzergânlar ta'mîr etmişler ve kervansarayhâneleri bî-nihâye olmağın gaziler ve asâkir Varad'a mukabil alayların saflar edüp sahrâyı ağırlık tutup ve Tatar Hân Gazi Giray asker-i Tatar ile Varad kal'asının bir câniblerinden başka gürûh alaylar gösterüp mâh-ı saferde vezîr serdâr Mehemed Paşa kefereye mukabele bir alay gösterüp sahrânın tozu kal'anın üzerine obrulur. Kefer-i fecere varoş arasında bir mikdâr muhârebe oldukça gaziler dil ve başlar aldılar ve asâkir-i Tatar ve gaziler şol kadar koyun ve sığır garet etdiler kim orduda yüz koyun on haseneye fûrûht olup ba'dehu ağırlık sahrâda konulup otağ ve haymeler varoş cânibine mukabele kondular ve Rumeli beylerbeyisi vazîr Mehemed Paşa ol gün alaylar ile Varad kal'asına karşı meydânda hâzır ve mâh-ı saferin on birinci gün ve gece Varad kal'asının muhâsara etdiler. Serdâr vezîr Satırcı Mehemed Paşa kal'a-i merkumun sağ tarafından cânibe üç badaloşka ve yedi şâhî darbuzen kurup meterisler bağlayup dahi yeniçeri kethudası olan Hamza Ağa yeniçeri tâyifesiyle vezîr serdâr kolunda meterislere girüp ve iç kal'aya havâle bağçe cânibine doğru Rumeli beylerbeyisi dört badaloşka iki kolonborna ve dört şâhî ta'yîn edüp ve iki koldan toprak sürülür idi ve yeniçeri meterisleri tekrâr

ayrılıp Anadolu beylerbeyisi Sofu Sinan Paşa Eğri'den gelüp meterislere girüp ziyade ikdâm ile kal'a-i merkurum döğülürdü ve serdâr kolundan lağımlara mübâşeret olunup ve lağımcılar tahrîr olunmağın serdengeçtiler ve acemi oğlanlarından ve kuloğullarından tahrîr olunup ba'dehu bir tasya peydâ olunup serdengeçtiler tabyada ve kılâ'ın hendeki su olup keresteler ve sepetler örülüp ve dağlardan tomruklar kat' olurdu. Zikr olunan hendekleri doldurup ve cemî' asâkir halkına torbalar salup hendek başına defter ile alınurdu, Varoşun kerestelerin yakup varoş ihrâk olur. Ba'dehu ikdâm ile def' olunur ve Tatar Hân hazretleri Tatar askerine akın fermân ederler. Bir uğurdan emirzeler ve ekser Çerâkise han kullarından gayri Nogaylu ve eğer Tatar askeri bin yedi senesinde seksen binden ziyade Tatarlar seferde mevcûdlar idi. Erdel vilâyetini garet edüp şol kadar esîrler sürüp eğer avret ve kızlar ve oğlan ve Kazak ordu-yı hümâyûnda yedişer haseneye ve gayet a'lâsı onar ve on beşer haseneden ziyadeye fûrûht olmayup sabîleri beşer altun hisâbı üzre bey' ü şîrâ olunurdu ve ekser Tatar ordularında esîrlerin hisâbı yok idi ve mâh-ı saferin evâsıtında Tatar tâyifesi Erdel sınırından geçüp Alaman dağlarına ve ba'zı vilâyetlere akın olunmuş idi. Küffârın dillerin bilür yoğ idi ve bir taraf Tatarlar, Moskov sınırına vardukları mukarrer, yüz bin esîr garet olunduğunda şüphe yokdur ve hikmetullah kazâ ve kader sene-i mübâreke de ebr ü bârân nâzil olur. Bi-emrillahi te'âlâ otuz gün harman faslı ve temmuz ayı rûz u şeb haymeler arasında bataklar vâki' olup tavilalarda atlar ve deve ve katır karâr edecek yer yok. Herkes varoşdan tahta ve keresteler kat' edüp atlar altına döşeyüp ba'dehu sular tuğyânı mukarrer ve ba'zılar varoşda mesken tedârük edüp küffâr-ı hâksâra muhâsarada elem yok, atların ahurlarda hıfz ederlerdi ve meterisler ve ceng ve yürüyüş mukarrer, lâkin bir mikdâr bârân sâkin olurdu. Herkes meterislerde kollarında ve çadırlarda nevbet ile bölük halkı karavullarda idiler ve Anadolu kolu cânibinden bir def'a lağım itmâm buldukda mâh-ı saferün yirmi dördünde yürüyüş fermân olunmağın herkes hâzır olup serdengeçtiler ve terakkî şartıyla kapu halkı bir uğurdan kuşluk vakti âlem ağyâr-

dan hâlî lağım dıraşlayup Anadolu kolundan bir gürültü peydâ olup lağım kal'anın bir mikdâr yerin kaldırup lâkin iki kat sengden taşrası ve içêrüsü rıhtım olup barut tozu bi-inâyetullah bedenlerde olan kefereden hayli kaldırup bir gedük açılır. Hemân gazilerimiz toprak ve taş serpintisi dinüp ba'dehu kelîme-i tevhîd ile Allahu ekber deyü zıkr ederek gedük başında bir ceng olur. Kefere-nin kunbarası ateş san'atı, ba'zı fuçılara barut doldurup ve içêrüsü çakıl taşları asâkir ortasında bırağurlar idi. Serdengeçtiler beden başlarına bayraklar diküp kefereden hayli başlar ve diller getürdüler. Bir sa'at mikdârı gedükde ceng olur küffârın avret, oğlanları beden başında. Kunbaradan asker biraz mecrûh olur, lâkin ebr ü bârân vâki' oldukda fârîğ olup ba'dehu toprak sürülür. Meterisler hendek kenârına karîb olur, dahi hendeklerde olan suya sepetler ve odun tomrukları bırağup ve leseleri döşenür.

Mâh-ı saferün evâhırında Rumeli beylerbeyisi ve yeniçeri kollarından sabah namazında tedârük edüp salâtü'l-fecr edâ olunduktan sonra merkum kollardan tekbr getürüp Allah Allah deyüp bir gürûh gaziler bedenlere sarılıp kefereler ile muhârebe ve mukatele etdiler ve meterislerden toplar ile bir ceng olup lâkin kefereler Müslimân tutsaklara zecr edüp bedenlerde toplara karşı gedükler binâ etdirüp âşikâre rûz u şeb işletdürüp niçeler mecrûh olurdu. Mezkur kal'a-i Varad otuz yedi gün muhâsara olup lâkin bir vechile nasîb olmayup mâh-ı rebîülevvelin sekizinci gün serdâr vezîr Mehmed Paşa kolundan bir lağım olup ve nidâlar fermân olunur. Herkes âgâh olup mâh-ı mezbûrda mübârek evkatda pençşenbih günü iş-râk zamanında lağım gürleyüp bir uğurdan duman ile bir gedük açılır. Küffârdan bir gürûh mürd olur ve gaziler yürüyüp bedenlere bayraklar dikülür. İki sa'at ceng olur ve toprak sürdükleri kal'aya beraber olur üzerine iki top çıkarup Varad kal'asının içêrüsün döğdüler lâkin takdîr-i Hudâ nasîb olmadı. Lâkin Tatar Hân dört beş def'a akın etdirüp Erdel vilâyeti garet olduğu mukarrer. Varad kal'ası ziyade kebîr ve cevânibii kulle ve hendekleri derin ve topları kirpi misâl ziyade toplara ve cebehâneye

ihtiyâc idi. Tedârükünde ihmâl olunmağın ve hem tufân-ı Nuh olduğu mukarrer. Varad kal'ası ziyade müstahkem kal'a olup her gâh kefere içerüden feryâd ederlerdi: *Mezbûr kal'ayı bâzergânlar ta'mîr etmişlerdir, helâl mâl ile. Bu kal'ada Erdel kıralın dahli yoktur. Gidin bugün yarın bu diyârda katı kış olur* derlerdi. Gaziler her sa'at ikdâm ederlerdi.

Mâh-ı rebûlevvelin on dördüncü günü vezîr kolunda olan lağım yetişüp yeniçeri ocağı ve bölük halkı ve serdengeçtiler hâzır olup sabâh namazından sonra hayr du'âlar ile niyâzda ve kuşluk vakti lağım atılıp kefere gafiller iken hisâr üzerinde bir alay kefereyi lağım götürüp ve kal'a içinde dahi serpintiden hayli kefere mürd olduğu mukarrer, içerüde müslüman tutsaklardan haber gelürdü. Ol gedüklerde gaziler hücûmlar ve guluvlar etmeğın mümkün olmayor gördüler ve hem ziyade bârân kesretinden bir çadırdaki dahi bir çadıra göllerden usret çekilürdü ve hem Erdel oğlu'nun vilâyetlerinden yetmiş seksen bin mikdârı esîrler çıkup ve garet olunduğu mukarrer ve hân hazretleri emirzelere te'kid edüp dâymî akından hâlî olmazlardı ve kefere şol kadar firâr edüp, Alaman dağlarından ilerü meskenlerin bırağup cân u başları ile terk-i vatan etdükleri mukarrerdir.

Ba'dehu mâh-ı rebûlevvelin evâsıtında Hân hazretleri serdâr vezîr Mehemmed Paşa otağında cemî' beylerbeyiler ve kapukullarının zâbitleri ve ihtiyârları müşâvere etmeğın kal'adan fârîğ olmasın münâsib görüp hemân ol sa'at topları meterislerden ordu başına getürüp serdâr ve sâyir beylerün otağların komenaların ve palamarların cem' edüp toplara bağladup camuşların yörük beyleri ve yörükler cem' edüp ilerü bir menzil azîmet etdüklerinde Tımışvar beylerbeyisi Dev Süleyman Paşa toplar üzerinde ta'yîn idi ve asker sular ıztırabından ve tuğyânından şol kadar meşakkat üzre olup köprüler vefâ etmeyüp asâkir-i İslâmın ağırlıkları perîşân olup kendüleri zâd u zevâdeleri herkes sular deryâlar oldukda pek-simedleri iblanup berbâd oldukda asâkir-i Tatar gerüde olmağın bi-hamdillâh emn ü emân olup herkes izdihâm üzre değil. Vüs'atle dağlarda kalup köprüler izdihâ-

mın çekmeyüp herkes Tatarvârî sâl peydâ edüp ba'zıları vech-i meşrûh üzere suları geçüp atlarını yeldirüp ve dahi tâyife-i Tatar buğday ve şa'ir getirüp ordu-yı hümâyûnda fûrûht ederlerdi, asker halkına zâd olurdu. Ekser asker buğday pişirüp nemek ile karışdurup kifâf ederlerdi ve topları her menzilde köprülerden geçürmeyüp nehirlerden camuşları çılgar ile yeldirüp kundakları ile her bir toplara otuzar çift camuşlar ile yeldirüp, Akkörös nehrini ancak toplar yedi menâzilde geçüp vezîr serdâr Mehemed Paşa mâh-ı rebîulevvelin yirmisinde Varad kal'asından avdet etdiler. Yedinci gün Akkörös nehirlerine kondular. Ba'dehu tayy-ı menâzil ederek ve nehirler geçüp mâh-ı rebîülâhırda nehri Karakörös ubûr olunup ba'dehu Tomaşık köprüsünde gerüden kefare-i Erdel ürkündüleri olup Tatar Hân askeri düNDAR idi. Bir mikdâr kefare Akkörös'den asker-i Tatar'a erişmiş, lâkin Tatar askeri ziyade galib gelüp kefare firâr eder. Vezîr serdâra haber gelür. Tomaşık'da bir gün tevakkuf etdiler. Tatar hân ordu-yı hümâyûna gelüp vezîr serdâr ile mülâkat oldukda elhamdülillah şimden sonra selâmete dâhil olduk. Toplar ve cebehâne Tomaşık nehrine gelüp ve top arabaları ve asker halkı cümle bir yere gelüp cem' oldular."

III

Peçuylu, *Tarih*, II, 213-221

"Satırcı Paşa'nın sene-i sâniyede Varat seferi tafsîlinde-
dir: sene 1007.

Satırcı merhûm ol senede hâib ü hâsir dönüp öl kış dahi Yanık gibi kal'aya bu iş olmuşken cânib-i pâdişâhiden mu'âheze olunmadı. Gâh kendünün hatâsına gâh asker-in adem-i itâ'atine haml olundu. Bu sene-i mübârekede vefk-i murâd üzere hazîne verildi. İstedüğünden ziyade asker gönderildi ve Tatar Hân asker-i Tatar-ı firâvân ile bile olmağın aslâ bir kal'aya ve palankaya rağbet etmeyüp illâ Erdel memleketine girüp tahrîb ü bilâd ve bo-laykim bu sebeb ile Erdel memleketi itâ'at ve inkıyâd

ve voyvodası olan Ridmond-ı dalâlet-mu'tâd hakkından gelmeğe veyâ bu sebep ile nâdim-i inâd olmasına sa'y oluna deyü hatt-ı humâyûn-ı sa'âdet makrûn ile fermân sâdır oldu. Pes Belgrad'ın alt yanında Pançova nâm mahalde köprü kuruldu ve Tuna'dan ubûr olunup Pançova sahrasına konuldu. İrâdetullahi te'âlâ ile ol esnâda Rum beylerbeyisi vezîr Veli Paşa vefât etdi ve Rumeli merhûm efendimiz Anadolu beylerbeyisi vezîr Mehemed Paşa'ya inâyet olundu. Hattâ henüz Ösek'de cem'iyet-i asker ihtimâm üzre iken müjde hükmü vâsıl oldu. Merhûm dahi bilâ-tevakkuf ordu-yı hümâyûna gelüp ve serdâr ile ma'an ol menzilden kalkup Beçkerek sahrasına nüzûl etdiler. Ol menzilden Tatar Hân'ın gelmek üzre olduğu haber ile ulaklar geldi ve bugün yarın deyü iki ay kadar zaman Hân'a tevakkuf ile evkat-ı sefer güzêrân etti. Çün hân hazretleri geldi umûmen asker-i İslâm istikbâl edüp ordu-yı hümâyûna getürdüler ve serdâr otağında bast olunan ni'am-ı firâvân ile asker-i Tatar ile Hân-ı âlî-tebâr ziyâfet ve it'âm olundular.

Feth-i Kal'a-i Çanad: Fî sene 1007

Çün menzil-i mezbûrdan kalkup kal'a-i mezbûrun kurbüne nüzûl olundu ve muhâsara olunup bir kaçtop uruldu. Gece içinde mahsûr olan haydûd eşkıyâsı kal'ayı bırağup ve kurb ü civârında olan meşelere ve çengelîstâna firâr etdiler. Asker-i Tatar ile guzât-ı adüvv-şikâr vâkıf oldukları gibi izleyerek ve dirahistân içinde gözleyerek ekserin ele getürdüler. Andan ba'de'l-müşâvere Erdel'e girmeğe Varat yolun ihtiyâr etdiler ve min nevâdirü'l-acâ'ib Çanad yanında Muroş nâm nehr-i kebîr cereyân eder, berü yanında nüzûl olundukda nehrin bu'du sebebiyle kuyular kazıldı. Âb-ı hayât misâli lezîz sular çıkdı. Ertesi çün nehri geçdik yine kuyular kazdurduk, hattâ hüddâm ol kâra ikdâm ederken üzerlerine durur ve niçe kazdıkların görürdüm. Nihâyetine gelüp bir kazma çaldıklarında lülelerden cereyân eder gibi bir parmak kadar sîm nâbveş bir lüle âb zuhûr etti ve bir karış kadar fiskiyye misâl bâlâya çıktı, bî-ihhtiyâr altına bir maşrapa tutun şu güzel sudan kana kana içelüm dedim, çün maşrabayı tuttular ve suyu doldurup verdiler ol kadar şûra ki

bir katresin içmek kabil olmadı. Ötesi böyle berisi böyle sun'-ı Bârî-i te'âlâya hayrân kaldım.

Muhâsara-i Varat fî sene minhu

Çün Varat kurbüne gelindi bir şehir-i azîm idüğü bilindi. Macar lisanında varoş deyü şehre derlerdi. Varoş-var bunun her varoşunu bir şehir i'tibâr ederler ve ey-yâm-ı haftanın her birinde birinin pazarı durur gayetde ma'mûr ve âbâdan şehir idi, etrâf ve cevânibde olan bağ ve bağçesinin vefret ve kesreti ve her birinin bir nev' tarh tertîb ve ziyneti hadd-i tavsîfden bîründür, eğerçe varoşları ahâlisi ihtiyâr-ı firâr edüp kimi arabalara yüklenmiş gitmiş ve kimi yüklenip gitmek üzere iken asker-i İslâm yetişüp hayli iğtinâm etdiler. Andan sonra bunun kal'ası fethine ihtimâm olunsun mu yoksa hemân Erdel'e girilsün mü deyü dediler ve müşâvere etdiler. Keenne ehl-i vukuf olanlar üç gün topa dayanmaz hemân meterrislerle girilsün ve toplar kurulsun dediler. Varoşun mükellef sarayları ve kâgîr binâlu kemerleri ve münakkaş ve müzeyyen evleri meteris kazdırmağa muhtâc etmeyüp fî'l-hâl evlere girildi ve toplar kuruldu, top dahi ancak üç idi. Tahrîb-i bilâda dâmen-gîr olmasun için ziyade getirilmemiş idi, lâkin üç günde beş günde olmadı, lağımlar attırdılar, ol dahi kârgîr olmadı. Eğre'ye top getürülmeğe âdemler gönderildi ve on beş günden ziyade ana tevakkuf olundu. Top çekecek öküz bulunamadı deyü ancak haber getürdüler. Hak subhânehu ve Te'âlâ hazreti bu işi mukadder etmeyecek cemî' esbâbı dahi muhâlif düşer. Kesret-i bârân dahi bir mertebe firâvân etti ki, bir aydan ziyade kal'anın altında meks olundu. Bir gün olmadı ki yağmaya ve seller olup sular taşmaya şehrin içinde cereyân eder bir nehr-i kebîr var elbette her gün taşar ve bir kaç sa'at geçüd vermez olur ve asker meterrise varup gelmekte ana değin mütevakıf olur orduda hod balçık bir mertebeye vardı ki bir çadırdan bir çadıra varılmadan kaldı, çadırların her tınâbına âdem kametinde kazıklar kakıldı, rûzgârın şiddetinden yine çadırlar istikametde kalmadı. Nihâyet halk bir kaç gün ni'mete müstağrak idi. Farazâ iki yüz baş hayvan iki yüz akçaya bir sürü koyun dahi bu bahâya alır satar yoğ idi. Ammâ

hakikatde yine Sonlok ve Göle sancağı re'âyâsından ziyadesin iğtinâm olunmuş idi, harbîden alınan çok değil idi. Ancak yirmi güne değin ol tarafın zahîresi vefâ etdi ve isrâf u itlâf ile gitdi. Sonra Tatar uzak yerden getürmeğe muhtâc oldu. Ol sebeb ile bir kile arpa üçer, beşer altuna çıkıdı, ahvâl böyle olucak, Hân-ı zîşân Tatar-ı yağmaberistân ile Erdel'e çapkuna izin istedi. Siz kal'a ile tutuldunuz, bâri asker-i Tatarı tutman dedi. İnşâallahu te'âlâ bolaykim bir iki güne değin bile giderüz deyü ana dahi rızâ vermedi. Lâkin halk gayet muzâyakaya düşdü, soğukluk dahi askeri soğutdu, el ayak tutmamak mertebesine vardı. Mesâ'ib birbirin te'âkübe başladı.

(s. 217-221) ...Budun'den feryâdcılar gelüp seksen bin kâfir kırk aded top ile Budun'u mahsûr etdiklerin ve şöyle ki gelüp imdâd etmeyesin Budun elden gideceğin tasrîh ve beyân etmişler ve feryâd u efganları felek-i atlasdan aşurmuşlar, Hân hazretleri ve vüzerâ ve mîrimîrân ve ocak ağaları ile ağa-yı yeniçeriyân müşâvereye geldiler ve bu söze karâr verdiler ki on on beş bin Tatar ta'yîn edüp Peşte'ye varmaların ve serdâr üste yetişdi deyü guzâta tebşîr etmelerin re'y etdiler ve Tatarı müte'âkıben gönderdiler ve Budun'u Dev Süleyman Paşa'ya öte yakada muhâsara görmüştür verdiler ve Mihaliçlü Ahmed Paşa'yı azl etdiler ve asker-i islâm dahi Varat'tan kalkup Budun'a imdâd niyyetiyle yola girdiler lâkin gelişde ancak üç su geçilmiş idi. Biri köprüden ikisi ayakdan biri atın aşığından geçmedi, biri ana çıkmadı bu kerre on iki nehr-i azîmden ubûr lâzım geldi, yine biri cisrden on biri sallâr düzmekle ve hezâr mihnet ü meşakkat ile ve yeldirmeğle hattâ topları dahi sudan palamarların uzadıp çekmekle geçirdiler. Anda gördük top çekilirken su üzerine çıkup tekerleklerinin birer mikdârı sudan taşra zâhir iken yeldi geçdi, ya'ni yatup tekerlekleri su dibinde olan hâk üzre tutmağla geçmedi. Merhûm vezîr-i a'zam Murad Paşa ol zamân Diyarbekir beylerbeyisi idi. Uzun Efendi merhûm ki, efendimiz paşa merhûmun kâtib-i dîvânı bir müslüman ve dindâr âdem idi, ikisi bir boyunduruğa girüp top çekerlerdi ve Sofu Sinan Paşa ki vezâret ile Anadolu beylerbeyisi ve

Halep beylerbeyisi Mahmud Paşa ikisi anlar bir boyunduruğa girdi. Uzun Efendi merhûm: *bunu târîhe koyun ve levh-i dile yazup nişanlayın ki sa'âdetlü pâdişâhımızın iki vezîri ve bir beylerbeyisi boyunduruğa girüp top çekerler, tûl müddet ile unutulmasın* dedi. Merhûm Murad Paşa: *kametde sehil musâvî değil isek de kuvvetde aceb hangimiz galibüz* deyü vafîr letâif ile teşhîz-i hâtır etdiler. Merhûm efendimiz Mehmed Paşa bir sengîn ve vakur devletlü idi, at üzerinde yanlarınca gider ve yine mahallinde hâtır-nûvazlık ederdi. Bu mahalle tahrîr esnâsında vüzerânın bu mu'âmelesi ve Uzun Efendi merhûmun târîhe koyun demesi hâtıra hutûr etmekle bâ'is tastîr olundu. Belki bir lisânı mübârek, Hak sübhânehu ve te'âlâ ve tebâreke yazanı yazdıranı rahmet eyle diye ol sebep ile Hak te'âlâ anı dahi rahmetlü kullarından eyleye... Ancak bu sefer-i mihnet-eserde çekilen âlâm ve şedâyid tahrîr ve ta'bîr olunmak mertebesinden efzûndur. Azîmetde Göle'den Varat'a üç günde varmış idik, bu kerre on iki günde hezâr mihnetle geldik bir konakda ya'ni bir batakdan soğuktan açlıktan maraz-ı zahîrden niçe yüz âdem sâlik-i râh-ı adem olur idi, çün Göle sahrasına nüzûl olundu.

...(s. 220) Göle sahrasına konduğumuz gün İskender Paşa merhûm ol zamânda merhûm Tiryaki Hasan Paşa'nın kethudası idi. Yirmi kadar salt ve sebûkbâr levendlerle birer esb-i rehvara süvâr olup feryâdcılığa geldiler ve küffâr Budun muhâsarasına gelürken Pespirim ve Palota ve Tata kal'alarına zafer buldukların feryâdlarına munzam edüp imdâda be-gayet ikdâm etdiler ve ertesi mîr-i merhûmu hezâr mevâ'id-i urkubiyye ile döndürdüler Bu hakîr-i pür-taksîrin kayınbabası ve hemşehrîsi olmağla doğru çadırımıza gelmiş idi. Bizim dahi zâd u zevâde kısmından üç dört çeyrek Engüriyye basdırması ve bir mikdâr pirincimiz var dahi diyâra dişe dokunur bir şey yok, nihâyet köleyi altı altun [ile] ekmek için göndermişdim. Altı tane ev somunu getürdüler, ol kadar mesrûr olduk güyâ ki bir define bulduk, eğer kendümüz eğer müsâfirlerimiz anınla hallendik, çünki Sonlok'a geldik kuvvet-i cân olacak nânı yine öylece aldık ve ol menzil-

de zahîre gemileri hâzırdır deyü asker halkı tesliye olunurken ve cümle asker açlıktan cana yetmişlerken ne gemilerden eser bulundu ve ne haber alındı. Budun'a gidilmek efsânesi dahi asker lisânında bir bahâne olmağla aç ve taksîr ne gitmek mümkün ne tevakkuf kabil. Hemân yeniçeri ve sâ'ir askerin kiminin elinde birer pare hatab kiminin birer pare kesek kimin dahi lâşe pûşîde çulanları ellerine almışlar, serdâr-ı bâ-vakarın otağına yürüdüler, kendüsü gafil değil imiş, çün yürüyüşlerin gördü tedârükleri ne idüğün bildi, hemân bir ata süvâr olup firâr etdi. Otakların yıkdılar, kilârın matbahın yağma etdiler, andan defterdar Ekmekçizâde çadırın yıkıp mâ-melekin garet etdiler, hattâ Ekmekçizâde *bu kerre defterdarlık arzın tekmîl ettik demiş* dediler. Sonra ağaları zâbitleri gelüp hezâr minnet ve recâ ile tebs etdiler ve Budun'a gitmekten feragat olunup tuğların Segedin yoluna gönderdiler. Vakt-i guruba değin serdar çadırlar etrâfın duvar etdi. Otağına girmekte halkdan âr etdi. İki üç âdem ile gezerken merhûm efendimizin çadırları kurbüne geldi. *Da'vete âdem gönderdin* deyü sevk ettiler, *ammâ merhûm şehir oğlanıdır renk alur ve bu bize belâlar mübârek demek olur, ancak* deyüp âdem göndermedi. Sonra kendisü geldi, *vah kolum, vah belim* deyü biraz feryâd ve zârî kıldı, meğer firâr ederken akabinde bir iki incik kemiği büyük çulanların kimisi koluna, kimisi sırtına urmuşlar ve gerçekten mecrûh etmişler. Bundan sonra Budun'u cenâb-ı Râbbi'l-âlemine ısmarladık ve Segedin'e doğru revâne olduk".

IV

Mehmed b.Mehmed, *Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr*, s. 194-199.

"...Sene-i mezbûre Zilka'desinin on dördünde yevmi'l-hamîsde serdâr otağına nüzûl kıldı ve Tatar Hân Gazi Giray sefere geleceği mukarrer olmağla zahîre tedârüğü için yol üzerinde olan Tuna yalılarında olan kudâta müte'addid ahkâm-ı şerîfe ve maslahat-güzar

çavuşlar gidip ve cümle ehl-i vukuf ve ekâbir ve a'yân ittifâkıyla sefer Erdel-i pür-hiyel vilâyetine olmak evlâ görölmeğle sene-i mezbûre zîlhiccesinin on dokuzu yevmi'l-hamîsde Belgrad'dan aşağı Taşburun nâm mahalle nehr-i Tuna üzre cısr binâsına mübâşeret olunup on günde tamâm olup mâh-ı mezbûrun yirmi sekizinde bin sekiz yüz elli zirâ' memdûd cısrden geçilüp Erdel semtine azîmet olunup ve ol günde Gazi Giray Hân'dan âdemler gelüp Ruscuk'a geldiğın i'lâm kıldı. Sene seb'a ve elf muharreminin sekizinde Diyarbekir beylerbeyisi Murad Paşa geldi ve yevm-i mezbûrda Budun'dan feryâdcılar gelüp Papa kal'asına küffâr geldiğın i'lâm kılmış ve der-akab İstolni Belgrad'dan dahi feryâdcılar gelip Palota'nın muhâsara kılındığın ve kendi üzerlerine dahi ziyade hücûmları olduğın bildirmişler.

Mâh-ı mezbûrun on dördünde Rumeli beylerbeyisi Veli Paşa bi-emrillahi te'âlâ vefât edüp yeri Anadolu eyâletiyile vezîr olan Mehemed Paşa'ya verdiler. Mâh-ı mezbûrun on altısında Semendire askeri Budun muhâfazasına irsâl olunup Hân'ın yakın yere geldüğü haberi gelüp asker-i İslâm karşı çıkup mâh-ı mezbûrun yirmi altısında üç yüz bin Tatar askeriyle gelüp askerin bir tarafına kondu. Andan ziyâfet ve hal'-ı fâhire ve cânib-i pâdişâhîden in'âm ve ihsân ve iltifât-ı bî-pâyânlar olundu ve mâh-ı mezbûrun yirmi dördünde tekrâr serdâr cümle beylerbeyiler ve yeniçeri ağası ve bölük ağalarıyla gelüp Hân hazretlerine musâfaha kıldılar ve serdâr cânib-i pâdişâhîden gelen emr-i şerîfi çıkarup re'isülküttâbın eline verüp ol dahi âdâb birle ayağ üzre kalkup kırâ'ete şürû' kıldıkda Hân hazreti ve serdâr ve sâ'ir beylerbeyiler bir uğurdan ayağ üzre kalkup el kavuşdurup âdâb-la yerlü yerinde durup sa'âdetle pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin emr-i şerîfleri tamâm âhırına değin kırâ'et olunca durdular, çünkü tamâm okundu, devâm-ı devlet-i pâdişâhiye du'â vü senâlar kılınup andan serhad ihtiyârlarından ve ehl-i vukuf olanlardan su'âl olunup müşâvere kılındı. Cümlelerin ittifâkıyla eyittiler: *şâh-râh-ı Varad'dan gayri asker-i İslâm duhûl edecek yol yokdur* deyü haber verdiler, zikr olunan teveccüh muvaccah görölüp asâkir-i

nusret-me'sere bu minvâl üzre tenbîh olunup kalkulup Beçkerek'e, ba'dehu sene-i mezbûre saferinin altısında Çanad kurbüne konuldukda Erdel-oğlu'ndan elçi gelüp Hân'dan şefâ'at ricâ eylemiş ki, sa'âdetlü pâdişâhla mâbeynlerin ıslâh edivere, ol gece Çanad kal'asında olan keferi firâr etmekle asker ardlarından yetişüp ekserin katl ve esîr ettiler ve bu mahalde azîm yağmurlar yağıp muzâyaka-i azîm oldu. Mâh-ı mezbûrun dokuzunda Erzurum beylerbeyisi Mustafa Paşa taht-ı hükûmetinde olan askerle gelüp orduya mülhak oldular ve mâh-ı mezbûrun on birinde asâkir-i zafer-me'ser Muroş suyundan hezhar meşakkatle geçüp ba'dehu küffârla Muroş suyu bir kaç konak gidildikten sonra Ordubek nâm palanka kurbünde köprübaşında konuldu. Ol makule Göle askeri gelüp serdâr ve asker karşı vardılar. Mâh-ı mezbûrun yirmi dördünde ve yirmi beşinde bataklar ve sular ve ormanlardan azîm elem ve ıztırlar çekilüp geçildikten sonra Varad sahrasına konuldu. Ol mahalde Van beylerbeyisi Yusuf Paşa askere lâhik oldu.

El-kıssa: Çanad sahrasından geçildikten sonra serhaddi küffâra varıldı. Tatar Hân hazretleri memâlik-i a'dâyı yaka yaka tarîk-ı âhardan serdâr ise asker-i encüm-şümârla ve yeniçeriler toparla râh-ı râstdan varup ahsan-ı husûn-ı kiral-ı Erdel olan mezkûr Varad kal'ası kurbünde mülâkatları müyesser oldu. Vaktâ ki iki serdâr iki taraftan gûzar kıldılar, mâh-ı mezbûrun yirmi dokuzunda cümle bir yere cem' olup ma'iyyetle konuldu, zikr olan kal'a-i Varad Erdel ile Nemçe memleketleri mâbeynlerinde vâki' etrâfı varoşlu niçe zamândan berü dest-i ta'arruzdan masûn olmağla cevânibi ziyade ma'mûr ve şenlikli bir hisâr-ı üstvâr idi. Kal'a ve nevâhisi Nemçe kiralı tarafından zabt u tasarruf olunup Nemçe kiralı, Macar tâ'ifesi müstakil kal'a ve âb-ı rûyı olup üzerine Âl-i Osmân askeri gelmek ihtimâli vardır, ihtiyâten hıfzı ile kendimiz takayyüd kılmak lâzım ve mühimdir deyü bundan akdem kal'a-i mezbûreye bir kaç bin Nemçe askerin koyup ba'dehu tamâm tasallut etmekle bir kaç seneden berü kal'a-i mezbûre Nemçe keferesinin zabtında idi, asker-i İslâm vusûlünden mukaddem Tatar askeri varoşa varup

kal'ada ve dahi varoşda mevcûd olan keferenin cumhuriyle bir gün bir gece elleşüp âkıbet asker-i Tatar etrâfından âteş verüp yıkup ikdâm-ı tâm ve sa'ya ihtimâm etmekle küffâr nâçâr olup ehl ü ıyâllerin alup koçulara yükledip taraf-ı âhardan tark-i diyâr ihtiyâr etdiler. Lâkin çend Tatar ve asker-i müslimîn melâinleri ardlarınca ılgar kılup yetişüp ricâlin kılıçdan geçürüp ehl ü ıyâllerin esîr etdiler. Bundan sonra serdârla Hân hazreti bir yere gelüp serhadd-i İslâmın ukelâ ve ehl-i vukufı cem' olup: *düşman-ı dînden ne vechile intikam alınmak gerekdir, tahrîb-i memâlik edip garet ve hasâret mi edelim yoksa feth-i kal'a ile mukayyed mi olalım* deyü müşâvere olundukda cümleten eyittiler ki, *garet-i memleket ve yağma ve hasâret-i emvâl-i ra'ıyyet-i a'dâ-yı dîne bâ'is-i miknet ve sebeb-i za'f u zilletdir, ammâ memâlik-i mahrûseye karîb ve müstahkem kal'a ki kilid-i memâlik-i Erdel ve Nemçe'dir, feth ü teshîrine sa'y olunmayup geçüp gitmek âkıl işi ve hurd-mend revîşi değildir, husûsân Erdel memleketinin şâh-râhı ve asâkir-i zafer me'serin ubûr ve güzergâhı olan derbend ağzında vâki' olmuştur. Bu kadar bin cengî melâ'in var iken hâlî üzre konulup gidülürse ba'dehu mahall-i mezbûrdan ubûr eden leşker-i İslâma zarar erişdirmekden hâlî olmadıkları günden ayândır dediler. Münâsib olan bu kal'ayı alıp ve muhâsara üzre iken cevânibin Hân hazretleri garet etmektir dediler. Fî'l-hakîka ma'kul görüldü.*

Târîh-i mezbûrun rebülevveli guresinde yevm-i cum'ada meterisler kurulup döğülmeğe başlandı. Leyl ü nehâr cengden hâlî olunmadı, ammâ kesret-i bârândan müzâyaka çekildi, muhâsaradan yedi gün geçtikçe Budun beylerbeyisinin kethudası feryâdcılık tarîkıyla gelüp küffâr Budun kal'asın muhâsara kıldığını haber verdi. Bundan evvel hod her gün feryâdcılar gelürdü, *kâfir taburu Yanık'a andan Vaç'a andan Eski Budun'a, andan kal'a-i Budun'u muhâsara edecekleri mukarrerdir* deyü haberler gelürdü ve *bu gelen düşman sâ'ir zamana kıyâs olunmaya, ağır düşmandır, bir kaç beylerbeyi ve bir kaç bin askerle def' olunmaz, şöyle ma'lûm ola deyü bi'z-zât serdâr gelmeyince def'i mümkün değildir* deyü niçe gün i'lâm ve

feryâd olunmuş idi. Bunun bâ'is ve sebebi bu idi kim birâder-i kiral ve serasker-i delhalet misâl olan Maksimilyan nâm kâfir-i bed fi'âl çünkim guzât-ı İslâmın Erdel vilâyetine azîmeti mukarrer olduğun işitti, yanında olan asker-i küffârla Erdel-oğlu imdâdna erişmeği mukarrer kıldı. Lâkin andan ol asâkir-i İslâm erişüp Varad kal'asın muhâsara etdiklerinden gayrı leşker-i Tatar akına ılgar kılıp Erdel'in kurâ ve kasabâtın garet ve re'âyâsını târumâr ve esîr edip Erdel-oğlu tevâbî'yle sa'b yerlere firâr ve muzik mahallere tahassun ihtiyâr etdiğin haber alup imdâda kadir olmaduğundan varup kal'a-i Budun'u muhâsara etmişdi ki serdârın canı başı kayusu ola. Varad kal'asın bırağup kendi hisârları halâsına mukayyed olalar bu fikir ile Budun'u muhâsara kılmışidi ve sene-i mâziyede imdâdlarına gelen Frenk tâ'ifesinden beş bin nefer Palon askerinden gayrı sene-i mezbûrede dahi on iki bin tüfenk endâz Palon askeriyle kiral-ı bed-fi'âlin diğer karındaşı Matyaş Herseg nâm bî-dîn dahi Nemçe ve Alan ve Macar ve sâ'ir küffârdan altmış bin piyâde ve süvâr ehl-i nârla gelüp tahmînen seksen bin melâ'inler Yanık kal'ası kurbünde törvin ve cem'iyet edip *çünkü asâkir-i islâm bu kadar sular ve bataklar geçüp vilâyet-i Erdel'e gitdiler, katı hilâf semte düşdüler. Budun tarafı hâlî kaldı ve uzak yerden gelüp imdâdlarına erişmezler, fırsat zamânıdır* deyü azîm toparlar getirüp ekseri piyâde idi. Gemilere koyup Tuna ile getürmüşlerdi ve atlusu evvel gelüp Budun'un varoşun muhâsara etmişlerdi, tarafeynden bir niçe gün ceng olup ve toparlar gemilerle gelüp top darbıyla varoşun ba'zı yerlerin hâke beraber edüp ve Tuna yüzünden toparlarla döğüp çok yerin yıkıp ve içinde âdem dahi az idi. Cenge kadir âdem olmamağla yedinci gün vakt-i seherden guruba değin hadden bîrûn ceng olup...

...Varad tarafına serdâra feryâdcılar gönderüp *şöyle kim ılgarile erişmezsen kal'a-i Budun elden gider zira ki gelen küffârın hadd ü hasrı yokdur* dediler, serdârın ma'lûmu oldukda ne tedbîr edeceğin bilmedi, zira ki asker-i Tatar ve cünûd-ı İslâm cerrâd-ı ılgar edüp garete gitmişler idi. Anları küffâr memleketinde bırağup gidemedi, asker gelüp bir yere cem' olunca eğlenmek iktizâ kıldı. Ba'dehu kalkup

Hân'la müşâvere edüp hân hazretlerinin yarar ve mu'teber âdemlerinden Şahbâz Mirza nâm dilâveri yedi bin Tatar askeriyle anın ardınca Sofu Sinan Paşa'yı ve anın ardınca Eğre beylerbeyisi Bekdaş Paşa'yı Eğre askeriyle ve anın ardınca (...) nâm iki sultanı yirmi bin Tatar ile gönderdiler, yine bir feryâdcı dahi gelüp Hân'ın kardeşi kağılgay Selâmet Giray Sultan ile evvel be-evvel akından gelüp erişen leşker-i Tatar'dan yirmi bin tuvânâ ve ceng azmâ Tatar dahi irsâl olundu. Bu taraftan varoş cenginde....

...Bu eyyâmda kal'a-i Varad döğölüp fethine bezl-i makdûr ve sarf olunurdu, sene seb'a ve elf rebîülevvelinin on birinde yürüyüş olunur, serdâr ve Hân meterise varup ol mahalde iki lağıma âteş verilüp muradca işlemeyüp gerüye depmeğin yürüyüş olmadı ve mâh-ı mezbûrun on altısında Rumeli kolundan lağıma âteş verilüp gedik açılmağla asker yürüyüş kılup asker azîm ceng ve ikdâm kıldılar, Hân-ı zîşânın bî'z-zât kendü İslâm askerine karagol olup cevânib-i erbi'adan cüst u cû kılup ve kal'a tarafın gözedüp azîm takayyüd ve hizmetler eyledi ve yevm-i mezbûrda mârû'z-zikr Dev Süleyman Paşa kendüye koşulan askerile Budun'a gitdi. Mâh-ı mezbûrun on dokuzunda serdâr hazretlerinin kendi kolundan lağım atılup gedik açılmağla der-akab yürüyüş olup lâkin melâ'inler duvarın öte yüzüne çitten bir duvar dahi etmeğle dâhil-i kal'a olunmadı, ammâ çok la'în mürd oldular ve yevm-i mezbûrda Kalender Ağa nâm bir ağa feryâdcı gelüp mukaddemâ alınan varoş haberin ve şehid olanların haberin bildirdi ve hâlâ kal'ayı dört taraftan muhâsara kıldıkların i'lâm kıldı. Mâh-ı mezbûrun yirmi üçünde bütün gece yağmur yağup meterisler ve sıçan yolları ve hisâr içi su ile memlû olup selden bir mertebe muzâyaka cekildi ki, kabil-i ta'bîr değildir, ammâ balçıkdan kal'aya dühûl müyesser olmadı. Mâh-ı mezbûrun yirmi yedisinde muhkem yağmur yağup meterisler deryâya dönmüşken yine serdâr dikkatiyle ceng olup mâh-ı mezbûrun yirmi dokuzunda İsmâ'il Ağa Tımışvar askeriyle yol üzerinde köprü binâsına fermân olunmağla ordudan ayrılup ve mâh-ı mezbûrun selhinde Bekdaş Paşa Peşte'ye varup sâlimen dâhil olduğı haberi geldi.

Sene-i mezbûre rebûlâhırının ikisinde rûz-ı kasım vâkî' olup iki lağım dahi tedârük olunup cümleten asker ve serdâr cenge hâzır olmuşken irâdetullah olmamağla iki lağım dahi taşra depüp bu kadar sa'y hebâ olup bu eyyâmda kış dahi basup kırk gün bu kadar ale't-tavâlî yağmur yağup asâkir-i islâm otuz gün bu kadar ihtimâm kıldılar, müyesser olmadı. Bu eyyâmda Budun'dan yine feryâdcılar gelüp eğer bir kaç gün içinde Hân-ı zîşân ile serdâr hazretleri yetişmezlerse kal'a-i Budun gibi bir kal'a elden gittüğünden gayrı ehl-i İslâmın huzûr-ı Hak'da cevâbın kim verür deyü i'lâm ve imdâd taleb olunmağla ve kal'a-i mezbûrenin iç yanında mal'inler çitten bir duvar dahi yapmağla kal'a alunduğu takdîrce niçe günler dahi anâ olmağla zamân mürûr lâzım gelmeğin ve Budun'a imdâda yetişmek vâcib olmağın bî'z-zât serdâr ve Hân-ı zîşân mâh-ı mezbûrun üçünde kal'a döğmekden ferâgat edüp hemân ol gece meterislerden toplar çıkarılıp şâhrâha îsâl olundu. Ertesi Budun tarafına göçüldü ve her menzile varılınca bataklar ve sulardan topları geçürünce çekdikleri meşakkatler yazılsa beş cilde sığmaz. Mâh-ı mezbûrun on dördünde Göle sahrâsına konuldu ve mâh-ı mezbûrun yirmisinde Sonlok mukabelesinde nehr-i Tissa kenârına ki konuldu, Eğre beylerbeyisi Bekdaş Paşa gelüp haber getürdü ki Budun kal'asın muhâsara kılan küffâr serdâr-ı zîşân ve Tatar Hân hazretleri Varad kal'asın muhâsaradan ferâgat kılup istihlâs-ı Budun için ılgar ile üzerlerine geldiklerin haber aldıkda havflarından firâr edüp hâib ve hâsırın gitdikleri haberin getürdü. Mâh-ı mezbûrun yirmi birinde Segedin kurbüne konuldu. Ol gece ayaz ve don olmağla asker ziyade muzâyaka çekdiler, bir gün ikamet olunup Eğre ve Budun ve sâ'ir kılâ'-ı serhaddin ahvâlleri görölüp her birine hazîne ve asâkir ve zahîre tedârük olunup andan emr-i pâdişâhî üzre Hân Tuna yalısında Sonbor kışlasına azîmet kılup serdârla asâkir cumâdelûlânın beşinde Varad'ın kurbünde nehr-i Tuna üzre kurulan cisrden geçilüp mâh-ı mezbûrun dokuzunda Belgrad sahrâsına konulup, askere icâzet verilüp kendü kışla tedârükünde olup vâkî' hâlî i'lâm kıldı".

UZUN SAVAŞLAR'IN BAŞLAMASI (1592-1606) VE ZİTVATOROK ANTLAŞMASI*

Dönemin Çağdaş Osmanlı Kaynaklarının Değerlendirilmesi

1 6. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ DEVASA OSMANLI İMPARATORLUĞU İÇİN DAHA önce böyle bir boyutta hiç yaşanmayan dış ve iç gelişmelere sahne oldu. 1578'de Safevilerle başlayan yıpratıcı savaş yılları sonunda imzalanan 1590 Ferhatpaşa Antlaşması'nın daha mürekkebi bile kurumadan Batıda yeni bir mücadele alanı daha açıldı. 1591'de Bosna hududundaki karşılıklı çatışmalarla parlayan kıvılcımlar, iki sene sonra alevlenerek Habsburglarla resmî bir genel savaşa dönüştü ve bu sürerken de bir taraftan içeride geniş çaplı isyanlar patlak verdi, diğer taraftan doğuda 1603'te Safevilerle yeniden harbe girildi. Habsburglarla baş gösteren zorlu mücadelenin son safhalarında Osmanlı İmparatorluğu Celâlîlerle yapılan mücadele de hesaba katılırsa, üç cepheli bir savaş veriyordu ve durum imparatorluğun sadece askeri tarihinde değil iç dinamiklerinde de daha önce hiç rastlanmayan yeni gelişmeleri beraberinde getirdi. İmparatorluğun iç bünyesinde ve kurumlarında önemli değişimlerin yaşanmasına vesile olduğu gibi entelektüel kesimde Osmanlı idaresinin sorgulandığı yeni bir süreci de başlattı.

* "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX, İstanbul 2007, s. 87-97.

Bütün bu üç yönlü savaş ortamı içerisinde bilhassa batı cephesindeki gelişmeler, iki buçuk asırdan bu yana hedefini Balkanlar ve Orta Avrupa'ya yöneltmiş olan İmparatorluğun bundan sonraki geleceğinin mahiyetini de belirledi. Avrupa tarihinde Uzun Türk Savaşları yahut Onbeş Yıl Savaşları denilen bu yıpratıcı mücadele, neredeyse her sene tekrarlanan askeri seferler, kanlı çarpışmalar ve kuşatmalarla sürerken Osmanlı gücünün niteliği hakkında Batı'da yeni kanaatlerin oluşmasına yol açacak yeni bilgi birikimini sağladı.¹ Osmanlı tarafında ise Batı'daki yeni askeri teknik ve yapısının şaşırtıcı değişiminin fark edilmesine vesile oldu.²

Böylesine önemli sonuçları olan söz konusu Uzun Savaşlar'ın dönemin Osmanlı kaynaklarındaki algılanışı işte bu yönler dolayısıyla ayrıca önem kazanır. Savaşın çağdaş müverrihlerin kalemiyle anlatımı, doğrudan savaş tarihi silsilesi içinde iç yansımalar itibarıyla da mühimdir ve onların bakış açıları, genel olarak Osmanlı entelektüel dünyasındaki düşünüş ve algılayışı da ortaya koymak bakımından dikkat çekici ipuçları sağlar. Burada doğrudan bu döneme şahit olmuş tarihçilerin kalemiyle şekillenen söz konusu algılayış şekillerinin mahiyeti üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken iki örnek olay silsilesi ele alınacaktır: Savaşın nasıl başladığı hakkındaki görüşler ve Zitvatorok Antlaşması ile ilgili bilgiler.

¹ Savaşlar ile ilgili genel bilgiler için bk. Zinkeisen, *GOR*, III (Gotha 1855), 566-622; A. Löebl, *Zur Geschichte des Türkenkrieges von 1593-1606*, I-II (Prague 1899-1904); Detaylı son bir çalışma: J. P. Niederkorn, *Die europäische Mächte und der Lange Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II, 1593-1606*, Wien 1993; F. M. Emecen, "Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XV (1997), 265-303.

² Mesela silah teknolojisi ile ilgili olarak Osmanlı tarafının durumu hakkında dönemin yazarlarından Akhisari'nin yazdıkları dikkat çekicidir: "Usûlü'l-hikem fî Nizâmî'l-âlem", nşr. M. İpşirli, *Târih Enstitüsü Dergisi*, X-XI (1981), 239-278. Ayrıca H. İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), 283-337.

Bu iki olayın nakil ve algılayışını döneme şahit olmuş Gelibolulu Mustafa Âli, Selânikî, Mustafa Safî, Cafer İyanî, Hasan Beyzâde, Mehmed b. Mehmed, Topçular Kâtibi Abdulkadir ve Peçuylu İbrahim Efendiler tarafından kaleme alınan ve muhteviyatları daha sonraki tarihçilere tesir eden ve bilgileri tekrarlanan kronikler temelinde inceleme-ye çalışacağız. Bunlardan ilk ikisi savaşın nasıl sonuçlandığını muhtemelen görmeksizin vefat etmişlerdir. Diğerleri ise sadece mücadelenin sonucundan değil sonraki gelişmelerden de haberdardılar.

Uzun Savaş'ın Başlaması

Bütün zikredilen bu kaynaklarda savaşın başlama sebebi, Bosna sınırında Beylerbeyi Hasan Paşa'nın faaliyetleri ve Hırvat güçlerinin mukabil saldırıları sonucu meydana gelen mücadelelere bağlanır. Gelişmeler bu temelde ele alınır, ancak anlatım ve bakış açılarındaki farklılıklar dikkati çeker. Öncelikle Osmanlı sarayı, idari kurumları ve sosyal yapısı hakkında acı tenkitleriyle de dikkati çeken iki tarihçiden biri olan Selânikî (v. 1600 ?), Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın sınırdaki fütuhâtından övgüyle söz ederek, bu şekilde "Beç vilayetine doğru yol açılacağı ve Budin'den dolaşmaya ihtiyaç kalmayacağını" söylerken aradaki sulhun bozulma keyfiyetini hiç göz önüne almamıştır ve sanki zaten her iki ülke arasında savaş hâli devam ediyormuş gibi bir anlatımı benimsemiştir.³ Hemen ardından da bazı ileri görüşlü kişilerin Habsburglarla arada olan sulhun bozulmasına vesile olacağı endişesi içinde olduklarına yorumsuz şekilde temas etmiştir.⁴ Üstelik Göle sancakbeyinin Eğri Kalesi üstüne akın yapıp pek çok esir aldığına ve bu sebeple herkesin sefer için tedarik görmesi gerektiğine işaret etmiş; Alman elçisinin barışın bozulması sebebiyle bundan sonra hediye vermeyeceklerini ve bunun sebebini buna yol açan beylerbeyilere sormaları gerekti-

³ *Târih-i Selânikî, (971-1003/1563-1595)*, haz. M. İpşirli, I, (Ankara 1999), 285-286.

⁴ *Târih*, I, 288.

ğini bildirdiğini yazmıştır.⁵ Bu konu ile ilgili yorumunda ise, Sigetvar Seferi'nden sonra Sokollu Mehmed Paşa'nın da vasıtasıyla sınır hattında asayişin sağlandığı, fakat şimdiki hâlde idarecilerin ehliyetsiz kimseler olduğu, bu yüzden türlü olumsuzlukların meydana geldiği tenkidinde bulunmuştur. Ardından Hasan Paşa'nın Siska'da yenilgisi ve hayatını kaybetmesi olayını vererek Sinan Paşa'nın Macar Seferi'ne çıkışını rutin ifadelerle anlatmıştır.⁶ Bu bilgiler Selânikî'nin aradaki sulhun varlığını hiç nazarı itibara almaksızın yeni bir mücadele kapısının aralanmasını benimser bir tavır sergilediğini, bu şekilde sarayda oluşan havayı yansıtmakla birlikte hadisenin gerçek detaylarına vakıf olmadığını da göstermektedir. Fakat çağdaşı olan diğer tarihçi Âli (v.1600), onunla aynı fikirde değildir.

Âli esas itibarıyla seferi açan Veziriazam Sinan Paşa'nın muhalifi olarak bütün kurgusunu bu çerçeve içine adeta hapsedmiştir. Bunun dışında sulhun bozulması ile ilgili yaklaşımında son derece isabetli görüşler ileri sürer. Ona göre bu her iki taraf için de istenmeyen bir durumdur. Eskiden beri serhat ahvalinde gizli ve gayri resmî çatışma hâlinin varlığı bilinen bir durumdur. Her iki taraf da bunun farkındadır, ancak bunu büyütüp bir mesele hâline getirmez. Karşılıklı tecavüzler şikayet konusu olduğunda ise sınırları koruma bahanesi ileri sürülür ve böylece resmî bir çatışma veya savaşa yol açılmaz. Bu "sınırlı mücadele" [Klein-krieg] eğer doğrudan resmî unvanlı idarecilerce aleni şekle dönüştürülürse, o vakit derhâl merkezî idare devreye girer ve o görevlileri azledip başkalarını buraya atar. Yani Âli'ye göre genel savaş hâli her iki tarafın "mücadeleyi başlatma" azmi ve isteğiyle doğru orantılıdır. Bir tarafın sulhu bozabilmesi için bütün barış yollarının kapanması gerekir. Nitekim buradaki savaşın başlaması taraflardan birinin istekliliği ile ilgilidir. Ona göre Hasan Paşa'nın faaliyetleri bu bakımdan belirleyici olmuştur ve her şeyden önemlisi Osmanlı merkezî idaresi, onun hakkındaki türlü şikayetlere rağmen Hasan Paşa'yı görevden almamış, zımnen savaş başlatan taraf durumuna düşmüş-

⁵ *Târih*, I, 290.

⁶ *Târih*, I, 324-27.

tür. Nitekim Hasan Paşa'nın Siska'da mağlubiyeti ve ölümü üzerine Sinan Paşa bu olayı kendi şahsi ihtirasları için kullanmıştır. Kısaca Âli bu gereksiz savaşın başlamasında ki kabahati Sinan Paşa'ya yüklemiş ve bütün faturayı ona çıkarmıştır. Bununla birlikte ilginç olan yön, savaşın gidişinde Osmanlı tarafının büyük zorluklar yaşayacağını fark etmesi, karşı tarafın gücünün bilincinde olmasıdır.⁷ Hatta bunu oldukça mübalağalı bir dille anlatır. Ona göre güya esaretten kurtulan Murad Çavuş, Habsburgların adil hükümdarlar oldukları, halkına adaletle davrandıkları, zahirelerinin fazla olduğu, hazinelerinin bol, askerinin sayısız ve üstün teçhizatlı bulunduğu haberini getirmiştir.⁸ Açıkça Osmanlı entelektüel kesimlerinin çok büyük önem verdiği "adalet" temasını maksatlı olarak ön plana çıkardığı anlaşılan Âli, kendi memleketindeki olumsuzlukları tenkit için Habsburg idaresini idealleştirmektedir⁹ ve bu yönüyle bir bakıma tıpkı 16. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen Batılı seyyah ve elçilerin halet-i ruhiyesini tekrarlamaktadır.¹⁰

⁷ *Künhü'l-ahbâr*, nşr. F. Çerçi, III (Kayseri 2000), 570-579. Tarihçi burada Sinan Paşa'nın yaşlılığını ileri sürenleri dinlemediğini, oğlunu Rumeli Beylerbeyliği'ne getirdiğini, sınır boyuna vardığında krala ağır bir mektup yazdığını ve onu diri yakalayıp gözlerini oyacağını, burnunu, kulağını keseceğini, vaktine hazır olması gerektiğini bildirdiğini, bu durumun karşı tarafta büyük bir dayanışmaya yol açıp muhalifler de dâhil herkesin kralın bayrağı altında toplanmasına vesile olduğunu, müttefik güçlerinin silahlarının ve tüfeklerinin çok iyi olup iyi savaşçılara sahip bulunduğunu yazar. Ayrıca Sinan Paşa'ya kralın verdiği cevabı da kaydeder. Bu şüphesiz uydurma bir bilgiye dayanır, fakat Âli bu vesile ile Sinan Paşa'yı aşağılamış olur. Burada kral ona yaşlı, akı baliğ olmaktan çıkmış biri diye hitap etmiştir, kalabalık askerinden söz ederek asıl kendisinin korkması gerektiğini, kendisinin padişahla bir meselesi olmadığını, fakat ona (Sinan Paşa) haddini bildireceğini, kendisi için yazdıklarını aynen ona uygulayacağını yazmıştır. *Künhü'l-ahbâr*, III, 591-593.

⁸ Beç Kralı'nın adaletine bir örnek veren müellif, haksız yere bir köylü kadından tavuk alıp parasını vermeyen ve onu kötü niyetle çadırına davet eden bir kumandanın nasıl cezalandırdığını anlatır (III, 592).

¹⁰ Burada Elçi Busbecque'in Osmanlılarla ilgili yazdıkları hemen hatırlanabilir.

Aynı yıllarda Alman elçisi Hans Ungnad da Osmanlı divan sistemini övüyor, kendi meclisleri ile karşılaştırıyordu.¹¹

Savaşın başlama sebebini Sinan Paşa'ya yükleyenler arasında Peçuylu İbrahim de vardır. Peçuylu da tıpkı Âli gibi belki de ondan mülhem olarak Bosna valisi Hasan Paşa'nın –sınır hattında hangi düşüncelerle hareket ettiğine bakmayarak– rolüne temas eder.¹² Fakat seferin açılması Sinan Paşa'nın bu olayı kullanmak istemesinden dolayı gerçekleşmiştir. Zira Sinan Paşa amansız rakibi Ferhad Paşa'nın doğuda kazandığı başarıları batıda bizzat tekrarlayarak, ondan daha büyük şöhret sahibi olmak istemiştir.¹³ Çünkü batıda kazanılacak başarı "gaza ve cihat" faktörlerinin de etkisiyle ona büyük prestij kazandıracaktır. İstanbul'da padişah katında yapılan savaş kararı ile ilgili toplantıda Sinan Paşa intikam alınması gerektiği üzerinde dururken Hoca Sadedin Efendi, Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed, İran seferlerinde askerin çektiği sıkıntıları belirterek böyle bir sefere karşı çıkıp, bu hadisenin "suhuletle" halledilebileceğini bildirmişler, fakat Sinan Paşa'yı kararından vazgeçirememişlerdir.¹⁴ Peçuylu savaşı bütünüyle yaşamış ve sonraki gelişmelere de şahit olmuş bir tarihçi olarak bu gereksiz savaşın bütün suçunun Sinan Paşa'da olduğunu vurgulamış, Macaristan'daki faaliyetlerinin yerli halkın Osmanlı idaresinden soğumasına ve önemli bir kısmının da "haydut" olup karşı tarafa katılmasına yol açtığını belirtmiştir. Şüphesiz Peçuylu'nun da Sinan Paşa'nın muhalifi olan efendisi Lala Mehmed Paşa'nın hizmetinde

¹¹ Ayrıca örnekler için bk. Karl Vocelka, "Avusturya-Osmanlı Çekişmesinin Dahili Etkileri", *Tarih Dergisi*, XXXI (1978), 23.

¹² *Târih*, II, 124, 127-130.

¹³ *Târih*, II, 132-133.

¹⁴ Peçuylu bu toplantı sırasında, kaleme aldığı Osmanlı Tarihini Acem ülkesinin ele geçirildiği, Beç Kralı'nın iki yıllık haracının geldiği gibi iyi haberlerle bitirmek istediğini söyleyen Hoca Sadedin Efendi'ye Sinan Paşa'nın, "...yok efendi, öyle yazma el'an inşallahu te'âlâ böyle yazasın ki, sa'adetlü padişahın bir ednâ kulu Acem diyârında bu kadar fütûhattan sonra oğlunu aldı getirdi [rehin alınan şahıs Şah Abbas'ın kardeşinin oğlu Haydar Mirza'dır], bir kulu dahi Beç Kralı üzerine varıp memleketi garet ve hasareten sonra kralı ...eli bağlı Âsitâne-i padişahiye gönderdi yazasın..." dediğini belirtir (*Târih*, II, 133).

bulunması dolayısıyla bütün hadisata bu gözle bakmakta olduğu unutulmamalıdır. Ancak onun belirttiği dikkatlerden kaçan önemli bir unsur ise, uzun yıllar doğuda savaşıldığı için “ganimet”ten yoksun kalan kesimlerin şimdi batıdaki bu yeni sefere karşı duydukları iştiahtır. Ganimet için gelen asker sayısı çok fazladır ve bütün Macar sınırları kalabalık askerlerle adeta dolmuştur. Bu durumun tabii bir neticesi ise yağma ve tahribata maruz kalan yerli halk ile olan ilişkilerin kopmasıdır.¹⁵

Söz konusu noktada belki de en ayrıntılı bilgiyi Cafer İyanî verir. Ona göre 1585 (993) senesine kadar Budin’e tabi sınır sancaklarındaki (Peçuy/Pécs, Sigetvar, Mohaç/Mohács, Seksar/Szekszárd) ahali, rahatça hareket etmekte ve bunlara karşı hiçbir baskı olmaz iken bu son tarihte Budin valilerinin mezalimi sebebiyle dağılıp Avusturyalılara sığınmak zorunda kalmışlardır. Sınır ahali uzun zamandır Osmanlıların adil idaresinde rahatça yaşarlarken, artık buna imkân kalmamıştır. Onların Osmanlı idarecilerince fazla vergi talep edildiği yolundaki şikayetleri olduğunu duyan İmparator II. Rudolf, bundan yararlanarak sınırdaki Vespem (Veszprém), Palota, Yanık Kale (Győr, Raab), Tata gibi kalelerdeki adamlarına haber gönderip bu gibi gerekçelerle bulundukları yerleri terk edenlere, “haydut/hayduk” (Macarca hajdú) denilen Macar/Hırvat akıncıları ve askerler koşulmasını istemiştir. Ayrıca bunlardan çeteler oluşturulacak, böylece Osmanlı sınır köylüleri kendi yanlarına çekilmeye ve isyana teşvike çalışılacaktır. Bundan dolayı firar eden sınır ahali bu çetelere kılavuzluk yapmaya başlamış, yollar emniyetsiz hâle gelmiş, özellikle Sigetvar, Peçuy, Seksar, Sekçuy (Szekő) yöresi güzergâhı bu saldırı-

¹⁵ Savaşın çeşitli safhalarında bizzat bulunmuş olan Peçuylu, tımarlı sipahiler ve yeniçeriler dışında kalan askerlerin “boş askerler” olduklarını hiçbir işe yaramadıkları, Sinan Paşa’nın iç illerde bunların hareketine imkan verdiği hâlde, sınır dışı akına gitme isteklerini önlediği, Budin ülkesini yağma ettirmesinin büyük hata olduğu, her tarafta buna karşı haydutların türediği, sınır boylarındaki felaketin halkın korunmamasından kaynaklandığı ve hatta Sinan Paşa’nın Eflâk-Boğdan voyvodalarına da “mudara” etmemesi sebebiyle onların isyanına zemin hazırladığı suçlamalarını yapar (*Târih*, II, 156).

lardan en çok etkilenen yerler olmuştur. Hatta Seksar varoşunda da büyük isyan patlak vermiştir. Bunun üzerine Budin Beylerbeyi Yusuf Paşa, İstolni Belgrad (Székesfehérvár) Sancakbeyi Kara Ali Bey'i askerlerle buraya yollamış; ancak onun gelişini haber alan 5-6 bin kişilik bir kuvvet, pusuya yatarak bunları karşılamış, 700-800 Osmanlı askerini öldürmüş, Ali Bey güçlkle Budin'e dönebilmiştir.¹⁶

Sınır boylarındaki gelişmeleri bu şekilde sıralayan ve yaşanan çarpışmaları aktaran Cafer İyanî savaşın başlamasının ana sebebini ise sınırdaki Osmanlı beylerinin Hristiyan halk üzerindeki baskıları ve haksız taleplerine bağlamaktadır. Fakat Habsburgların da bunu bir fırsat olarak telakki etmiş oldukları fikrindedir. Nitekim sıraladığı sınır olayları bunun açık bir göstergesidir. Bu hadiseler dolayısıyla da aradaki barışın bozulması mukadderdir. Cafer İyanî diğer kaynaklarda rastlanmayacak teferruatta savaşa yol açan şu sınır çatışmalarını nakleder:

Mart 1586'da Nádasdy 3 bin kişiyle Kopan (Koppány) varoşunu basmış, sancakbeyi Recep Bey dâhil 300 Müslümanı çoluk çocuk esir almıştır. Hemen ardından 3-4 bin Alman ve Macar askeri Budin sahrasında Osmanlı çadırlarına baskın düzenlemiştir. Ağustos-Eylül 1587'de Sigetvar sancakbeyi Şehsuvar Bey, isyan eden köylere karşı harekete geçerek 6-7 bin kişilik kuvvetle Zrínyi oğlunun memleketine girmiş, kendilerine karşı koyan 7000-8000 kişilik kuvvet karşısında 1200 esir ve 700 şehit vererek geri çekilmiştir. Özellikle bu son hadise İstanbul'da infial uyardırılmış, padişah imparatora bir mektup yollayarak bütün bunların aradaki ahdin bozulması anlamını taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca esirlerin derhâl serbest bırakılmasını ve haracın da yollanmasını istemiştir. Bu mektup ulaştığında aradaki barışın devamı için istenilenlere müspet cevap verilmiş, esir durumdaki Recep Bey serbest bırakılıp haraç ile Mart 1590'da Budin'e ulaşmıştır. Fakat bir taraftan da gizlice savaş hazırlıklarını başlatmayı ihmal etmemişler, özellikle sınırda Nádasdy, Batthyány ve Zrínyi güçleri teca-

¹⁶ *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Târihi, 1585-1595)*, haz. M. K. Kirişcioğlu, İstanbul 2001, s. 5-7.

vüzlerini sürdürmüşlerdir. 1000 (1591) tarihine kadar Ösek kasabasına dek olan varoş ve köyler tamamıyla Osmanlı kontrolünden çıkmış, ayrıca diğer sınır varoşlarında da faaliyetler hızlanmıştır. Bunun üzerine Bosna serhaddindeki Beylerbeyi Gazi Hasan Paşa padişah tarafından Hırvat diyarına göz kulak olmak ve gerekirse akında bulunmakla görevlendirilmiştir. O daha gelmeden Hırvat sınırında Pojega sancağında Muslovina palankasının yakıldığı haberi ulaşmış, bunun üzerine paşa da hemen Krupa suyunun ötesine geçerek 1000 esir alıp dönmüştür. Daha sonra faaliyetlerini hızlandırmış, bundan rahatsızlık duyan imparator padişaha şikâyet mektubu yollamış; mektubu getiren elçilere isteklerine uygun cevaplar verilmiş, ancak bu görünüşte yapılmış (Kefere ile mudârâ eylemek için), el altında kapıcılar ile Hasan Paşa'ya emir yollanarak "bu kadar zamandır ehl-i İslâma yaptıklarının öcünün alınması için", fırsat düştükçe saldırıdan geri kalmaması tembih edilmiştir.¹⁷ Açıkça anlaşıyor ki, tarihçi savaşın açılma sebebini paşalara bağlamaktan ziyade, sınır çatışmalarının kaçınılmaz bir sonucu gibi açıklamak eğilimini tercih etmiştir. Ancak bu arada halka karşı Osmanlı sınır beylerinin davranışlarını uygunsuz bulduğu noktasını öne çıkarmaktan da çekinmemiştir

Osmanlı bürokrasisinden yetişme olup daha sonra veziriazam olacak İbrahim Paşa'nın hizmetinde bulunan Hasan Beyzâde de Âli ve Peçuylu gibi Sinan Paşa'yı savaşın sebebi olarak gösterir. Fakat başlangıçta aradaki sulhun bozulmasında karşı tarafın da bazı faaliyetlerinin etkili olduğunu yazar. Ona göre Viyana'dan gelen haraç aksamıştır. Bosna hududunda sadece Hasan Paşa değil onun karşısındaki Hırvat güçleri de türlü tecavüzlerde ve saldırılarda bulunmaktadır. Sinan Paşa ise Ferhad Paşa ile olan çekişmesi sebebiyle onun gibi memleket fethetme şöhretini batıda kazanmak istemektedir. Bosna olayları ona bu fırsatı vermiş, barışı bozarak, "ahitnâmeye mugayir" sefere çıkmıştır.¹⁸ Bu noktada Hasan Beyzâde'nin vurguladığı en

¹⁷ *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs*, s. 7-14.

¹⁸ *Hasan Beyzâde Tarihi*, haz. N. Aykut, II (Ankara 2003), 383-384.

önemli husus sınır hattında Osmanlı tarafının başıboşluğuna rağmen karşı tarafın son derece kuvvetli koruma güçleri oluşturması keyfiyetidir. Müellif bu sırada Sinan Paşa'ya ciddi ikazların yapıldığını söyler. Öncelikle üzerinde durduğu husus sınır boylarının Kanuni döneminde olduğu gibi kılıç ehli seçkin savaşçılarla dolu olmadığı, serhat dirliklerinin bunların haricindeki iç kesimden İstanbul'dan talip olanlara verildiği, bunların da sınır ahvalini bilmedikleri, bu yüzden sınırın boş kaldığı ve Habsburgların tahkimatının farkında olunmadığıdır. Sinan Paşa'ya bu yolda yapılan ikazlara, sefere geç çıkması, vaktin gecikmesi de eklenmiştir. Ancak o kimseyi dinlemeksizin alelacele hareket etmiştir.¹⁹

Sınırların bu durumu bir başka tarihçinin daha dikkatini çekmiştir. Olayları kimseye bağlı olmaksızın içeriden bir savaşçının gözüyle nakleden Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Âli'nin yazdığına benzer şekilde hudut boylarında "sınırlı mücadele" hâlinin sürdüğünü ama her iki tarafın da "tabur" çekerek, yani nizami ordularla sınır tecavüzünde bulunmadıklarını belirtir: "Serhatlerde hufyeten kal'alarda olan gönüllü ağaları ve neferatları, hilaf serhatlerde çeteler ılgar ederlerdi, mutad olup ve keferenin dahi çeteleri gezip esirlerden giriftar oldukda tebdil ile fûruht olurmuş, lâkin tabur olup kal'aya top çekmek olmazdı, âşıkâre harp ve kıtal olmayıp..." diyerek konuyu izah eder. Ardından da Bosna serhaddinde Hırvat güçlerinin aleni şekilde barışı zedeleyecek faaliyetlere giriştiklerini, hatta "tabur" olup tehditkâr şekilde dururken Hasan Paşa'nın onlara karşı asker topladığını, ilk saldırıların karşı taraftan yapıldığını, Hasan Paşa'nın bunu önleyici hareketlerde bulunurken hayatını kaybettiğini bildirir. Ayrıca bu durumun aleni savaş sebebi olarak algılandığını, casuslardan gelen haberlerin de bunu doğruladığını, "Nemçe Kralı'nın ihanetinin ortaya çıkması" sebebiyle barışın bozulup seferin açıldığını belirtir.²⁰ Anlaşılabacağı üzere açık şekilde karşı tarafın barışı bozduğunu yazan muasır kaynak durumun-

¹⁹ *Hasan Beyzâde Tarihi*, s. 388

²⁰ *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, haz. Z. Yılmaz, I (Ankara 2003), 7-9.

daki Topçular Kâtibi, bu tavrı ile diğerlerinden ayrılır. Fakat o bu bakımdan yalnız değildir. I. Ahmed'in şahsi tarihçisi durumundaki Sâfî Mustafa Efendi de Bosna ve Macar serhaddindeki Avusturya birliklerinin barışı bozduklarını çok açık şekilde belirtir ve Hasan Paşa'nın hareketini bunların tecavüz ve saldırılarına bağlar. Yazar bunların ahde aykırı olarak sınır hattında bir kale bina ettiklerini, ziyafet bahanesiyle çağırdıkları Osmanlı kumandanlarını zehirlediklerini, bunun üzerine Hasan Paşa'nın intikam seferi düzenlediğini, fakat sonra kazandığı başarılarla gurura kapılarak daha ileri gittiğini, bunun tamamen kendi kararı olduğunu ve devlet merkezinin bundan haberi olmadığını, bu sırada pusuya düşüp hayatını kaybettiğini, bunun üzerine de İstanbul'da sefer açılma kararı alındığını belirtir.²¹ Daha sonra onlara meşhur Osmanlı tarihçisi Kâtip Çelebi de katılacaktır.²² Bütün bu durum Osmanlı çağdaş tarihçilerinin mensup oldukları muhitin etkisi altında olaylara baktıklarını, ancak birbirlerini tekrarlamayıp farklı bilgilerle hadiseye açılım getirdiklerini gösterir ve bu bakımdan da muasır Batılı kaynaklar yanında Osmanlı tarafının nokta-i nazarını ortaya koyup karşılaştırma imkânı tanıdıkları söylenebilir. Benzeri bir yaklaşımı ikinci örneğimizde de gözlemlemek mümkündür.

Zitvatorok Antlaşması

1606'da uzun ve son derece yıpratıcı savaşı son veren Zitvatorok Antlaşması Osmanlı diplomasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Antlaşma taraflar arasında imzalandıktan sonra çeşitli defalar tadil edildiği gibi farklı şekillerde de algılanmıştır. Bu noktada antlaşmanın dönemin Osmanlı tarihçilerince nasıl anlaşıldığı konusu Osmanlı ge-

²¹ *Mustafa Sâfî'nin Zübdetü't-tevârihi*, haz. İ. H. Çuhadar, I (Ankara 2003), 241-242.

²² *Fezleke*, I, 10-11. Burada Bosna hududundaki Nemçe ve Hırvat çetelerinin sık sık Osmanlı sınırını geçip saldırıda bulundukları, Bosna Beyi Hasan Paşa'nın bir kale inşa edip bunları engellediği belirtilir. Daha sonraki gelişmeler Peçuylu ve Hasan Beyzâde *Tarihi*'nden aktarılır.

nel kamuoyunun ve entelektüel kesiminin zihin dünyaları bakımından belirleyici olacaktır.

Yukarıda temas edilen kaynaklar içerisinde Sâfî, Hasan Beyzâde, Peçuylu ve Topçular Kâtibi bu uzun savaşların sona eriş ve sonunda imzalanan antlaşma konusunu, farklı bakış açılarıyla ele alırlar. Bu farklılık barışa uzanan yoldaki gelişmelerle sınırlı gözükmekte, genel olarak sonuçları itibarıyla bir değerlendirme yapılmadığı dikkati çekmektedir. Belki de her iki taraf için ciddi bir toprak kaybının söz konusu olmaması, Osmanlı tarihçilerinin Uzun Savaşlar ile ilgili neticeye müteallik bilgilerinin mahiyetini de belirlemiş gözükmektedir. Bunun bir başka önemli sebebi, Anadolu'nun büyük karışıklıklar içerisinde çalkalanması ve kötüye giden doğu cephesi olmalıdır. Uzun Savaşlar'a son veren antlaşma, Osmanlı tarafında bu çok vahim siyasi ve askeri gelişmelerin gölgesinde kalmıştır. Nitekim aşağıda verdikleri bilgilerin mahiyeti üzerinde duracağımız muasır kaynakların hiçbirinde, antlaşma metnine yer verilmez. Antlaşmanın Osmanlı diplomasi tarihi için son derece önemli olan kritik noktaları tamamıyla bu tarihçilerin ilgisi dışında kalmıştır. Bazıları mesela Hasan Beyzâde şaşırtıcı şekilde bir antlaşma yapıldığından bile hiç söz etmez, tarihçi bütün dikkatini o sırada yaşanan iç çekişmelere odaklar. Söz konusu kroniklerin bir kısmı Osmanlı tarafını barışa zorlayan gelişmelere ve daha doğrusu Habsburgların barış isteklerine ağırlık verirken, antlaşmayla ilgili sadece haraç meselesini öne çıkarır. Antlaşmanın hazırlık safhaları ve nerede, nasıl yapıldığı gibi teknik ayrıntılar sadece kısmen Peçuylu tarafından kaydedilmiştir.

I. Ahmed'in imamı ve şahsi tarihçisi Mustafa Sâfî, barışın başlangıç noktasını Erdel Kralı Bockay'ın Osmanlı tarafına geçmesine, Avusturyalılar ile savaşıp onların birçok kalesini almasına bağlar. Ona göre barışı Prag'da oturan "Nemçe" Kralı'nın (II. Rudolf) kardeşi olup "Beç vilayeti-nin valisi" olan Hersek Matyaş (Matthias) istemiştir. Zor durumda kaldığı için o sırada seferi idare eden Vezirazam Lala Mehmed Paşa'ya adam göndermiştir. Sâfî, bunun sebebini onun Osmanlı askerinin kudretini görmesi, giderek kendi askerlerinin durumunun kötüleşmesi olarak açıklar. Hersek Matyaş'ın bu barış teklifini kardeşi olan Krala

kabul ettirmek için uğraşması ve bununla ilgili gelişmeler konusunda ilginç bir hikâye de nakleder. Bu hikâyeyi benzeri şekilde Mehmed b. Mehmed de eserinde biraz daha karıştırarak nakletmiştir. Gerçek olmadığı bilinen bu hikâyeye göre, barış teklifini alan Kral durumu Papa'ya bildirir. Fakat Papa buna karşı çıkıp barış görüşmelerini durdurması için kardeşine baskı yapmasını kraldan ister. Hatta bu işten vazgeçmezse kardeşini ortadan kaldırması gerekeceğini de bildirir. Kral bu mektubu kardeşi Matyaş'a iletir, fakat Matyaş barıştan dönmeyeceğini beyan eder. Hatta kardeşi ile çarpışmayı göze alır ve muhalif Macarlar ile ittifak eder. Yanına Erdel'den ve Osmanlı tarafından asker toplar, Prag'a yürümek için hazırlık yapar. Bu sırada Kral eceli ile ölür, yerine kimin geçeceğini Papa tayin edecektir. Onunla anlaşamayan ve mezhebine karşı olan Matyaş'ın bu durumda şansı yoktur. Diğer kardeşi Maksimilyen ise Haçovası'ndaki (1596) yenilgi dolayısıyla kendisini manastıra kapatmış, dünya işlerinden el etek çekmiştir. Papa onu ortaya çıkarır, kral tayin edip gönderir. Matyaş bu durumu kabullenir. İki kardeş anlaşır, Maksimilyen krallığı kardeşine bırakır. Matyaş Prag'a gider ve yerini yani Beç vilayetini Maksimilyen'e verip sulh işini ona havale eder. Maksimilyen de barışı sonuçlandırır.²³

Hikâyeyi küçük farklılıklarla tekrar eden Mehmed b. Mehmed, Matyaş'ın sulha rıza göstermesini, on üç yıl boyunca 100 bin kişiyi harplerde kaybetmesine, Eğri, Kaniye gibi kalelerinin elden çıkmasına bağlamaktadır.²⁴ Söz konusu senaryonun nereden duyulduğu ve kaynağı konusunda bilgi yoktur. Fakat bunun okuyucuyu yönlendirme, akdedilen ancak eskiden yapılanlara benzemeyen bu antlaşmayı entelektüel kesimde meşru kılma amacına matuf olması mümkündür. Sâfî şer'î zeminde antlaşmayı Hz. Mu-

²³ *Zübdetü't-tevârih*, II, 28-29. Burada mezhep farklılıklarından dem vurulması da ilginçtir. Özellikle Matyaş ile ittifak yapan Macarlar'ın farklı mezhebine işaret eder. Yazarın eserini kaleme aldığı sırada Habsburg tahtında Matthias bulunuyordu. Anlatılan hikâyedeki karışıklıklar muhtemelen bu duruma dayanır.

²⁴ *Nuhbetü't-tevârih*, haz. A. Sağırılı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 653-656.

hammed'in Hudeybiye Antlaşması'na²⁵ benzeterek farklı bir yorum da getirir. Çünkü İran sınırında karışıklıklar vardır, Kızılbaşların ortadan kaldırılması daha acil bir meseledir. Bu yüzden sulha rıza gösterilmiştir. Sâfi antlaşma şartını iki noktada toplar: Bunlardan ilki barışın yapıldığı sene 200 bin kuruş verilecek ve antlaşma 20 yıl geçerli olacaktır. İkinci olarak üç yıl geçtikten sonra Avusturya tarafı her yıl hediye getirecek ve bağlılık arz edecektir.²⁶ Mehmed b. Mehmed de barış şartları ile ilgili aynı bilgiyi tekrar eder.²⁷

Sulh teşebbüsleri konusunda çoğu resmî belgelerle bağdaşan bilgiler veren Peçuylu ise barış şartları ve maddelerinden bahsetmez, hiçbir yorum da getirmez. Ona göre antlaşma görüşmeleri daha İbrahim Paşa'nın serdarlığı döneminde başlamıştır. Tatar hanı ve beylerbeyiler, barışı Eğri ile Estergon'un değiş-tokuşu esasına göre yapmayı planlamışlardır. Zira Estergon Budin'in muhafazası için çok önemlidir, Eğri ise Budin'den uzaktır, yani tolere edilebilir bir mevkide ve önemdedir. Peçuylu "Nemçe" hersekleriyle bu yolda yapılan görüşmelerin tutanaklarını İstanbul'a götürdüğünü, fakat Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin buna şiddetle karşı çıkması yüzünden ilgili telhisi vermiyip geri döndüğünü belirtir.²⁸

Aslında Estergon'a bedel Eğri'nin verilmesi ile ilgili görüşmeler Ekim 1599'da yapılmıştı. Sunullah Efendi Eğri'nin bir Müslüman şehri hâline gelip Cuma kılınan camileri olduğunu belirterek böyle bir teklifin hatıra bile getirilmemesini söylemişti. Sulh teşebbüsleri ile ilgili olarak İbrahim Paşa zamanında 1600 yılında padişaha gönderilen telhiste, İngiltere'nin aracılığı ile bazı tekliflerin ortaya atıldığı dikkati çeker. Sulh şartları arasında sınırların savaştan önceki duruma dönmesi, Osmanlılardan alınan kalelerin iadesi talebine karşılık Avusturya tarafı

²⁵ M. Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 297-299.

²⁶ *Zübdetü't-tevârih*, II, 29, 40, 46. Antlaşmanın Lala Mehmed Paşa döneminde kararlaştırıldığı, ancak resmî olarak Murad Paşa tarafından akdedildiği, bu arada Estergon'un alınışının da bunda payı olduğu belirtilir.

²⁷ *Nuhbe*, s. 656.

²⁸ *Tarih*, II, 296-97.

Yanık ve Eğri kalelerini istemiş, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının daima Hristiyan beyler idaresinde olması teklifini getirmiş ve bunlar kabul görmemiştir.²⁹ Daha sonraki cidi bir görüşme 1602'de yapılmıştır. Bu defa aracı Fransa Kralı'dır. Osmanlılar İstolni Belgrad'ı alıp Budin'e yapılan saldırıyı püskürtünce Almanlar barış istemişti. İki taraf şu şartlarda mutabık kaldı: Estergon'un Osmanlılara teslimi, sulh akdi gününden önce verilen haracın yıllık olarak gönderilmesinin devamı, Erdel'in Beç Kralı'nın elinde kalması. Ancak bununla ilgili telhise padişahın cevabı Erdel meselesi dışında müsbetti. Padişah Erdel'in Habsburglara bırakılması durumunda kavganın eksik olmayacağını ileri sürerek Erdel'e kendi içlerinden birinin kral tayini ile bu meselenin çözülebileceğini belirtiyordu.³⁰

Peçuylu'nun yazdıklarına tekrar dönersek, daha sonraki gelişmelerin iki tarafı giderek bir antlaşma zeminine çektiğini yazan tarihçi, Nemçelilerin en yüksek seviyedeki Macar beyini bile horladıklarını ve onları en alçak seviyedeki Alman'dan daha da aşağı tuttuklarını, Erdel'de Macarlara sert davranıp zulümde bulunduklarını, bu yüzden Erdel'de onlara karşı hareket başladığını, Boçkay'ın ortaya çıkarak Osmanlı tarafına geçmesi ve kendisine taç giydirilmesinin Habsburgları zor durumda bıraktığını, bunun onları barışa icbar ettiğini anlatır. Barışın Estergon'u ele geçiren Mehmed Paşa'nın Şark Seferi için çağırılmasından sonra Macaristan serdarlığına atanan Murad Paşa tarafından daha önceki mütareke sonucu alınan kararlar gereği Komorn ile Estergon arasında Jidve boğazında iki taraf arasındaki görüşmeler sonucu akdedildiğini yazar; başka bir ayrıntı vermez.³¹ Topçular Kâtibi de Estergon'un alını-

²⁹ *Osmanlı Târihine Ait Belgeler: Telhisler (1597-1607)*, yay. C. Orhonlu, İstanbul 1970, s. 70-71.

³⁰ *Telhisler*, s. 80-81.

³¹ *Tarih* II, 323: Osmanlı tarafındaki heyet Budin Beylerbeyi Kadızâde Ali Paşa, Budin kadısı Habil Efendi, Nasıreddinzâde Mustafa Efendi ve Ali Paşa'nın kethudası Mehmed'den oluşmaktadır. Peçuylu karşı tarafı Nemçe ve Macar ileri gelenleri şeklinde tanımlar. Kadızâde Ali Paşa'nın diplomatik faaliyetleri için bk. *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616*, ed. G. Bayerle, Budapest 1991, s. 36-77.

şının, Erdel Kralı'nın Osmanlı tarafına itaat edişinin barış talebine yol açtığını, haraç göndermek üzere antlaşmanın akdedildiğini belirterek başka bir ayrıntıdan söz etmez.³²

Bütün bunlardan çıkan sonuç, dönemin şahidi Osmanlı kronik yazarlarının Uzun Savaşlar'a son veren barışı Erdel Kralı Boçkay'ın Osmanlı tarafına geçişine ve Estergon'un alınışına endeksledikleridir.³³ Bununla birlikte Osmanlı tarafının barışa taraftar olmalarının da gerekçelerini belirtme lüzumu hissetmişlerdir. Barış talebinin ise Habsburglardan geldiğini özellikle vurgulamışlardır. Bunun dışında antlaşma şartları içerisinde onları ilgilendiren tek konu haraç meselesi olmuştur. Daha hassas olan ve Osmanlı kamuoyunda farklı algılanabilecek maddelere hiç temas edilmemiş, herhangi bir yorum getirilmemiştir. Bununla ilgili farkına varma ve tartışmalar için daha sonraki tarihçilerin yazdıklarına bakmak gerekecektir. Antlaşma metnini karşı tarafın taslağı hâlinde veren Kâtip Çelebi,³⁴ daha sonraki tarihçilere bu hususta önemli bir yol açmıştır. Antlaşmanın diplomatik açıdan iki hükümdarın hukukunu eşit hâle getirdiği ilk maddesi üzerindeki tartışmalar Osmanlı kançılıryasında çok sonraları akis bulacak, Osmanlı idaresi altındaki Hristiyan topluluklar için bir mânâ ifade eden Çasar/Kayser unvanı, Batı'da anlamı olan ama Osmanlı nüfuzundaki topluluklarca içi boş bulunan İmparator'a tahvil edilecek;³⁵ haraç bahsi de sık sık iki taraf arasında ilerleyen yıllarda çeşitli problemlere yol açacaktır. Zitvatorok ile ilgili çağdaş kaynakların ilgisiz tavırları, onların bunu

³² *Tarih*, I, 454, 459, 468.

³³ Bu iki konu resmî Osmanlı belgeleriyle de örtüşür. Özellikle Lala Mehmed Paşa'nın padişaha yolladığı telhislerinde dikkat çekici bilgiler mevcuttur ve Osmanlıların siyaseten resmî olarak meseleye nasıl baktıklarını gösterir (*Telhisler*, s. 103-104, 113-114, 121-124).

³⁴ Antlaşma metni: *Fezleke*, II, 279-281. Metinler hakkında bk.G. Bayerle, "The Compromise at Zsitvatorok", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 5-53 (Burada *Fezleke*'deki metinden bahis yoktur).

³⁵ M. Köhbach, "Çasar veya İmparator: Jitvatorok Antlaşmasından (1606) Sonra Roma Kayserlerinin Osmanlılar Tarafından Telakkubu Hakkında" trc.Y. A. Aydın, *Tarih Dergisi*, XXXVII (2002), 159-169.

daha önceki antlaşmalara benzemediğinin farkında bulunmadıkları şeklinde yorumlanmamalıdır. Burada ustalıklı bir gözden kaçırma ve önemsizleştirme söz konusudur. Çünkü ne de olsa dönemin tarihçileri ve aydın kesiminin zihin dünyasında hâlâ Osmanlı devasa gücünün görüntüsü sürmektedir³⁶ ve bu telafi edilebilir bir durumdur.

³⁶ Türlü problemlere rağmen temelde ıslahat layihelerindeki argümanlar dahi bu büyük görüntünün devamı için çareler üretmek amacıyla kaleme alınmıştır (Bunlar için genel olarak bk. M. İpşirli, "Islahat", *DİA*, XIX, 172-174). Bunlarda sistemin tenkidî söz konusudur, ama yeni öneriler getirilememekte, klasik şemalar öne çıkarılmaktadır. Hâlbuki problemlerle doğrudan karşı karşıya gelen devlet adamları için durum farklıdır ve onlar pratik çareler üreterek belirli çözümlerle klasik görüntüsünü bozmaksızın Osmanlı sistemindeki değişimi sağlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BA]

- a. Kamil Kepeci [=KK], nr. 132, 225, 255, 347, 1764, 1876, 1879, 4725
- b. Maliyeden Müdevver Defterler [=MAD], nr. 5, 12, 525, 7219, 7688
- c. Mühimme Defterleri [=MD], nr. 74
- d. Tahrir Defterleri [=TD], nr. 2m, 16
- e. Timar Zeamet Tevcih Defterleri [=TZD], nr. 213
- f. Bab-ı Defteri Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri [=D. BRZ], nr. 20611, 20612
- g. Bab-ı Defteri Başmuhasebe Dosyaları [=D.BŞM], nr. 7531/1
- h. İbnülemin, Askeri, nr. 13-1/2

2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [=TSMA]

- D. 3194, D. 5641, D. 5643, D. 9619, D. 9633, D. 10583, D. 10584
- E. 5539, E. 6320

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar, nr. 888 (Mühimme Defteri)

3. Avusturya Devlet Arşivi

ÖstA, HHSt A. Ungarn (Hungarica), 2, 1525.07.15. *Propyläen Weltgeschichte, Eine Universalgeschichte. Bilder und Dokumente zur Weltgeschichte*. 10. Berlin-Frankfurt-Wien 1965.

4. Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları, nr. O. 71

Kaynak Eserler

- Abdulgaffar Kırımı, *Umdetü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2331; nşr. N. Asım, TOEM ilavesi, İstanbul 1343.
- Abdülvasi Çelebi, *Halilnâme*, nşr. A. Gültaş, Ankara, 1996
- Ada'î-yi Şirazi ve Selimnâmesi*, (haz. A. Bilgen), Ankara 2007.
- Ahmedi, "Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman", *Osmanlı Tarihleri* I, (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949; K. Silay neşri: "Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty", *Journal of Turkish Studies*, XVI (1992), s.143-151.

- Aichi-ken shi* [Açı Eyaleti Tarihi], haz. Aichi-ken shi henssen iinkai [Açı Eyalet Tarihi hazırlama komitesi], Belgeler kısmı, XI. Cilt, Nagoya 1999.
- Âli, "Künhü'l-ahbâr," *Âlî Bibliyografyası*, (sad. N. Atsız), İstanbul 1968.
- Âli, *Künhü'l-ahbâr*, (nşr. F. Çerçil), c. III, Kayseri, 2000.
- Andelib, *Târih-i Feth-i Üngürüs*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 623.
- Angielello, G. M., *Seyahatnâme (Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar içinde*, trc. T. Gündüz), İstanbul 2007.
- Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (haz. N. Öztürk), İstanbul 2000.
- Anonim *Tarih-i Âl-i Osman*, (haz. M. Karazeybek), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese neşri, (haz. N. Azamat), İstanbul 1992.
- Âşıkpaşazâde, "Tarih", *Osmanlı Tarihleri*, (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949.
- Atsız, H. N. (nşr.), *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, İstanbul 1961
- Baştav, Ş. (haz.), *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi: 1373-1512*, Ankara 1973.
- Bayerle, G. (ed.), *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616*, Budapest 1991.
- Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, British Museum, Add.Or. Ms.7869; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Şevket Rado Yazmaları, nr. 293; *Târih-i Behîştî: Vâridât-ı Sübhani ve Fütihat-ı Osmani (791-907/1389-1502)*. II, haz. F.Kaytaz, Ankara 2016.
- Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, British Museum, Add. Or. Ms. 7869.
- Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, Süleymaniye Ktp, Ayasofya, nr. 3317.
- Brodarics, I., *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről*. Humanista történetírók, (trc.P. Kulcsár), Budapest 1977.
- Busbecq, O. G., *Türk Mektupları*, (trc. H. C. Yalçın), İstanbul 1939.
- Cafer İyânî, *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs: Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595*, (nşr. M. Kirişçioglu), İstanbul 2001.
- Celâlzâde Mustafa, *Selimnâme*, (nşr. A. Uğur-M. Çuhadar), Ankara 1990.
- Celâlzâde Mustafa, *Tabakatü'l-Memâlik*, (nşr. P. Kappert), Wiesbaden 1981.
- Celâlzâde Salih Çelebi, *Tarih-i Sultan Süleyman*, (haz. A. Topal), Doktora Tezi, İstanbul 2008, metin kısmı vr.145a.
- Çerkezler Katibi Yusuf, *Tarih-i Mısr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2146.

- Dukas, *Bizans Tarihi (Tarih, Anadolu ve Rumeli, 1326-1462)*, (trc. B. Umar), İstanbul 2008; V. Mirmiroğlu tercümesi, İstanbul 1956.
- Ebubekir Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (trc. M. Öztürk), Ankara 2001.
- Enverî, *Düsturnâme*, (yay. M. Halil), İstanbul 1928.
- Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm*, (trc. M. Öztürk), Ankara 1990.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I-IX, nşr. S. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff-Z. Kurşun-İ. Sezgin, İstanbul 1999-2006.
- Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, (haz. N. Öztürk), İstanbul 2003.
- Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, I-II, İstanbul 1274.
- Gaffârî, *Cihânârâ* (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342 hş., s. 286-291.
- Georges Pachymeres, *Relations Historiques*, (nşr. ve Fransızca'ya çev. A. Failler), c. IV, Les Belles Lettres, Paris 1999 (Türklerle ilgili kısmın Türkçe tercümesi Barlas, İ. B., *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul 2009).
- Gregoras, *Romaïkes Istorias*, (ed. Bekker), Bonn 1829.
- Gusztáv, G., "Egykoru német tudósítás a mezőkeresztési csatáról", *Hadtörténelmi Közlemenyek*, V (1892), s. 552-558.
- Gusztáv, G., "Miksa főherczeg jelentése Rudolf császár és magyar királyhoz a mezőkeresztési csatáról", *Hadtörténelmi Közlemenyek*, V (1892), s. 294-399.
- Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. N. Öztürk), İstanbul 1991.
- Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. Ata Bey, c. V, İstanbul 1330.
- Hasan Beyzâde Târihi*, I-III, (haz. N. Aykut), Ankara 2003.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, (trc. M. Öztürk), Ankara 2006; (trc. ve nşr. C. N. Seddon), *Ahsenü't-Tevârih: A Chronicle of the Early Safawis* Baroda 1931.
- Hocazâde Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârihi*, (haz. A. Akgün), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.
- Hieronymus Ortelius Augustanus, *Chronologia oder Historischen Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Sibenbürgen von 1395*, Nürnberg 1602 (reprint: Budapest 2002).
- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, c. I-II, İstanbul 1280.
- İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umuri'l-Alâiyye (Selçuk Nâme)*, (trc. M. Öztürk), c. II, Ankara 1996.
- İbn İyas, *Bedâi'u'z-zuhûr*, (nşr. M. Mustafa), c. V, Kahire 1983.
- İbn Tolun, *İ'lâmü'l-verâ*, (nşr. M. Ahmed Dehman), Dımaşk 1984.
- İbn Zünbül, *Vâkı'âtü's-Sultan el-Gavri ma'a Selim el-Osmanî*, (nşr. A. Âmir), Kahire 1962.
- İbnü'l-Cezerî, *Câmi'ü'l-esânîd*, Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevî, nr. 11

- İbnü'l-Furât, *Tarih*, (nşr. K. Züreyk- Necla İzzed-din), IX/2, Beyrut 1938.
- İdris-i Bitlisî, *Selîmşahnâme*, (haz. H. Kırlangıç), Ankara 2001.
- İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihîşt*, Nuruosmaniye Ktb., nr. 3209.
- İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihîşt* (Abdülbaki Sadi Efendi tercümesi), M. Karataş-S. Kaya-Y. Baş (haz.), Betav Yayınları, Ankara 2008.
- İpşirli, M. (nşr.), "Usûlü'l-hikem fî-nizâmi'l-âlem", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI (1981), s. 239-277.
- İsazâde Tarihi*, (nşr. Z. Yılmaz), İstanbul 1996.
- İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, haz. O. Türan, Ankara 1984.
- Kantakuzenos, *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, (ed. L. Schopen), Bonn 1831.
- Kâşifi, *Gazânâme-i Rum*, (haz. M. E. M. Esmail), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286; haz. Z. Aycibin, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter, (haz. K. İmazawa), Ankara 2000.
- Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, (haz. Ş. Severcan), Ankara 1996 (Mohaç Savaşı'yla ilgili kısmın Fransızca tercümesi ve metni: Courteille, Pavet de (ed. ve trc.), *Histoire de la campagne de Mohacz*, Paris 1859).
- Keşfi Mehmed, *Selîmnâme*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2147.
- Laonikos Chalkokondylas, *Histoire de la decadance de l'empire Grec et etablissement de celui des Turcs*, Rouen 1660.
- Laonikos Chalkokondyles'in *Kroniği ve Değerlendirilmesi (V-VII. Bölümler)*, (haz. F. K. Mollaoğlu), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. K. Atik), Ankara 2001.
- Machiavelli, N., *Savaş Sanatı*, (trc. B. Hasan), İstanbul 2007.
- Marino Sanuto, *I Diarii*, (ed. R. Fulin), c. XXIII, Venezia 1887.
- Marsigli, L. F., *Stato Militare dell' imperio ottomanno/ L'etat militaire de l'empire Ottoman*, (ed. R. Kreutel), Graz 1972; türkçe neşri: *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhuru ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (trc. Kaymakam Nazmi), Ankara 1934.
- Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi [=TSMK], Revan, nr.1286.
- Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli), *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr ve Târih-i Âl-i Osman*, (haz. A. Sağırılı), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- Munyetü'l-guzât: XIV. Yüzyıla Ait Memluk-Kıpçakçasıyla Yazılmış Askeri Bir Risale*, haz. K. Öztopçu, Harvard, 1989.
- Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârihi*, (haz. İ. H. Çuhadar), c. I, Ankara 2003.

- Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ*, (nşr. F. Taeschner), c. I, Leipzig 1951; F. R. Unat-M.A. Köymen neşri, I-II, Ankara 1987; haz. N. Öztürk, İstanbul 2008.
- Oruç b. Âdil. *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. F. Babinger), Hannover 1925.
- Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, (haz. Y. Yücel), Ankara 1988.
- Osmanlı Tarihine Ait Belgeler: Telhisler (1597–1607)*, (yay. C. Orhonlu), İstanbul 1970.
- Pertusi, A., *İstanbul'un Fethi II: Dünyadaki Yankısı*, (trc. M. Şakiroğlu), İstanbul 2006.
- Purchas, S., *Purchas his Pilgrimes*, c. I, London 1625.
- Remmâl Hoca, *Tarih-i Sahib Giray*, nşr. Ö. Gökalep, Ankara 1973.
- Ruhî Tarihi*, (nşr. Y. Yücel – H. E. Cengiz), *TTK Belgeler*, XIV/18, (Ankara 1992), s. 359-472.
- Sa'd b. Abdülmüteal, *Selimnâme*, TSMK, Revan kısmı, nr. 1277.
- Schiltberger, J., *Türkler ve Tatarlar Arasında: 1394-1427* (trc. Turgut Akpınar), İstanbul 1995.
- Sucûdî, *Selimnâme*, (haz. İ. H. Çuhadar), Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri 1988.
- Süleymannâme: An Illustrated History of Suleyman the Magnificent*, (nşr. E. Atıl), New York 1986.
- Şah Tahmasb-ı Safevi, *Tezkire*, trc. H. Kırancıoğlu, İstanbul 2001, s. 28-52.
- Şeref Han, *Şerefnâme* (trc. Mehmet Emin Bozarslan), İstanbul 1971.
- Şikârî, *Karamannâme*, (Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi), Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu (nşr.), Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Şükri-i Bitlisi, *Selimnâme*, (nşr. M. Argunşah), Kayseri 1997.
- Şükrullah Çelebi, "Behcetü't-Tevârih", *Osmanlı Tarihleri* I, (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949.
- Talikizâde, *Şehnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1609.
- Tansel, S. (nşr.), "Silahşor'un Fetihnâme-i Diyar-ı Arap Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, sy. 17 (1958), s. 294-320.
- Tansel, S. (nşr.), "Silahşor'un Fetihnâme-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, sy. 18 (1961), s. 430-454.
- Tarih-i Selânikî, (971-1003/1563-1595)*, (haz. M. İpşirli), Ankara 1999.
- Thúry, J. (trc.), *Török történetirók*, I-II, Budapest 1893-1896.
- Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi Tarihi*, (haz. Z. Yılmaz), c. I, Ankara 2003.
- Viaje de Turquía*, ed. Marie-Sol Ortola, Madrid 2000; Türkçesi: *Türkiye'nin Dört Yılı, 1552-1556*, (trc. A. Kurutluoğlu), İstanbul ts.
- Viyana'da Osmanlı Diplomasisi: Zülfikâr Paşa'nın Mükaleme Takriri, 1688-1692*, (haz. S. Çolak), İstanbul 2007.

- Wavrin, Jehan de, *La campagne des croisés sur le Danube (1445)*, Paris 1927; (C. Imber, *Varna Savaşı*, İstanbul 2007 içinde).
 Zaifî, *Gazavat-ı Sultan Murad Han*, haz. M. Sarı, doktora tezi, İstanbul 1994.

Araştırma ve İncelemeler

- Adföldi, L. M., "The Battle of Mohacs, 1526", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (ed. J. M. Bak-B. K. Király), Brooklyn 1982, s. 189-202.
 Ágoston, G., "XV ve XVI. Asırlarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler, Müzakere", *XV ve XVI. Asır Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1999, s. 93-94.
 Ágoston, G., "Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary", *A Millennium of Hungarian Military History. War and Society in East Central Europe*, (ed. B. Király- L. Veszprémy), Boulder Co 2002, s. 85-100.
 Ágoston, G., "Avrupa'da Osmanlı Savaşları. 1453-1826", *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, (ed. J. Black), İstanbul 2003, s. 128-153.
 Ágoston, G., "Mohács", *The Seventy Great Battles of All Time*, (ed. J. Black), London 2005, s. 110-112.
 Ágoston, G., *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, (trc. T. Akad), İstanbul 2006.
 Ágoston, G., "Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth to Seventeenth Centuries," *Acta Orientalia Scientiarum Hungaricae* vol. 47, 1994.
 Akın, H., "Niğbolu Haçlı Seferi ile İlgili Bazı Problemler", *TK*, XXV/2 (1987), s. 209-216.
 Akın, H., "XV. Yüzyıl Latince Macar Kroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri", *Belleten*, LI/200 (1987), s. 667-759.
 Aktepe, M., "Kosova", *DİA*, XXVI, s. 216-219.
 Âli, "Künhü'l-ahbâr, III. Mehmed Bölümü 1003-1005 (Ocak 1595-Ekim 1596)", sad. Atsız (*Âli Bibliyografyası* içinde), İstanbul 1968, s. 99-106.
 Antoché, E. C., "Du Tábor de Jan Žižka et de Jean Hunyadi au Tabor Çengi des armées ottomanes: L'art militaire hussite en Europe orientale, au Proche et au Moyen Orient (XVe-XVIIe siècles)", *Turcica*, XXXVI (2004), s. 91-124.
 Armağan, M. (haz.), *Osmanlı Geriledi mi?*, İstanbul 2005.
 Arnakis, *Hoi Protoi Othomanoi*, Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, 41 (Atina 1947).

- Arnold, T., "16. Yüzyıl Avrupa'sında Savaş: Devrim ve Rönesans", *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, (ed. J. Black), İstanbul 2003, s. 30-51.
- Atiya, A. S., "Nikbuli", *El2*, VIII, s. 35-36.
- Atiya, A. S., *Niğbolu Haçlılar Seferi* (trc. Esat Uras), Ankara 1956.
- Atiya, A. S., *The Crusade in the Later Middle Ages*, London 1938.
- Atsız, Hüseyin Nihal; *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Tarihleri*, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1939.
- Ayalon, D., *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom: A Challenge to a Mediaval Society*, London 1956.
- Aydüz, S., *Tophane-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.
- Bacque-Grammont, J. L., *Les ottomans les safevides et leurs voisins*, İstanbul 1987.
- Barkan, Ö. L., *Kanunlar*, İstanbul 1943.
- Barkan, Ö. L., "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13 (1979), s. 1-380.
- Başar, F., "Niğbolu Meydan Muharebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1998, s. 117-132.
- Başar, F., "Çirmen Savaşı'nın Balkan Tarihindeki Yeri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, XII (1998), s. 51- 55.
- Başkan, Yahya; "Karamanoğulları Beyliği Alaeddin Ali Bey Dönemi, 1357-1398", *Karaman Tarihi ve Kültürü*, III, Konya [Karaman Valiliği]: (baskı yeri ve tarihi yok), s. 381-462.
- Bayerle, G., "The Compromise at Zsitvatorok", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 5-53.
- Baysun, C., "Mercidâbık Muharebesi", *İA*, VII, s. 752-754.
- Beldiceanu-Steinherr, Irene, *Recherches sur les actes règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Monachii/Münih: Societatea Academică Română 1967.
- Berthier, A., "Kanuni Süleyman'ın I. François'ya Mektubu", *Toplumsal Tarih*, sy. 17 (Mayıs 1995), s. 43-45.
- Bogert, R., "Paradigm of Defeat or Victory ? The Kosovo Myth vs. The Kosovo Covenant in Fiction", *Kosovo: Legacy of a Medieval Battle*, (ed. W. S. Vucinich-T. A. Emmert), c. I, Minneapolis 1991, s. 173-187.
- Bostan, İ., "A Szultáni ágyúöntő műhelyben (Tophane-i Amire) folyó tevékenység a 16. század elején", *AETAS*, XVIII (2003/2), s. 5-20.
- Börekçi, G., "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia*, 59 (2006), s. 407-438.
- Braun, M., *Kosovo. Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig 1937.

- Brauner, A., *Die Schlacht bei Nicopolis (1396)*, Breslau 1876.
- Burton, *Purchas his Pilgrimes*, I (London 1625), s. 1358-1360.
- Charriere, E., *Negociations de la France dans le Levant*, I, Paris 1848.
- Chase, K., *1700'e Kadar Ateşli Silahlar Tarihi*, (trc. Füsün-Tunç Tayanç), İstanbul 2008.
- Cipolla, C., *Yelken ve Top*, (trc. A. Kayabal), İstanbul 2003.
- Celâlzâde, *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 244b-276a.
- Crosby, A. W., *Ateş Etmek: Tarihte Fırlatma Teknolojileri*, (trc. A. Görey), İstanbul 2003.
- Csendes, L.-Gy. Rázsó, "A Mohácsi Csata", *Mohács 1526*, Budapest 1976, s. 9-87.
- Czaminska, I., "Poland and Turkey in the 1st Half of the 16th Century-Turning Points", *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, (ed. I. Zombori), Budapest 2004, s. 91-101.
- Dávid, G., "Mezökeresztes", *EI2*, VI, s. 1030.
- Dirimtekin, F., "Pelekanon, Philokrini, Nikitiaton, Ritzion, Dakibyza" *Fatih ve İstanbul*, II/7-12 (Mayıs 1954), s. 45-64.
- Elekes, L., *Hunyadi*, Budapest 1952.
- Emecen, F. M., *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005.
- Emecen, F. M., *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Türkmen Dünyası*, İstanbul 2005.
- Emecen, F. M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016.
- Emecen, F. M., "I. Kosova Savaşı'nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara 1992, s. 35-44.
- Emecen, F. M., "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, IX (Ankara 2002), s. 501-520.
- Emecen, Feridun M.; "İhtirasın Gölgesinde Bir Osmanlı Sultanı: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları*, 43 (İstanbul 2014), s. 67-92.
- Emecen, Feridun M.; "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s.15-25.
- Emecen, Feridun M.; "Timurtaş Paşa, Kara", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLI (Ankara 2012), s. 185-86.
- Emecen, Feridun M.; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015. Feridun Bey: Münşeatü's-Selâtin, I, (İstanbul, 1274).
- Emecen, F. M.-Afyoncu, Erhan; *Savaşın Sultanları: Büyük Osmanlı Meydan Savaşları*, İstanbul, 2018.
- Emmert, T. A., "The Battle of Kosovo: Early Reports of Victory and Defeat", *Kosovo: Legacy of a Medieval Battle*, (ed. W. S. Vucinich-T. A. Emmert), c. I, Minneapolis 1991, s. 19-40.

- Emmert, T. A., *Serbian Golgotha: Kosovo 1389*, New York 1990.
- Finkel, C., *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary: 1593-1606*, Wien 1988.
- Fodor, P., "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", (trc. Ö.Kolçak), *Tarih Dergisi*, sy. 40 (2004), s. 11-84.
- Genç, N., *II. Kosova Savaşı*, Eskişehir 1993.
- Genç, Vural; "Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısım (1481-1512)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Gibbons, H. A., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (trc. B. Arı), Ankara 1998.
- Gökbilgin, M. T., "Mehmed III", *İA*, VII, s. 535-547.
- Grant, J., "Rethinking the Ottoman Decline: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, X/1 (1999), s. 179-201.
- Gorup, R. J., "Kosovo and Epic Poetry", *Kosovo: Legacy of Medieval Battle*, (ed. W. S. Vucinich-T. A. Emmert), c. I, Minneapolis, I, 1991, s. 109-122.
- Gyalókay, J., "A mohácsi csata (1526 augusztus 29)", *Mohácsi Emlékkönyv*, Budapest 1926, s. 193-276.
- Halaçoğlu, Y., "Kosova Savaşı", *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara 1992, s. 29-34.
- Halil Edhem, "Mısır Fethi Mukaddematına Aid Mühim Bir Vesika", *TTEM*, XVII/19 (96), İstanbul 1928, s. 30-36.
- Halil Edhem, "Sultan Kayıtbay Namına Bir Top", *TOEM*, VIII/45 (1333), s.129-139.
- Hamidullah, M., "Hudaybiye Anlaşması", *DİA*, XVIII, s. 297-299.
- I. Kosova Savaşının 600. Yıldönümü Sempozyumu (26 Nisan 1989)*. Bildiriler, Ankara 1992.
- Imber, C., "İbrahim Peçevi on War: a Note on the European Military Revolution", *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, CIEPO, XV, (ed. C. Imber-K. Kiyotaki), c. I, London 2005, s. 7-22.
- Iorga, N., "Du nouveau sur le campagne turque de Jean Hunyadi en 1448", *Revue Historique du Sud-Est Europeenes*, III (1926), s. 13-27.
- İşıksal, T., "Eski Türk Topları ve İstanbul Tophanesinde Bulunan Bir Kayıt Defteri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/3 (Aralık 1967), s. 62-63.
- İlgürel, M., "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi*, sy. 32 (1979), s. 301-318.
- İnalçık, H., *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954.
- İnalçık, H., "Osmanlılar ve Ateşli Silahlar", *Belleten*, XXI/83 (1957), s. 508-509.

- İnalçık, H., "The Socio-political Effects of Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed. V. J. Parry-M. E. Yapp), London 1975, s. 195-217.
- İnalçık, H., "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.
- İnalçık, H., "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 78-105.
- İnalçık, H., "Ahmedi's Gazaname on the Battle of Kosovo", *Kosovo*, Paris 2000, s. 21-26.
- İnalçık, H., "İznik için Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul 2004, s. 59-85.
- İnalçık, H., "I. Murad", *DİA*, XXXI/2006, s. 156-164.
- İnalçık, Halil; *Has-bağçede Ayş u Tarab: Nedimler Şâirler Mutribler*, İstanbul 2011.
- İnalçık, Halil; *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.
- İpşirli, M., "İslahat", *DİA*, XIX, s. 172-174.
- Jirecek, C., *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876.
- Jirecek, C., *Geschichte der Serben*, Gotha 1911.
- K. Setton, *The Papacy and the Levant (1204- 1571)*, Philadelphia 1976, I, 341-369.
- Káldy -Nagy, Gy., "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orientalia Hungarica*, XXVII/2 (1974), s. 163-212.
- Káldy-Nagy, Gy., "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *Acta Orientalia*, XXXI/2 (1977), s. 147-183.
- Kanat, C., "Makrizî'nin Kitâbü's-Sülûk'unda Osmanlılar ile İlgili Kayıtlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy. 4 (2000), s. 225-256.
- Katona, T., *Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó leghíresebb magyar, nyugati és török források a csatahely régészeti feltárásának eredményei*, Budapest 1987.
- Kelenik, J., "A mezőkeresztesi csata", *Fegyvert s vitézt. A Magyar hadtörténet nagy csatái*, (ed. R. Hermann), Budapest 2003, s. 111-128.
- Kırzioğlu, Fahrettin., *Osmanlıların Kafkas-İleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 129-159.
- Kofoğlu, Sait; "Hamidoğulları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XV, (Ankara, 1997) s. 473-474.
- Kolodziejczyk, D., *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000.
- Konyalı, İ. H. "Kanuni'nin Topları", *Tarih Hazinesi*, sy. 19 (1951), s. 438.
- Konyalı, İ. H., "Fatih'in Topları ve Askeri Müze", *Tarih Hazinesi*, sy. 13 (1951), s. 46.
- Kosova Zaferinin 600.Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara 1992.
- Kosovo: Legacy of a Medieval Battle Between Cross and Crescent*, Minneapolis 1991.
- Kosáry, D., *Magyar kultúrpolitika Mohács elött*, Budapest 1978.

- Köhbach, M., "Çasar veya İmparator: Jitvatorok Antlaşmasından (1606) Sonra Roma Kayserlerinin Osmanlılar Tarafından Te-lakkubu Hakkında", (trc. Y. A. Aydın), *Tarih Dergisi*, XXXVII (2002), s. 159-169.
- Köhler, G., *Die Schlachten von Nicopoli und Warna*, Breslau 1882.
- Kubinyi, A., "A mohácsi csata és előzményei", *Századok*, 115 (1981), s. 66-117.
- Kubinyi, A., "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagytolnai (1523). The Ottoman Advance and Hungarian Defence on the eve of Mohács", *Ottomans, Hungarians and the Habsburgs in Central Europa. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (ed. G. Dávid-P. Fodor), Leiden-Boston-Köln 2000, s. 71-115.
- Kubinyi, A., "Hungary's Power Factions and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490-1526), *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, (ed. I. Zombori), Budapest 2004, s. 115-145.
- Kuzev, Alexander: "Die Beziehungen des Königs von Vidin Ivan Sracimir zu den osmanischen Herrschern", *Etudes balkaniques*, 7/III (1971), s. 121-124.
- Kütükoğlu, Bekir., "Tahmasp", *İA*, XI, 642-643.
- Lindner, R. P., "Bapheus and Pelekanon", *International Journal of Turkish Studies*, XIII/ 1-2 (2007), 17-26.
- Löebl, A., *Zur Geschichte des Türkenkrieges von 1593-1606*, I-II, Prague 1899-1904.
- Luttrell, A., "The Crusade in the Fourteenth Century", *Europe in the Late Middle Ages*, (ed. J. R. Hale vd.) London 1965, s. 122-154.
- M. Braun, *Kosovo. Die schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig 1937.
- Malcolm, D., *Kosova. Balkanları Anlamak İçin*, (trc. Ö. Arıkan), İstanbul 1999.
- Mihaljcic, R., *Lazar Hrebeljanovic. Istorija, Kult, Predanje*, Beograd 1984.
- Mirmiroğlu, V., "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III.Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *Belleten*, XIII/50 (1949), s. 309-321.
- Minorsky, V., "Üveys", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, XIII, s. 133-134.
- Murphey, R., *Osmanlıda Ordu ve Savaş, 1500-1700*, (trc. M. T. Akad), İstanbul 2007.
- Murphy, R., "Suleyman I and the Conquest of Hungary: Ottoman Manifest Destiny or Delayed Reaction to Charles V's Universal Vision", *Journal of Early Modern History*, V/3 (2001), s. 197-221.
- Necati Selim, II. *Kosova 1448*, İstanbul 1932.
- Négyesi, L., "A mohácsi csata", *Hadtörténelmi Közlemények*, sy. 107 (1994/4), s. 62-79.
- Nicol, D. M., *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453*, (trc. B. Umar), İstanbul 1999.

- Nicolle, D.-C. Hook (ed.), *Nicopolis 1396: The Last Crusade*, Oxford 1999.
- Niederkorn, J. P., *Die europäische Mächte und der Lange Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II, 1593-1606*, Wien 1993.
- Olesnecki, A., "Turski izvori o Kosovskom boju.", *Glasnik Srpskog naucnog drustva*, Bk.XIV, (Skopje 1934), s. 59-98.
- Oman, C., *A History of the Art of War in the Middle Ages*, London 1924.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, (trc. F. Işıltan), Ankara 1981.
- Ölçer, Cüneyt, *Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1982.
- Özbaran, S., "Asya'da ve Afrika'da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü", *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 262-264.
- Özgül, V., "Erken Dönem Osmanlı Tarihçiliğinde Bir Onomastik Problemin Çözümüne Dair: Deli-Tovu-Kara", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, sy. 42, 2013.
- Öztürk, N., "Osmanlı Akıncı Teşkilatında Toycalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 19, 2008.
- Papp, S., "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, (ed. I. Zombori), Budapest 2004, s. 37-89.
- Parker, G., "The Limits to Revolutions in military Affairs: Maurice of Nassau, the Battle of Nieuwpoort (1600) and the Legacy", *The Journal of Military History*, sy. 71 (2007), s. 331-372.
- Parker, G., *Askeri Devrim: Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler, 1500-1800*, (trc. T. Zorlu), İstanbul 2006.
- Parmaksızoğlu, İsmet., "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hakimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları", *TTK Belleten*, XXX-VII/146 (1973), s. 199-201.
- Parry, V. J., "İslâm'da Harp Sanatı", (trc. E.Merçil-S. Özbaran), *Tarih Dergisi*, sy. 28-29 (1975), s. 193-218.
- Parry, V. J., "Barud", *EI2*, I, s. 1061-1066.
- Petrovic, D., "Fire-arms in the Balkan on the Eve of and After the Ottoman Conquests of the Fourteenth and Fifteenth Centuries", *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed. V. J. Parry-M. E. Yapp), London 1975, s. 164-194.
- Radojicic, N., "Die griechischen Quellen zur Schlacht am Kosovo Polje", *Byzantion*, VI (1931), s. 241-246.
- Reinert, S. W., "A Byzantine Source on the Battles of Bileca (?) and Kosovo Polje", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, İstanbul ts, s. 249-272.
- Reinert, S. W., "Niş'ten Kosova'ya: I. Murad'ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 183-230.
- Reinert, Stephen W.; "Niş'ten Kosova'ya: I. Murad'ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler", E. Zachariadou (ed.), *Osmanlı Beyliği*

- (1300-1389), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 183-230.
- Roberts, M., *The Military Revolution, 1560-1660*, Belfast 1956.
- Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc. F. Işıltan), Ankara 1987.
- Ruzsás, L.,- F. Szakály, *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohács 1526-Buda 1541*, (trc. M. D. Fenyő), New Jersey 1998.
- Savage, H. L., "Enguerrand de Coucy VII and the Campaigne of Nicopolis", *Speculum*, XIV (1939), s. 423-442.
- Sawai, K., "Japon Teknolojisine Karşı: 16. yüzyılda Doğu Asya'da Osmanlı Tüfeğinin Yeri", *Eskiçağdan Modern çağa Ordu: Teşkilat, Oluşum ve İşlev, Sempozyum (14-16 Mayıs 2007)*, İstanbul 2008, s.341-354.
- Schmidt, J., "The Eğri Campaign of 1596: Military History and the Problem of Sources", *CIEPO, Habsburgisch-Osmanische Beziehungen*, Vienna 1985, s. 125-144.
- Setton, K., *The Papacy and the Levant (1204- 1571)*, Philadelphia 1976.
- Seyyid Muhammed, XVI. Asırda Mısır Eyaleti, İstanbul 1990.
- Skrivanic, G., *Kosovska Bitka (15 June 1389)*, Cetinje 1956.
- Soykut, M., *Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti, 1453-1683*, İstanbul 2007.
- Spagni, "Una Sultana Veneziana", *Nuovo Archivio Veneto*, XIX (1900), s. 241-261.
- Sümer, Faruk., *Safevî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 61-65.
- Sümer, Faruk; "Alaeddin Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II (Ankara 1989), s. 321-23.
- Szabó, J. B., "A mohácsi csata és a hadügyi forradalom", *Hadtörténelmi Közlemények*, sy. 117 (2004/2), s. 443-480.
- Szabó, J. B. (haz.), *Mohács*, Budapest 2006.
- Szakály, F., "Nándorfehérvár 1521: The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, (ed. P. Fodor- G. David), Budapest 1994, s. 47-76.
- Tansel, S., *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.
- Tekin, Ş., "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası Gaziliğin Yolları Adlı Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII, 1989.
- Tekindağ, Ş., "Niğbolu", *İA*, IX, s. 247-253.
- Tekindağ, Ş., "Türk Ordusunun Bir Taktik Savaşı: Niğbolu 25 Eylül 1396", *Türk Kültürü*, 111/35 (1965), s. 814-819.
- Tekindağ, Şehabettin; "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (1367)", *Tarih Dergisi*, 6 (İstanbul 1954), s. 161-174.
- Thallóczy, L.-S. Horváth, *Magyarország melléktartományainak okmánytára. III (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1277-1710*, Budapest 1912.

- Tipton, C. L., "The English at Nicopolis (1396)", *Speculum*, XXXVII (1962), s. 528-540.
- Tóth, S. L., *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*, Szeged 2000.
- Turan, Osman; İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Trako, S., "Bitka na Kosovu 1389. Godine u istoriji Idrisa Bitlisija", *Prilozi*, XIV-XV (1969), s. 329-351.
- Unat, F. R., "Ahmed III Devrine Ait Bir Islahat Takriri: Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları", *Tarih Vesikaları*, I/1 (1941), s. 107-121.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Kapıkulu Ocakları*, c. I-II, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1951.
- Uzunçarşılı, İ. H., "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler*, XI/15 (1986), s. 23-76.
- Uzunçarşılı, İ. H.: *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1995, I.
- Vatin, N., *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, (trc. T. Altınova), İstanbul 2004.
- Vocelka, K., "Avusturya-Osmanlı Çekişmesinin Dahili Etkileri", *Tarih Dergisi*, XXXI (1978), s. 5-28.
- Yurdaydın, H. G., *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961.
- Yücel, Y. Cengiz, H. E.; "Ruhi Tarihi-Oxford Nüshası", *Belgeler*, XIV/18 (Ankara 1992), s. 359-472.
- Yücel, Yaşar; *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, 1344-1398*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1970.
- Zachariadou, E., "Histoires et légendes des premiers ottomans", *Turcica*, XXVII, 1995.
- Zenati, H. A., *Selim I. in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyâs'ta Mevcut Haberlerin Selimnamelerle Mukayesesi: XVI, Asır Osmanlı-Memlûklü Kaynakları Hakkında Bir Tetkik* (İ.Ü. Ktp, nr. 14517), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980.
- Zinkeisen, J. W., *Geschichte des Osmanischen Reiches [=GOR]*, c. I-VII, Gotha 1840-1863.
- Zombori, I., "The Jagiello-Habsburg Attempt at War Against the Ottoman in 1523", *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, (ed. I. Zombori), Budapest 2004, s. 147-153.

DİZİN

A

Abdülkadir Efendi 80, 273, 324
Abdülvasi Çelebi 21, 32
Ahmedî 29, 36, 169
Alaeddin Ali Bey 125, 136
Anadolu 141
Ankara 132, 142
Arşidük Ernst 263
Arşidük Maximilien 263, 265,
268
askeri devrim 20
Askeri Müze 55, 346
Âşıkpaşazâde 169, 334
Avrupa 24

B

Bafeus Savaşı 22, 37, 39, 40
Bağdat 257, 258, 259, 260, 261
Balyemez 117
Barut 48, 50, 53, 63, 64, 71, 93,
101, 106, 108, 338
Başbakanlık Osmanlı Arşivi 98,
108, 207, 282, 333
Batı Anadolu 35, 123, 165, 342
Batı Trakya 57
Bayezid, II. 25, 59, 61, 90, 92,
191
Beç Kralı 319, 320, 329
Behiştî Ahmed Çelebi 130
Belgrad 51, 55, 161, 164, 183,
207, 209, 211, 212, 213, 216,
223, 224, 228, 257, 278, 279,
280, 281, 283, 286, 287, 288,
292, 293, 294, 295, 303, 308,
313, 322, 329
Benjamin Franklin 69
Beyşehir 128
Bezm ü Rezm 131
Biga 135

Birketü'l-Hac 200
Bizans 22, 35, 37, 38, 40, 41, 42,
43, 45, 51, 55, 56, 163, 179,
186, 334, 345, 348
Boğdan 115, 210, 217, 218, 263,
274, 276, 284, 293, 321, 329
Bolu 36, 250
Bosna 163, 165, 166, 169, 170,
174, 175, 176, 177, 251, 263,
264, 266, 294, 315, 317, 320,
323, 324, 325
Bostan Çelebi 221, 224, 226,
236, 239, 246, 334
Bölük 36
Buda/Budin 205, 207
Bursa 132

C

Cafer İyânî 321, 322
Canberdi Gazali 94, 197, 202
Canbulatoğlu 85
Celâlîler 115
Celâlzade Mustafa Çelebi 216
Celâlzâde Salih Çelebi 26
Cenova 51
Cerignola 70
Cezayir 61, 65, 93, 113
Cigalazâde Sinan Paşa 266, 269
Cihannüma 124

Ç

Çaldıran Savaşı 60, 191, 257
Çandarlı Ali Paşa 184
Çekler 238
Çelebi Mehmed 21
Çelebi Sultan Mehmed 133
Çin 26, 64, 93, 106
Çirmen 143
Çukurova 59, 90, 191

D

- Damad İbrahim Paşa 264
 Dayı Karaca Bey 188
 Divanyolu 111
 Diyarbakır 192, 193
 Djuradj Brankovic 188
 Dramalı Yusuf 57
 Dulkadıroğulları 259

E

- Ebubekir Tihrani 54, 75, 91, 335
 Edirne 183, 208, 223, 289
 Eflâk 58, 100, 180, 182, 184,
 188-190, 210, 217, 218, 253,
 263, 264, 274, 276, 284, 293,
 321, 329
 Enguerrand de Coucy 182, 186,
 350
 Erdel 189, 190, 207, 208, 217,
 218, 263-265, 274-277, 279,
 280, 284, 287, 288, 290, 292-
 295, 297, 299-305, 308-311,
 326, 327, 329, 330
 Eskihişar Savaşı 36
 Estergon 80, 228, 264, 274, 276,
 277, 284, 285, 328, 329, 330
 Evliya Çelebi 14, 107-119, 335

F

- Fatih Sultan Mehmed 132
 Feridun Ahmet Bey 125
 Fetihname 184, 185, 246
 Fetret dönemi 21
 Filibe 217, 220, 223, 281, 295
 Filistin 197
 Firuz Bey 61, 184
 Floransa 50, 68, 169, 170
 Franko Talloczi 190
 Fransa 180, 213-216, 329
 Frenkyazısı Savaşı 23, 124
 Fûrûsiye 21

G

- Gazze 76, 93, 94, 199, 200, 261
 Gustavus Adolphus (İsveç Kralı)
 68

H

- Haçlı Seferi 187
 Haçova 81, 82, 265, 266, 269
 Haçova Savaşı 25
 Halilnâme 21
 Harizmşah 35
 Hasan Kâfi 82
 Hayır Bey 193, 195-197, 200,
 201
 Heşt Bihişt 137
 Hırvatistan 218, 263
 Hind 26
 Hindistan 64, 93
 Hoca Sâdeddin Efendi 266, 269,
 275, 280
 Hollanda 68
 Hotin Savaşı 116
 Hz. Muhammed 328

I

- III. Haçlı Seferi 140
 I. Kosova Savaşı 23, 33, 44, 49-
 51, 134, 143, 155, 161, 171,
 173, 342

İ

- İbnü'l-Cezerî 183, 184, 335
 İbrahim Hakkı Konyalı 55
 İbrahim Paşa 62, 66, 98, 110,
 214, 223, 224, 226, 227, 234,
 237, 238, 240, 249, 264, 269,
 281, 282, 323, 328
 İdris-i Bitlisi 130
 İlhanlılar 123
 İngiltere 180, 328
 İran 35, 50, 59, 67, 92, 192, 213,
 257, 258, 261, 320, 328
 İran Seferi 67, 257, 258
 İskender Bey 187, 188, 190
 İstanbul 35-37, 39, 41, 42, 47,
 48-53, 56-64, 66, 67, 69, 76,
 77, 82, 86, 89-91, 93, 97, 99,
 105-108, 110-112, 114, 161-
 167, 179, 181-183, 186, 193,
 194, 205, 212, 214-216, 220,
 222, 232, 240, 247, 261, 264,
 273, 274, 276, 279, 281, 284,

289, 315, 320, 322, 324, 325,
327-329, 333-345, 347-350,
352

İstanbul Kuşatması 33, 51, 183
İstanbul Üniversitesi 161
İsveç Kralı 68, 72, 80, 109
İtalya 70, 180
İzmit 39, 41

J

Japonya 73, 80, 106
Jean de Nevers 180, 182, 185

K

Kadı Burhaneddin 132
Kahire 66, 67, 76, 90, 93, 95, 97,
98, 199-202, 335
Kanon 53
Kansu/Kanısav Gavri 192, 199
Kantakuzenos 22, 40, 41, 336
Karaağaç 128
Karadeniz 36, 181, 224, 342
Karaman 132, 184, 195, 266,
294
Karamani Mehmed Paşa 167
Karamanî Mehmed Paşa 132
Karamanoğulları 123
Katalan 166, 167, 176
Kâtip Çelebi 274, 275, 277, 278,
279, 325, 336
Kazak 276, 293, 299
Kemalpaşazâde 130
Kızıldeniz 89
Konstantin 171
Konstantin Dejanovic 142
Kont Marsigli 77
Konya 125
Konya Kuşatması 136
Kore 106
Koron 59
Köprülü Mehmed Paşa 110, 115
Kuyucu Murad Paşa 85
Kuzey Afrika 61, 93
Kütahya 135

L

Lankoz 117

Lehistan 110, 180, 209, 217
Lindner 37, 39, 40, 41, 43, 347
Lojistik 48
Lütfi Paşa 216, 221, 232, 241,
242, 336

M

Macar 50, 54, 56, 65, 77, 87, 109,
113, 168, 174, 179-181, 183,
185-190, 205-218, 220-224,
227-230, 232-234, 236-246,
248, 265, 271, 272, 274, 293,
304, 309, 311, 318, 321, 322,
325, 329, 334, 339
Makedonya 57, 174
Malatya 131
Marko Kralyevic 142
Matrakçı Nasuh 22, 215, 216,
221, 222, 233, 234, 236, 239,
240, 243, 261, 336
Mehmed b. Mehmed 273, 274,
276, 277, 279, 280, 317, 327,
328, 336
Mehmed, II. 59
Melek Ahmed Paşa 110, 118
Melikünnâsır Muhammed 90
Memlük 14, 54, 67, 89, 90, 91,
94, 95, 96, 98, 99, 100, 106,
191, 192, 193, 194, 195, 196,
197, 199, 200, 201, 202
Memlükler 20
Mısır 61, 66, 67, 92, 93, 96, 98,
99, 118, 179, 191, 192, 193,
194, 197, 199, 200, 201, 203,
213, 343, 350, 352
Modon 59
Moğol 35, 43, 44, 50, 131
Mohaç 15, 53, 62, 73, 77, 79, 80,
84, 108, 116, 187, 205-210,
218, 221, 222, 224, 225, 228-
230, 232, 233, 236, 241, 242,
244, 246-248, 258, 269, 321,
336, 349
Mohaç Ovası 233, 242
Mohaç Savaşı 25
Mohaç Seferi 221, 258
Moravyalılar 238
Morova Nehri 163, 173
Munyetü'l-Guzat 21

Murad, I. 126-135, 137-142,
145-150, 152, 153, 155, 164-
169, 173-177, 338, 345, 349
Murad, II. 21, 51, 55, 92, 187,
188, 189, 212
Murad, IV. 65, 113

N

Nâdirî 73, 79
Nagaşino Savaşı 73, 80
Napoli 187
Nassaulu Maurice (Hollanda)
68
Neşri 39, 124, 165, 169, 176,
190, 336
Neşrî 149
Nil Nehri 201
Niş 164, 174, 349
Niş hadisesi 133

O

Odunkapısı 111
Oliver 57
Onbeş Yıl Savaşları 272, 285, 316
Orhan Bey 22, 36, 41, 42, 43, 44,
144, 348
Orta Anadolu 36
Oruç Bey 130
Osman Bey 36, 37, 38, 39, 40
Osmanlı 11-15, 35-37, 39, 40,
42-45, 47-49, 51-54, 57, 59-
67, 72-86, 90, 92-99, 106-
109, 111-117, 119, 163-170,
173-177, 181-197, 199-203,
205-212, 214-218, 220, 221,
223, 224, 226-230, 232-234,
236-241, 243-249, 257-261,
263-269, 271-273, 276-280,
282-285, 31-327, 329-331,
333-339, 342, 343, 345, 349,
350, 352
Osmanlı Beyliği 123
Otlukbeli Savaşı 25, 59, 75, 92

P

Papa V. Nicolo 57
Pavia 70, 213

Pazarcık 114
Peçuylu İbrahim Efendi 109
Pelekanon 22, 143
Pelekanon Savaşı 40
Portekiz 64, 90, 93, 96, 192

R

Raab/Raba Nehri 115
Radovan 57
Reisülküttap Şamizâde Meh-
med Efendi 110
Ridaniye savaşı 96, 203
Ridaniye Savaşı 25
Rodos 62, 78, 96, 180, 184, 212,
213, 216, 257, 352
Roma 24, 38, 80, 180, 330, 347
Rum 131
Rumeli 126, 141

S

Safevi 54, 78, 91, 106, 191, 192,
193, 194
Samagar 144
Sedemât 117
Selanik Kuşatması 33
Selçuklu 35, 36, 41
Selim, I. 191, 192, 193, 194, 199,
200, 202
Selimnâme 26
Serezli Balaban 57
Serezli Saruca 57
Seydişehir 128
Sırp 56, 57, 108, 146, 162, 163,
164, 165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 173, 174, 175, 176,
177, 178, 184, 185, 188, 190
Sibay 195, 196
Silahdar Mustafa Paşa 65, 113
Sinan Paşa 76, 94, 193, 194,
195, 199, 200, 201, 202, 264,
266, 268, 269, 282, 287, 289,
295, 299, 305, 312, 318, 319,
320, 321, 323, 324
Sobri Kalesi 56
Stefan Duşan 163, 173
Süleyman, I. 207, 208, 209, 210,
211, 212, 213

Süleymannâme 77, 215, 216,
222, 224, 232, 234, 239, 240,
246, 248, 334, 336, 337

Ş

Şah Abbas 60, 320
Şah İsmail 60, 191, 192, 193,
194, 195, 197, 213
Şam 131
Şayka 102, 103, 254
Şikârî 130

T

Taşlıca 114
Tatar 132
Tırnova 183
Tırnovili Hamza 57
Timurtaş 141

Top 48, 50, 53, 63, 64, 71, 74, 85,
93, 101, 102, 103, 105, 106,
108, 244, 247, 250, 253, 304,
338, 339, 341, 343
Tumanbay 96, 97, 199, 200, 202
Tuna 180, 181, 182, 183, 185,
186, 187, 216, 217, 221, 224,
230, 232, 233, 243, 244, 246,
265, 287, 290, 291, 303, 307,
308, 311, 313
Tüfek 48, 50, 53, 58, 61, 63, 64,
69, 71, 74, 85, 93, 97, 101,
105, 106, 108, 110, 240, 247,
338, 339
Türkman Cemaati 148
Türkmen 22, 35, 37, 39, 43, 75,
96, 165, 200, 342
Türkopoller 38

U

Unkapanı 111
Uyvar Kalesi 115
Uzakdoğu 73, 106
Uzguroğlu İsa Bey 188
Uzun Hasan 59, 92, 259
Uzun savaşlar 66

Ü

Üsküp Kalesi 56
Üsküplü Mustafa 57

V

Van Kalesi 112, 260
Varad muhasarası 279
Varna Savaşı 24, 25, 51, 52, 75,
337
Varsak 132
Venedik 57, 64, 82, 180, 186,
187, 350
Venedikliler 50
Viyana 86, 207, 264, 265, 277,
323, 337
Voyvoda Marczali 190
Vuk Brankovic 166, 167, 169,
175, 176, 177

W

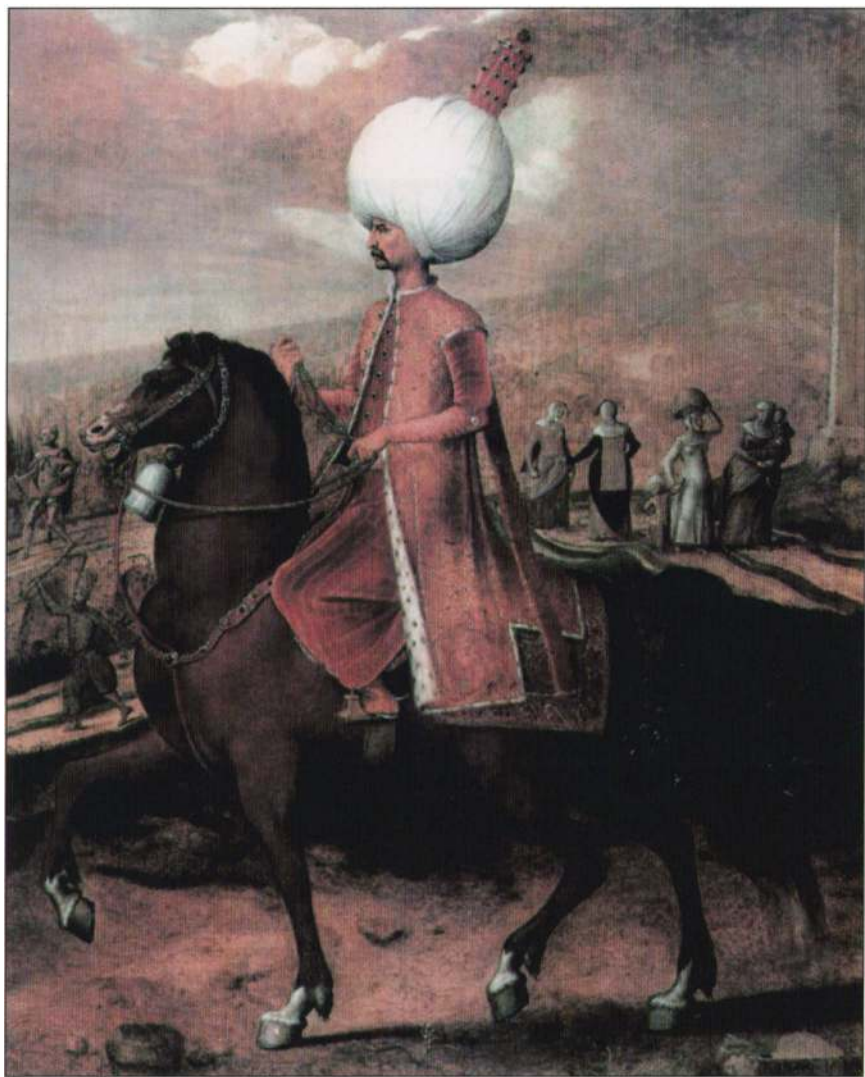
Wagenburg 14, 188
Wavrin, Jehan de 337
William Louis 80

Y

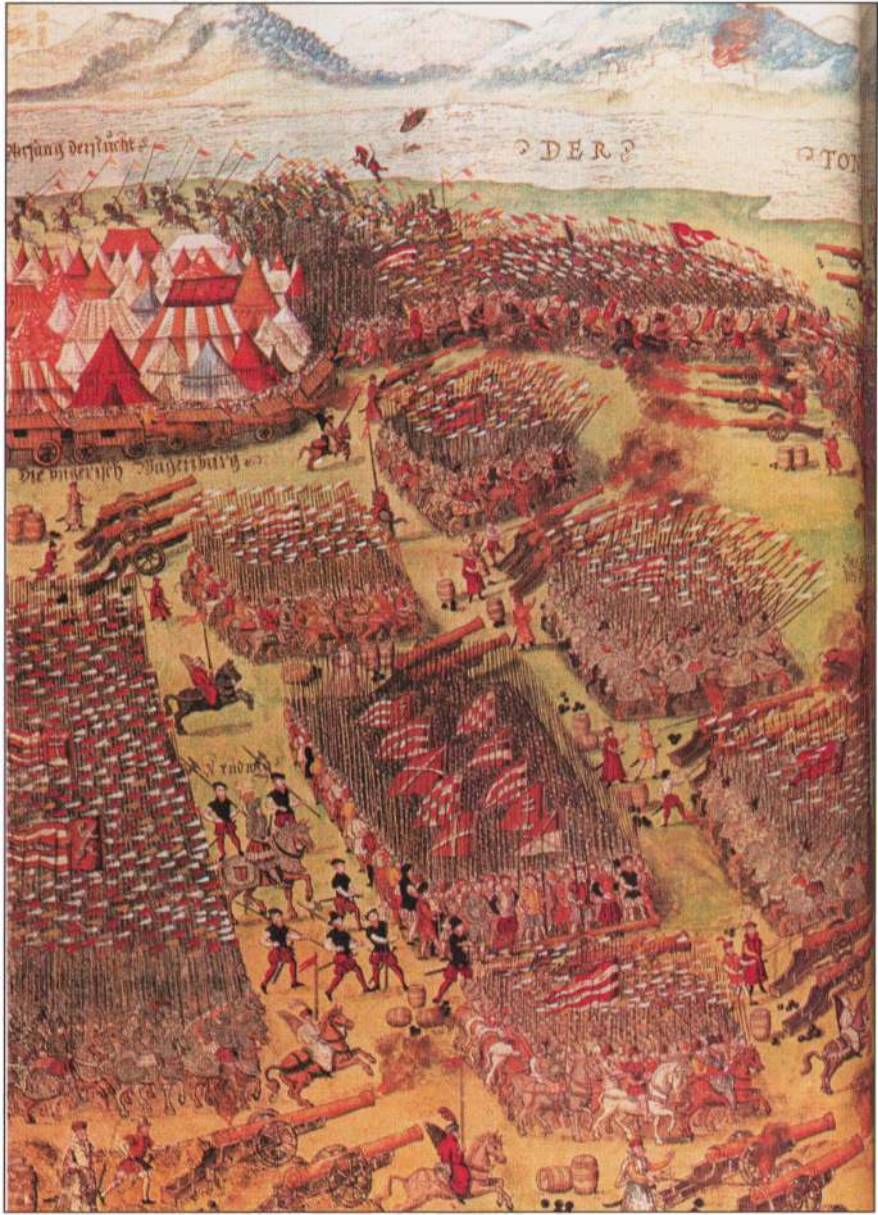
Yahşi Fakih Menakıbnamesi 30
Yakındoğu 89
Yalakova 39
Yalvaç 128
Yavuz Sultan Selim 59, 67, 92,
98, 202, 257, 351
yeniçeri 60, 77, 79, 80, 84, 108,
201, 223, 226, 229, 240, 249,
250, 252, 267, 268, 281, 283
Yıldırım Bayezid 33, 51, 131,
166, 167, 168, 176, 177, 181,
182, 183, 184, 185, 186
Yugoslavya 161, 162

Z

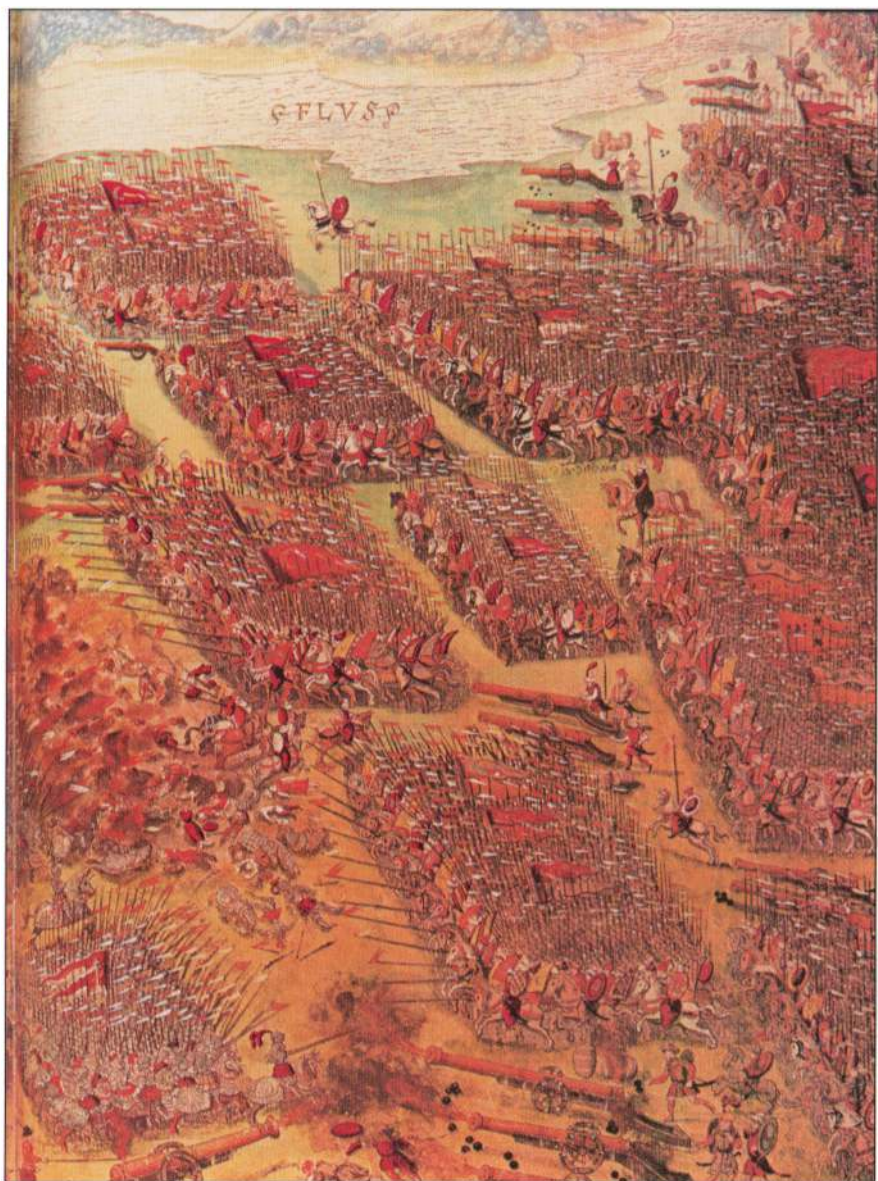
Zaifi 24
Zara 50, 214
Zigetvar Seferi 53
Zitvatorok Antlaşması 82, 316,
325

Kanuni Sultan Süleyman

Batılı bir ressamın fırçasıyla Mohaç Savaşı tasviri, 16. yüzyıl
(Bayerische Staatsbibliothek cod. Germ. 869).

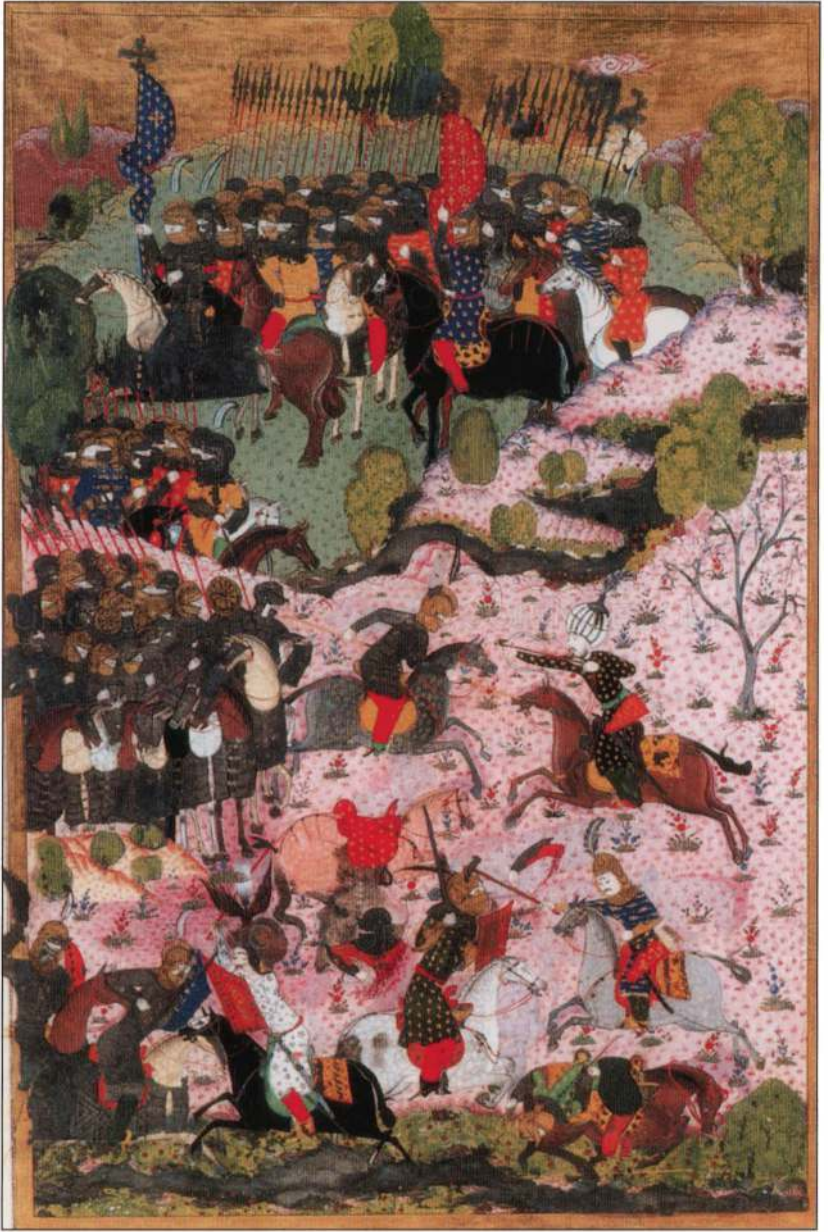

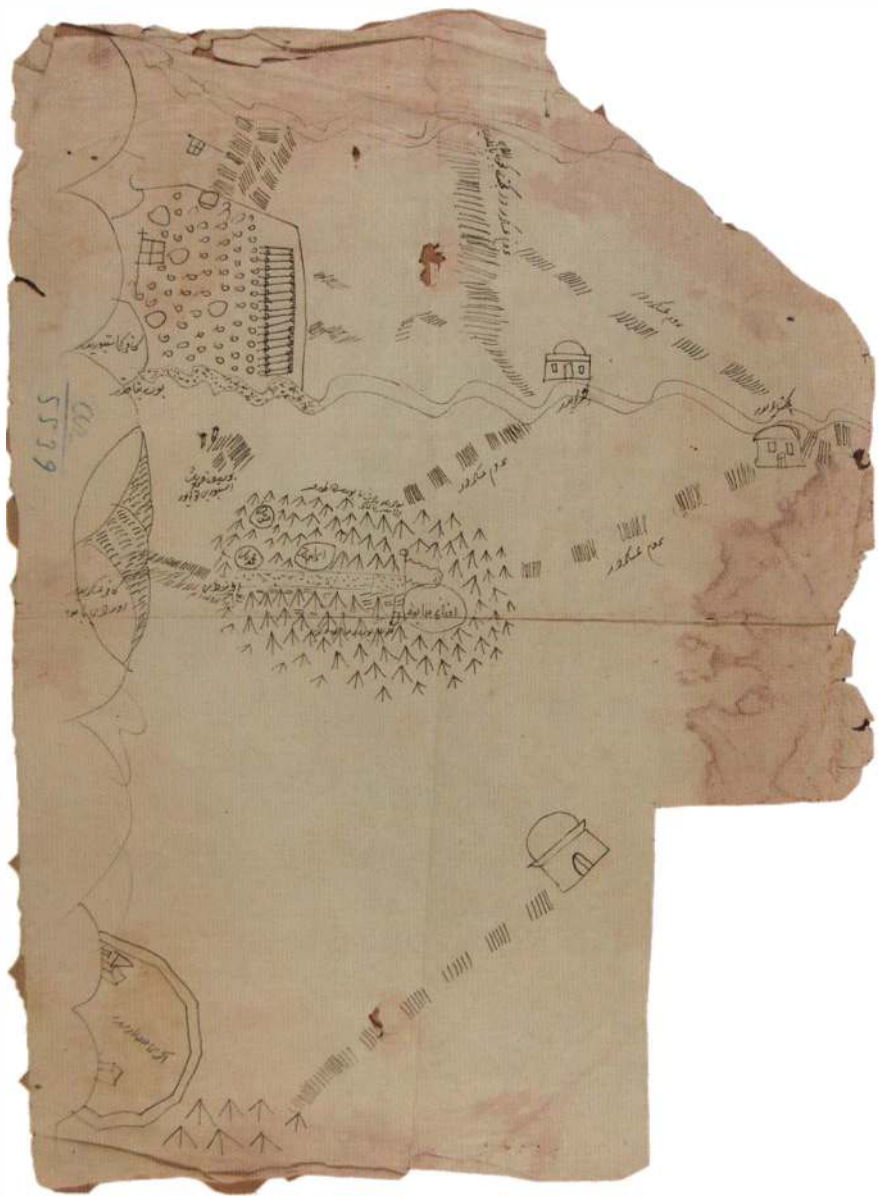
Kanuni Sultan Süleyman ve önünde toplar ile tüfekli yeniçerilerden oluşan hattı tasvir eden, özellikle yeniçerilerin tüfek kullanımındaki saf düzenini gösteren minyatür (Süleymanname).

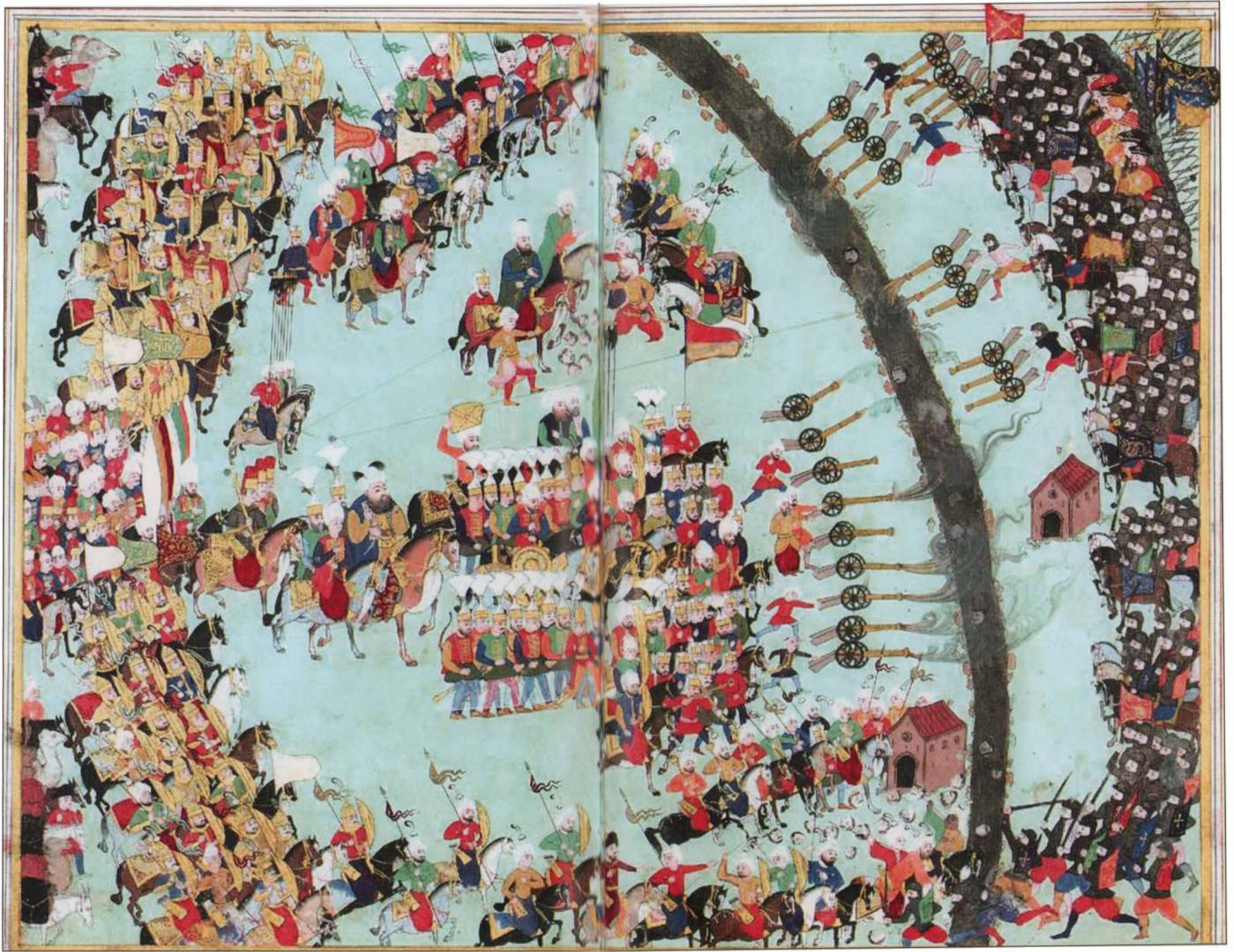
Macar Kralı II. Lajos'un ordugâhında
toplanan savaş meclisini gösteren minyatür
(Süleymanname).

Mohaç'ta Osmanlı ve Macar öncülerinin
ilk çarpışmalarını tasvir eden minyatür (Süleymanname).

Haçova Savaşı Planı (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi).

Sultan III. Mehmed Haçovaşı Savaşı'nda
(Macar Milli Müzesi).

چکوب بیغ قلدی عیای پسر
کر دشمنی اولدی هب شیر

Haçova Savaşı Tasviri.

جاعتله چون فرض اولندي ادا قبول اولدي ذرکا محقده

Haçova Savaşı Tasviri.

Schlacht zwischen
Christen und Türken bei
Erla Den 25. Octobr. 1596

1596 Haçovası Savaşı'nı gösteren gravür (Macar Milli Müzesi).

1575 Nagashino Savaşı'nda Japon tüfekli birlikleri.

Yaylın atesi (Haçova Savaşı, Nâdirî).

OSMANLI
KLASİK ÇAĞINDA

SAVAŞ

Osmanlı askeri sistemi ve savaş tarzı neydi? Taktik ve stratejik düzeydeki anlayışları nelerdi? Yeni teknolojik katkılar ve silahlar bir savaşın gidişatını nasıl etkilerdi?

Osmanlılar Avrupa'da nasıl bu kadar güçlü ve girdiği hemen her savaşın galibi oluyordu? Avrupa'da yeni bir askeri dönüşümün ortaya çıkmasını sağlayan "Askeri Devrim"in Osmanlı'da nasıl bir karşılığı oldu?

Savaş, Osmanlı tarihine her yönüyle etki etmiştir.

Bu durum onun neden ve sonuçlarını incelemeyi kaçınılmaz kılmış. Teknolojik alt yapılarıyla, yol açtığı toplumsal tepkiler veya değişimlerle, askeri sistemleriyle ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak üzerinde önemle durmayı gerektirir. "Osmanlı Klasik Çağı"nda yapılan savaşların incelenmesi sadece kendi içyapısı bakımından değil, aynı zamanda Osmanlı'nın, Doğu ve Batı tarihindeki yerini belirleyebilmek açısından da önem arz etmektedir.

Osmanlı Klasik Çağında Savaş kitabının gözden geçirilmiş ve yeni yazılar eklenmiş bu baskısında Feridun M. Emecen Osmanlı Devleti'nin, kuruluşundan bir "Cihan Devleti"ne giden yolda, askeri gücünü, teknolojisini, taktik ve stratejilerini nasıl kullandığını derinlemesine inceleyerek okuyucuya ender bir başvuru eseri sunuyor.

TARİH

00004

KAPI NO
609

www.kapiyayinlari.com
f kapiyayinlariofficial
t kapiyayinlari
i kapiyayinlari

kapı